

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA PAKİSTAN FAKTÖRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BESHTA AZIZI

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET SEYFETTİN EROL

Ankara 2022

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA PAKİSTAN FAKTÖRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BESHTA AZIZI

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MEHMET SEYFETTİN EROL

Ankara 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

† Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

16.02.2022

BESHTA AZIZI

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın başlamış olduğu tez konumun seçiminden itibaren sırasıyla planlanması ve sürdürölerek sonuçlandırılması aşamalarının tamamında bana yol gösteren ve yönlendiren, her an kendisine ulaşabildiğim, sabır ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL’a ve Prof. Dr. Cem KARADELİ ile Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN’e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

ÖZET

AZIZI, Beshta. Afganistan Dış Politikasında Pakistan Faktörü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Afganistan'ın siyaseti ve güvenliği, son yıllarda Güney Asya'daki siyasi olaylar ve güvenlik gelişmeleri ile iç içe geçmiş durumdadır. Özellikle Durand Hattı sorunu ve Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılması bu karmaşayı artırdı. Afganistan ve Pakistan derin dini, kültürel ve tarih benzerliklere rağmen birbirlerini anlamakta güçlük çekti. Öte yandan Afganistan'da son kırk yıldır yaşanan istikrarsızlık ve terör, uyuşturucu kaçakçılığı Pakistan'da milyonlarca Afgan mültecinin varlığı ve iki ülkenin Afganistan ile ilişkilere farklı yaklaşımı gibi siyasi olaylar ve gelişmeler, Hindistan, NATO ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tavrı iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan zorlukları artırmıştır.

Bölgesel fırsatların önemini kabul eden Afganistan, dış politikasını Pakistan da dahil olmak üzere komşularına müdahale etmeme, karşılıklı saygı duyma ve gerilimi düşürmeye dayandırmaya çalışmaktadır. Pakistan'ın rolü ve konumunun Afganistan için önemli olduğu düşünülen çok taraflılığa ve karşılıklı iş birliğine dayalı bölgesel fırsatların güçlendirilmesine yönelik bu yaklaşımı vurgulamaktadır. Afganistan'ın tarihsel geçmişi ve kültürel kimliği, Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Asya'nın üç bölgesinin siyasi, güvenlik, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısından ve bağlamından etkilenir. Ancak üç yüzyıllık çağdaş tarihinde Güney Asya bölgesiyle, özellikle Hindistan ile ayrıca 1947'den beri Pakistan ile ilişkisi vardır. Hindistan'ın İngiliz yönetiminden bağımsızlığını kazanması ve Pakistan'ın 1947 yılında ülkeden ayrılmasından sonra Afganistan, yeni kurulan Pakistan ile ilişkilerinde birçok iniş ve çıkışlar yaşamıştır. Tarihsel süreç, ikili ilişkilerinin istikrarlı olmadığını ve iki ülke arasındaki etkileşimlerin dostane, rekabetçi ve düşmanca durumlarda dalgalandığını göstermektedir. İki ülke, dini, kültürel, etnik benzerliklerine ve yaklaşık 2460 km'lik ortak varsayımsal çizgiye (Durand) rağmen birbirlerine yönelik dış politikalarının temellerini kalıcı bir dostlukla belirleyememiştir. Durand Hattı, Peştunistan'ın kaderi, büyük bölgesel ve uluslararası güçlerle ilişkiler, ulaşım ve transit hatları gibi konular Afganistan ve Pakistan arasındaki rekabetin temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Afganistan, Durand Hattı, NATO, ABD, Pakistan

ABSTRACT

AZIZI, Beshta. Pakistan Factor in Afghanistan Foreign Policy, Master Thesis, Ankara, 2021

Afghanistan's politics and security have been intertwined in recent decades with political events and security developments in South Asia, especially after Pakistan seceded from India and before that the issue of the Durand Line hypothesis has added to this complexity. Afghanistan and Pakistan, despite their deep religious, cultural and historical commonalities, have not been able to overcome this difficulty in understanding each other. Trade, the presence of millions of Afghan refugees in Pakistan, and the two countries' differing approaches to relations with India and relations with NATO and the United States have added to the difficulties of relations between the two countries. Recognizing the importance of regional opportunities, Afghanistan seeks to base its foreign policy on non-interference, mutual respect, and detente with its neighbors, including Pakistan. Emphasizes this approach to multilateralism and the strengthening of regional opportunities based on cooperation, in which Pakistan's role and position are considered important for Afghanistan. Afghanistan's historical transition and cultural identity are influenced by the political, security, cultural, economic, and social structure and context of the three regions of Central Asia, the Middle East and South Asia. But in its three centuries of contemporary history, it has had the most interactions and mutual influence with the South Asian region, especially with India, as well as with Pakistan after 1947. After India's independence from British rule and Pakistan seceded from the country in 1947, Afghanistan has experienced many ups and downs in its relations with the newly established country of Pakistan. The historical process shows that their bilateral relations have not been stable and stable, and the interactions between the two countries have fluctuated in friendly, competitive, and hostile situations. Despite religious, cultural, and ethnic commonalities and about 2,430 kilometers of common Durand Line, the two countries have not been able to define the basis of their foreign policy with a lasting friendship. Issues such as the Durand Line, the fate of Pashtunistan, relations with great regional and international powers, transportation lines and transit are the roots and areas of competition between Afghanistan and Pakistan

Keywords: Afghanistan, Durand Line, NATO, USA, Pakistan

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

BİLDİRİM	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	5
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	5
1.1. Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1.Kavramsal Olarak Dış Politika.....	5
1.1.2.1. Dış Politika Analizinin Tarihi Gelişimi ve Kuramsal Tartışmalar	6
1.1.2.1.1.Snyder, Bruck ve Sapin'in 1954 Tarihli Çalışması	7
1.1.2.1.2.Rosenau'nun 1964'teki Makalesi.....	7
1.1.2.1.3.Sprout'un 1956'daki Çalışması.....	8
1.1.2.2. Dış Politika Analizi	9
1.1.1.3. Dış Politika Analizinde Kullanılan Yöntemler	11
1.1.1.4. Dış Politikada Karar Alma Süreçlerini Etkileyen Faktörler	13
1.1.1.5. Dış Politika Analizinde Esas Alınan Modeller	14
1.1.1.5.1. Rasyonel Aktör Modeli	15
1.1.1.5.2. Örgütsel Model.....	17
1.1.1.5.3. Bürokratik Model	18
1.1.1.5.4. Bireysel Karar Alıcılar Modeli.....	20
1.1.2. Güvenlik.....	22

1.1.2.1. Ulusal güvenlik	22
1.1.2.2. Uluslararası Güvenlik.....	23
1.1.2.3. Güvenlikleştirme	23
1.2. Kuramsal Çerçeve	24
1.2. 1. Güç nedir?	24
1.2.2. Güç Dengesi Kavramı	28
1.2.3. Realizm	31
1.2.4. Realist Güvenlik Anlayışı	36
1.2.4.1. Klasik Realistlerin Güvenlik Yaklaşımları	37
1.2.4.2. Neorealistlerin Güvenlik Yaklaşımları	37
2. BÖLÜM.....	39
AFGANİSTAN VE PAKİSTAN'IN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARI.....	39
2.1. Afganistan Dış Politikası	39
2.1.1. 20. ve 21. Yüzyılda Afganistan Dış Politikası.....	41
2.1.1.1. loya jirga.....	50
2.1.1.2. Bonn Konferansı	50
2.1.1.3. Tokyo Konferansı	51
2.1.2. Afganistan Dış Politikasının Temel Özellikleri	51
2.1.3. Afganistan Dış Politikasını Etkileyen İç Dinamikler: Etkin Faktörler ve Kabile Bağları	56
2.1.4. Afganistan'ın Güney Asya politikasına	62
2.1.5. Afganistan'ın pakistan politikası.....	65
2.2. Pakistan Dış Politikası	69
2.2.1. Pakistan Dış Politika Yapım Sürecine Katkı Sağlayan Araştırma Enstitüleri	70
2.2.2. Pakistan Dış Politikasının Temel Özellikleri	73
2.2.3. Pakistan Dış Politikasında Çok Yönlülük Arayışları	75
2.2.4. Pakistan'ın Güney Asya Politikası: Hedefler, Yöntemler, Araçlar	80
2.2.5. Pakistan'ın Afganistan politikası	84
3. BÖLÜM.....	88
AFGANİSTAN DIŞ POLİTİKASINDA PAKİSTAN FAKTÖRÜ	88
3.1. Afganistan Dış Politikasında Pakistan Faktörü.....	88

3.1.1.1947 öncesi Afganistan ve Pakistan ilişkileri	90
3.1.2. 1947-1979 Afganistan ve Pakistan ilişkileri	92
3.1.3.1979-2001 Afganistan ve Pakistan ilişkileri	95
3.1.4.11 Eylül Sonrası Afganistan ve Pakistan ilişkileri.....	97
3.1.3.1.Hamid Karzai Döneminde Afganistan ve Pakistan ilişkileri	101
3.1.3.2.Eşref Gani Döneminde Pakistan'ın Afganistan Politikası	104
3.1.4. Pakistan-Afganistan İlişkilerinde Durand Meselesi.....	106
3.2.Güncel Boyutuyla Pakistan'ın Afganistan Politikası.....	110
3.2.1.Pakistan'ın Afganistan'daki Hedefleri.....	111
3.2.2.Pakistan'ın Afganistan Politikasında Güvenlik Faktörü ve Taliban'la İlişkiler.....	115
3.2.3.Afganistan Barış Süreci ve Pakistan	120
3.2.4.Pakistan'ın Afganistan Politikasında Peştun Faktörü	125
3.2.5.Yabancı Güçlerin Çekilmesi Sürecinde Pakistan'ın Afganistan Politikasında Olasılıklar: Olası Senaryolar	130
SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ.....	156

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANP	: Atrial Natriuretic Peptide
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization
CIA	: Central Intelligence Agency
DPA	: Dış Politika Analizi
HDP	: Halk Demokratik Partisi
HPC	: High Performance Computing
ISI	: Inter-Services Intelligence
NATO	: North Atlantic Treaty Organaization
PPP	: Purchasing Power Parity
SAARC	: South Asian Association for Regional Cooperation
SEATO	: Southeast Asia Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
SWAT	: Special Weapons and Tactics
TTP	: Thrombotic Thrombocytopenic Purpura

TABLÖLAR DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1: Analiz Düzeyi ve Dış Politika Çalışmaları.....	11
--	----

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa No:

Şekil 1: Bürokratik model.....	19
Şekil 2: Durand Hattı Haritası.....	109
Şekil 3: Talibanın Eğitim kampları.....	118
Şekil 4: Durand Hattı Haritası.....	128

GİRİŞ

Pakistan'ın Afganistan ile derin etnik, kültürel, dilsel ve coğrafi bağları vardır. Pakistan'ın Afganistan ile ilgili ana hedefleri jeostratejik, güvenlik ve ekonomik çıkarları aynı zamanda Pakistan'ın Orta Asya'ya açılan kapısıdır. Afganistan'ın Pakistan'a yönelik dış politikasına Daud Han'ın Afganistan'daki iktidarından sonra Pakistan'ın müdahaleci yönlendirmeleriyle başlayan sert iniş ve çıkışlar eşlik etmiştir. Daud Hanın hükümetinin 1978'de devrilmesi ve Afganistan Demokratik Hükümeti'nin yükselişiyle Afganistan'daki İslamcı gruplar ve din alimleri Pakistan'a gitmek üzere ülkeyi terk ederek siyasi faaliyetlerine ve Peşaver'deki Afganistan Komünist hükümetine yönelmiştir. Afganistan'ın dış politikasının bağımsızlığından önce Britanya Hindistan Hükümeti'nin talep ve hedeflerinden, Birleşik Krallığın ve bazen Rusların talep ve hedeflerinden tamamen etkilenmiştir. Resmi anlaşmalar bağlamında İngiliz hükümeti kendi izni olmadan Afgan hükümetinin diğer hükümetlerle siyasi ve diplomatik ilişkiler kurma hakkına asla sahip olmamasını şart koşar. İngiliz hükümetinin bir temsilcisi olan Macnathan ile Şah Şuja arasında 1838'de imzalanan Antlaşma'nın 18. maddesinde Afgan hükümeti, İngilizlerin izni olmadan hiçbir hükümetle siyasi ilişki kurma hakkına sahip olmadığını kabul eder.

Afganistan'ın dış politikasının ilkelerinin tanımlanmasında ve hedeflerinin ve dış yöneliminin belirlenmesinde uluslararası sistem üzerinde en büyük etkiye sahip olmuştur. Önemli partiler arasında yer alan Burhaneddin Rabbani liderliğindeki İslami Cemiyet Partisi ve Gulbuddin Hikmetyar liderliğindeki Hizb-e-İslami Partisi Pakistan'dan faaliyetlerine başlamıştır. Afganistan'da zulme uğrayan din alimleri Pakistan'a kaçmış ve siyasi partilere katılmıştır. Afgan mülteci sayısı 4 milyonun üzerine çıkmıştır. Pakistan bu fırsattan yararlanmış, uluslararası toplumun ve İslam ülkelerinin desteğiyle Afganistana karşı cihadı örgütlemeye başlamıştır.

Pakistan aslında aşırıçılık eğitiminin merkezi olmuştur. Okullar, her yıl Afganistan savaşına binlerce kökten dinci gönderen askeri merkez rolünü oynamıştır. Afganistan, cihadı kazanmış ve demokratik hükümet çökmüştür. 1980'lerde birçok uzman, Rusya'nın Afganistan'dan çekilmesinden sonra Pakistan okullarının önemini kaybedeceğine inanmış ancak okullar önemini kaybetmemiş hatta aşırıçılık 1990'lara kadar devam etmiştir. Pakistan 1995 yılında talibanı desteğiyle kabile girdiler ve kendi hükümetlerini

kurdular. Pakistan hükümeti ve ISI Taliban rejiminin tanınması için lobi yapmıştır.

Örneğin, Benazir Butto 1995 baharında Başkan Clinton ile görüşmek için Washington'a gittiğinde, Taliban'ı Pakistan yanlısı bir grup olarak tanımlamış ve grubun Afganistan ve bölgeye istikrar getirebileceğini söylemiştir. Dahası, Suudi ve BAE'nin Taliban rejimini tanınması Pakistan'ın lobiciliğinin bir sonucuydu. Mücahitlerin hükümeti iktidara geldikten sonra Pakistan'ın Afgan cihadından istediği yerine getirilmemiştir. Yeni siyasi yapıda Burhaneddin Rabbani ve Tacik asıllı Ahmad Şah Mesud liderliğindeki kuzey tarafındaki mücahitler öncü rol oynamış ve İslamabad'ın desteklediği Peştun merkezli köktendinci gruplar iktidardan uzak kalmıştır. Afganistan'daki gruplarını verimli tutmaya çalışan Pakistan, desteklediği düzenlemelerden hayal kırıklığına uğradıktan sonra yeni bir yatırım seçeneğine girişmiştir. Bu kez Taliban ortaya çıkmış ve başından beri Pakistan'ın desteğini almıştır. İlk grup, cihatçı yönetmeliklerdeki usulsüzlüklere son verme sloganıyla güneydeki Kandahar viletine girmiş ve kontrolünü ele geçirdikten sonra Kabil'e doğru ilerlemeye başlamış ve beş yıl boyunca Kabil'in kontrolünü ele geçirmiştir. Taliban'ın İslam Emirliği sırasında Pakistan, grup üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş, hatta hükümet yetkililerinin değiştirilmesi ve dönüştürülmesinde temel rol oynamıştır. 11 Eylül saldırısı ve Taliban hükümetinin çöküşünden sonra Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politikasına ciddi değişiklikler eşlik etmiştir.

Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a yapılan 11 Eylül saldırısı, Afganistan'a ve ABD'nin ülkedeki askeri varlığına yönelik bir saldırının yanı sıra Taliban Emirliği'nin çöküşünün başlangıcı olmuştur. Gerçekçilik okulunun en önemli önermelerinden biri, dış politikası çerçevesinde istikrarı korumak için bir devleti saldırgan bir ülkeye karşı ulusal çıkarları için başka bir hükümetle birleştiren güçler dengesidir. 11 Eylül saldırısının ardından ABD, Afganistan'da terörle mücadele ve saldırının faillerini cezalandırmak için verdiği kararlar Pakistan'ı terörle mücadelede iş birliği yapmaya çağırmıştır. Pakistanlıların bu iki yolu yapmaktan başka seçeneği yoktu: Birincisi, ABD öncülüğündeki terörle mücadele koalisyonuna katılmak ve ikincisi Taliban'ı desteklemeye devam etmektir. ABD ile iş birliği yapmamak Pakistan'ı daha sonra kötülüğün eksenini olarak bilinen ülkeler listesine sokarak ülke için ağır sonuçlar doğurabilirdi. Terörle mücadele koalisyonuyla iş birliği, ülkenin iç krize maruz kalmasına da neden olabilirdi. Ancak Pakistan devlet adamları ABD ile iş birliği yapmazlarsa desteklerini kaybedeceklerdi. Aslında Pakistan için belki de en zorlu uzun vadeli umut Taliban'a verdiği desteği azaltmaktır.

Pakistan ilk yolu seçmiş ve ABD ile iş birliği yapmaya, terörle mücadele koalisyonuna katılmaya karar vermiştir. Pakistan terörle savaşta ABD'ye katılmasaydı Afganistan'dan önce saldırıya uğrayan bir ülke olabilirdi. O zamanki ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarının da belirttiği gibi "İslamabad, Washington'un terörle mücadele koalisyonuna katılma talebini reddederse saldırıp Taş Devri'ne dönmeye hazırlanmalı" idi. Bu durum İslamabad'ın Taliban'la karşı karşıya gelmesine ve Kabil ile dostane ilişkilerinde yeni bir sayfa açmasına neden olmuştur.

Eylül 1893'ün sonlarında Britanya Hindistan Dışişleri Bakanı ve Hindistan İngiliz Hükümeti Başkanı Sir Henry Mortimer Durand, Afganistan'ın Durand Anlaşması ve Durand Sınırı olarak bilinen Hint Britanyalıları ile doğu ve güney sınırlarını belirlemek için Amir Abdul Rahman Han ile bir anlaşma imzalamıştır. Ancak Hint alt kıtasının Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ülkeye ayrılmasından sonra Afgan hükümetlerinin ve bazı yöneticilerin anlaşmaya itirazları, Afganistan ve Pakistan arasında daha çok Durand Çatışması olarak bilinen bir anlaşmazlığı şekillendirmiştir. Sınır hattı Afgan hükümetleri tarafından tanınmamıştır ancak Pakistan bu çizgiyi tanımaya çalışmıştır.

Pakistan, 1947'de bağımsızlığını kazandıktan sonra Keşmir konusunda Hindistan ile çatışmıştır. Hindistan ile çatışma ve Afganistan ile sınır anlaşmazlığı Pakistan'ı her zaman Hindistan ile Afganistan'ın sıcak ilişkisi konusunda endişelendirmiştir. Hindistan ve Afganistan uzun zamandır iyi bir geleneksel ilişkiden hoşnut olmuş ve coğrafi bir bakış açısını paylaşmamış olsa da Hindistan devlet adamları Afganistan'da her zaman barış ve istikrar arayışında olmuştur. Pakistan'ın Hindistan ve Afganistan arasında ortak bir sınır olmaması Yeni Delhi'nin Afganistan üzerinde önemli bir nüfuza sahip olmasını engellemiştir. Son 18 yılda Hindistan'ın ekonomik kalkınma, altyapı, insani yardım ve Afganistan'ın doğal kaynaklarına yaptığı yatırımdaki rolü Afganlar arasında olumlu bir imaj sağlamış ve Yeni Delhi'nin ülkedeki yumuşak güç gelişiminin önünü açmıştır. Pakistan, Hindistan'ın Pakistan'ın Baloç eyaletindeki ayrılıkçı Baloçlara yardım etmek için eğitimden sonra gönderdiği kişilerle Afganistan'ın güney vilayetlerinde terör merkezleri kurduğunu ve Pakistan'ın güvenliğini bozduğunu defalarca iddia etmiştir. Pakistan da her zaman karşılıklı eylemde bulunmuş, zaman zaman Hindistan'ın çıkarlarını ve Afganistan'daki siyasi ve diplomatik merkezlerini teröristleri aracılığıyla hedef almaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın amacı Pakistan'ın Afganistan'ın dış politikasındaki rolünü değerlendirmek ve Afganistan'ın Pakistan'ın dış politikasındaki konumunu incelemektir. Pakistan-

Afganistan ilişkileri, Pakistan'ın Afganistan dış politikasındaki konumu, Pakistan'ın Afganistan'daki çıkarları ve 1947'de Pakistan'ın kurulmasından sonra iki komşu ülke arasında dostane ve barışçıl ilişkilerin olmaması bu çalışmanın hipotezi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda bu araştırmanın temel sorusu, Afganistan'ın Pakistan ile ilişkilerindeki stratejisinin amaçları ve Afganistan ile ilişkilerde Pakistan'ın çıkarları nelerdir? Literatür analizinde Farsça, Urduca ve İngilizce kitap ve makalelerin yanı sıra konuyla ilgili yerel ve uluslararası haberler kullanılmıştır. Bu araştırma, Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkiler ve Pakistan'ın stratejik önemi ve süper güçlerin geçiş noktası olan Afganistan'a yönelik dış politikasının incelenmesi yönüyle bilimsel öneme sahiptir.

Bu araştırmanın ilk bölümünde dış politika kavramın, dış politikada analiz ve karar verme, karar alma modaları, güç ve güç dengesi ele alınmıştır. İkinci bölümünde Afganistan'ın dış politikasını etkileyen özellikler ve faktörler, 20. ve 21. yüzyıllarda Afganistan'ın, Pakistan'ın Güney Asya'nın dış politikası değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal sırasında Afganistan'ın Pakistan'a yönelik dış politikası, 11 Eylül saldırılarının öncesi ve sonrası, Afganistan'ın Pakistan'a güncel boyuttaki politikası, Pakistan'ın Afganistan barışındaki rolü ve taliban sonrası ilişkiler incelenmiştir.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kavramsal Çerçeve

İnşacı bir yaklaşıma sahip olan Kopenhag ekolü Sovyetler’ in dağılmasından sonra hız kazanan küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni güvenlik anlayışına kuramsal katkıda bulunmuştur. İnşacılıktan gelme bir yaklaşıma sahip olduğu için güvenlik, uluslararası güvenlik, güvenlikleştirme, ulusal güvenlik, gibi kavramlar söylev ve söz edimi ile analiz edilmektedir. Bütün bunların ışığında bu kavramların normatif temelleri olmadığı, post-modern dünyada söylevin sahibi otoriteye göre şekillendiği tanımlanmıştır.

1.1.1.Kavramsal Olarak Dış Politika

Politika kelimesinin kökü Latince “politicus” kökünden gelen Fransızca “politictique” kelimesinden oluşmaktadır. Siyaset hakkında farklı görüşler düşünürler tarafından dile getirilmiş, politikaların yolu ve yöntemi böylece farklılık kazanmıştır. Dış politika, bir hükümetin ulusal çıkar bağlamında hedeflere ulaşmak için hükümetlere ve uluslararası kuruluşlara karşı sergilediği tutumları ve eylemleri içeren bir dizi karar ve planı ifade etmektedir. Dış politika yönelimi, ulusal hükümetin dış politikanın belirlenmesi ve uygulanmasında aldığı pozisyonları, eylemleri içermektedir. “Her ülkedeki dış politika kavramı, kendi bakış açısından dünya dışı bir boyuta dönüşen karar vermenin formülasyonu, uygulanmasıyla ilgilidir.” (Royaan & Amiri, 2013, s. 147).

Dış politika “uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktörün resmi dış ilişkiler dizisi” olarak tanımlanabilir. (Hill, 2008, s 24). Devlet içerisinde var olan ekonomik, sosyal ve kültürel yapılar, o devletin dış politikasına yansır. Uzun dönemli planlamalar istikrarlı bir tutum sergilemek açısından iç politikada sıklıkla kullanılır. Buna karşın uluslararası arena herhangi bir otoritenin yokluğundan dolayı kaotiktir. Devletlerin bu ortamda varlıklarını devam ettirebilmeleri için bulundukları anın gerekliliklerine uyum sağlamaları gerekir. Bu sebeple dış politika, iç politikaya kıyasla daha hızlı değişkenlik gösterebilir (Aqabakhshi & Afsharirad, 2009, p. 250)

Dış politikayı izlemek hedeflerin, araçların ve yöntemlerin özgüllüğünü rasyonelliğe dayalı bir strateji ile uygulamaya çalışmak anlamına gelmektedir. Bu nedenle dış politika, bir toplumun kendisini dış dünyanın aksinetanımlama biçimidir (Hill, 2008,

s. 26). Dış politikanın “hükümetler tarafından uluslararası bir sahnede yürütülen bir dizi ulusal hedef ve çıkarın belirlenmesini, uygulanmasını” içerdiği söylenebilir. “Dış politika bir hükümetin inisiyatifi veya diğer hükümetlerin eylemlerine tepkisi olabilir.” (Khoshwaqt, 2003, s. 145).

1.1.2.1. Dış Politika Analizinin Tarihi Gelişimi ve Kuramsal Tartışmalar

Dış politika analizinin tarihsel gelişimi incelendiğinde söz konusu geleneksel çalışmalarda genel olarak bir devletin başka bir devlete ya da uluslararası ortama yönelik izlediği politikaların araştırıldığı görülmektedir. Bu kapsamdaki DPA çalışmalarında temel çözümleme birimi olarak devlet ele alınırken alanın ilgi odağı devletlerin başka devletlerle olan ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu devlet odaklı tanımlamalar dünyanın büyük bir bölümünde ulus-devletlerin kurulduğu, sınırların yeniden çizildiği, devletlerin nükleer savaş tehdidi altında yaşadığı 20. yüzyıl koşullarını yansıtmaktadır (Özcan, 2014, s. 323). Bu koşullar altında dış politika, doğrudan devletin var oluşunu ilgilendiren, öteki devletlere karşı güvenliğini sağlayan faaliyetlerin en önemlisi olarak tanımlanırken devlet de bu faaliyetlerin tek öznesi olarak görülmektedir. Dış ilişkilerin devletin güvenliğinden sorumlu askerler ve diplomatlar tarafından yürütülmesi, ilgili kararların olağan siyasal karar alma süreçlerinin dışında tutulması da aynı döneme özgü olgulardır.

Devletler küresel ekonominin yarattığı koşullara uyum sağlayabilmek için dönüşmekte, hali hazırda var olan ve yeni kurulan organizasyonlarda bulunmak; otoritelerini arttırmak için diğer devletler ile rekabet halindedir. Bu durumun etkileri devletlerin dış politika tanımlarında görüldüğü kadar iç politikalarında da yeni değişkenler eklemektedir. Bu koşullarda DPA'nın ilgi alanı başta devletle olmak üzere çeşitli aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimini incelemek olarak tanımlanabilir. Bu bakış; örgütleri, kurumları, partileri, kültürel oluşumları ve bunlara hayat veren insanları odağa yerleştirmektedir. DPA bakımından bu etkileşimin en önemli unsuru karar vericiler, bir başka deyişle insanlar olarak kabul edilmektedir (Özcan, 2014, s. 324).

Dış politikadan anlaşılan ister yönelimler kümesi, taahhütler seti veya eylemler planı olsun, tüm bunların sonucunda mevcut politikaların çıktılarında söz etmek gerekecektir. Sözü edilen çıktılar arasında; amaçlar, stratejiler ve araçlar vardır. Dış politika analizlerinde bu kategorilere verilen ağırlık, sözü edilen dış politikanın farklı anlayış biçimleri ile doğrudan ilgilidir (Hudson & S. Vore, 1995, s. 212).

Tarihsel olarak incelendiğinde uluslararası ilişkiler disiplini içinde dış politika analizi araştırmalarının II. Dünya Savaşı sonrasında belirgin bir alan olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Alanın oluşum aşaması denilebilecek 1950’li ve 1960’lı yıllarda kurucu kuşağın yaptığı çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Bu dönemdeki çalışmalar devletlerin birbirleriyle ilişkilerini etkileyen değişkenlerin listesini çıkarmaya çalışan araştırmalardır. Amaç, dünya siyasetinde etkili olan oyuncuların davranışlarının kaynaklarına gidebilmek ve bu davranışları açıklayabilecek çerçeveler oluşturmaktır. Sonrasında öngörude bulunmaya elverişli bir bilimsel modelleme kurgulamaktır. Söz konusu dönemde üç klasik çalışma ile karşılaşılmaktadır (Özcan, 2014, s. 330).

1.1.2.1.1.Snyder, Bruck ve Sapin’in 1954 Tarihli Çalışması

Snyder, Bruck ve Sapin’in 1954 yılında kaleme aldığı “Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics” isimli çalışmada karar verme süreci örgütsel bir davranış olarak incelenmektedir (Snyder, Bruck, & Spain, 2002, s. 21). Bu çerçevede dış politika yapım süreci araştırılmış ve aktörlerin durumları, iletişim, bilginin aktarımı ve geri bildirimlerin yeniden ele alınması gibi konular açıklanmıştır. Onlara göre karar verme süreci devletin eylemine dayanan olaylar, koşullar ve etkileşim kalıplarının altında yatan “Neden?” sorularını sorgulamak için gereklidir. Snyder ve meslektaşları davranış açıklamalarının çoklu disiplinler arası bir gereklilik olduğunu savunmuşlardır. Çalışmalarında araştırmacıları ulus devlet düzeyinde analiz yapmaya ve dış politika yapmaya katılan aktörleri vurgulamaya teşvik etmişlerdir:

“Temel düzeyde analiz olarak ulus-devlete bağlıyız, ancak devleti metafiziksel soyut bir kavram olarak ele almıyoruz. Karar vermeyi vurgulayarak, bir siyasi topluluk içinde hareket eden yetkililerin etrafındaki eylem belirleyicileri örgütlemenin bir yolunu sağladık. Karar vericiler, görünüşte birbiriyle ilişkili olmayan iç ve dış etkenlerin onların eylemleriyle ilişkili hale gelmesi için çift yönlü bir biçimde çalışmaktadır. İç faktörleri ilişkilendirmenin kesin yolları ise şimdiye kadar yeterince gelişmemiştir.” (Snyder, Bruck, & Spain, 2002, s. 53)

1.1.2.1.2.Rosenau’nun 1964’teki Makalesi

Rosenau’nun 1966’da yazdığı “Pre-theories and Theories of Foreign Policy” isimli çalışmasında Rosenau, dış politika davranışlarının nedenlerini anlayabilmek için birbirinden farklı çözümleme düzeylerine dikkat çekmiştir. Bunlar bireysel yönetim yapısı, toplumsal tip, uluslararası ilişkiler ve küresel sistemdir. Rosenau ayrıca analiz

düzeyi olarak devletleri boyutları, demokratik gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyleri bakımından sınıflandırmaktadır (Rosenau, 2006, s. 173). Her bir düzey için de büyük-orta-küçük ya da açık-kapalı gibi ayrımlar yapmaktadır. Rosenau, dış politika modelleri ile ilgili açıklayıcı ve öngörülebilir bir güç sağlayacak farklı ulus devlet türleri olup olmadığını merak etmekteydi fakat büyük ilkeler ve gerçekliğin karmaşıklığı arasında arabuluculuk yapan orta büyüklükte bir teorinin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Rosenau, o dönemde bu tür orta büyüklükte genellemeleri ortaya çıkarmanın en iyi yolunun toplu istatistiksel araştırma ve doğrulama olduğunu ileri sürmekteydi (Hudson & S. Vore, 1995, s. 213).

1.1.2.1.3.Sprout'un 1956'daki Çalışması

Harold ve Margaret Sprout'un "Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics" isimli çalışması söz konusu dönemde karşımıza üçüncü kaynak olarak çıkmaktadır. Harold ve Margaret Sprout, "çevresellendirme (contextualizing)" yoluyla dış politikanın farklı bir şekilde analizini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Onlara göre psikolojik çevre karar vericiler tarafından "operasyonel" çevre gibi algılanmakta ve yorumlanmaktadır. Karar vericiler dış politika kararlarını algıladıkları ve yorumladıkları psikolojik çevreye bağlı olarak oluşturmaktadır (Sprout & Sprout, 1956, s. 118). Ancak operasyonel çevre ile psikolojik çevre arasında bazı uyumsuzluklar ortaya çıkmakta ve bu da karar vericilerin daha az rasyonel kararlar almasına yol açmaktadır. Bu farklılıkların oluşmasına tarihsel sarsıntılar, siyasal kültür, mevcut bilgiler, danışmanların rolü ve liderlerin tecrübeleri gibi faktörler neden olmuştur.

- Yukarıdaki üç temel çalışmanın dış politika analiz çalışmalarına olan etkileri şu şekilde özetlenebilir:
- Dış politika kararlarını veren kişilerin özellikleri hakkında sahip olunan bilgi, bu seçimlerin doğasını anlamak için büyük önem taşımaktadır.
- Mikro ölçekten makro ölçeğe kadar çeşitli analiz seviyeleri dış politika oluşturma sürecine entegre edilmelidir.
- Sosyal bilimlerdeki tüm kavramlar ve kuramlar dış politika ile ilgili teorilerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.
- Dış politika yapım sürecini anlamak en az dış politika çıktılarını anlamak kadar önemlidir (Neack, Hey, & Haney, 1995, s. 11).

Günümüzde yapılan DPA çalışmalarına genel olarak bakıldığında kamuoyunun rolü,

grup dinamikleri, bilişsel dinamikler vb. etkenlerden birine odaklanan araştırmacıların DPA literatüründe çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda daha özgün bir çerçeve sunmak gerekirse ortaya konulan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

- Karar Verme Sürecine İlişkin Çalışmalar: Bu çerçevede karar vericilerin gelişmeleri tanımlama gayretleri, rekabet eden girişimciler arasındaki etkileşim, ikna çabaları, karar vericilerin öğrenmeleri ve karar almaları üzerine yapılan çalışmalardır.
- Lider Özelliklerine Dayalı Çalışmalar: Liderin değerlendirme, düşünce şemaları, sinir yapıları ve duyguları gibi faktörler incelenmektedir.
- Kültür, Kimlik ve Sosyal Gruplara İlişkin Çalışmalar: Ulusal rolün ve kimliğin inşası, sosyal grupların etkisi ve kültür ile dış politika arasındaki ilişkiler üzerinde durulmaktadır (Efegil, 2012, s. 31).

Görüldüğü üzere günümüzde DPA ile ilgili birbirinden farklı pek çok çalışma mevcuttur. Buna rağmen konuya ilişkin en temel düşünce, dış politika kararlarının karar vericiler olarak ifade edilebilecek bir grup insan tarafından alındığıdır. Bu varsayımdan hareketle dış politika davranışlarının dışsal bir uyarıcıya karşılık olarak kendiliğinden oluşmadığı söylenebilir. Bu durumda söz konusu davranışlar devlet içinde tanımlanabilir ve bir mekanizma tarafından meydana getirilmektedir (Aydın & Bakıncak, 2016, s. 96). Bu yaklaşım çerçevesinde DPA, bireylerin veya belirli bir çerçevede hareket eden ve hangi davranışın seçileceğine karar veren bir grubun davranışlarını açıklamaya yönelik araştırmalar ortaya koymaktadır. Söz konusu bağlamda araştırma devlet adına karar veren bireylerin davranışları üzerine odaklanmaktadır.

1.1.2.2. Dış Politika Analizi

Dış politikada bir olguyu, olayı veya toplumsal fikri aynı anda etkileyen tüm faktörleri göz önünde bulundurarak analiz etmek kolay değildir. Bunun en önemli nedeni, sosyal bilimler konusunun doğrudan insanlarla ilgili olmasıdır. Söz konusu olay bir fenomeni, olayı veya sosyal fikri, bu analizi zorlaştıran karmaşıklıklar yoluyla, belirli bir soyutlama düzeyiyle, ilgili modeller aracılığıyla kurtarmaya çalışmakta ve tüm bu modeller sosyal gerçekliğe yönelik basitleştirmeyi temsil etmektedir. Bu modeller çoğunlukla aralarındaki gerçekleri, olayları, fikirleri ve ilişkileri tanımlamak ve açıklamak için kullanılmaktadır (Sönmezoğlu, 2012, s. 79). Öte yandan otoritelerin uluslararası siyaseti analiz etmedeki güvenilirliği konusunda hemfikir olduğu bir teoriden

bahsetmek zor bir durum olarak görünmektedir. Bu nedenle alandaki farklı yaklaşımların varlığından bahsetmek daha doğru olacaktır.

Uluslararası ilişkilerde analiz düzeyi konusu ilk olarak 1950'lerde Kenneth Waltz tarafından gündeme getirilmiştir. Waltz, konuyu savaşın sebepleri üzerine ele almıştır. Bu bağlamda analiz düzeyi olarak mikro düzeyden makro düzeye “birey, hükümet ve toplum ve uluslararası sistem”i açıklamıştır. Günümüzde uluslararası ilişkiler çalışmaları birçok yönden değişmiş, gelişmiş ve Waltz’ın çalışmasına eklemeler yapılmıştır. Bu durumda sağlanabilecek analiz düzeylerinin güncel bir listesinde “bireyler, ulusal alt gruplar (örneğin: siyasi partiler, basın, çıkar grupları, vb.), ulusal hükümetler, ulus ötesi veya ulus ötesi gruplar (çok uluslu şirketler, STK’ler), uluslararası gruplar ve kuruluşlar ve uluslararası sistem” yer almıştır (Aydın M. , 1996, s. 74).

Uluslararası politika düzeninin analiz düzeyi konusu ilk olarak David Singer’ın “Uluslararası İlişkilerde Sorun Analizi Düzeyi” başlıklı makalesinde dile getirilmiştir (Singer, 1961). Singer çalışmasında iki analiz düzeyi belirlemiştir: Uluslararası sistem ve uluslararası ilişkiler alanında önemli gördüğü ulus devlet. O zamandan bu yana konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili birçok çalışmada çeşitli düzey sınıflandırmaları yapılmıştır. Örneğin, alanda yapılan bir diğer çalışmada James N. Rosenau, Ronald J. Yalem ve L. Cantori-S. Spigel, örneklerinde ulusal, bölgesel ve küresel olmak üzere üç ana seviyeyi ele almıştır. Handelman, Shapiro ve Vasks ise üç ana analiz seviyesini sıralamıştır (Sönmezoğlu, 2012, s. 81): Aktör, karşılıklı ilişkiler ve sistem. Sönmezoğlu ise günümüz uluslararası politika bağlamında genel olarak kullanılan beş analiz seviyesinden bahsetmektedir: Bireysel/grup, devlet, uluslararası örgütler, alt sistem ve küresel sistem. Ancak yazar bu düzeyleri aktör düzeyi (birey/grup, devlet, uluslararası kuruluşlar) ve sistem düzeyi (alt sistem ve küresel sistem) olarak iki ana grupta derlemiştir. Öte yandan Holsty ve J. Frackel uluslararası politika çalışmalarında üç ana analiz; Marjike Breuning ise birey, devlet ve sistem olmak üzere üç farklı analiz seviyesinde çalışmalar yapmıştır (Sönmezoğlu, 2012, s. 83).

Tablo 1.
Analiz Düzeyi ve Dış Politika Çalışmalar

Analiz Düzeyi	Dış Politika Odağı
Birey	Seçenekler/Kararlar
Devlet	Davranışlar
Sistem	Sonuçlar

Kaynak: Marijke Breuning, Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction, (NewYork: Palgrave Macmillan, 2007), 12.

Genel olarak bakıldığında birey düzeyde liderlere ve karar vericilere odaklanılır. Bu düzey dış politikanın bireyler tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Bu temelde dış politika kararlarının bireylerin ve liderlerin tercihleri olduğu, bu kararların bireyler tarafından şekillendirildiği görülür. (Hadi, 2020).

Devlet düzeyinde devlet içindeki aktörler incelemektedir. Bu aktörlerden biri “devlet kurumları”, diğeri ise “sivil toplum kuruluşları” olarak iki farklı grupta analiz edilebilmektedir. Sosyal örgütsel gruplar dış politika planlama sürecinde devlet kurumları olarak geçerlidir; hükümet tarafından karar alma yetkileriyle hareket eden birimler anlamına gelir. Bu durumda parlamento ve hükümet, bürokratik kurumlar arasındaki ilişkiler, hükümet rejimi, siyasi partiler ve bakanlıklar arasındaki ilişkiler gibi hükümetin kurumsal yapıları arasındaki etkileşim araştırılmaktadır (Efegil, 2012, s. 23).

Sistem düzeyinde "uluslararası devlet ve sivil toplum aktörleri" “uluslararası sistem tarafından kabul edilen değerlerinin yapısı” incelenir. Bu seviyede her ikisinin de devletlerin davranışlarına etkileri araştırılır. İncelenen söz konusu durumların etkisi Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında artmıştır. Son olarak başta uluslararası hukuk olmak üzere hükümetlerin, toplumun kabul ettiği değerler, ilke ve normlar incelenir (Tamana, 2009, s. 59).

1.1.1.3. Dış Politika Analizinde Kullanılan Yöntemler

Dış politika analizinde nicel ve nitel yöntemler kullanılmaktadır. Nicel yöntemler çoğunlukla sayısal analiz ve istatistik kullanma gerektirirken nitel yöntemler sözel içeriğe sahiptir. İçerik analizi, vaka analizi, Deneysel yöntemi, Antek yöntemi, bilgisayar modelleri ve simülasyonlar dış politika analizinde kullanılan yöntemlerdir.

İçerik analizi yazıya dökülmüş veya kaydedilmiş konuşmaları sistematik ve nesnel olarak incelemek ve siyasi aktörlerin kişiliklerini anlamak için kullanılan bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemin avantajı, araştırmacının onu anlamaya çalışan kişi

üzerinde doğrudan çalışabilmesidir. İçerik analizi, güncel arşiv veya kayıtların kullanımına dayalı bir yöntemdir. Liderin kişisel unsurlarını belirlemek için basın toplantıları, günlükler, resmi ve gayri resmi konuşmalar ve liderlerle yapılan röportajlar kullanılır. İçerik analizi özellikle liderlik analizi ve kişilik analizinde kullanılır. İçerik analizi esasen kodlama tabanlı bir çalışma olduğundan araştırmacıların çalışmanın her aşamasında her yazılı veya sözlü belgenin hangi kriterlere göre nasıl atandığını açıklaması gerekir. (Tamana, 2009, s. 23).

Olayların detaylı bir tarihi çalışması olarak nitelendirilebilir. Bazı koşulların değişkenleri nasıl etkilediğini araştırmak için olaylar en benzer veya farklı boyutlarıyla karşılaştırılır. Vaka analizi tek bir olay, ülke ya da tarih aralığı için yapabileceği gibi birden fazla devletin karşılaştırılması ya da farklı dönemlerin birbirleriyle karşılaştırmasında da kullanılabilir. (Tamana, 2009, s. 36). Bir vaka çalışmasında belirli koşulların değişkenleri nasıl etkilediğini incelemek için olaylar incelenir. En benzer veya farklı boyutlarla karşılaştırılır. Vaka analizi, özellikle bir araştırma projesinin ilk aşamalarında belirli bir olay veya problem esnasında önemlidir. (Benaab, 2011, s. 47).

Herhangi bir konuyu neden sonuç ilişkisi içinde inceleyen, etkin bir araştırma yöntemidir. Deneysel yöntem, kontrollü bir çerçevede değişkenlerin sistematik manipülasyona izin verir. Deneyler bir araç olarak çok etkili olabilse de sınırlı yerlerde dış politikayı analiz etmeye yardımcı olur. Deneylerin en önemli katkısı, tüm araştırmaların yapılmasıdır. Yöntemler arasında nedensel müdahale açısından en yüksek güvenilirliği sağlar. Deneysel yöntemin en büyük avantajı, araştırmacının nedensel değişkenler arasında bir ilişkiye sahip olmasıdır. Bu yöntemde ilişkileri izole etme ve test etme yeteneği bulunmaktadır (Afrasyaabi, 2017, s. 81).

Anket araştırmaları bireylerin tutum ve davranışlarını ölçmek üzere kullanılan en önemli araçlardandır. Anketler, belirli bir sorunsala bağlı kalınarak kamuoyunun anlaşılmasında kullanılır. Birçok anket türü bulunmaktadır (Benaab, 2011, s. 51). Ancak en basit anlamda değerlendirdiğinde kamuoyunu anlamak üzere kullanılan bir anketin, kamuoyunu temsil edebilecekleri bir örneklem üzerinden işlemesi gerekir. Anketler belirli bir soruna dayanmaktadır ve belirli bir kitle ile ya da belirli bir bölgede yapılan anketler, güvenilir olamadıkları gibi tutarlı sonuçlar da vermeyecektir (Tamana, 2009, s. 46).

Gerçek hayatta olabilecek olaylardan alınan verilerin, bilgisayarlarla işlenmesi ile çeşitli modeller uygulanabilmektedir. Bilgisayar kullanımı genellikle olayların belirli bir

sistematiik kalıbı takip ettiği ve karar vericilerin belirli bir davranış kalıbına göre hareket ettiği varsayımına dayanır. Bu nedenle bilgisayar modelini oluşturan kişi, model içinde kullanılan bütün parametreleri kendisi belirler. Simülasyonlar ise bilgisayar modellerinin çok sayıda yinelenmesiyle karar vericilerin davranışlarının nasıl geliştiğini tahmin etmeye çalışır. Son yıllarda simülasyonlar, gerçek dünyadaki bazı süreçlere benzeyen belli bir senaryonun çok kez oynaması ile belli olayların ne gibi sonuçlar doğurabileceğini belirlemeye çalışmaktadır (Afrasyaabi, 2017, s. 89).

1.1.1.4. Dış Politikada Karar Alma Süreçlerini Etkileyen Faktörler

Liderler, bir devletin en önemli karar alıcıları ve toplumun temsilcileridir. Taşıdıkları önemli görev ve siyasi karar güçleri ile dış politika yapımında öncelikli rol oynarlar. Dış politika analizinde bireylerin araştırılması, iki aşamalıdır. Öncelikle kişinin ne tür bir lider olduğu tanımlanır. İkinci olarak lidere ait özelliklerden yola çıkılarak herhangi bir durum karşısında liderin ne tür bir davranış sergileyeceği ve kararının ne olabileceği öngörülür (Benaab, 2011, s. 65).

Liderler dış ilişkilerle ilgili bilgiye ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle liderler kararları alırken tek başlarına hareket ediyor gibi görünseler de arka planda danışmanlar, uzmanlar ve bürokratlardan oluşan  evre kararlarına etki eder. Liderlerin  alışma grubu, dış politika karar alma süreçlerinde danışma işlevi görür. (Afrasyaabi, 2017, s. 27). Grupların karar alma süreçlerini açıklamada önemli olan kavram “gorupthink”tir. Bu kavram Irving Jains tarafından öne sürülmüştür ve grup içinde oluşan, karar alma sürecini negatif yönlü etkileyecek anlaşmazlıkları ortadan kaldırmayı amaçlayan psikolojik bir istektir. Yani grubun sürdürebilirliğini amaçlar. Bu süreçte önemli noktalar aşağıda belirtilmiştir:

- Uyumlu karar alma arzusu, grupların alternatif seçenekleri incelemesine engel olur.
- Grup içi baskı nedeni ile verimlilik azalır.
- Gerçekler doğru analiz edilir.
- Karar süreçleri zarar görür.

Bu tanımlamadaki kritik nokta grup içi uyumun takip edilen karar alma sürecinden daha önemli olduğu, ama landığıdır. Genel olarak değerlendirdiğinde gorupthink sürecinin alınan kararların kalitesini düşüreceği savunulmuştur.

Kamuoyu ile karar alıcılar arasındaki iletişimin çeşitli seviyeleri vardır. Kamuoyu, elitlerin yönlendirmelerinden, hükümetin liderlik konumunun getirdiği üstünlükten etkilenerken ya da hükümetin aldığı kararları desteklemeye meyilli olduğu için hükümetin kararlarına destek verebilir. Bu yaklaşımda öne sürülen varsayımlardan biri, hükümetin kamuoyunun gözünde kararlarını meşrulaştırmaya çalışması önemli bir politik araçtır. Hükümetler bazen belirli bir dış politikayı, kamuoyunun desteğini kazanmak için öne sürebilir ve kendi kararını meşrulaştırmak amacıyla kullanabilir. Bu durum genellikle iç politikada çekişmelerin ve sorunların yükseldiği bir dönemde ortaya çıkar. (Afrasyaabi, 2017, s. 61). Ancak elde bulunan politika seçim opsiyonları arasından hangisinin tercih edileceğine yön verebilir. Buna karşıt olarak üçüncü yaklaşım kamuoyunun karar alıcıların hangi politikayı seçeceklerini doğrudan etkileyeceğini savunur. Bu yaklaşım kamuoyunun destek verdiği politikaların seçildiği ve uygulandığı, destek vermediklerinin ise uygulanmadığını ifade eder. Kamuoyunun tercihi ile uygulanan politikalar arasında sıkı bir bağ olduğu görülmüştür. Altı çizilmesi gereken nokta, kamuoyunun hangi politikaların seçilebileceğini belirlemesidir. Bu durum politikaların kamuoyunu etkileme zorunluluğu anlamına gelmez. Son yaklaşım ise bahsedilen üç kuramın farklı noktalardan benzerliklerinden oluşur. Bu yaklaşıma göre kamuoyu kararları kesinlikle etkilemektedir. Bu etkinin boyutu, bir politikaya yönelik kamu desteğine bağlı olarak değişebilir. Bu bakış açısına göre kamuoyunu %59'u tarafından desteklenen bir politikayı, karar alıcılar dikkate almayabilir. Ancak %60 ve üzerinde bir destekle kamuoyu tavır belirtiyorsa bu durum karar alıcıların kararlarını doğrudan etkilemektedir (Khoshwaqt, 2003, s. 71)

Özetle kamuoyu, karar alıcılara yetkiyi veren ve onlardan yetkiyi alandır. Kamuoyu, karar alıcıların kararlarına destek vererek işlerini kolaylaştırabilir ya da desteğini çekerek zorlaştırabilir. Bu etkinin derecesi ise ülkenin siyasi özelliklerine yani demokrasi olup olmadığına ve seçim döneminin yakınlığına bağlıdır. Kamuoyu ile karar alıcılar arasındaki iletişimin çeşitli seviyeleri vardır.

1.1.1.5. Dış Politika Analizinde Esas Alınan Modeller

Dış politika analizi çeşitli nedenlerle yapılabilmektedir. Bazen amaç olayları analiz etmektir, böylece ne olduğu ve neden olduğu hakkında sonuçlar çıkarılır. Başka bir deyişle açıklama belirli gözlemlere dayandığı için söz konusu politikayı tanımlamak veya açıklamak için dış politika analizi yapılmaktadır. Örneğin, Afganistan'ın herhangi bir konudaki müzakerelerde politikaları nelerdir? (Açıklama). Afganistan neden bu politikaları benimsedi? (Açıklama). Afganistan yakın gelecekte daha fazla anlaşılmaya

varabilir mi? (Tahmin). Mevcut sözleşmeler yararlı mı? Afganistan gelecekte nasıl bir anlaşma yapmalı? (Öneriler) (Brewer, 1992, s. 23).

Bu sorular, dış politika analizinin çeşitli analitik çalışmalar içerdiğini göstermektedir. Gerçekler, değerler, gelecek ve geçmiş ile günümüz, genel kategoriler ve belirli sorunlar DPA aralığına dâhildir. Cevaplanmaya çalışılan sorularla ilgili olayların ve değerlerin karmaşıklığı ve sayısı nedeniyle dış politika analizi daha da zorlaşır. Öte yandan yapısal analiz ile karmaşıklıklarla başa çıkmaya yardımcı olabilecek birçok analitik model vardır. Analitik modeller, dış politikayla ilgili soruları üretmeye ve yanıtlamaya yardımcı olabilecek genellemelerdir. Bu modeller dış politikayı tanımlamada, açıklamada ve tahmin etmede yararlı kavramlar, ampirik varsayımlar ve ilgili politikayı değerlendirirken, önerirken yararlı kavramlar ve normatif ilkeler içermektedir.

Bu çalışmada DPA literatürünün temeli oluşturan ve baskın karar vericileri temel alan “mantıksal aktör” modelinden sonra “bürokratik model” ve “örgütsel model”, anlayışının belirleyici olduğu bireysel karar verici modelden hangi bireysel karar verici modelinin daha uygun olduğunu tartışılacaktır. Yöntem olarak kullanılan söylem analizi esasen bireyci bir metot olduğundan DPA’ daki bireysel karar verme modeli bu tez için önemlidir. Ancak liderlerin ürettiği söylemlerin devletin içyapısından ve sistematik uluslararası yapıdan bağımsız üretilmediği açıktır. Bu nedenle yetkililerin uluslararası sistemdeki gelişmelerle ilgili karar verme sürecini anlamak ve karar vericilerin ülkenin yerli organizasyonu ile etkileşimini anlamak için mantıksal aktör, bürokrasi ve örgütsel modellerden de bahsedilecektir (Neack A, 2003, s. 31).

1.1.1.5.1. Rasyonel Aktör Modeli

Karar verme sürecini gözden geçirmek maksadıyla “Mantıksal model” iyi bir başlangıç noktası olabilir. Bu yaklaşımda devlet liderlerinin aldığı kararlar devlet kararları olarak görülmektedir. Çünkü liderler ülkenin uzun vadeli ve kalıcı ulusal çıkarlarıyla uyum içinde hareket eder. Ulusal çıkar değişmediği için lider değişikliği ya da liderlikteki herhangi bir değişiklik dış politikadaki duruma çok az etki etmektedir. Rasyonalite sadece insanın bir karar verici olarak sınırlamaları ile değil, aynı zamanda başka aktörlerin var olduğu ve faaliyet gösterdiği ortam tarafından da kısıtlanmaktadır. Karar verici, diğer aktörlerin neler yapabileceğini nasıl tahmin eder? Mantıksal aktör modelinin bu gerçekçi temeli, çevre ve karar vericilerin odaklanmasına yardımcı olan diğer aktörler hakkında varsayımlar içermektedir (Neack A, 2003, s. 34). Buna göre tüm

devletler pratik önlemler açısından yapılan hesaplamada tek göz önünde bulundurulacak aktörlerdir. Bu şekilde hesaplama yapan tüm ülkeler, güç edinme ve güç kullanma yoluyla çıkarlarını ilerletmek, onları güvence altına almak konusunda motive olmaktadır. Devlet adına hareket eden hükümet veya resmi organlar, tek bir sesle konuşmayı, aynı görüşü paylaşmayı ve aynı hedeflerin peşinde koşmayı öngörürler. Karar vericiler hedef belirler, o hedeflerin göreceli önemlerini değerlendirir, olası her önlemin maliyetini ve faydasını hesaplar, ardından en yüksek kar ve en düşük maliyete sahip olanı seçer. Ancak bu seçim, çeşitli önlemlerin maliyetleri ve yararları konusundaki belirsizlik nedeniyle karmaşık olabilir. Bu gibi durumlarda karar vericiler bir eylemin olası sonuçlarına tüm olasılıkları dahil etmelidir. Rasyonellik varsayımı, devlet veya hükümet adına karar verme gücüne sahip olanların hedeflerine ulaşmak için en iyi seçeneği belirlemek, tüm seçenekleri değerlendirmek, en iyi kararı vermek için ihtiyaç duydukları bilgilere sahip oldukları varsayımıdır (Goldstein & Pevehouse, 2014, s. 127).

Öte yandan rasyonel davranış varsayımı üzerine araştırmalar devam ettikçe bu varsayımların ciddi kusurları olduğu, karar vericilerin en azından rasyonel aktör modelinin tanımına göre rasyonel davranmadığı ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce karar vericinin gerekli tüm bilgileri elde etmesinin ve karar verme sürecindeki tüm seçenekleri göz önünde bulundurmasının imkânsızlığı söz konusudur. Çünkü bunu yapmak için ne zaman ne de kaynaklar yeterlidir. Bu nedenle rasyonel aktör modelinin, karar vericilerin hedeflerine maksimum düzeyde ulaşmak için diğer olası seçenekler arasında en iyi seçeneği bulmaya çalışmadığını söyleyebiliriz. Ancak bu model siyasetçilerin hedeflerine ulaşma ve çıkarlarını güvence altına alma açısından yeterince iyi bildikleri bir seçenekle karşılaştıklarında bu seçeneğe dayalı karar aldıklarını göstermiştir. Bu durum “sınırlı rasyonellik” olarak düşünülmektedir (Eralp, 2005, s. 84).

Bununla birlikte yanlış algılar, duygusal önyargılar ve bilişsel önyargılar gibi psikolojik süreçler, karar verirken maliyetlerin ve faydaların mantıklı bir şekilde değerlendirilmesini etkiler. Mantıksal karar verme modelinde psikolojik gerçeklerin yerini almak için iki farklı değişiklik yapılmıştır (Goldstein & Pevehouse, 2014, s. 131).

İlk olarak "mantıksal olarak sınırlı model" bilgi arama ve işleme maliyetlerini dikkate alır. Kimse bir karar verirken olası bir eylemi dikkate almaz. İnsanlar en iyi seçeneği optimize etmek veya seçmek yerine genellikle minimum kriterleri karşılamak için "yeterince iyi" seçeneği bulunca sorunu çözeceğine inanır. Buna “rıza” veya “tatmin edici bir çözüm bulmak” denir. Üst düzey karar vericilerin sürekli dikkat gerektiren

krizlerle boğuştukları zaman kısıtlanmaları genellikle bir duruma çok iyi bir cevap bulmalarını engeller.

İkincisi “vizyon teorisi” risk veya belirsizlik altında alınan kararlar için alternatif bir açıklama sunar. Bu teoriye göre karar vericiler iki adımdan geçer. "Düzenleme aşamasında" mevcut seçeneklerin yanı sıra farklı seçeneklerin mümkün olduğu görülür. Daha sonra "değerlendirme aşamasında" seçenekleri değerlendirirler. Varsayılan olasılık teorisi, değerlendirmelerin genellikle mevcut durum veya bazı geçmiş, beklenen koşullar gibi bir referans noktasıyla karşılaştırılarak gerçekleştirilmesidir. Karar veren, bu referans noktasından daha iyisini yapıp yapamayacağını sorar ancak sonuçlara verilen önem referans noktasından uzaklığına bağlıdır.

Görüldüğü gibi karar vericilerde diğer herkes gibi doğru bilgi edinmede, doğru modelleri oluşturmada ve hedeflerini ilerleten kararlara ulaşmada birçok engelle karşı karşıya kalmaktadır. Mantıksal model, basitleştirmeye sebep olduğu için eleştirilmektedir. Karar vermeyi etkileyen bireysel psikolojik durumların etkisi de bu süreci oluşturur (Goldstein & Pevehouse, 2014, s. 132).

1.1.1.5.2. Örgütsel Model

Mantıksal bir karar verme modeli için alternatif bir seçenek "organizasyon süreci" modelidir. Bu modelde dış politika karar vericileri genellikle standartlaştırılmış yanıtlara veya standart işletim prosedürleri hakkındaki çoğu karara güvenerek hedef ve alternatif önlemler belirleme sürecini ortadan kaldırır. Buna göre her kuruluş kurumsal özelliklerinden kaynaklanan "standart davranış kuralları" oluşturur ve organizasyon kararları bir dizi prosedür ve işlevin bir sonucu olarak ortaya çıkar (Mintz & DeRouen, 2010, s. 71). Örneğin, Afganistan İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na her gün dünyanın dört bir yanındaki büyükelçiliklerinden binlerce rapor gelir ve bakanlık bu büyükelçiliklere binlerce talimat, yanıt gönderir. Bu süreçlerin çoğu üst düzey karar vericiler tarafından görülmez. Bunun yerine kararlar genel ilkeleri uygulayan veya en az tartışmalı, standart kararlar almaya çalışan düşük seviyeli karar vericiler tarafından verilir.

Bu çerçevede dış politikada karar almada kurumsal yetki ve sorumluluklar önemlidir. Bir dış politika meselesinde hangi bakanlığın, hangi taraf veya birimin dış politika mekanizmasını işletmeye başlayacağı ve mekanizmanın bundan sonra nasıl çalıştığı genellikle yasa ve yönetmeliklerle belirlenir. Karar verme ve uygulama sürecinde oynanacak roller yani yetki ve sorumlulukların bölünmesi önceden belirlenmiştir. Ancak

çeşitli kurum ve kuruluşların yetki ve sorumluluklarının üst üste binmesi durumunda kurumsal güç mücadelesinin karar alma mekanizmaları ve süreçlerinin performansını ve uygulanmasını ciddi şekilde tehdit edebileceği unutulmamalıdır (Eralp, 2005, s. 85).

Örgütsel model yaklaşımı, dış politikada karar alırken kurumsal süreçlerde görülen bazı karar biçimlerine de odaklanmaktadır. Örneğin, "artımlı karar verme" formatına göre karar vericiler genellikle temel kararları vermez ve önceki kararlara dayanarak kendi kararlarını verirler. Başka bir deyişle karar vericiler karşılaştıkları durum için yeni politikalar hazırlamak yerine bu konuyla ilgili kararlarda küçük değişiklikler yaparak kendi kararlarını verme eğilimindedirler. Böyle bir yaklaşımın hedeflenen seçeneklerin sayısını ve sonuçlarını sınırlayarak karmaşıklığı azalttığına inanılmaktadır. Bu modelde politika oluşturma esasen politika seçeneklerinin test edildiği ve kısa vadeli deneyime orantılı biçimde kademeli olarak ayarlanan bir deneme yanılma işlemidir. Karar almada böyle bir yaklaşıma "idare-i maslahat" denir (Lindblom, 1959, s. 81).

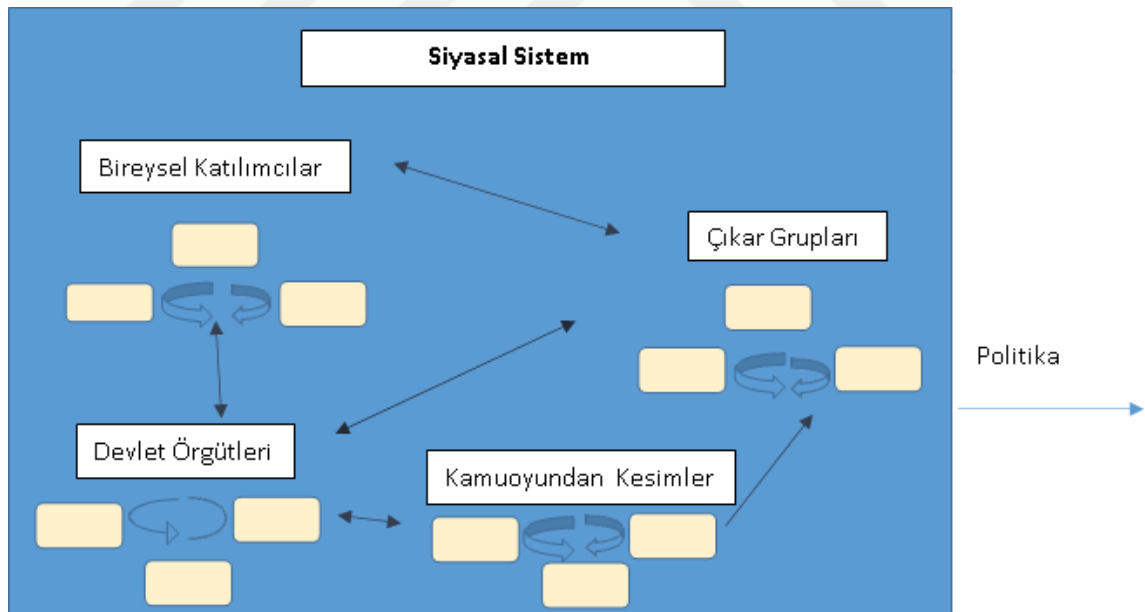
Kuruluş ilkesi modelinde bir diğer anahtar dinamik "standart işletim yordamlarıdır. Buna göre çoğu karar aslında mekanik bir şekilde verilir. Kurum ve kuruluşların ve karar vericilerin her aşamada karşılaştığı potansiyel sorunlarla nasıl başa çıkabileceği ve gerekli önlemleri nasıl alacağı konusunda rehberlik eden yazılı ve yazılı olmayan yöntem ve kurallar bulunmaktadır (Mintz & DeRouen, 2010, s. 73). Gerekirse bu prosedürler ve kurallar o zamanki karar verici tarafından uygulanır. Bu nedenle birçok durumda karar vericiler dış politika karar alma sürecinde bu standart kurallara uyarak hareket eder. Kurumlarda çalışan personel de bu kuralların yarattığı istikrarı destekler çünkü istikrar standart çalışma yöntemlerinin kullanımını en üst düzeye çıkarmalarına izin verir, bu nedenle sorunsuz ve verimli çalıştıklarına inanılır (Brewer, 1992, s. 31).

1.1.1.5.3. Bürokratik Model

Rasyonel modele bir alternatif, dış politika kararlarının farklı devlet aygıtları arasında farklı çıkarlara sahip pazarlık sürecinden kaynaklanan "bürokratik politika" modelidir. Bu modele göre dış politika kararları devlet kurumlarının çıkarlarını yansıtmaktadır (Goldstein & Pevehouse, 2014, s. 128). Mantıksal aktör modelinin aksine bu model karar alan hükümetin bütüncül görüşünü reddeder. Bu, karar vericilerin devlet adına hareket eden bürokratik birimler olduğunu ve bürokrasinin her biriminin kurumsal çıkarlarına ve sonuçlarına hakim olmak için görüşlerini bildirme isteğini dikkate alarak faaliyet gösterdiği fikrini destekler. Alınan kararlar mantıksal aktör modelindeki gibi en iyi seçenek değil, herkesin bir şekilde kabul ettiği en uygun seçenek olarak görünmektedir

(Efegil, 2012, s. 79).

G. Allison ve M. Halper'in öncülük ettiği bürokratik politika modeline uygun olarak çeşitli devlet ve devlet kurumları ile bürokratik ya da siyasal sorumluluklara sahip üst düzey yöneticileri arasında yapılan görüşmelerle dış politikadaki siyasi kararlar veya tercihler belirlenir (Halperin, 2006, s. 29). Çeşitli devlet ve devlet kurumlarından bürokrat temsilciler, dış politikada karar alma sürecinde taraflarının bu konudaki görüşlerini mümkün olduğunca hükümetin siyasi kararında etkili kılmaya çalışır. Bürokratik politikaların karar alma süreci olarak tanımlanan bu süreç, katılan bürokratların stratejik dış politikada karar alma sürecine yönelik kendileri veya kurumları tarafından hazırlanan politikanın belirleyici olmasını sağlamaya çalışmaları ile şekillenir. Diğer kuruluşlar tarafından hazırlanan alternatif politikalardan kaçınarak bir karar verilmelidir. Bu süreç, üst düzey bürokratlar ve politika yapımcılarının yanı sıra dış politika kurumları arasında devam eden bir rekabet ortamında gerçekleşir. Bu nedenle yanlış bilgi, bilgi saklama, bilgi akışını tahrif etme, kurum ve kişiler arasındaki kişisel kıskançlıklar ve engellemeler bürokratik bir siyasal iklimde karar verememenin en belirgin özellikleri arasındadır (Halperin, 2006, s. 79).

Şekil 1: Bürokratik Model

Kaynak: Brewer, *American Foreign Policy: A Contemporary Introduction*, (New Brunswick: Prentice, 1992), 38.

1.1.1.5.4. Bireysel Karar Alıcılar Modeli

Yukarıdaki modeller DPA'daki karar verme sürecinin önemli yönlerine dikkat çekse de bu modellere yönelik eleştiriler de olmuştur. İlk olarak örgütsel model, siyasi liderliğin kullanılabilir olması açısından çok az zemin sağlar. Örneğin, bu model tüm kararlar baskı ve örgütsel algılarla şekillendirilirken George W. Bush'un "teröre karşı savaş" ya da Hitler'in Almanya'yı işgal etme kararlarındaki kişisel rolünü görmezden gelir. İkincisi, siyasi aktörlerin bürokrasinin siyasi modelinde önerildiği gibi konumlarına ve çalıştıkları kurumların çıkarlarına dayalı teorileri benimsedikleri savı, kişisel arzu ve bireysel hedeflerin tamamen göz ardı edilmesine yol açmaktadır (Heywood, 2011, s. 172).

Mantıksal aktör modeli yukarıda belirtildiği gibi karar verici aktörlerin aynı motivasyon ile davranışları sergilediklerini belirtmektedir. Öyleyse tarihsel süreçte herhangi bir değişikliğe sebep olmadan bireyler birbirinin yerini alabilir. Buna ek olarak devletler de aynı şekilde davranır. Hükümet davranışındaki fark ise ulusal çıkarın doğası olarak değil, farklı kaynakların ve coğrafyanın doğası ile şekillenmektedir. Bu aşırı basitleştirmenin aksine bireysel karar vericilerin rolünü vurgulayan karar verme modelleri, bireysel kararların karar vericinin değerlerini ve inançlarını yansıttığını belirtir. Buna göre bireysel karar vericiler sadece farklı değerlere ve inançlara sahip değildir; aynı zamanda kişisel deneyimler, entelektüel yetenekler ve kişisel karar verme stilleri açısından da farklı niteliklere sahiptir. Uluslararası ilişkiler alanındaki bazı araştırmacılar, kişiliğin karar vermeyi nasıl etkilediğini anlamak için bireysel psikoloji alanında araştırmalar yürütmektedir. Psikanalistik yaklaşımlar kişilerin çocukluk deneyimlerinin etkilerini bilinçsizce yansıttığını kabul etmektedir (Goldstein & Pevehouse, 2014, s. 129).

Karar verme hedeflerinde veya süreçlerindeki bireysel belirsizliğin ötesinde bireysel karar verme mantıksal modelden en az üç sistematik şekilde farklıdır. İlk olarak karar vericiler seçeneklerinin olası sonuçları hakkında bilgi topladıkları zaman yalnızca belirli türde bilgileri alırlar. Karar verme süreçleri, karar verme temelli bilgileri azaltmalı ve filtrelemelidir. Ancak sorun, bu tür filtrelerin genellikle önyargı içermesidir. Bilgi sayfaları, insanların etrafları ile bilgi paylaştığı hoş olmayan filtrelerdir. Bunun sebebi insanların beklentilerini karşılamayan bilgileri genellikle görmezden gelmeleridir. Bununla birlikte karar verme sürecinde bilgiler bir kişiden diğerine aktarılırken de birbirlerinden ayrılmıştır. Yanlış algılamalar, düşük seviyeli resmî politikaları ve daha üst düzey otorite düzenlemelerinin uygulanmasını etkileyebilir.

İkincisi, bireysel hesaplamaların ve faydanın rasyonelliği, karar vericilerin performanslarının sonuçlarını incelerken hissettikleri duygular “duygusal önyargı” adı verilen bir etki ile baltalanır. Karar verme süreci, karar verme sürecinin yönlendirildiği kişiye veya hükümete karşı sahip olunan yoğun duygulardan etkilenebilir. Duygusal önyargılar, beğenilmeyen ya da sevilen kişilerle ilgili olumlu olumsuz bilgilerin kullanılmasını, bundan doğacak sonucu etkileyebilir.

Üçüncüsü, "bilişsel önyargı" duygulara değil, insan beyninin seçebileceği sınırlamalara dayanan mantıksal hesaplamaların sistematik çarpıtmalarıdır. Bu çarpıtmalardan en önemlisi bilişsel denge oluşturma veya bilişsel uyumsuzluğu azaltmaya çalışma girişimleridir. Bu terimler, insanların makul derecede tutarlı olan dünyanın zihinsel kalıplarını korumaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Bu durum, nükleer kaza veya terör saldırısı gibi felaketler hakkında tehlikeli bir düşünme şeklini alabilir. Bilişsel denge genellikle karar vericilerin düşmanın en kötü halini zihinlerinde sürdürmelerine yol açar ve tüm düşman eylemlerini olumsuz olarak kabul ederler. Çünkü kötü bir insanın iyi şeyler yaptığı fikri bilişsel uyumsuzluklara neden olur. "Ayna görüntüsü", bireylerin düşmanlarının görüntülerinin birbirine çok benzediğini düşünmelerini açıklar. Bu iki taraflı bir çatışma olarak adlandırılır (Biz savunmacıyız, onlar agresif vb.). Bununla birlikte bir karar verici, kendi duygularının başka bir aktöre psikolojik yansımasını da yaşayabilir. Örneğin, bir ülkenin lideri (varsayımsal olarak) karşıt bir ülkeye karşı nükleer üstünlük elde etmek istiyorsa ama bu hedefin kendi barışçıl ve savunmacı imajıyla uyuşmadığını fark ederse diğer ülkenin söz konusu nükleer üstünlüğü elde etmeye çalıştığına inanılabilir (Rosati, 1995, s. 55).

Bilişsel denge ile ilgili bir başka bilişsel önyargı biçimi, karar verme sırasında düşünmek için tarihsel benzetmelerin kullanılmasıdır. Benzetmenin uygunluğuna bağlı olarak bu yöntem oldukça yararlı veya tamamen yanıltıcı olabilir. Her tarihsel konum bir şekilde benzersiz olduğundan bir karar verici bunu bir benzetme üzerine inşa etmemeli veya bunu sadece bir kısa yol olarak kullanmalıdırlar (Özdemir, 2008, s. 127).

Maliyetlerin ve avantajların mantıksal hesaplaması da karar alma süreci açısından tamamen yararlı olmayabilir. Çünkü karar vericiler, geçmişte etkili olan bir çözümün gerçek durumunu ayrıntılı bir şekilde incelemeden tekrar işe yarayacağını düşünerek hareket edebilirler. 1980'lerden bu yana dış politika çalışmasında bilişsel yaklaşımları daha da genişletmek için bir dizi çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu, dış politika çalışmalarında mevcut bilginin ve daha eklektiklerinin sentezini vurgulayarak

uluslararası ilişkiler alanında artan bir çeşitliliğe işaret etmektedir. Bazı kişilik özellikleri insanları belirli davranışlara yönlendirebilir. Örneğin, otoriter karakterli liderler, herhangi bir durumla karşılaştıklarında demokratik karakterli liderlerden farklı davranırlar. Bu nedenle otoriter veya demokratik, düşünceli veya dar görüşlü, kolayca heyecanlanan veya sakin bir liderin karakteri, o liderin aldığı dış politika kararlarının içeriğini etkiler (Goldstein & Pevehouse, 2014).

1.1.2. Güvenlik

Güvenlik kavramının farklı açılardan çok çeşitli tanımları bulunmakta ulusal/uluslararası disiplinlerde kullanılmaktadır. içerdiği unsurlarla tarihsel süreç içerisinde gelişen siyasi, ekonomik ve sosyal olaylar çerçevesinde kapsamını oluşturmaktadır. Güvenlik anlayışı, öncelikle bireylerin yaşadığı çevrenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ulusal, uluslararası bir kurumdur. kurumdan kuruma farklılık göstermektedir. Ayrıca bir tehlikeye karşı önlem alma savunma algısı üzerine Kullanılan güvenlik kavramı, coğrafi bölgelerin stratejik önemine göre bölgesel güvenlik, toplum, devlet, Uluslararası ve diğer grupların ve dolayısıyla bireyin güvenliği gibi birbirini etkileyen faktörleri içermektedir. Belirlenmesi itibari ile siyasal bir olgudur. Bu sebepten ötürü net bir tanımı yoktur. Nitekim, statüko için tehdit oluşturabilecek etmenlerin yokluğu şeklinde daha soyut bir biçimde nitelenmesi mümkündür (Hans Günter,2008).

1.1.2.1. Ulusal güvenlik

Ulusal güvenlik tanımları, ulusal güvenliğin her şekilde yapılabilecek bir kavram olduğunu belirterek, bu kavramın doğasında var olan belirsizliğe yol açmıştır. Başka bir deyişle, ulusal güvenlik, herhangi bir önlem almak için bir örtüdür. Bu görüş Cloudzig tarafından radikal bir şekilde değiştirilmiştir, böylece ulusal güvenlik kavramının kapsamının, içinde bulunduğumuz çağda mevcut olan örneklerin çeşitliliğini kapsayacak kadar geniş olması gerektiğine temelden ikna olmuştur. Böyle bir genişliğin varlığı, pratikte farklı politika yapıcılarının ülkelerinin özel koşullarına uygun olarak bundan yararlanmalarını sağlayan ulusal güvenlik kavramındadır ve bu, ulusal güvenlik kavramının mümkün olduğunca nesnel etkinliği anlamına gelmektedir (Jahn, 2008, S.72) Ulusal çıkarlar ile ilişkilidir. Ulusal çıkarların devamı için herhangi bir tehdit olmaması durumuna verilen durumdur. Devletler söyleyle kullanarak belirledikleri güvenliksizleştirme ile ulusal çıkar için tehdit oluşturabilecek yapılara ve kişilere olağanüstü müdahalede bulunabilirler.

1.1.2.2. Uluslararası Güvenlik

Uluslararası çıkarlar ile ilişkilidir. Devletler uluslararası arenada kendi çıkarlarını tehdit eden bir aktör gördüklerinde ona yönelik, küreselleşme ile artabilecek olan bir güvensizleştirme politikası uygulayabilirler. Uluslararası anlamda “Öteki” anlayışı ortaya çıkar. Bu durumun olmayışı uluslararası güvenliğin bulunduğunu gösterir. Devlet ve egemenlik kapsamında uluslararası ilişkileri belirleyen temel unsurların başında güvenlik gelmektedir. Güvenlik kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı dönemlerde farklı koşullarda ortaya çıkan tehdit ve risklere göre şekillenmiştir. Değişen bu koşullarla beraber uluslararası teoriler kapsamında güvenlik kavramının anlamı, içeriği ve güvenlik kavramını oluşturan faktörler farklılık göstermektedir (Both, 2005, S.180).

1.1.2.3. Güvenlikleştirme

Bu kavram kamusal bir sorunun nasıl ve niçin bir güvenlik sorununa dönüştüğünü açıklamaya yaramaktadır. Kopenhag ekolüne göre bu süreçte söz edimlerinin, otoritenin söylevlerinin payı büyüktür.

Barry Bouzan, Ole Weaver, Yap De Wilde'in öncülük ettiği bir güvenlik çalışmaları okuludur. Okul, 1985 yılında Kopenhag Üniversitesi'nde Barış ve Çatışma Araştırmaları Merkezi'ni kurdu. Kurulduğu dönemde Avrupa güvenliğine odaklanan okul, askeri güvenlik kavramını anlamayı hedefliyor. Ayrıca diğer sivil alanların güvenliği konusunda da çalışmalarını sürdürdü. Okul güvenliği teorisi, güvenlik yaklaşımı ve Kopenhag'daki bölgesel güvenlik kompleksi Uluslararası güvenlik teorileri ve çalışmaları ile literatürde önemli bir yere sahiptir. "Geleneksel benlik" okulu Devlet temelli güvenlik çalışmaları ile yapısalcılık sonrası güvenlik çalışmaları arasında orta yol Tanımlar. Bir yandan, bu kavram hükümete dayalı askeri güvenlikle sınırlı kalmamalıdır. savunmak; Öte yandan, bireylerin varlığını ve statüsünü tehdit eden her şey bir güvenlik sorunudur. Değerlendirilemeyeceği konusunda uyarır. Kopenhag Okulu ise güvenlikleştirme teorisi ve bölgesel güvenlik dışında güvenlik kavramının derinleştirilmesinde ve genişletilmesi önemli çalışmalar yapmıştır (barry,1991).

Barry Buzan 1983 yılındaki “Halklar, Devletler ve Korku” isimli kitabında klasik askeri odaklı güvenlik anlayışına karşı eleştirilerde bulunarak ona göre askeri odaklı güvenlik anlayışı çok dar bir kapsamda tutulmuş olup, askeri alan dışındaki insanların yaşantısını etkileyen güvenlik alanlarının da güvenlik kapsamı içerisine alınması gerekliliği üzerinde çalışmıştı. 1990'lı yıllarda okulun diğer araştırmacıları Ole Waever ve Jaap de Wilde Soğuk Savaş sonrası değişen koşulları çerçevesinde güvenliğin

kapsamının yapısalcı bir güvenlik yaklaşımı ile genişletilmesinde katkı sağlamışlardır. Kopenhag Okulu güvenlik kavramını beş ana sektör kapsamında boyutlandırmıştır. Askeri tehditlerin tek başına toplum için güvensizlik oluşturmadığını, siyasi, toplumsal, ekonomik, çevresel diğer alanlardaki tehditler de toplum için bir güvensizlik kaynağı olduğunu sektörler arasında ilişkileri ve etkileşimini açıklayarak ortaya koymaktadır (Buzen, 1998 S,8).

1.2. Kuramsal Çerçeve

1.2. 1. Güç nedir?

Uluslararası ilişkiler teorileri ve dış politika analizlerinin en temel kavramlarından birisi güçtür. Pek çok farklı kola ayrılan yaklaşımların temelinde bu kavram yer almaktadır. Genel olarak realizm ile bağdaştırılan kavram bütün yaklaşımlarda da önemli bir yer tutar. Zira güç kavramı yalnız realizm ile ilişkili olsa idi bütün yaklaşımlar realizmden dallanırdı (Dumankaya, 2019, s. 3).

Realistler, devletlerin uluslararası anarşik bir sistemde hayatta kalma mücadelesi verdiğini varsayar. Merkezî otoriteye sahip olmayan anarşik bir sistemde her devlet bencilce davranır, hayatta kalma ve kendi güvenliğini sağlamak için var olan gücünü en üst düzeye çıkarmaya uğraşır. Realizmin bu bağlamda anlamı daha çok askeri güçtür. Morgenthau, güç kavramını birçok yönden kullanmıştır (Mearsheimer, 2006, s. 74). İktidarı her iki ilişki türünde yani uluslararası siyasetin en temel hedefi ve hedefe ulaşma aracı olarak tanımlayarak iktidara çok boyutlu bir anlam kazandırmıştır. Morgenthau, gücün coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, gerçekçilik ve aynı zamanda caydırıcılığa dayandığını varsayar. Anarşik bir sistemde yaşayan devletler ulusal çıkarlarını ancak rakip devletleri saldırılarından caydırarak elde edebilir. Yani Morgenthau, askeri güç en önemli caydırıcıdır. Aynı şekilde İşçi Partisi de iktidarın caydırıcılığa dayandığını ilan etmiştir. İşçi Partisi'ne göre askerî gücün önemi son çare olarak kullanılmasından kaynaklanır. Çünkü askeri güç kullanımı önceki politikalarla sağlanmaya çalışılan caydırıcılığın yetersiz olduğunun bir işaretidir (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 10).

Liberaller iktidar kavramını realistler kadar önemser. Liberaller için askeri güç realistler kadar büyük bir öneme sahip değildir (Yılmaz, 2008, s. 29). Liberaller uluslararası sistemin anarşik yapısını kabul etse de sistemde iş birliğinin diğer liberal devletler ile mümkün olduğunu savunur. Bu yüzden liberaller, realistlerin askeri güçle eşleşen sert güç algısına yanıt olarak yumuşak güç kavramını destekler. Temel anlamda

yumuşak güç, bir ülkenin sahip olduğu ve savunduğu değerlerin diğer ülkeler tarafından paylaşılmasıdır (Doğan & Kavak, 2014, s. 258). Bu bağlamda ülke diğer devletleri etkileme ve yönlendirme yeteneğine sahiptir. Teorik olarak yumuşak güç, aktörlerin ideoloji, kültür ve ekonomik unsurlar gibi faktörleri öne çıkararak sert güç unsurlarına başvurmadan diğer aktörleri etkileme kapasitesini ifade eder (Başaran A, 2017, s. 1).

Nye'a göre güç, hava gibidir. Herkes bunu konuşur ama bu, çok az insanın anladığı bir kavramdır. Çiftçiler ve meteorologlar iklimi tahmin etmeye çalışırken siyasi liderler ve analistler güç ilişkilerindeki değişiklikleri belirlemeye ve tahmin etmeye çalışır (Nye, 2004, s. 1).

Güç kavramının kesin bir tanımı olduğunu söylemek zordur. Çünkü farklı yazarlar bu kavram için farklı tanımlar yapmış ve kavramı farklı bağlamlarda kullanmıştır. Bazı yazarlara göre güç, kapasitedir. Bazı yazarlar ise gücü tanımlarken onu iktidarın en önemli özelliği olduğunu söyledikleri sonuç ile ilişkilendirirler (Arı, 2006, s. 134). Buradan anlaşılabileceği gibi gücü tanımlamak için bazı unsurlar kullanılır. Bu nedenle gücün istenen unsurlarını açıklamak güç kavramını anlamaya yardımcı olacaktır. Gücü etki olarak tanımlayan bu yaklaşım göz önüne alındığında güç, bir aktörün sahip olduğu kaynaklara veya yeteneklere bağlı bir kavramdır.

Straw' a göre gücün etkisini ölçmek kolay değildir. Örneğin, birine "Atla!" denildiğinde o kişi atlar. Bu, o kişinin davranışlarının etkilendiği veya manipüle edildiği anlamına gelmez. Atlaması söylenen insan, diğer insanların bu alandaki değişen davranışları üzerindeki gücü değerlendirmeden önce atlamak isteyebilir. Kişinin tercihini herhangi bir komutun yokluğunda hangi yönde kullanacağını bilmek gerekir (Nye, 2004, s. 5-6).

Kaynak yönetimi veya lojistik, bahsedilen güç tanımının içerisinde önemli bir yer tutar. Halihazırda askerî bir terim olan lojistik, askerî gücün en temel yapı taşlarından birisidir. Kaynakların nerede, nasıl, ne amaçla kullanılacağı veya kaynakların belirtilen konuma nasıl aktarılacağı da yine bu ifadenin içerisinde geçmektedir. Kaynakların diğer devletlere karşı bir etkisi olması da yeterli değildir. Örneğin, bir oyunda güçlü durumda olsa da kişi oyunu kaybedebilir. Yeterli güç kaynağına sahip olunduğu için istenilen sonucun alınacağı garanti edilir. Ama kaynaklar açısından Birleşik Devletler, Vietnam'dan daha güçlü olmasına rağmen Vietnam Savaşı'nı kaybetmiştir. Kaynakların önemi de zaman içinde değişebilir. Örneğin, petrol, sanayi döneminden önce önemli bir kaynak olarak görülmemiştir. Nükleer çağdan önce uranyum önemli bir kaynak değildir.

Özetle güç kaynakları bağlamı bilinmeden değerlendirilemez. Hangi oyunun oynandığı, kartların değeri, kartlara kimin sahip olduğu değerlendirilmeden oyunun nasıl değişebileceği sorgulanmalıdır (Arı, 2006, s. 134).

Güç tanımlanırken bahsedilen bir diğer önemli unsur da gücün kullanılabilirliğidir. Bazı otoriteler lojistikten ziyade gücün kullanılabilirliğini vurgulamıştır. Bu görüşe göre kullanılamayan veya kullanılma olasılığı düşük olan güç unsurları kuvvet olarak kabul edilemez. Kimi otoriteler ise bunun aksini savunur ve Soğuk Savaş örneğini verir. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği ve Birleşik Devletler dönemin en üstün silah ve askerî güçlerine sahiplerdir. Ancak birbirlerine karşı doğrudan bu silahları hiçbir zaman kullanmamışlardır. O halde bu devletlerin sahip oldukları güç bir kuvvet unsuru olarak değerlendirilebilir mi? Daha basit bir örnek vermek gerekirse; aralarında hararetli bir savaş olabilecek iki ada ülkesi varsayalım. Ada ülkesi A'da 100.000 asker ve ada ülkesi B'de 10.000 asker olsun. Eğer A ülkesi B adasına inmek için asker kullanacak araçlara sahip değilse ve B adasında A adasını vurabilecek uzun menzilli silahlar varsa A adasının 100.000 kişilik bir orduyu kullanması veya B adasını tehdit etmesi olası değildir. Yani bir iktidar kullanılamıyorsa veya karşı tarafı etkileyemiyorsa bunu bir iktidar olarak değerlendirmek gerçeği yansıtamaz (Doğan & Kavak, 2014, s. 247).

Bir diğer önemli unsur da etkileşimin gücüdür. Bazı yazarlara göre güç bir devletin B devletini kendi çıkarlarına göre bir şey yapmaya veya yapmamaya zorlaması değil, B devletini o tutumda devam eder kılmaktır. Bu bağlamda bu gücün kalıcı olduğunu düşünülebilir. Ayrıca iki devlet arasındaki bu etkileşimin bir sonucu olarak A devletinin davranışı zaman içinde B devletinin çıkarları doğrultusunda da değişebilir. Sonuçta etkileşim tek taraflı değildir (Arı, 2006, s. 136).

Güç kavramı hakkında önemli iki unsur ise "potansiyel güç" ve "gerçek güç" kavramlarıdır. Kaynakları kontrol edip sürdürmeleri arasındaki fark potansiyel güçtür, bu kaynakların tek bir etkiye çevrilmesi ise diğer aktörler üzerinde kullanılmak üzere gerçek güç anlamına gelir. Zengin kaynaklara sahip bir devlet, zayıf devlet B'ye karşı yenilebilir. Çünkü Baldwin gibi bazı yazarlara göre potansiyel güç gerçek güç haline gelmez. Bu durumdaki başarısızlığın nedeni, aktörün dönüşüm süreci olarak adlandırılan evrede potansiyel gücü gerçek güce dönüştürme aşamasındaki isteksizliği veya beceriksizliği olabilir (Özdemir, 2008, s. 125).

Güç tanımlarında belirtilen unsurlardan biri de algının gücüdür. Karşı tarafın iktidarın boyutunu bilip abartmadığı ve abartılı verilere dayanarak iktidarı abartıp abartmadığı mevcut iktidardan daha fazla etkilenmesine neden olabilir. Örneğin, plastik silahın gerçek olduğunu düşünen veznedar, hırsızın gücünü abartır ve taleplerini sorgusuz karşılar (Arı, 2006, s. 136).

Güç kavramı ile ilişkili bir diğer önemli unsur kapasitedir. Kapasite denilince akla önce askerî güç gelse de günümüzde askeri güç kullanım alanının sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Güç kavramının içine pek çok unsur alacak şekilde genişlediği söylenebilir. Frankel gibi yazarlara göre güç, somut ve soyut kapasite unsurlarından oluşur (Arı, 2006, s. 137). Buna ek olarak kapasiteyi diğerlerine karşı kullanacak gücün oluşması da önemli bir faktördür. Başka bir deyişle A devletinin kapasitesi B devletine karşı farklı bir miktarı, C devletinden farklı bir değeri ifade edebilir. Örneğin, hiç ilişkisi olmayan ve dünyanın diğer ucunda olan iki devletin kapasitesinin birbirlerine önemli gelmediği gibi. Bu noktada kavram göreliliği unsuru söz konusudur. Bir ülkenin "güçlü" olarak tanımladığı ülkeyi başka bir ülke "güçsüz" olarak tanımlayabilir (Doğan & Kavak, 2014, s. 247).

Joseph Nye, uluslararası ilişkiler literatüründe güç kavramına en önemli katkılardan birini "yumuşak güç" kavramıyla yapmıştır. Straw, sert güçle karşılaştırarak yumuşak güç kavramını açıklamış ve güç kavramına yepyeni bir bakış açısı getirmiştir (Yapıcı, 2015, s. 8). İlk olarak Straw, 1990'da yazdığı "Liderliğin Gerekliliği: Amerikan Gücünün Değişen Doğası" adlı kitabında yumuşak güç kavramına değinmiştir. Kitapta Amerika'nın sadece askeri ve ekonomik anlam taşımadığını yumuşak güç kavramına atıfta bulunarak açıklamıştır. Amerika, yumuşak güç sınırları içinde de güçlüdür ve bu kavram, iktidarın geleceğidir (Özel, 2018, s. 5).

Nye'ye göre sert güç bir devletin askerî ve ekonomik gücüne dayanır. Devletler sert güçlerini "havuç" ve "sopa" yöntemine dayanan "ödülleri" ve "cezalar" şeklinde kullanır. Straw' un "gücün ikinci yüzü" olarak adlandırdığı yumuşak güç kavramı, başkalarının tercihlerini şekillendirme yeteneğine dayanmaktadır (Nye, 2004, s. 5). Bu bağlamda yumuşak güç, bir ülkenin kültürünün ve siyasi fikirlerinin çekiciliği ile yakından ilgilidir. Bir ülkenin politikalarını başka bir ülke meşru görürse ve politikası meşru görülen ülke cazibesıyla karşı tarafı istediğini yapmaya daha fazla zorlayabilirse yumuşak bir güce sahip demektir (Yılmaz, 2008, s. 41). Aslında A devleti B devletini kendi çıkarları doğrultusunda kültürü ve değerleriyle manipüle edebilirse, B devletinin

kendi istediğini yapmasını engelleyebilirse havuç ve sopa kullanmasına gerek yoktur. Bu noktada cazip bir kültür ve meşru siyasi değerler yaratmak oldukça önemlidir. Örneğin, Amerikan filmleri ve dizileri sayesinde Amerika, dünyadaki yumuşak gücünü artırmaktadır. Fransız Dışişleri eski Bakanı, küresel olarak genişleyen ABD film ve televizyon endüstrisinin insanların arzularına ve hayallerine ilham verdiğini ve bu yüzden farklı ülkelerden birçok öğrencinin okumak için Amerika'ya gittiğini söylemiştir. Bir ülke, kendi çıkarları ve değerleriyle tutarlı uluslararası kurallar oluşturabilirse eylemleri başkalarına meşru görünebilir. Bu bağlamda devletler oluşturduğu kurumları diğer devletlerin davranış ve eylemlerini kendi lehlerine yönlendirmek için kullanabilir. 19. yüzyılda İngiltere ve 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerika, ekonomik sistemlerinin liberal ve demokratik doğasına uygun uluslararası bir kural ve kurum yapısı oluşturarak yumuşak gücünü artırmıştır. Buna örnek olarak IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Birleşmiş Milletler verilebilir (Nye, 2004, s. 28).

1.2.2. Güç Dengesi Kavramı

Güç kavramı gibi, birçok anlama gelebilen güç dengesi kavramını da açıklamak zordur. Kavramın tek bir tanımı yoktur. Güç dengesi tarih boyunca birçok bilimsel çalışmaya konu olmuş, kavram hakkında çeşitli yorumlar ve açıklamalar yapılmıştır. Bu açıklamalardaki güç dengesi bazen denge durumunu açıklamak, bazen güç lehine veya herhangi bir biçimde bir durumu açıklamak, bazen üstünlüğü korumak veya eylemleri meşrulaştırmak için kullanılan bir kavramdır (Wohlforth, Kaufman, & Little, 2007, s. 1). Güç dengesi farklı insanlar tarafından farklı şekilde tanımlanır ve hatta bazen aynı kişi tarafından farklı yerlerde farklı anlamlarda kullanılabilir. Örneğin, Ernst Haas çalışmalarında güç dengesini sekiz farklı şekilde tanımlamıştır: Güç dengesi; güç dağılımı, denge, üstünlük, istikrar ve barış, istikrarsızlık ve savaş, güç siyaseti, hukuk ve küresel tarih sistemi siyaseti yönlendiren araçlardır, demidir. Morgenthau'ya göre güç dengesinin dört farklı anlamı vardır. Bunlar, devletin hedefe ulaşması, devletin gerçek ilişkileri, eşit güç dağılımı ve gücün herhangi bir biçimde dağıtılması amacıyla izlediği politikadır (Arı, 2006, s. 279-280).

Yukarıda belirtildiği gibi güç dengesinin birçok anlamı vardır. Ancak bu çalışmada kullanılacak anlam bir veya daha fazla devletin başka bir devlet veya devlet grubunu dengelemek için kullandığı gücün genel anlayışını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında güç dengesi devletler veya ittifaklar arasında nispeten eşit bir güç kapasitesi oranı anlamına gelebilir. En basit anlamıyla güç dengesi, fiziksel güç de dâhil olmak üzere

devletlerin tüm olanaklarını dengelemek anlamına gelir (Başaran A, 2017, s. 12). Gerçekten de uluslararası bir kaos sisteminde bir devletin gücünden yararlanmanın en güvenilir unsuru diğer devletlerin gücüdür. Yani bir aktör bütün bir bölgeyi ele geçirmeye çalıştığında diğer devletler bunu önlemek için o devlete karşı ittifaklar kurar. Bu sayede tarihte birçok kez görülen iktidar sürecinden bir denge ortaya çıkmaktadır (Goldstein & Pevehouse, 2014, s. 52). Güç dengesi teorisi, yukarıdaki sürecin düzenli olarak gerçekleştiğini ve bir bölgeyi ele geçirmek için ortaya çıkan devletin ittifak karşıtları tarafından engellendiğini ve uluslararası sistemin istikrarını sağladığını savunur. Bu anlayışı sistematik bir analize sokan Morton Kaplan'a göre güç dengesini sağlamak için sistemde güçleri birbirine yakın en az beş aktör olmalıdır (Kaplan, 2005, s. 35).

Yukarıda açıklanan güç dengesi kavramı tarihsel olaylara dayanmaktadır. Klasik güç dengesi olarak adlandırılabilen Avrupa ülkeleri sistemi, beş veya daha fazla devlete sahip çok katlı bir yapıyı ifade eder. Güç sisteminin klasik dengesinde her moda neredeyse bir o kadar güçlüdür. Sistem, istikrarlı bir yapıya sahiptir ancak güç ve denge ilişkilerini sağlamak için sık sık savaşlar yapılır. 1648 Barış Antlaşması, 1618-1648 yılları arasında güç sisteminin klasik dengesinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Habsburglar ile Burbonlar arasındaki Katolik-Protestan din çatışmasına dayanan 30 yıllık savaş, Protestan devletlerin yenilgisiyle sona ermiştir. Bunun sonucunda 1648'de Kľofalia Barış Antlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, uluslararası sistemi tanımlayan kurallar belirlemesi nedeniyle uluslararası ilişkiler açısından büyük önem taşır. Devletler birbirlerinin egemenliğini tanımış ve birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermeye ve iç işlerine karışmamaya karar vermiştir. Böylece 1648 sonrası savaşlarda yenilgiye uğratan devletler, güç mekanizmalarının dengesini yeniden sağladıktan sonra bazı bölgelerden çekilmiş ancak genel olarak toprak bütünlüğüne ve iç işlerine karışmayan egemen devletler olarak kalmıştır. 1648-1945 yılları arasındaki devletler sistemi çok kutuplu kabul edildiğinden güç sisteminin klasik dengesinde savaşan egemen devletler 1945 yılına kadar çok kutuplu bir sistemde varlığını sürdürmektedir (Mearsheimer, 2006, s. 78).

Kľofalia Barış Antlaşması'ndan sonra devletler dinî savaşlar yapmış, ulusal çıkarları doğrultusunda politikalar üretmeye ve uygulamaya başlamıştır. 1648'den 1789'a kadarki süreç içerisinde yaşayan Fransa Kralı II. Louis ulusal çıkarlar doğrultusunda sisteme hükmetmeye çalışmıştır (Aydın & Bakıncak, 2016, s. 102). Louis 14'ün faaliyetleri İngiltere liderliğindeki diğer Avrupa ülkelerinin ittifakı ile engellenmiş ve

1713'te Utrecht Antlaşması ile Avrupa'daki güç dengesi yeniden sağlanmıştır. Yeniden hayata geçen güç sisteminin klasik dengesi, Avrupa'daki 1789 Fransız Devrimi'ne kadar bozulmadan kalmıştır. Ayrıca bu dönemden sonra İngiltere sistemin dengesi, güç unsuru hâline gelmiştir (Sönmezoğlu, 2012, s. 15).

Fransız Devrimi'nden sonra Paris ikinci kez tüm Avrupa'yı ele geçirmek için harekete geçmiştir. 1803-1815 yılları arasındaki Napolyon Savaşları sonucunda Fransa; İngiltere, Hollanda, Avusturya-Macaristan, İspanya, Rusya ve Prusya'yı kapsayan "Kutsal İttifak" tarafından mağlup edilmiştir. Napolyon'un tehdidi bittikten sonra 1815 Viyana Kongresi ile güç sisteminin dengesi yeniden kurulmuş ve yaşananlar sonucunda güç mekanizmasının en güçlü devletten daha güçlü olduğu kanıtlanmıştır (Sönmezoğlu, 2012, s. 16).

1815'ten 1871'e kadar Viyana Kongresi'nin tarihine "Avrupa'nın Uyumu" adı verilmiştir. Avrupa sahnesindeki hiçbir devlet bu dönemde sisteme hâkim olmaya çalışmamıştır. Bu dönemde devletler, Fransız Devrimi'nden sonra yayılan ve monarşilerini tehdit eden milliyetçilik, liberalizm, demokrasi ve özgürlük gibi fikirlere karşı birlikte mücadele etmiş ve monarşilerini tehdit ederek yerleşik bir düzeni sürdürmeye çalışmıştır (Aydın & Bakıncak, 2016, s. 105).

1871-1918 yılları arasında Avrupa uyumu dönemi sona ermiştir. Savaş teknolojisindeki gelişmelerle birlikte ülkeler yüksek yıkıcı güce sahip silahlar geliştirmeye başlamıştır. Bu durum savaşı anlamak konusunda büyük değişiklik yaratmıştır (Healy & Stein, 1973, s. 39). Sosyalizm hareketinin geniş bir coğrafyaya yayılması da sistemi tehdit eden bir diğer etken olmuştur. Bismarck'ın şansölye olarak görev yaptığı 1871'den 1890'a kadar Alman İmparatorluğu gücünü artırmıştır. Bu bağlamda Bismarck, Astro-Macar İmparatorluğu ve Rus Çar İmparatorluğu ile çeşitli antlaşmalar imzalamış ve Üç İmparator Birliği'ni kurmuştur. Bu strateji sayesinde Bismarck hem sisteme uyum sağlamış hem de Alman İmparatorluğu'nun gücünü giderek artırmıştır (Nye A, 2003, s. 66).

Alman İmparatoru II. Wilhelm, Bismarck'ın izinden gitmemiştir. İmparator II. Wilhelm, tıpkı 14. Louis ve Napolyon gibi sisteme hükmetmeye çalışmış ve diğer aktörler arasında üstünlük sağlamıştır. Bu durum I. Dünya Savaşı ile sonuçlanmıştır. Almanya; Fransa, Rusya, İngiltere ve daha sonra İtalya, ABD ve Japonya'nın kurduğu ittifak tarafından engellenmiştir (Sönmezoğlu, 2012, s. 18).

I. Dünya Savaşı 1918'de sona ermiş ve Almanya büyük yenilgisi sonucunda ağır

bir antlaşma imzalamıştır. 1918-1939 yılları arasında I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmalar, savaşı kazanan devletlerin antlaşma şartlarını korumaya çalışmıştır. Ancak dünya ekonomisini ve İtalya ve Almanya gibi Avrupa ülkelerinde faşist partilerin iktidarını ciddi şekilde etkileyen 1929 Büyük Buhran'ı nedeniyle II. Wilhelm'den sonra Almanya, Hitler'le tüm sisteme hükmetmeye çalışmıştır. Almanya, sistemin diğer devletleri tarafından tekrar durdurulmuş ancak savaşın sonuçları bu kez ilkinden çok daha ağır olmuştur (Aydın & Bakıncak, 2016, s. 102).

Dünya Savaşı'ndan sonra 1946-1991 yılları arasındaki dönem Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde küresel sistem kutuplaşmış, ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) iki süper güç olarak karşı karşıya gelmiştir. Almanya doğu ve batıya, küresel sistem ise doğu ve batı olmak üzere iki bloğa ayrılmıştır. İki kutuplu sistemde, güç denge sisteminde beş veya daha fazla devletin devam eden mücadeleleri ve ittifaklarında güç dengesi klasik değildir. Buradaki en önemli nokta, iki süper gücün nükleer savaşa gireceği korkusuyla birbirleriyle doğrudan sıcak bir çatışmaya girmemesidir (Sönmezoğlu, 2012, s. 29).

1991'de SSCB'nin düşmesiyle Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. Galipleri savaştan çıkaran tek süper güç olan Amerika, kendi liderliğinde yeni bir dünya düzeni yaratmaya çalışmıştır. 2001'deki 11 Eylül saldırılarından sonra ABD, dış politikasını değiştirmiş ve askerî güce odaklanmaya başlamıştır. Bu da dünya kamuoyunda Amerikan desteğinin düşmesine yol açmıştır. Üstelik 2000'li yıllardan sonra Rusya, Çin, Pakistan ve Hindistan gibi devletlerden dünyada söz edilmeye başlanmıştır. Böylece küresel siyaset yeniden çok kutuplu bir yapıya evrilmiştir (Aydoğan & Aydın, 2011, s. 101-108).

1.2.3. Realizm

Gerçekçilik, uluslararası ilişkileri ve dış politikayı güç ilişkileri bağlamında tanımlar. Gerçekçiliğin entelektüel kökleri antik çağlara kadar dayanır. Bu bağlamda Peloponez Savaşı Tarihi'ni yazan Tukidides, Prens'i yazan Nicolo Machiavelli, Leviathan'ı yazan Thomas Hobbes gibi devlet adamlarının ve düşünürlerin fikirleri ve eserleri klasik gerçekçiliğin temelini oluşturmaktadır. 20. yüzyılda Soğuk Savaş'ın getirdiği askerî güce dayalı iki kutuplu bir sistemin oluşumu, 1930'larda Almanya'da nasyonal sosyalizm hareketinin ortaya çıkması, ardından İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması gerçekçilik arzusunu desteklemiştir. 1940'ta E. H. Carr 20 Yıl Krizi yayınlamıştır: 1919-1939 ve Hans Morgenthau, 1948'de Uluslararası Politika: Güç ve Barış Mücadelesi adlı kitabında bu dönemin klasik gerçekçilik hareketinin en önemli

temsilcisi olmuştur (Carr, 1954, s. 56).

Klasik realistler insan doğasına karamsar bir bakış açısına sahiptirler ve bu nedenle devletlerin, devlet davranışlarının "doğası" hakkında olumsuz varsayımlarda bulunurlar. Bu anlayışa göre bireyler, doğası gereği bencildir ve diğer bencil insanlardan bağımsızlıklarını korumak için sürekli, mücadele ile tanımlanan sosyal durumlarla karşı karşıya kalırlar. Devletler de aynı şekilde çıkarlarını ve egemenliklerini korumak için diğer devletlerle çatışma durumunda olup anarşik bir uluslararası sistemde bulunan aktörlerdir. Ulusal bir toplumda bireylerin başkalarının özgürlüklerini ihlal etmemeleri için yasal kısıtlamalar uygulanırken uluslararası sistemde var olan herhangi bir "toplum", devletin kendi egemenliğinin nihai garantörü olmadan gevşek bir şekilde oluşur. Buna göre uluslararası sistemin baskın özelliği kaostur. Kaos nedeniyle devletler sürekli tetikte olmak ve bağımsızlıklarına karşı ortaya çıkabilecek tehditlere dikkat etmek zorundadır. Siyasi toplumların temel çıkarlarını koruyacak bir "küresel devlet" olmadığından devletler "kendilerine yardım ederek" yaşamlarını sağlamak zorundadır. Bir devletin bağımsızlığını korumasının ve hayatta kalmayı sağlamasının en iyi yolu diğer devletlere karşı caydırıcı olarak kullanılabilecek güç kaynaklarına sahip olmasıdır. Tüm devletler hayatta kalmak ve kendilerini savunmak için aynı nedenlere sahiptir. Bu sebepten uygulayacakları politikalar tahmin edilebilir. Bu, politikalar devleti korumak maksadıyla kullanılabilecek ek güç kaynaklarına sahip olmak için başkalarına karşı askeri şiddetinin kullanılmasını içerir. Özetle uluslararası sisteme bir güç mücadelesi hakimdir. Bu nedenle bir devlet belirli miktarda güç kaynağı elde ederse diğer devletler ondan mahrum olur. Klasik realistler için uluslararası siyaset, bir devletin başarılarının başka bir devletin kaybına eşit olduğu sıfır toplamı bir oyundur (Neack B, 2008, s. 14).

Realist teori, devlet temellidir. Devletler ana uluslararası oyuncular ve ayrıcalıklı bir konumdadır. Uluslararası örgütler ve sivil toplum aktörleri ancak ulusal çıkarlarını gözeten devletler için aracı olarak çalıştıkları sürece önemlidir. Bir devlet içindeki gelişmeler dış politika açısından önemli değildir çünkü tüm devletler aynı hayatta kalma, ulusal çıkarlarını koruma motivasyonuna sahiptir. Realist bir bakış açısıyla ele alınması gereken önemli konular arasında güç dengesi, göreceli ve mutlak güç ve güçlerin bir devletin diğerine karşı sayısız kullanımı yer almaktadır. Küreselleşme, realistlerin şüpheyle bakıldığı bir süreçtir. Çünkü küreselleşme hem ulusal bağımsızlık hem de güç dengesinin kontrolü için ciddi bir tehdit oluşturarak ulusal çıkarların peşinden koşmayı engelleyen bağımlılıklar yaratır (Neack B, 2008, s. 18).

Klasik realistlere göre devlet, bağımsız, egemen, manipülatif ve rasyonel bir aktör olarak tanımlanır. Uluslararası anarşik sistem içinde faaliyet gösteren devletler, fiziksel, siyasi ve kültürel kimliklerini diğer devletlerden korumak için kendi dış politikalarını belirler. Çünkü anarşik uluslararası sistem içindeki devletler, diğer devletlerin varlığını ve uyguladıkları politikaları kendileri için bir tehdit olarak algılar. Birleştirilmiş devletlerin güç kavramı içinde tanımlanmış amaç ve hedefleri vardır. Devletler bu amaç ve hedeflere yönelik bilinçle hareket eder. Devletler, maksimum faydayı elde etmek için hedefler ve araçlar doğrultusunda alternatif davranışların olumlu veya olumsuz sonuçlarını belirleyerek dış politikalarını oluştururlar (Barnet, 2008, s. 194).

Daha önce de belirtildiği gibi realistler uluslararası siyasetin anarşik bir ortamda gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Her devlet uluslararası ortamda ortaya çıkabilecek sorunların üstesinden gelmek için kendi imkânlarını kullanır. Bu sebepten devletler, diğer devletler ile uyumsuzluğa yol açabilecek politikaları takip edebilir. Çatışmaların temelinde de bu uyumsuzluk yatar (Bakan, 1999, s. 11).

Güç kullanımı devletlerin çıkarlarını korumak için önemli bir araçtır. Tüm devletler dış politikalarını ulusal güvenlik, devlet bekası, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlık ve egemenlik haklarının korunması gibi ulusal çıkarlarını sağlamak için planlar. Bu hedeflere ulaşmak için diğer devletleri etkilemeye çalışır. Diğer devletlerle ittifaklar kurar, uluslararası örgütleri araç olarak kullanır ve güç kapasitelerini artırmak için çalışırlar. Ancak anarşik uluslararası yapı nedeniyle devam eden çatışma ve savaş tehdidi karşısında devletlerin ulusal çıkarlarını belirlemesi gerekir (Morgenthau & Thompson, 1960, s. 24).

Devlet ve dış politikaya gerçekçi bakış, devletlerin rasyonel aktörler olduğunu, bu nedenle ayırım gözetmeksizin değil, belirli bir amaç için hareket ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda devletler çıkarlarını sağlamak ve dış politika hedeflerini yükseltmek amacıyla kapasitelerini artırmaya çalıştıkları için güç temel itici faktördür. Dış politika, devletler arasındaki bir güç mücadelesidir. Buna göre devletlerin dış politikalarında baskın unsur her zaman "yüksek siyaset" olmuştur. Yüksek politika gerçekçiliği olarak adlandırılan askerî meseleler ve güvenlik konuları iken "düşük siyaset" olarak anılan dış politikanın hukuki ve ahlaki boyutlarına daha az önem verilmektedir. Ayrıca realistler dış politika ile iç politika arasında keskin bir ayırım olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda dış politika, iç politikanın dâhil olmaması gereken ulusal güvenlik alanı ve devletin çıkarları ile özdeşleşmiştir (Tayfur, 2012, s. 80).

Öte yandan yapısalcılar (neo-realistler), uluslararası sistemi ve bu sistemdeki güç dağılımını insan merkezli kabul etmekten çok dış politika kavramının merkezine yerleştirmiştir. Neo-gerçekçilikte klasik realist teoride olduğu gibi analizin temel birimi devletlerdir. Ancak bu durum, neo-realist devletlerin dış politikalarının ortaya çıkışını ulusal düzeyde açıklamaya çalışan klasik gerçekçiliğin aksine uluslararası sisteme dayandırılır ve devletler arasındaki ilişkileri büyük güçlerin sayısına ve aralarındaki güç paylaşımına bakarak değerlendirmeye çalışır. Klasik gerçekçilikte olduğu gibi güç, neo-yaklaşım içinde de temel kavramlardan biri olarak vurgulanır. Ayrıca neo-gerçekçilikte klasik gerçekçilik gibi sistemin yapısının da merkezi kurumların var olmadığı anarşik bir ortamdan oluştuğu düşünülmektedir. Ancak klasik gerçekçiliğin aksine neo-gerçekçilik, güç arayışını kendi içinde bir hedef veya insan doğasında doğal bir dürtü olarak görmez. Neo-gerçekçilikte devletler, iktidar için güç aramaz, devirlerini gücünü korumak ve sürdürerek geçirmek ister. Neo-gerçekçiliğe göre uluslararası sistemin bu karakteri devletlerin ulusal güçleriyle ilgilidir. Bu da bir devletin dış politikada yapabileceklerinin sınırını belirlediği anlamına gelir. Bu bağlamda bir devletin dış politikasını tartışabilmek için öncelikle uluslararası sistemin yapısını (tek kutuplu, iki kutuplu veya multipolar) ve devletin bu yapı içinde nerede bulunduğunu bilmek gerekir (Ayman, 2001, s. 3).

Neo-realist teori, devletlerin ortak çıkarlar söz konusu olduğunda bile iş birliğine açık olmadığını vurgulamaktadır. Bunun en önemli nedeni, devletlerin "İkimiz de kazanacak mıyız?" sorusu yerine kendilerine "Kim daha çok fayda sağlayacak?" diye sormalarıdır. Bu durumda diğerinden daha az kazanacak bir parti, daha fazla kazandığına inandığı bir partinin kararını aleyhine kullanılacağından endişe ettiği için iş birliği yapmaktan vazgeçecektir. İktidarların devletler arasında dengeli dağıtılmadığı durumlarda iş birliği fırsatları daha da azalır (Ayman, 2001, s. 8).

Neo-realist teorinin babası Kenneth Waltz, devletlerin uluslararası sistemin yarattığı sınırlar ve imkânlar dâhilinde faaliyet gösterdiğini ve dış politikalarını uluslararası sistemdeki güç dağılımının yerlerine bağlı olarak planladığını belirtir. Devletler ulusal çıkarlarını bu şekilde seferber eder (Waltz, 1979, s. 29). Uluslararası sistemde devletler de içyapılarındaki farklılığa bakılmaksızın benzer şekilde davranacaktır. Yapısal realistlere göre devletin demokratik ya da otoriter olması konuya farklı bir bakış açısı katmayacak, bir şeyi değiştirmeyecektir. Çünkü rejimin türü ne olursa olsun, devletler uluslararası anarşik bir sistemde hayatta kalmak için gerekeni yapacaklardır (Beach, 2012, s. 19).

Savunma gerçekçiliğinde sistemik denge unsuru önemlidir. Buna göre uluslararası sistemin ana oyuncularını olan devletler, ulusal savunma ve güvenliklerini riske atmayan, aynı zamanda uluslararası sistemin diğer oyuncularını da yakından takip eden askerî, ekonomik veya teknolojik güce sahiptir. Kendi güvenliklerinde risk oluşturacak adımlar atan devletlere karşı göreceli zayıflık tarafından yönlendirilen durumlar vardır. Bu nedenle devletler, iktidarı bir hedef olarak gören devletlerin dengesini yeniden sağlamak için bu devletlere karşı birlikte hareket etmeye ve güç dengesini yeniden inşa etmeye başlar (Beach, 2012, s. 41).

Neo-klasik gerçekçilik, realist gelenek içinde neo-gerçekçiliğin eksikliklerini kapatmaya çalışarak son zamanların en yenilikçi eserlerini üretmiştir. Neo-klasik gerçekçilik, neo-gerçekçilikteki sistematik sınırlamalar ve fırsatları temel anlayışından ödün vermeden klasik gerçekçilikte devlet ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiyi geliştirir. Neo-klasik realistlere göre devletler, belirli bir bölgede meşru yönetim tekeli ifade edebilirken merkezî siyasi kurumlar tarafından yürütülen toprak kontrol derecesinin değiştiğini kabul edebilir. Neo-klasik gerçekçilik, elit hesaplamaları, göreceli gücü ve iç kısıtlamaları uluslararası baskılar ve devletlerin dış politikaları arasındaki müdahale değişkenleri olarak anlar. Neo-klasik realistler sistematik dinamiklerin uzun vadeli eğilimleri açıkladığını kabul etmekle birlikte belirli dış politikaları anlamak için iç faktörlere ihtiyaç olduğunu savunur (Mearsheimer A, 1990, s. 32).

Basitçe söylemek gerekirse neo-klasik gerçekçilik göz önüne alındığında yerel grupların çıkarları, devletlerin çıkarları veya elit tutumlar gibi faktörler bir devletin dış politikasını şekillendirir. Bu nedenle dış politika analiz edilirken devletlerin tüm iç özellikleri ve karar vericilerin kaynakları kullanma yetenekleri dikkate alınmalıdır çünkü devletler dış ortama iç koşullarına göre uyum sağlar. Bu yüzden farklı devletler sistemik baskılara ve fırsatlara farklı tepkiler verir. Genel olarak neo-klasik gerçekçilik, devlet ve dış politika arasındaki ilişkinin temelini analiz ederken aşağıdakileri vurgulamaktadır:

- Uluslararası anarşik sistemdeki tehditlerin ve fırsatların devletler tarafından veya daha kesin olarak kilit karar vericiler tarafından değerlendirilmesi
- Devletlerin stratejileri dört ana faktöre göre belirlenir: Karar vericinin kim olduğu ve uluslararası tehditlere nasıl yanıt verdikleri, yerel aktörlerin dış politikayı nasıl etkilediği, hangi yerel aktörün en önemli olduğu ve karar vericilerin hangi koşullarda devlet içi aktörlerle müzakere ettiği

- Yerli kaynakların performansında üç faktör belirleyicidir: Devletlerin belirli hedeflere ulaşmak için yerli kaynakları nasıl seferber ettiği, yerli aktörlerin liderlerin kararlarını ne ölçüde değiştirebileceği, sosyal gruplarla müzakerede belirleyici faktörün ne olduğu (Firoozabadi & Ashkezar, 2016, s. 98).

Sonuç olarak bireysel sistem veya düzeyde birbirlerinden farklı görüşler ifade edilse de gerçekçilik genellikle "devlet" ve "iktidar" temelli bir dış politika yaklaşımını benimser. Bu bağlamda dış politika "ulusal güvenlik" ve "devletler arasındaki

çatışmanın" merkezinde yer alır. Buna ek olarak askerî güç büyük ölçüde uluslararası ilişkilerde ana güç olarak yer almaktadır. Realistlerin dünyayı anlamak için kullandığı/odaklandığı temel kavramlar "ulusal güvenlik", "hayati çıkarlar", "ulusal çıkarlar", "güç", "ittifaklar" ve "güç dengesi" çerçevesindedir.

Sosyal bilimler, uluslararası ilişkiler ve dış politika çalışmalarında meydana gelen teorik ve metodolojik gelişmelerle gerçekçilik birçok yönden eleştirilmiştir. Ancak realist teori kendi içinde gelişmiş, değişmiş ve uluslararası ilişkilerde ve dış politika açıklamalarında çeşitli farklılıklar ortaya koymuştur. Bu nedenle akademisyenlerin ve karar vericilerin dış politika analiz çalışmalarında kullanmaya devam ettiği teorik bir çerçeve olmaya devam etmektedir.

1.2.4. Realist Güvenlik Anlayışı

Realizmin güvenlik anlayışında devlet temel aktör olarak yerini almakta ve devletin temel amacı bekâının sağlanması, çıkarının yerine getirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Temel analiz birimi olan devletin bekâsının sağlanmasındaki araç ise güç unsurudur. Realizmin güvenlik anlayışı devletlerin sahip oldukları güç unsurları ve bu unsurların uluslararası ilişkileri “güç mücadelesi” üzerinden şekillendirmesine dayanmaktadır. Devletlerin güç potansiyellerine etki eden önemli faktörler bulunmaktadır. Coğrafya, demografi, kaynaklar ve jeopolitik unsurlar bunlar arasında yer alırken , güç unsuru temel olarak askeri güç üzerinden tanımlanmaktadır. Düzen kurucu merkezi bir otoritenin bulunmadığı anarşik uluslararası yapıda devletlerin çıkar odaklı davranışlarını sınırlandıran, sistem içerisindeki diğer devletlerin güç kapasiteleridir. Dolayısıyla güç faktörleri devletlerin güvenliğini sağlayacak temel unsur olarak öne çıkmaktadır (Tayyar, 2006).

Devlet bekâsının güç faktörlerine bağımlı olduğu söz konusu sistemde güvenlik, askeri gücün maksimize edilmesi aracılığıyla sağlanmaktadır. Merkezi bir otoritenin

bulunmadığı uluslararası sistemin işleyişi “kendi kendine yardım” prensibi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Uluslararası normların, ilkelerin bulunmadığı bir ortamda devletlerin kendi güvenliklerini kendilerinin sağlamasıyla meşrulaşan maksimum güç geliştirme ve uygulama durumu, yapının “rekabetçi ve çatışmacı karakterini” ortaya koymaktadır. Bu yapıya uyum sağlayamayan, kendi kendine yardım mantığını uygulamakta başarısız olan devletlerin ise sistemden dışlanacağı öngörülmektedir. Realizmin rekabetçi ve çatışmacı sistemsal yaklaşımının temelinde insan doğasının durağan, değişmez olarak algılanışı yatmaktadır. Söz konusu “davranışsalıcı” bakış açısı; rekabetçi, egoist ve çıkarıcı temellerde tanımlanan insan doğasının durağan veya kolaylıkla değişmez oluşundan hareket ederek uluslararası sistemin temel unsurları olan devletlerin bireylerinden çok da farklı bir anlayışta olamayacağı sonucuna varmaktadır (Alexadner, 1992, s.46).

1.2.4.1. Klasik Realistlerin Güvenlik Yaklaşımları

Birey ve siyasi aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini yani aktör rasyonelliğini savunan realizmde güvenlik anlayışı da çıkar kavramı ile şekillenir. Bireysel güç mücadelesinin bir yansıması olarak görünen uluslararası sistemde fark yaratan tek aktörün devletler olduğunu savunan klasik realistler, devletlerinin kendilerini koruma açısından politika gütmeleri gerektiğini belirtirler (Terry,1992,S.38).

Yani klasik realistlerde güvenlik dediğimiz unsur askeri güvenliktir. Bunda tabii black boxing (kara kutu) denilen yakıştırmanın olduğunu görmekteyiz. Çünkü klasik realistlerce iç politika devlet bekasına etki etmesi açısından tamamıyla inkar edilir ve bütün odak dış politikada devletin toprak bütünlüğüne zarar getirecek, genel anlamıyla devlet çıkarlarına aykırı olabilecek durumların yaşanmaması, bunun için de diğer devletlerden daha güçlü olma temellidir. Buna Self-help yani anarşik olan düzende kendine yardım da diyebiliriz. Ayrıca söz konusu durum egemen devlet teorisini (hegemonic state teory) ortaya çıkarmıştır. Hans Morgenthau, Machiavelli gibi ismini verebileceğimiz klasik realistler uluslararası sistemde domine edilmemek için dominant olmayı savunur(Tayyar, 2006 S.35.).

1.2.4.2. Neorealistlerin Güvenlik Yaklaşımları

Neorealistlerin klasik realistlerden güvenlik kavramı açısından farklılaşması ise güç kavramının yarattıklarını kavrayış biçimleri ile ilgilidir. Keneath Waltz’ ın balance of power (güç dengesi) anlayışı uluslararası alanda güvenlik sorunlarının security dilemma (güvenlik ikilemi) ile ortaya çıktığını gösterir. Teori klasik realistlerle aynı güç anlayışına yani askeri gücün uluslararası sistemde belirleyici rol oynadığını söylediği için

dünya siyasetini söz konusu soğuk savaş döneminde bipolar yani iki kutuplu olarak sınıflandırmaktaydılar (Booth,2005, S162). Savaş denilen temel güvenlik problemi ise ancak ve ancak bu iki unsurun birbirlerini dengeleme yarışından ortaya çıkabilirdi, klasik realistlerdeki gibi diğer ülkelere egemen olma anlayışından değil. Mesela Amerika Birleşik Devletleri yeni bir askeri teçhizat aldığında Sovyetler aynı kalitede başka bir teçhizat daha alıyorlardı. Bu da onları daha büyük bir güvensizlik eşiğine, eninde sonunda savaşa sürükleyecekti. Yani güvenlik, sistemin anarşikliğine değil karşılıklı askeri harcamalardan doğan dengeleme pratiği ile ilişkiliydi (Buzan,1998, S3).

2. BÖLÜM

AFGANİSTAN VE PAKİSTAN'IN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞLARI

2.1. Afganistan Dış Politikası

Afganistan'ın dış politikası; büyük güçlerin rolünden, aralarındaki rekabetten ve diğer faktörlerden daha fazla etkilenmiştir. Rusya ile İngiltere, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabetin yanı sıra son olarak günümüzde bölgesel ve küresel rekabet Afganistan'ın dış politikasını etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Afganistan'ın dış politikası Afganistan ve İngiltere arasındaki ilk resmi anlaşma ile başlamıştır. Dönemin iki gücü arasında rekabetin oluşmasında çeşitli nedenler vardır: Hindistan alt kıtası üzerinde tam hakimiyete sahip olan Rusya ve Büyük Britanya; Afganistan'ın dış politikasında ciddi ve etkili faktörlerden olan Şah Şuja, Amir Dost Mohammad Han, Amir Şiir Ali Han, Yakup Han ve Amir Abdul Rahman'ın saltanatları sırasında Afganistan hükümeti; yabancı hükümetler, özellikle iki büyük güç ve Afganistan'ın siyasi komşuları arasındaki topyekun rekabetidir (Farhang, 1992, s. 533). Afganistan'ın Ahmad Şah Abdali tarafından kurulmasından bu yana topraklardaki politikacıların dikkatinin çoğu iktidarın kazanılması ve genişlemesi konusunda iç meselelere, anlaşmazlıklara, kişisel ve ailesel çatışmalara odaklanmıştır. Bu nedenle Afganistan, her zaman iç çatışmalara ve dış müdahalelere maruz kalmış bir ülke olarak dış politikaya hiçbir zaman ciddi önem vermemiştir (Ghobaar, 1978, s. 671).

Dış politika; dış ilişkilerin ve dış ülkelerle diplomatik ilişkilerin düzenlenmesi olarak düşünüldüğünde Afganistan'ın dış politika geçmişi resmi olarak Birleşik Krallıkla ilk karşılaşmasına uzanmaktadır. Afganistan hükümetinin yabancı bir güçle (İngiltere) ilk resmi karşılaşması Şah Şuja döneminde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Afganistan dış politikası üzerine bilimsel bir çalışma 1838 yılında sonra incelenebilir. Bu tarihte Bombay hükümdarı Sir Alphiniston, İngiliz hükümeti tarafından Afganistan hükümetiyle hiçbir zaman kamu yararına olmayan ancak büyük ölçüde dış güçlerin amaç ve istekleriyle uyumlu anlaşmalar imzalamakla görevlendirilmiştir (Farhang, 1992, s. 231).

Afganistan'ın bağımsızlığından önce ülkenin dış politikası, Hindistan'ın Britanya Hükümeti'nin istek ve hedeflerinden resmi ve açık bir şekilde etkilenmiştir. İlk dönemden günümüze kadar Afganistan ulusal ve bağımsız bir dış politikadan mahrum kalmıştır. Afganistan hükümeti, iç işleri ve dış ilişkilerin düzenlenmesinde olduğu gibi İngilizlerin, bazen de Rusların talep ve hedeflerinden etkilenmiştir. Resmi anlaşmalar bağlamında

İngiliz hükümetinin izni olmadan diğer devletlerle diplomatik ve siyasi ilişkiler kurma hakkına asla sahip olmamıştır. İngiliz hükümeti temsilcisi Macnathan ile Şah Şuja arasında 1838'de imzalanan antlaşmanın 18. maddesinde Afganistan hükümeti, İngilizlerin izni olmadan hiçbir hükümetle siyasi ilişki kurma hakkına sahip olmadığını kabul etmiştir (Farukh, 1997, s. 166).

Afganistan'ın dostluğunun ve diğer ülkelere düşmanlığının ölçütleri ve sınırları İngiliz çıkarları ve taleplerine göre tanımlanmıştır. Buna göre Afganistan hükümeti, etkisi altındaki İngiltere dostu ve ülkeleriyle dost olmaya ve İngiltere düşmanına düşman olmaya zorlanmakla birlikte ulusal çıkarlarına göre dost ve düşman tanımlayamaz. Antlaşmanın 3. maddesinde "Afganistan hükümeti hiçbir Fransız vatandaşına topraklarını geçme hakkı vermez." ifadesi yer almaktadır. Afganistan ve Fransa arasında bir düşmanlık olmadığında Afganistan hükümetiyle yapılan antlaşmaya dahil edilir ve siyasi olarak böyle bir taahhüdün siyasi mantığı olmadığı ancak İngiliz hükümetinin baskısı ve talebi üzerine İngiliz düşmanı ülkelerle düşmanlığı kabul etmek zorundadır (Farukh, 1997, s. 135). 18. ve 19. yüzyıllarda Afganistan, büyük Rus ve İngiliz güçleri arasındaki rekabetin merkezi olmuştur. Bu eksen, Hindistan'ın siyasi, ticari ve ekonomik açıdan önemli olması ve Basra Körfezi'nin en önemli ve zengin küresel kaynaklardan olması nedeniyle Hindistan alt kıtasının ticari ve siyasi konumuna kadar uzanmaktadır. Balkanlar, dünyaya hakim olarak kabul edilmiştir ve oraya erişim Hindistan için ekonomik gücü artırmak ve dünya çapındaki gücü pekiştirmek için önemli olmuştur (Ghobaar, 1978, s. 127).

Afganistan, dünya zenginlik ve gücünün merkezine giriş koridoru olarak sömürgeci ve küreselci ülkeler için ayrı bir öneme sahiptir ve bu coğrafi rol, onu büyük güçlerin devam eden rekabetlerinin merkezi haline getirmiştir. Rusya ve Birleşik Krallık arasındaki rekabet, Afganistan'ın siyasi gelişimindeki en önemli ve etkili faktör haline gelmiştir. İngiltere, 18. ve 19. yüzyıllarda dünya gücüydü. Afganistan, onun için Hindistan'a girmenin tek yolu olarak görünmüştür. Doğu Hindistan Devleti'nin kurulmasından sonra Afganistan, ülkedeki tarihi etkisi nedeniyle İngiltere için her zaman bir endişe kaynağı olmuştur. Bu endişenin diğer kısmı ise Afganistan'ın Rusya ile iş birliğine geri dönme ihtimalidir. Böylece İngiliz hükümeti, Hindistan ve ekonomik kaynakları üzerindeki münhasır hakimiyetini korumak amacıyla Afganistan'ı etkisi altında tutmaya çalışmıştır. Afganistan'ın işgali tehdidinden kaçınmanın yanı sıra rakiplerin Hindistan'a giriş kapılarının açılması da engellenmiştir (Farukh, 1997, s. 129).

Rusya, Büyük Peter'den bu yana nüfuz alanlarını Hindistan'a kadar genişletmeye çalışmıştır. 1791'de ülkenin bu hedefe ulaşmak için ilk resmi planı Hindistan'a yönelik nüfuzlarını genişletmeye çalışmak olmuştur. Ancak Rusya, 1807'de Fransa ile yapılan barıştan sonra bu planın uygulanmasını yeniden ele almıştır. Rusya, Hindistan'ın ele geçirilmesini yüksek maliyetten dolayı erişilemez bir hedef olarak değerlendirmiş ve Hindistan'ı fethetmeye çalışmamıştır. Rusya'nın Orta Asya ve Afganistan'a doğru ilerleme hedefi çoğunlukla siyasi ve ekonomik nedenlerden kaynaklanmıştır. Rusya'nın ekonomik hedefi Hindistan'ın deniz ekonomi kaynaklarına erişimde ticareti geliştirmek ve genişletmek; siyasi hedefi ise İngiltere'yi sınırlamak olmuştur. Bu hedef diğer yandan Hindistan'daki rakip gücü sınırlamak anlamına gelmiştir çünkü Orta Asya'daki Rus gücü Hindistan ve Avrupa'daki İngiliz gücünü zayıflatmak demektir (Rashtia, 1998, s. 198).

2.1.1. 20. ve 21. Yüzyılda Afganistan Dış Politikası

Şah Amanullah Han İngiltere ile yapılan savaştan 1919'da ülkenin tam bağımsızlığına kavuşmasından sonra, bölgenin jeopolitik güvenlik yapısında İngiliz, Rus ve Alman rekabetini önlemek için büyük güçlerle ilişkilerde tarafsızlık ve denge stratejisi izlemiştir. Bu strateji, Afganistan'da özellikle monarşi döneminde geleneksel bir dış politika stratejisi haline gelmiş ve dış ilişkilerdeki olumlu dengeyi göz önünde bulundurarak üç önemli hedef belirtmiştir (Andisha, 2015):

1. İş birliği için eşit platformlar oluşturmak ve yabancı yatırımları çekmek
2. Büyük güçlere tek taraflı askere güvenmekten kaçınmak
3. Büyük güçlerle ilişkilerde gerginliği azaltmak (Arefi, 2017, s. 163)

Amanullah Han döneminde Afganistan'da yabancı ülkeler için ekonomik katılım ve iş birliği fırsat eşitliği gözlenmiştir. Amanullah Han iktidarının son yıllarına kadar yabancı yatırım fırsatları yaratmada eşit muamele politikasında yabancı ülkeler için fırsat eşitliği görülebilir. Örneğin, 1928'de altı aylık Rusya ve Avrupa seyahati sırasında Şah, Amu Derya'dan Kabil'e bir yol inşa etmek için ortak bir Alman-Fransız şirketiyle Afgan demiryolu inşa etme planı üzerinde anlaşmıştır. Amanullah Han, sömürge tecrübesine ve İngiltere ile olan savaşına rağmen bu büyük güçle gerilimi sürdürmek konusunda isteksiz davranmış ve sonunda iki ülke arasında 23 Kasım 1921 Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanan diyalog yoluna girmiştir (Farhang, 1992, s. 346).

Şah Amanullah, Moskova'nın 27 Mart 1919'da Afganistan'ın bağımsızlığını tanıması ve aynı yılın 7 Nisan'ında iki ülke arasında yazılı olarak dostluk teklif etmesi üzerine

Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmiştir. 28 şubat 1921’de iki ülke dostluk antlaşması imzalandığında 27 Kasım 1936’da Afganistan ile Sovyet hükümeti arasında tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşması da imzalanmıştır. Daha sonra 1927’de Kabil ile Taşkent arasında bir hava yolu kurulması için bir anlaşmaya varılmıştır (Ghobaar, 1978,786). Böylece şah Amanullah, gerçekçi bir izlenimle büyük güçlerle ilişkileri dengelemeye ve Sovyetler Birliği, İngiltere ve Almanya’nın tehditlerini ve müdahalesinin etkisini modernleşme ve ilerleme fırsatlarına dönüştürmeye çalışmıştır(Ocak-Ekim 1929).

şah Amanullah ‘tan sonra yaklaşık 10 ay içinde Habibullah Kalkani’nin iktidara gelmesiyle Afganistan’daki monarşi bozulmuştur Hükümetin yıkılmasından sonra Habibullah Kalakani, Barakzai ailesinden Mohammad Yusuf Han’ın oğlu Nadir Han, kademeli moderniz politikasını dikkatle uygulayan yeni bir hanedan kurmuştur. Amanullah’ın aceleci reformlarının başarısızlıkla sonuçlanması ve hükümet işlerinden vazgeçilmesiyle Nadir şah dış politikada ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemiştir(Gerigorian, 2009, s.42). 1931’de Afgan Ulusal Meclisi’nin açılışı sırasında Nadir şah, Afganistan’ın dış politikasının ilkelerini tarafsızlık politikası olarak ilan etmiştir. Amanullah’ın tarafsızlığı Rusya, İngiltere ve diğer ülkelerle ilişkilerde bir denge iken Nadir şah’ın politikası daha muhafazakar grnmştir. Hindistan ve Orta Asya’ya müdahale etmeme politikasına sadakatini Hindistan’daki İngiliz hükümetinin çıkarlarıyla uyumlu olarak göstermiştir şah’ın dış ilişkilerdeki aşırı muhafazakarlığı, Rusya ve İngiltere ile Amanullah yönetiminde genişleyen ilişkilerin seviyesini dşrmştir. Nadir şah dış politikada  sorunla karşı karşıya kalmıştır:

1. Alman politikasıyla ilgili i ekonomik ve politik sorunları çözmek.
2. Rusya’nın Afganistan’daki nüfuzunu kırmak.
3. İngiltere yönetiminde Afganistan ve Hindistan arasındaki serbest bölgelere İngiliz nüfuzunu ve müdahalesini önlemek (Adamec, 2013, s. 367).

Tarafsızlık politikasının devamı olarak Nadir şah, kardeşi şah Wali’yi Afganistan’ın temsilcisi olarak Londra’ya, diğer kardeşi Mohammad Aziz’i de Moskova’ya göndermiştir. 19 Ekim 1929’da Rusya Dışışleri Bakanı Nadir şahkrallığını tanımış ve iki ülke arasındaki dostane ilişkilerin devam edip genişlemesini umduğunu ifade etmiştir. Afganistan da Rusya ile bir ihlal anlaşması yapmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler normalleştike ticari ilişkiler genişlemiştir. Nadir şah, 8 Kasım 1933’te suikasta uğramış ve hükümetinin davası kapanmıştır. Nadir şah’ın tarafsızlık stratejisi, İngiltere ve Rusya

ile ilişkilerde dikkatli olmasını sağlamıştır. Nadir Şah bazen Hindistan ve Rusya'daki İngiliz hükümetine teknik çalışmalarda danışmıştır. Onun döneminde Afganistan'ın İngiltere ve Rusya ile siyasi ilişkileri fark edilir hale gelmiştir. ABD ve Japonya gibi ülkelerde pratik bir eylem olmamış ve ilişkilerin seviyesi oldukça düşük kalmıştır (Mubarez, 2010, s. 215).

8 Kasım 1933'te Afganistan'ın son kralı Zahir Şah, babası Nadir Şah'ın öldürülmesinin ardından 19 yaşında iktidara gelmiştir. Afganistan'ı yaklaşık 40 yıl yönetmiş ve 17 Temmuz 1973'te kuzeni Sardar Davud Han tarafından kansız bir darbeyle devrilmiştir (Gerigorian, 2009, s. 431).

1934'te Mohammad Zahir Şah, Ulusal Meclis'te dış politikanın ilkelerini ilan etmiş ve tüm ülkelerle dostane ilişkilerin sürdürülmesi, komşu ülkelerle barışçıl ilişkilerin güçlendirilmesi, diğer ülkelerin işlerine karışılmaması kararını almıştı. Zahir Şah, Afganistan'ın çıkarlarının tarafsızlık politikasının devamı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki süper gücün yardımıyla daha iyi güvence altına alınacağına inanıp Moskova'dan yardım almış olsaydı iki dünya savaşı arasındaki jeopolitik geçiş ve Soğuk Savaş sırasında Washington'dan yardım istemesi gerekirdi (Taneen, 2005, s. 103).

Bu dönemde babası Muhammed Zahir Şah, büyük güçlerle ilişkilerde dikkatli bir şekilde tarafsızlık ve denge politikası izlemiştir (Sardar Muhammed Davud'un 1953-1963 arasındaki on yıllık Cumhurbaşkanlığı yapmıştır). Pakistan'ın 1947'de bağımsızlığını kazanmasının ardından Pakistan'da Duranda Hattı ve Peştunistan iddiaları üzerinde gerilimler baş göstermiştir.

Bu çağın incelenmesi, bölgenin jeopolitiğinin iki dünya savaşı arasında ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda geçiş sürecinde olduğunu ve bölgenin jeopolitiğinde İngiltere, Rusya ve Almanya'nın gücü arasındaki rekabetin Afganistan Krallığı'nın güçlerle ilişkilerde tarafsızlık ve denge politikasını almasına yol açtığını göstermektedir. Afganistan'ın bağımsızlığından sonra Şah Amanullah, Batı'yı örnek alarak modernleşme ve ilerlemenin faydalarından yararlanmıştır. Ancak bölgedeki jeopolitik kısıtlamalar Amanullah'ın tarafsızlık politikası benimseyerek, ilişkileri dengeleyerek ve Rusya, İngiltere ve Almanya için fırsat eşitliği yaratarak iddialı hedefler aramasına yol açmıştır. Amanullah'ın dış politikası denge ve tarafsızlıkta başarılı bir dönem geçirmiş olsa da Amanullah'ın aceleci reformları halkın coşkusunu karşılamamış ve başarısız olmuştur. Nadir Şah ve Zahir Şah, temel reformlardan kaçınarak Afganistan'ın dış politikasındaki tarafsızlık yolunu İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ihtiyatlı bir şekilde

sürdürmüştür. Soğuk Savaş döneminde bölgenin jeopolitiği iki süper güç olan Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki rekabetin neden olduğu jeopolitik düzenden etkilenmiştir. Hindistan ve Pakistan'ın Güney Asya'daki bağımsızlığı da bölgenin jeopolitiğinde güvenlik kapsamını daha karmaşık hale getirmiştir. 1953-1963 arasında tarafsızlık politikasının ilk döneminde Başbakan Zahir Şah ve Davud Han, Pakistan ile sınır anlaşmazlıklarını ve Peştunistan meselesini Sovyetler Birliği'ne ve hatta ABD'ye eşlik etme politikasıyla çözmeye çalışmış ancak başarısız olmuştur. 1973'te Zahir Şah Krallığı'nın sonuna kadar Afganistan'ın dış politikası tarafsızlık yolunda devam etmiştir (Farhang, 1992, s. 496).

Görev süresi boyunca Peştunistan'ı Pakistan'dan almaya çalışan Mohammad Davud Han'a başkanlığı döneminde bu işi sürdürmesi için bir kez daha zaman verilmiştir. ABD, 1956'da Afgan sınırına karşı tutumunu ilan ettiğinde ve Durand Sınırı'nı Afganistan ile Pakistan arasındaki resmi sınır olarak tanıdığından Davud Han ülkenin Peştunistan'a verdiği destekle ilgili hayal kırıklığını ve Sovyetler Birliği ile stratejik ilişkiler arzusunu dile getirmiştir. Haziran 1974'te devlet başkanı olarak Moskova'ya yaptığı ilk ziyarette Rus yetkililer, Moskova tarafından desteklenen Bayrak Partisi ve Pakistan ile diyalogunu güçlendirmesini istemiştir. Ancak bu davranış Davud Han'ın Rusya'dan beklentilerini değiştirmiş ve bunun etkileri kısa sürede yerli ve yabancı boyutlarda ortaya çıkmıştır. Davud Han, Moskova ziyaretinden sonra Bayrak Partisi üyelerini ve destekçilerini iç danışmanlar ve hükümet heyeti döngüsünden çıkarmaya başlamıştır (Rasanayagain, 2005, s. 162). Bu dönemden itibaren Mohammad Davud Han, bölgenin jandarması olarak İran'ı Moskova'dan döndürmek için komünizm kampından uzaklaşmış ve Afganistan'ın Rusya'ya bağımlılığını sonlandırmaya önemli katkıda bulunmuştur.

Komünist hükümetlerin dış politikası (1987-1992) 1978'deki komünist darbeden sonra Afganistan'da Moskova ve Batı kampına düşmanlıkla bağlantılı olarak kurulmuştur. Bu dönemde komünizm ideolojisi, iç çatışmalar ve çekişmeler dinamik bir dış politikaya yer bırakmamıştır. Darbeden sonra kendilerini 1979 devriminin ana galipleri olarak gören Halk Partisi'nin önde gelen isimleri Noor Mohammad Tariki ve Hafızullah Amin, bayrak partisi Barbek Karmel'e yeni dönemde halkın hakimiyetini kabul etmesi ve iktidardan eşit pay talep etmemesi için baskı yapmıştır. Halk Partisi ile Bayrak Partisi arasında bir kopuşu önlemek ve Halkların Demokratik Partisi'ni şu veya bu şekilde tutmak için çok çabalamıştır ancak parti liderleri arasındaki farklılıklar çok büyük olduğundan bu mümkün olmamıştır. Son olarak Karemlin, Halk Partisi'nin

politikalarını onaylamıştır (Mubarez, 2010, s. 237).

Eylül 1979'da Noor Mohammad Tariki, bağlantısız bir toplantıya katılmak için Havana'ya gidip dönüşünde Brezhnev Gromic, Moskova Dışişleri Bakanı ile planlanmamış bir toplantıda görüşmüştür. Bu görüşmelerin sonucunda Türkiye'ye Hafızullah Amin'in artan gücü hakkında bilgi verilmiştir. Ruslar, Hafızullah Amin'in iktidara gelmesinin Afgan devriminin çıkarına olmadığına inanmıştır (Braithwaite, 2011, s. 62). Moskova'dan dönüşünde Noor Mohammad Taraki, 4 Eylül'de Amin'i evine davet etmiş ve burada suikast uğramıştır. Ancak Hafızullah Amin olay yerinden kaçmış ve kalenin kuşatılmasıyla birlikte Taraki 8 Ekim 1979'da başkanlık sarayında öldürülmüştür. Amin bunu yaparak parti içindeki çatışmayı ateşlemiş ve parti içinde bölünmeler yaratmıştır. Amin'in hükümeti Eylül 1979'dan o yılın aralık ayına kadar yüz günden fazla sürmemiştir (Taneen, 2005, s. 261).

Hafızullah Amin, ABD'ye eşlik etme politikasını test etmiş ve Kabil'de ABD Büyükelçisi Adolf Dobbs'un öldürülmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Amin'in çabaları sonucunda Washington ile ilişkiler düzelmiştir. Ekim sonu ve Kasım 1979 başlarında Sovyetler Birliği Komünist Partisi ABD'nin Afganistan'ın siyasikargaşasından yararlanabileceği sonucuna varmış ve sonunda Afganistan'a asker göndermeye karar vermiştir. 27 Aralık 1979'da Sovyet askeri uçakları Bagram ve Kabil havaalanlarına inmemiş ve iki gün önce Hairatan ve Torghandi Limanı'na giden kara kuvvetlerine yardım etmiştir. Rus güçleri Hafızullah Amin'i Kabil'deki konutunun etrafını sararak 27 Aralık 1979 akşamı öldürmüştür (Taneen, 2005, s. 278). Hafızullah Amin'in ardından Baberak Karmel 1979'dan 1986'ya kadar iktidara gelmiştir. Bu dönemde Afganistan'ın dış politikası Moskova'nın kontrolü altında bulunmaktadır.

Brezhnev'in Sovyetler Birliği'ndeki ölümünün ardından Kasım 1985'te yapılan değişikliklerle Afganistan'daki Sovyet askeri varlığının muhalifi olan ve 7 Mayıs devrimini desteklemek için Sovyet askeri devrimine inanmayan Gorbaçov, Karmel'e Sovyet askeri güçlerini gelecek yılın baharına kadar Afganistan'dan çekmeyi planladığını bildirmiştir. Böyle bir durumda 14 Nisan 1986'da Barak Karmel HDP Genel Sekreterliğine istifa ettiğini açıklamıştır ve Dr. Najibullah HDP Genel Sekreteri seçilmiştir. Moskova, Afganistan'dan çekilme taahhüdünü yerine getirmiş ve 15 Şubat 1989'da Sovyet güçlerinin Afganistan'dan tahliyesi sona ermiştir. Kızıl Ordu'nun Afganistan'dan çekilmesi ve mücahitlerin savaş alanında güç kazanmasıyla Necibullah'ın hükümetinin çökmesi beklenmiş ancak Najibullah, 1990'da HDP'nin adını Anavatan

Partisi olarak değiştirerek sistemi korumaya ve konumunu geliştirmeye çalışmıştır. Mücahitlerle uzlaşma planı Necibullah'ın bir başka düzenlemesi olmuştur ancak mücahitler bunu hoş karşılamamış ve Afganistan'ın son komünist hükümeti devrilmiştir. Ülkenin farklı vilayetlerinin kontrolü altında mücahitler nihayet 28 Nisan 1992'de Afganistan İslam Devrimi'ni kazanmayı başarmıştır (Tamana A, 2013, s. 144).

Sonuç olarak Afganistan'daki komünist hükümete 1978-1992 yılları arasında Noor Mohammad Taraki, Hafizullah Amin, Baberak Karmel ve Dr. Necibullah'ın liderlik ettiği ve hiçbir zaman ülke bütünlüğünü koruyamadığı söylenebilir. Bu dönemde Afganistan'ın dış politikası tarafsızlıkla tamamen raydan çıkmış ve Sovyetler Birliği ile iş birliğine doğru kaymıştır. Amin'in Terakki'ye karşı yaptığı darbe ve Baberak Karmel'in ABD'ye yaslanan, hatta Kızıl Ordu'nun ayağını Afganistan'a açan Hafizullah Amin'e karşı tekrarı, tarafsızlık politikasından çekilmenin bedelinin ağır olduğunu göstermiştir.

Afganistan'ın 1990'lardaki dış politikası, iç savaştan ve Burhaneddin Rabbani liderliğindeki mücahit hükümetinin zayıf meşruiyetinden etkilenmiştir. Bu dönemde jeopolitik geçiş, cihatçı tarafların bölgesel ve dünya güçleriyle ilişkileri Afganistan'ı ve bölgenin kaderini etkilemiştir. 24 Nisan 1992'de Afganistan İslam Devrimi'nin zafer kazanmasıyla Pakistan Peşaver'de yaşayan cihatçı gruplar arasında geçici hükümet çerçevesinde bir anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya göre Sibghatullah Mucededi geçici hükümetin başına getirilmiştir. Onun ardından 28 Haziran 1992'den bu yana mücahitler hükümetinin ikinci geçici başkanı olan Burhaneddin Rabbani dört ay boyunca kürsüde kalmıştır. Anlaşmaya göre 18 ay süreyle geçici bir hükümet atamak ve Afganistan'da ülke çapında yapılacak seçimlere zemin hazırlamak için bu dönemden sonra Yerleşim Konseyinin kurulması gerekmiştir. Burhaneddin Rabbani, her iki tarafın anlaşmayı ihlali sonucunda Herat kentinde bir cumhurbaşkanı atamak için bir uzlaşma konseyi kurmuştur. 30 Aralık 1992'de konsey Burhaneddin Rabbani'nin iktidarını iki yıl uzatmıştır. Bu kararlar birlikte muhalif kuyruklar oluşmuş ve iç savaş devam etmiştir (Mubarez, 2010, s. 95-96).

1994'te Taliban'ın ortaya çıkmasıyla Afganistan'da siyasetin yönü ılımlı mücahit İslam'dan Taliban'ın İslami aşırıcılığına ve köktendinciliğine geçmiştir. Burhaneddin Rabbani de hükümetinin siyasi meşruiyetini güçlendirememiş ve başta Pakistan olmak üzere parti içi bölünmeler ve dış müdahaleler hükümetinin başarısızlığını artırmıştır. Burhaneddin Rabbani hükümetinin dış politikasını ilerletme imkanı kalmamıştır. Bu nedenle bu çağda dış politikadan daha fazlası bölgesel güçlerin ve dünya güçlerinin, etnik

grupların ve cihatçı partilerin başkanlarıyla ilişkilerinin rolünde görülmektedir. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Orta Asya'nın hegemonik düzeni de bozulmuş ve Orta Asya'nın yeni bağımsız cumhuriyetleri bölgede bağımsız aktivizmler haline gelmiştir. 1979 İslam Devrimi sonucunda ABD ile uyumdan tamamen vazgeçen İran, önemli ve bağımsız bir bölgesel aktivist olmuştur. Afganistan'da Sovyet güçlerinin çekilmesi ve komünist sistemin yıkılmasıyla askeri güç ve ordunun gücü çökmüştür (Saikal, 2004, s. 209-210).

Böyle bir durumda Rusya ve ABD'nin Afgan iç savaşını hiçe sayması Pakistan'ın ülkeyi etkilemesine fırsat sağlamıştır. 1970'lerden bu yana devam eden büyük göç, İslamabad'ın Afgan İslamcılara verdiği destek ve ülkedeki Sünni cihatçı partilerin kurulması ve güçlenmesi Pakistan'ın nüfuzunun ve bölgenin jeopolitiğindeki Güney Asya-Afgan bağlantısının önünü açmıştır. İslam Devleti Başkanı Burhan el-Dine Rabbani dış politikada Pakistan ile elverişli ilişkiler kurmaya çalışmış ve Hindistan-Pakistan ihtilafında Keşmirli Müslümanlara kesin destek iddiasını doğrulamıştır. Ancak Rabbani'nin diğer komşu ülkelerle hatta Hindistan'la ilişkileri içeren bağımsız bir dış politika oluşturma girişimi Pakistan için arzu edilen bir şey değildi. Bu değişken dönemde Afganistan'ın kaderi hala bölgesel ve dünya güçlerinin ilişkilerinden ve müdahalelerinden etkilenmiştir. Barnett Rubin bu dönemdeki durumu şöyle tanımlar: Birleşmiş Milletler tarafından iki yıl boyunca (1992-1994) Afganistan'da barış görüşmeleri yapılmaya çalışılmadı çünkü Pakistan, İran, Orta Asya ülkeleri, Suudi Arabistan, Hindistan ve Rusya'nın da aralarında bulunduğu bölgesel güçler Afganistan'ın işlerine müdahale etti. Rusya, Komşu Tacikistan'da Orta Asya'da yeniden güç kurmak için Afgan iç savaşı tehdidinden korkumaktaydı. İran da Pakistan'ın eylemlerine karşı çıktı ve bunu ABD'nin İran'ın bölgesel ekonomik çıkarlarına karşı kısıtlayıcı stratejisinin bir parçası olarak gördü. Bölgeler arası bir koalisyon kuruldu. Çoğu Peştun aşiret bölgelerinde faaliyet gösteren Peştun subayları ve Pakistanlı uyuşturucu kaçakçılarının büyük bir kısmına sahip Pakistan ordusu, Peştun Taliban'ı ile kapsamlı bir iş birliği yaptı (Rubin, 2013, s. 158).

Afganistan'ın Güney Asya jeopolitiğiyle olan bağlarının yanı sıra Orta Doğu da bölgesel güvenlik dinamiklerini etkilemiştir. Mart 1990'da Suudi Arabistan, General Shahnavaaz Tanni ile 1992'de Necib yönetiminin yıkılmasıyla mücahit hükümetini finanse etmek ve Kabil'deki Necib hükümetini devirmek zorunda kaldığı bir planı desteklemek için Gulbuddin Hikmetyar liderliğindeki Afganistan İslam Partisi'ne 100

milyon dolar sağlamıştır. Elbette bu yardım geçici olmuştur ve İran ile ABD arasındaki düşmanca ilişkiler göz önüne alındığında İran'da bulunan mücahitlerin yanı sıra yaklaşık iki milyon Afgan mülteci, Pakistan'daki tarafların ve göçmenlerde olduğu gibi Suudi ve uluslararası yardımlardan mahrum bırakılmıştır (Rashid, 2000, s. 198). Ayrıca Suudi Arabistan'a karşı İran'ın politikaları daha çok Şii parti ve hareketlere uygulanmış ve Tahran, Bamyan ve komşu vilayetler gibi Hazaralar olarak bilinen Afganistan'ın orta yaylalarındaki Şii gruplarla ilişkilendirilmiştir. 1988'de sekiz Şii parti İslam Birliği Partisi'ne entegre edilerek İran, ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle Sünni partilerin bulunduğu uluslararası diyaloglara katmaya çalışılmıştır (Rubin, 2013, s. 35-36).

Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası geçiş döneminde bir yandan yeni cumhuriyetlerin ortaya çıkmasıyla bölgenin Orta Asya'daki jeopolitik önemi artmış, diğer yandan Güney Asya'da nükleer kapasiteli Hindistan-Pakistan rekabeti, İran ile Suudi Arabistan arasındaki bu rekabetle artan Keşmir üzerindeki eski farklılıklarla devam etmiştir. Afganistan iç savaşların ateşine atılmışken Taliban'ın ortaya çıkması için zeminler oluşturulmuş ve bu dönemde Taliban cihatçı partilerinin ve gruplarının bölgesel ve dünya güçleriyle dış ilişkileri bölgedeki jeopolitik durumu etkilemiştir. Afganistan'da meşru bir Soğuk Savaş hükümetinin bulunmaması Afganistan'ın bu zamanlardaki dış politikasını analiz etmeyi zorlaştırmaktadır (Burke.S.M 1990).

Taliban'ın Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte Afganistan'ın dış politikasında ve dünyayla dış ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Cumhurbaşkanı Karzai'nin ilk yurt dışı gezileri 2001 yılında iş birliği anlaşmaları kurmak ve Afganistan'ın dünyayla ilişkilerini inşa etmek için başlamıştır. Cumhurbaşkanı Karzai, hükümette geçirdiği 13 yıl boyunca farklı ülkelere 167 seyahat yapmıştır. Gezilerin çoğu Afganistan'a yardım çekmeyi amaçlamış ve Afganistan ile dünyadaki diğer ülkeler arasında çok sayıda güvenlik anlaşması imzalamıştır. Cumhurbaşkanı Karzai, dış politikada özellikle son bir yıl içinde Afganistan'ın en büyük taahhüdü olacak şekilde oldukça duygusal ve kişisel olarak hareket etmiştir. Bu, bir tür zihinsel istikrarsızlıktır ve Afganistan'ın dış politikasında ve dış ilişkilerinde siyasi ve stratejik istikrarsızlık düşünülebilmektedir (Watanyar, 2018, s. 47).

Karzai, ABD ve NATO'nun terörle mücadelede terörizmin sponsoru Pakistan ile mücadele etmesini beklemiştir. Bu nedenle Batı'nın desteğiyle iktidara gelen Karzai, 13 yıl sonra başta ABD olmak üzere Batı'yı ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Karzai'nin

görüşüne göre Afganistan; ABD ile Pakistan arasındaki bir anlaşmanın kurbanı olmuştur. Karzai döneminde Afganistan'ın Batı'ya yönelik politikasında önemli bir değişiklik olmuş, dış politika Batı'ya yönelik uyumsuzluklar ve şüphecilik tarafından derinden sarsılmış ve Karzai ABD ile ikili stratejik anlaşma imzalamayı reddetmiştir. Karzai'nin Batı ile bozulan ilişkisinin ana nedenlerinden biri Pakistan sorunu olmuştur. Bu yüzden Pakistan meselesi Karzai'nin dış politikasında merkezi bir rol oynamıştır (Aqajaree, 2016, s. 21).

Gani iktidara geldikten sonra Afganistan'ın Batı ile olan dış politikasının stratejik niteliği değişmiş ve Eşref Gani batı desteğini kaybetmemeye çalışmıştır. Bu nedenle ilk adımında ABD ile stratejik bir anlaşma imzalayarak Batı'nın askeri varlığını ve ekonomik taahhütlerini sürdürmeye çalışmıştır. Eşref Gani'nin bu politikası başarılı olmuş, ABD ile yapılan anlaşma NATO üyeleri ve NATO müttefikleri ile imzalanmıştır (Saber & İbrahimkhil, 2015).

Eşref Gani'nin Doğu'daki dış politikasındaki değişimin en önemli kısmı, Gani'nin Pakistan'a yaklaşımı olmuş, bu da çeşitli tepkilere yol açmıştır. Eşref Gani iktidardaki ilkgünlerinde Pakistan'a Karzai'ye farklı bir yaklaşımı olduğunu mesaj atmıştır. Cumhurbaşkanı Eşref Gani, Afganistan-Pakistan ilişkilerine yönelik yanlış iltifatlar son vermiş, Pakistan ve Afganistan'ın alarmsız bir savaş içinde olduğunu ve savaşın Pakistan tarafından Afganistan'a dayatıldığını açıkça belirtmiştir. Eşref Gani, ilk etapta Afganistan ve Pakistan arasında barışın tesis edilmesi gerektiğini defalarca dile getirmiştir. Bu, Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunu belirgin bir şekilde ortaya koymak ve bir çözüm bulmaya geçmek için Afgan politikasında ciddi bir gelişme anlamını taşımıştır. Ancak Şah Şaheed saldırısı ve Molla Ömer'in ölümünün açıklanması Afgan-Pakistan müzakere sürecini sekteye uğratmıştır. İslamabad'daki beşinci Asya'nın Kalbi Bakanlar toplantısı'nda Eşref Gani'ye bir kez daha Pakistan ile barış süreci konusunda samimi bir diyaloga girme fırsatı verilmiştir. Barış görüşmelerini ilerletmek için dörtlü bir süreç (Afganistan-Pakistan-ABD-Çin) oluşturulmuştur. Bu nedenle Eşref Gani'nin Pakistan'a yönelik dış politikasının Karzai'nin Pakistan'a karşı politikasından stratejik ve doğal bir farkı olduğu söylenebilir (Hadi, 2020).

Ancak dış politikanın oluşum süreci açısından ilgili resmi kurumların bir politikanın oluşturulmasında ve uygulanmasında rol oynadığı dış politikanın örgütsel boyutunun oluşum sürecinde ciddi bir değişiklik bulunmamaktadır. Karzai döneminde Dışişleri Bakanlığı ve diplomasi aygıtı politika söylemine dahil edilmiş veya politika

söyleminin önemli bir parçası olmuştur. Ancak Eşref Gani döneminde Dışişleri Bakanlığı politika söyleminden ciddi şekilde marjinalleştirilmiş ve politika yapma söyleminde hiçbir rol oynamamıştır. Dışişleri Bakanlığı diplomatları ve elçiliği stratejik ve politik olarak yönlendirememiştir. Karzai döneminde dış politika konusu daha belirgin ve Dışişleri Bakanlığı ve büyükelçiliklere yönelikken Eşref Gani bazı büyükelçilerle sadece bu konunun stratejik düzeyinde değil, temel faaliyetler düzeyinde olan kişiler olarak çalışmış, bu da Afganistan'ın dış politikasını Dışişleri Bakanlığı gibi önemli bir hükümet ajansı için açık hale getirmiştir. Pakistan'a karşı stratejik hedeflerin ve bunu başarma mekanizmalarının ne olduğunu sadece Başkan ve Güvenlik Konseyi Ofisi bilmektedir. Bu nedenle dış politika örgütsel süreç açısından çok küçük bir çemberde ve birkaç kişi arasında sınırlıdır (Hussaini, 2021).

2.1.1.1. Loya jirga

Loya Jirga Afganistan halkının iradesini yansıttığı en yüksek mertebeli toplantıdır. Loya Jirga'ya parlamentonun iki kanadı, il genel meclisleri başkanları ve ilçe genel meclisleri başkanları katılır. Bakanlar, başsavcı, yüksek mahkeme başkanı ve üyeleri oy hakkı olmadan Loya Jirga toplantılarına katılabilirler. Loya Jirga, anayasanın gerektirdiği çok hassas zamanlarda, bağımsızlık açısından karar alma vakti, ulusal egemenlik, toprak bütünlüğü, ulusal çıkarlar, anayasa maddesinde değişiklik ve cumhurbaşkanını yargılama konularında gerçekleşir (Tamanna, 2014, s. 73).

2.1.1.2. Bonn Konferansı

11 Eylül 2001 sonrası Taliban rejimine son verildikten sonra ve Afganistan'da kurulacak yeni devlet ya da yönetimi, kimin ve nasıl yöneteceğiyle ilgili karar vermek amacıyla birçok uluslararası toplantılar yapılmıştır. Ancak 27 Kasım - 5 Aralık tarihinde Almanya'nın Bonn şehrinde Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, Türkiye, İran, Pakistan, Çin, Rusya, Hindistan, İtalya, Kanada, Brezilya, Belçika, İzlanda, Suudi Arabistan, Katar ve Mısır olmak üzere 19 ülke Afganistan'ın geleceğiyle ilgili toplanmıştır. Bu toplantıda Afganistan, dört farklı grup tarafından temsil edilmiştir (Çangizade & Sahrayee, 2005, s. 73).

- Tacikler, Özbekler ve Hazaralar da dahil olmak üzere Kuzey İttifakı Grubu,
- Eski Şah'ın temsilcilerinden oluşan ve çoğunluğu Peştun olan Roma Grubu,
- İran yanlısı gruplar tarafından temsil edilen Kıbrıs Grubu,
- Pakistan'dan Afgan mültecileri içeren birkaç Peşaver grubu

(Khalilzad, 2016, s. 127)

Söz konusu Konferans'ın ana başlıkları; Afganistan'da uzun süren iç savaşa son verilmesi, milli uzlaşma, kalıcı barış ve istikrarı sağlamak; Afganistan'ın bağımsızlığı, egemenliği, toprak sınırları, insan hakları, ulusal ve meşru bir devlet kurma aşamaları vb. konulardır. Bunlarla birlikte Afganistan'da demokratik bir hükümetin kurulması için siyasi partiler ve diğer grupların kurulacak yeni siyasal sisteme katılmalarının sağlanması, demokratik ve ulusal seçimlerin yapılması gibi konular üzerinde tartışarak anlaşmışlardır (Topal, 2004, s. 231).

2.1.1.3. Tokyo Konferansı

Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında atılan ikinci önemli adım, Tokyo Konferansı'dır. Geçici hükümetin kurulmasının ardından, ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla alınacak önlemlerin kararlaştırılması için gerekli olan çalışmalar, Japonya'nın başkenti Tokyo'da başlatılmıştır. 21-22 Ocak 2002 tarihinde yapılan ve Afganistan'ın ekonomik olarak iyileştirilmesini hedefleyen toplantıda, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), bir ön rapor hazırlayarak, yardım paketlerinin planlamasını yapmıştır. Bu raporlarda, yıllık kalkınma planları ve projeleri hazırlanmıştır (Çangizade & Sahrayee, 2005, s. 95).

2.1.2. Afganistan Dış Politikasının Temel Özellikleri

Modernleşme döneminde Afganistan'ın dış politika ilkelerinin çıkarılması kaynakları arasında yer alan iki prestijli yasal belge vardır: Taliban sonrası yeni bir Afgan siyasi sisteminin kurulmasına ilişkin bir belge olarak Bonn Anlaşması ve 2004 yılında Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası Afganistan halkının temsilcilerinin Loya Jirga tarafından onaylananmıştır. Bonn Anlaşması'nın bazı ilke ve maddeleri, Taliban sonrası Afganistan dış politikasının ilkelerini açıkça ortaya koymaktadır. Bonn Anlaşması ve Afganistan Anayasası'nın içeriğine göre (Madde 3, 7 ve 8) İslami değerlere ve dini inançlara saygı, ülkenin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması, barış içinde bir arada yaşama ve müdahale etmeme ilkesi, karşılıklı saygı ve eşit haklara vurgu, uyuşturucu kaçakçılığı ve terör eylemleriyle mücadele, BM şartları ile uyum, uluslararası anlaşmalara ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne saygı gösterilmesi ve uyulması Afganistan'ın dış politikasının ilkeleri olarak ifade edilebilir (Spanta, 2017, s. 212).

İslami değerlere ve dini inanışlara uyulması, terörizm ve aşırıcılıkla mücadele, insan haklarına ve uluslararası anlaşmalara saygı, narkotik madde üretimi, ticareti ve

transiti ile mücadele ülkenin anayasasına göre dış politikanın ilkeleri arasındadır (Afganistan Anayasası, 2004).

İslami değerlerin gözetilmesi ve siyasi sistemin dini inanışına bağlı kalması ilkesi Anayasa'nın 3. Maddesinde kesinlikle belirtilmiştir. Bu maddeye göre hiçbir yasa İslami değerlere aykırı olamaz ve bu, İslami değerlere ve inançlara karşı yasanın meşruiyet ve yasal statüden yoksun olduğu anlamına gelir. Demokratik sistemlerde dış politika hukukun üstünlüğü ilkesine dayanır ve mevcut yasalar dini ve İslami değerlerle çatışmamalıdır. Öte yandan yasanın kendisi siyasi davranışları düzenler ve bu nedenle dış ilişkiler alanında anlaşmaların ve ikili veya çok taraflı anlaşmaların imzalanmasını içerir. Bu nedenle İslami değerlerin egemenliği ilkesinin, daha doğrusu "yasaların İslami değer ve inançlarla çelişmesi" ilkesinin genel olarak tüm yasa ve yönetmelikleri içerdiği söylenebilir (Tamana A, 2013, s. 66).

Anayasa'nın 3. maddesi aslında Anayasa'nın diğer maddelerine ilişkin hüküm ilkesi konumundadır çünkü her türlü düzenleme çemberinden çekilmiş maddelerden biridir. Bu nedenle Anayasa'nın diğer maddeleri de yorumlanarak bu madde yeniden okunmalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi Anayasa'nın 3. maddesinin bu anlayışına daha geniş tartışmalar eşlik etse de genel olarak Anayasa'nın 3. Maddesine göre mevzuat ve iç siyaset alanında uygulanması gibi dış politika alanında politika yapma ve karar vermede de bu maddenin hükümlerinden ayrı olamayacağı söylenebilir (Afganistan Anayasası, 2004).

Yukarıdaki ilkelerin bir kısmı ülkelerin dış politikasında genel olarak vurgulanmıştır. Buna rağmen Afganistan'ın özel durumları, uluslararası toplumun bu ülkedeki varlığı ve özellikle bu ülkelerin anayasanın hazırlanması ve onaylanması sürecindeki etkili rolü göz önüne alındığında anayasadaki diğer maddelerin önerildiği görülebilir. Bu nedenle başlangıçta yukarıdaki ilkelerin yan yana getirilmesi yetersiz ve çelişkili görünmektedir. Bu görünüşte paradoksal tezahür, genel olarak yönetim ve siyaset ilkelerini, özel olarak dış politika ilkelerini düzenlemede İslami ve Batılı söylemlerin birleşiminden kaynaklanmaktadır. Din kültürünün doğası gereği 1, 2, 3 ve 4. maddeler doğal ve yaygın kabul edilir ve İslami nitelikteki çoğu siyasi sistem bu konulara vurgu yapmaktadır. Ancak Afganistan'ın o zamana kadarki dış politikasında hiçbir geçmiş olmayan diğer konular, Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda dış politika ilkeleri olarak kabul edilmektedir. Bu vakaların açıklanması, uluslararası sistemin, uluslararası toplumun ve büyük güçlerin ülkenin dış politikasındaki rolünü göstermektedir. Bu durum

uluslararası gerekliliklerden ve etkilerden, uluslararası toplumun etkisinden kaynaklanmaktadır (Watanyar, 2018, s. 44).

Uluslararası sistemin dış politikanın ilke ve temellerini oluşturmadaki rolü, mantıksal olarak bu etkiyi pratik alanda da yansıtmaktadır. Pratik bağlamda bir yandan Afganistan'ın dış politikası, yasaları gözetmek ve yukarıdaki ilkelere göre hareket etmek zorunda kalmakta, diğer yandan bu ilkeler aslında dış politikanın temel çizgilerini ve kılavuzlarını tanımlamaktadır. Dış politika, pratikte uluslararası anlaşmalara saygı göstermek ve büyük Batılı güçlerin endişelerini gidermek zorunda ve bu durum nihayetinde ulusal dış politikayı bazı zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır.

Afganistan uzun yıllar boyunca terörün kurbanı olmasına rağmen bu kez terörizm ortak bir küresel tehdit haline gelmiştir. 11 Eylül, ABD'nin Afganistan ve bölgeye bakışını dönüştürmüş, terörle mücadele ABD'nin dış politika hedeflerinin başında yer almıştır. Bu nedenle terörle mücadele vurgusu ABD dış politikasının öncelikleri olarak gündeme gelmiştir. Afganistan hükümeti, dış politikasında ilke olarak uluslararası toplum ve ABD ile bu önemli hedefin peşinde koşmaya kararlı olmuştur. Bununla birlikte ABD'nin Afganistan'a yönelik terörizm tanımına daha sonra farklı anlaşmazlıklar ve tanımlar eşlik etmiştir (Khalilzad, 2016, s. 127).

Terörizmin tehditkar ve tehlikeli yönlerini tanıtmak, Afganistan'ı terörle mücadelede ön cephe olarak göstermek, bu olgunun bölgesel ve küresel boyutlarını açıklamak ve Afganistan'ın terörle mücadelesine yardımcı olmak için bölgesel ve uluslararası yardım çekmek modernleşme döneminde Afganistan'ın dış politikasının en önemli yönlerinden biridir. Cumhurbaşkanı Karzai'nin hükümeti ve Dışişleri Bakanı Dr. Rengin Dadfar Spanta, Afganistan'ın ulusal çıkarlarının önemli eksenlerini ekonomik kalkınma ve demokrasi ile tanıtırken terörle mücadeleden ulusal çıkarın en önemli eksenlerinden biri olarak söz eder:

"Afganistan'ın ulusal çıkarları, barışın inşasının mevcut durumunu desteklemek, Afganistan'ın genç demokrasisini güçlendirmek, insanların katılımını, Afgan halkının ekonomik seviyesini güçlendirmek ve iş bulmaktır. Eğitimin gelişimi ve teröre karşı açık ve kararlı mücadele, ulusal çıkarların öne çıkan çizgilerindendir." (Spanta, 2017, s. 239).

Bonn Anlaşması bağlılığı Afganistan Anayasası'nda uluslararası anlaşmalara ve insan haklarına saygıyı Afgan hükümeti için bir ilke haline getirmiştir. Bu ilkeye göre Afganistan hükümeti insan haklarına ve diğer ülkelerle uluslararası etkileşimlere saygı

göstermeyi taahhüt etmektedir. Dolayısıyla Afganistan hükümeti bu önemli ilke ne olursa olsun, dünya ülkeleriyle dış ilişkilerini düzenleyemez. Afganistan, anayasası çerçevesinde muhtemelen dünyada insan haklarına ve uluslararası anlaşmalara resmi olarak saygı gösteren birkaç ülkeden biridir. Dönemin Dışişleri Bakanı Dr. Abdullah, demokrasiye ve insan haklarına saygıyı ulusal bir yükümlülük olarak kabul eder ve Afganistan'ın ulusal çıkarlarını güvence altına almak ve ülkenin uluslararası toplumla diplomatik ilişkilerini güçlendirmek için bunu yapmak gerektiğini söyler: *"Afganistan'ı İslami ve demokratik bir ülke olarak görüyorum. İslami kimliğimizi kültürel ve siyasi olarak korumak istiyoruz, stratejimiz evrensel insan hakları ve demokrasi ilkelerine dayanıyor ve bunun dış politikamıza yansımaları zorunludur."* (Arezo, 2010, s. 71).

Uluslararası toplumun varlığından önce narkotikle mücadele ulusal bir mesele olmuştur. Ancak Bonn Anlaşması'nda uluslararası toplumun Afganistan'a verdiği destek, ülkenin uyuşturucu olgusuna karşı ciddi mücadelesine bağlıdır. Bonn Anlaşması; yeni Afganistan Anayasası, Afganistan'ın dış politikası da dahil olmak üzere yönetimde bir ilke olarak bu konuyu ele almıştır. İyi bir yönetim kurmak, yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yanı sıra narkotikle mücadele Afganistan'a yardım eden ülkeler tarafından her zaman vurgulanan uluslararası topluma Afganistan'ın taahhütleri arasındadır. Aslında narkotikle mücadele, Afgan hükümetinin ülkenin siyasi ve diplomatik ilişkilerinin çeşitli yönlerini etkileyen uluslararası taahhütlerinin bir parçasıdır (Mubarez, 2010, s. 58).

Narkotikle mücadele iç politikayla ilgili bir mesele olsa da Afganistan için bağlayıcı rolü ve dış ilişkiler üzerindeki etkileri göz önüne alındığında bu konunun Afgan hükümetinin dış politikasında bir ilke olarak gündeme geldiği görülür. Afganistan'ın uluslararası topluma ve bağışçı ülkelere verdiği taahhütlerden doğan gereksinimler, bu iş birliği ve yardımın devamını Afgan hükümetinin taahhütlerinin uygulanmasına tabi hale getirmiştir. Dr. Faramarz Tamanna'nın dediği gibi;

"Uluslararası toplumun yardımı dış politikada bize ihtiyaç duyar. Kağıtları imzalayıp bu şartlar altında hazır olduğumuzu söylediğimiz zaman, sizin için ödeme yaptığımızı söylüyorlar, bu yüzden taahhüdümüze sadık kalmalı ve taahhütlerimizi yerine getirmek için içtenlikle çalışmalıyız. İki seçeneğimiz var:

- 1. Uluslararası yükümlülüklerinde samimi olmak ve bunu uygulamak için içtenlikle çabalamak;*
- 2. Yükümlülüğün çiğnenmesi ve uluslararası toplumla kopması;*

Ulusal çıkarlarımız, sorunlarla ve terörle aynı anda mücadele edebilmek için uluslararası toplumla ilişkimizi güçlendirmemizi ve sürdürmemizi gerektirmektedir. "Uluslararası toplum her zaman Afganistan'ı taahhütlerini yerine getirmeye çağırdı." (Tamana A, 2013, s. 136).

Bonn Anlaşması'nın 2, 3 ve 4. paragrafların son maddelerinde Afganistan'ın dış politikası açıkça özetlenmektedir. Bu satırlar, Afganistan İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda dış politika ilkelerine de yerleştirilmiştir. Anlaşmanın son maddelerinin ikinci fıkrasında şu ifadeler yer almaktadır: Geçici kural ve acil durum Loya Jirga, Afganistan'ın üyesi olduğu uluslararası insan hakları ve uluslararası insani hukuk belgelerindeki temel ilke ve hükümlere uygun hareket edecektir. Üçüncü fıkraya göre geçici hükümet terör, uyuşturucu ve organize suçla mücadelede uluslararası toplumla iş birliği yapacaktır. Kendisini uluslararası hukuka saygı göstermeye, komşu ülkelerle ve uluslararası toplumun geri kalanıyla dostane ilişkilere sahip olmaya adayacaktır. Beşinci fıkraya göre tüm geçici yönetim performansları Güvenlik Konseyi Kararı (14 Kasım 2001) Afganistan ile ilgili diğer ilgili Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olacaktır. Geçici yönetim kapsamında kurulan organların ilkeleri ve çalışma mekanizmaları Birleşmiş Milletler iş birliği ile organize ve tutarlı olacaktır (Bonn Anlaşması, 2001).

Terörizm, uyuşturucu ve organize suçla mücadele ABD dış politikasının ve zirveyi düzenleyen ülkelerin hedeflerinden biridir. Bu belge, Afganistan hükümetini bu hedefleri takip etmekle yükümlü kılmaktadır. Afgan hükümetini insan haklarına saygı göstermeye mecbur etmenin yanı sıra anlaşmanın son maddesinin 5. fıkrasına göre Güvenlik Konseyinin onayları çerçevesinde Afgan hükümetinin işleyişini açıkça tanımlar ve tavsiye edildiği gibi Birleşmiş Milletlerin Afganistan geçici yönetiminin düzenlenmesindeki rolünü ve nasıl çalıştığını belirler (Watanyar, 2018, s. 59).

Bonn Antlaşması'na göre Afganistan hükümeti diğer yönetim alanlarında olduğu gibi dış politikasında da uluslararası toplumun yardımına güvenmektedir. Uluslararası toplumdan ve Birleşmiş Milletlerden yardım talep ederek örgütün ve Batılı ülkelerin aktif ve kapsamlı varlıkları aracılığıyla Afganistan hükümetine terörle mücadelede, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumada yardımcı olmasına izin verir ve saldırganlığa karşı mücadelede rol oynamaktadır (Bonn Antlaşması, 2001, Paragraf 2, Ek 1). Belgeye göre Afganistan tarafı, ülkedeki insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla bu ülkede insan hakları ihlalleri vakalarında Birleşmiş Milletlere resmi olarak cezai tedbirler alma hakkı vermektedir (Bon Antlaşması, 2001, Paragraf 6, Ek 1).

Dış politikaya ilişkin Bonn Anlaşması'nda yer alan tüm maddelerden aşağıdaki eksenler çıkarılabilir ve Afganistan hükümeti ülkenin dış politikasını gözetmek ve düzenlemekle yükümlüdür:

1. Afganistan'ın komşular ve dünya ülkeleriyle uyum ilkelerine saygı gösterme taahhüdü
2. Uluslararası hukuka ve insan haklarına, demokrasiye ve sivil özgürlüklere saygı
3. Terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele
4. BM Güvenlik Konseyi kararlarına saygı (Arezo, 2010, s. 32)

En önemlisi, Birleşmiş Milletler ve uluslararası topluma Afganistan'ın dış politikasını şekillendirmede ve dış ilişkilerini denetlemede önemli bir rol verilmiştir. Yukarıdaki maddeler, Bonn Zirvesi'nden sonra resmen Afgan Anayasası'na dahil edilmiş ve Afganistan'ın dış politikasının ilkeleri olarak yasal hale gelmiştir.

2.1.3.Afganistan Dış Politikasını Etkileyen İç Dinamikler: Etkin Faktörler ve Kabile Bağları

Afganistan'ın dış politikası üzerinde önemli yapısal bileşenler olarak uluslararası sistemden ve büyük güçlerin dış politikasından kaynaklanan özellikler ve gereksinimler ciddi bir etkiye sahiptir. Afganistan'ın dış politika yönelimi üzerinde bir baskı faktörü olarak bu gerekliliklere dikkat etmek önemlidir çünkü Afganistan, büyük güçlerin dış politikasından ve uluslararası gereksinimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir. İnsan hakları, uluslararası anlaşma ve sözleşmelere saygı, bağlılık ve katılım ile dış ilişkilerin büyük güçlerin görüş ve hedeflerine göre düzenlenmesi ile ilgili konular, uluslararası sistemin Afganistan'ın dış politikası üzerindeki etkisinden kaynaklanan gereklilikler arasında yer almaktadır (Taneen, 2005, s. 78).

Uluslararası sistemin doğası ve gücün küresel arenada bölünme biçimi (uluslararası sistemdeki güç yapısı) ülkelerin dış politikası üzerinde farklı etkilere sahiptir. Bunlar arasında uluslararası sistemin gelişmekte olan ülkelerin dış politikası üzerindeki rolü ciddi ve temelde bulunur. Uluslararası sistem, büyük güçlerin küresel ve uluslararası konulardaki yönünü gözlemler. Başka bir deyişle uluslararası sistem güç dağılımında ülkelerin ve aktörlerin uluslararası düzen ve uluslararası siyasetteki etkisini yansıtmaktadır. Afganistan'ın dış politikası ilkelerinin tanımlanmasında, dış hedeflerinin ve yöneliminin belirlenmesinde uluslararası sistem en büyük etkiye sahiptir (Mubarez, 2010, s. 35-36).

Afganistan gibi az gelişmiş ülkeler hem ulusal tehditleri ele almak hem de varlıklarını sürdürmek, kalkınmak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için dış yardıma ihtiyaç duydukları için büyük güçler, Afganistan'ın uluslararası sistemi ve dış politikası üzerinde en büyük etkiye sahiptir. Bu durum Afganistan'ın dış politikasını büyük ölçüde büyük güçlerin uluslararası politikasına ve dış politikasına bağımlı hale getirmiştir. Afganistan, savaş ve krize karışmış bir ülke olarak inşaat döneminde varlığını sürdürmek için uzun yıllar süren savaş güvensizliğinin yanı sıra dış politikasında uluslararası sistem üzerinden bağımlılık yaşamış ve ülkenin dış politikasını uluslararası sistemden daha etkili hale getirmiştir (Taneen, 2005, s. 92).

Yapılandırmacı teorisinde karar vericilerin öznel değerleri, ulusal ve uluslararası düzeydeki ortak siyasi inançlar dış politikayı ve karar almayı etkileyen faktörlerdir. Afganistan'ın geleneksel siyasi kültürü uluslararası etkileşimler ve dış politika davranışları üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Geleneksel kabile kültürün gereksinimleri politikacıların davranışlarını önemli biçimde etkiler. Geleneksel siyaset anlayışı, geleneksel kendini tanımlama ve nihayetinde kişisel siyaset anlayışı ve geleneksel kabile kültürün etkisi altındaki ulusal güvenlik, ulusal tehdit ve ulusal çıkarlar gibi dış politikanın temel kavramları dış politika davranışında belirli bir yol açmaktadır (Fayaz, 2009, s. 46).

Geleneksel kabile kültürü; siyasete kişisel bakış açısı ve idarenin yargısız bakış açısıyla dış politikayı günlük, zevkli ve kişiselci hale getirmekte, ülkenin dış politikasını bir plan, strateji ve kurumsallaşma ilkelerine sahip olmaktan mahrum bırakmakta ve işleri bireylerin iradesine gizlemektedir. Böyle bir durumda siyasi sistem iyi tanımlanmış bir dış politikadan yoksun olacaktır. Dış politika, iktidar mensubunun iradesine, görüş ve zevklerine ve yakın danışmanlarına indirgenir. İlişkiseldik ve akrabalığa dayalı araçların işe alınması, bireysel ve sınıfsal çıkarların kolektif ve makro ulusal çıkarlar üzerindeki önceliği, dış politikanın yapısal gereksinimlerinde dikkate alınması gereken geleneksel ve kabile siyasi kültürünün diğer özellikleridir (Mubarez, 2010, s. 54).

Yapısalcılar, realist teorilerin aksine dış politikanın olgularını ve meselelerini kurgulanmış ve tanımlanmış olarak ele almaktadır çünkü bu teoride elitlerin ve dış politika uygulayıcılarının zihniyeti ve algısı dış politikada karar vermede önemli ve etkili bileşenlerdir. Elitlerin zihniyeti, siyasi güç sahiplerinin Afganistan'ın ulusal çıkarlarına karşı tutumu ve algısı, ulusal ve uluslararası fırsatlar ve tehditler, Afganistan'da bulunan uluslararası Batılı ülkeler topluluğu başta olmak üzere kendilerinin ve diğerlerinin görüş

ve algı türü yönetici elitler olarak siyasi topluma iç ve dış boyutta resmen liderlik eden bir sınıfı ifade eder. Bu sınıfın siyaseti; gücün doğası, uluslararası sistemin doğası ve Afganistan'ın ulusal çıkarlarındaki bakış açısı Afganistan'ın dış politikasının önemli ve yapıcı unsurlarıdır (Tamana A, 2013, s. 29).

Yönetici elitlerin bireyci ve yargısız zihniyeti; ülkenin dış politika aygıtının düzenlenmesi ve liderliği üzerinde doğrudan etkilere sahiptir. Ancak gelişmiş ülkelerden farklı olarak elitlerin siyasete bakış açısı kişisel ve bireycidir çünkü ülkenin ulusal çıkarları, görüş çerçevesinde yeniden okunmakta ve tanımlanmaktadır. İktidardaki siyasi elitler, dış politika alanındaki siyasi karar almakta önceden iradesi ne olursa olsun, bu zihniyete etki edebilir. Ancak ulusal çıkarların güvenliği ve ulusal tehditleri tanımlamadaki bu zihniyetin sonucu bu kavramları kolektif çıkarlardan, kamu güvenliğinden ve kişisel çıkarlara, kişisel tehditlere ve bireysel güvenliğe yönelik kamusal tehditlerden korumaktır (Fayaz, 2009, s. 17).

Siyasi elitlerin komşu ülkelere, bölgeye ve dünyaya yönelik olumlu ya da olumsuz zihniyeti dış politikanın yönünü etkilemektedir. Bu zihniyet; ilişkilerin kurulması ve seviyesinin düzenlenmesi üzerinde ciddi ve derin etkilere sahiptir. Olumsuz zihniyet; şüphecilik ve başkalarına güvensizlikle birlikte olumsuz yönelime yol açarken pozitif zihniyet, bu yönelimi yakınsama ve hizalamaya yönlendirir.

Afganistan'ın dış politikası ile ülkenin 1980'lerin ilk ve ikinci yarısında Batı, NATO ve ABD'ye yönelmesini karşılaştırmak, bu zihniyetin Afganistan'ın dış politikasındaki rolünü yansıtmaktadır. 1980'lerin ilk yarısında olumlu bir zihniyet ve iyimserlik nedeniyle Afganistan'ın dış politikası uluslararası toplum ve ABD ile yüksek düzeyde yakınlaşma ve uyum yolunu takip etmiştir. 80'lerin ikinci yarısında bu zihniyete Batı ve ABD'nin Afganistan'daki irade ve niyetleri konusunda şüphecilik, güvensizlik eşlik etmiş, bu durum dış politikanın ayrışma ve gerginliğe yönelmesine yol açmıştır (Taneen, 2005, s. 121).

Uluslararası sistemin ülkelerin dış politikasına etkilerinin boyutu ülkelerin az gelişmişliği ile ilgilidir. Egemen ve siyasi elitlerin zihniyetinin ülkelerin dış politika yönelimi üzerindeki etkisi de az gelişmişliğinin boyutuyla ilgilidir. Az gelişmiş ülkeler, bireylerin iradesinden diğer toplumlardan daha fazla etkilenirken bu toplumlarda kurumlar yerine bireyler karar verir; işler kurumları değil, bireyleri gizler. Bireylerin zihinsel durumu siyasi karar vermede önemli ve etkili bir unsurdur (Tamana, 2009, s. 65).

İşlerin kurumlara dayandığı ve bireylerin rolünün zayıf olduğu gelişmiş

toplumlardan farklı olarak bu toplumlarda irade yerine yasa oturur ve bireyler yerine kurumlar karar alır. Gelişmiş ülkelerin dış politikası bireylerin iradesinden ve zihniyetinden daha az etkilenir. Çünkü farklı karar alma düzeylerindeki insanların hareketi politika oluşturma sürecini daha az etkilerken az gelişmiş toplumlarda bireylerin ciddi etkisi nedeniyle zihniyetleri ve algıları gibi hareketleri karar verme süreci üzerinde büyük etkiye sahiptir (Dobbins, 2008, s. 721).

Afganistan gibi az gelişmiş bir ülkeyi Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş bir ülkeyle karşılaştırmak karar alma ve politika oluşturma sürecindeki farkı göstermektedir. ABD’de karar alma süreci resmi kurumlara bağlı çeşitli uzmanların görüşlerinden etkilenirken Afganistan’da bu kararlar iktidar ekibinin hatta ülkenin Cumhurbaşkanı’nın zihinsel algılarından daha fazla etkilenmektedir.

Afganistan’da dış politikanın büyük çoğunluğu Cumhurbaşkanlığı Ofisi tarafından düzenlenir ve uygulanması için Dışişleri Bakanlığına iletilir. Dışişleri Bakanlığı esas olarak Cumhurbaşkanlığı kurumunun kararlarını uygulama rolünü oynar. Bazı durumlarda bile Cumhurbaşkanı’nın kişisel kararı ülkenin dış politikası olarak ilan edilir. Bununla birlikte ABD’de Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray politika oluşturmada yer alan iki kurumdur. Bu iki tarafın yanı sıra ABD İstihbarat Teşkilatı (CIA), Kongre ve halkın temsilcileri, Ulusal Güvenlik Konseyi ve bazı durumlarda Savunma ve Maliye Bakanlığı dış politika alanındaki karar alma ve politika oluşturma sürecini etkileyen taraflar arasında yer almaktadır. Dış politika ve uluslararası politika uzmanlarının bakış açılarının Afganistan’da yeri olmadığı, tam tersine gelişmiş bir ülkede uzmanların bakış açılarının karar verme ve politika oluşturma sürecinin temelinde bulunduğu görülmektedir (Yazdanfaam, 2008, s. 84).

Yapılandırmacı bakış açısında siyasi kararlar zamansal ve mekansaldır. Bu, her kararın belirli bir sosyal ve politik bağlamda yapıldığı, anlaşılabilir ve yorumlanabilir olduğu anlamına gelir. Sosyal koşulların anlaşılması ve yorumlanması birkaç faktörden etkilenir. Siyasi inançlar, öznel değerler ve karar vericilerin ulusal fırsatlar ve sınırlamalar hakkındaki algıları karar verme sürecini bir şekilde etkiler. Bu bağlamda Afgan halkının kolektif taleplerinden kaynaklanan ihtiyaç ve gereklilikler göz önünde bulundurulmalıdır. Bu talepler aslında siyasi sistemin dış politika alanındaki girdileridir ve ulusal hedeflerin tanımlanması ve öncelikle dirilmesi bu yapısal bileşenden etkilenmektedir (Tamana A, 2013, s. 39).

Bu ihtiyaçların karşılanması, dış politika yapıcılarının bu tür yardımları meşgul etmek için etkilediği uluslararası iş birliğini gerektirir. Afganistan toplumunun uluslararası topluma ve Batı ülkelerine olan ihtiyaı Afganistan'ın dış politikasını ciddi şekilde etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin kş, Afganistan'ın uluslararası toplumla etkileşimlerini yeni bir döneme taşımıştır. Bu yeni angajman, ABD ve Batılı ülkelerin cihat sonrasında Afganistan'da göz ardı edilmelerinden etkilenmiştir. Başta ABD olmak üzere Batılı lkeler, Afganistan'a yardımlarını sürdürmek için herhangi bir ilgi veya belirli hedef görmemiştir. Afganistan'daki kanlı i savaşların başlaması, ardından Taliban rejiminin ortaya çıkması ve aşırıcılık ABD tarafından izlenmiştir. Bu aşamada 1990'larda ABD ve Batılı lkeler Afganistan'ı terk etmiş ve ülkede yalnızca izleyici rolünü oynamıştır. Bu arada Amerika'nın stratejik ortağı ve mttfiki Pakistan, bazı çevrelerin tam desteği ve Taliban rejiminin kurulmasıyla Afganistan'da güçlü bir nüfuz politikası izlemiştir (Nojumi, 2002, s. 112).

Afganistan'da uluslararası toplumun ve Batı'nın yeniden ortaya çıkması ancak 11 Eylül 2001'den ve ABD'nin ekonomik, siyasi ve askeri tesislerine yapılan terör saldırısından sonra gerçekleşmiştir. Bu noktadan sonra Batılı lkeler ve ABD, Afganistan'a yönelik dış politikalarında yeni bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yeni yaklaşımda Afganistan ile yeni angajman alanları vurgulanmış ve Batılı lkeler Afganistan'da yeni bir siyasi sistemin oluşturulmasında en büyük rolü oynamıştır (Dobbins, 2008, s. 178).

Afganların uluslararası topluma ve Batı'ya olan ihtiyaı, Batılı ülkelerin ve Afganistan'ın nüfuzunun daha da güçlenmesi için zemin hazırlamıştır. Bonn Zirvesi'nin yapılması, Birleşmiş Milletler ve Batılı ülkelerin varlığı ve denetimi ile anlaşmanın imzalanması bu etkinin temel taşı olmuştur. Ülkedeki güvenlik sorunlarına dayanan zirveye katılan siyasi çevrelerin temsilcileri uluslararası topluma, Batılı ülkelere ve Birleşmiş Milletlere güveni sağlamak, ülkenin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savunmak, dış müdahaleleri önlemek için Afgan hükümetini desteklemeleri çağrısında bulunmuştur (Khalilzad, 2016, s. 228).

Bu talepler, Afganistan'ın Bonn Anlaşması'na da yansıdağı üzere uluslararası toplumun Afganistan'ın varlığını sürdürmesine ciddi ihtiyaını yansıtmakta ve Afganistan'ın varlığını sürdürmek için uluslararası toplumdan her türlü etkiyi kaçınılmaz olarak kabul etmekteydi. Yeni siyasi sistemin kurulduğu ilk günlerde olduğu gibi

Afganistan'ın siyasi partileri ve çevreleri Afganistan'daki uluslararası toplumun ve uluslararası güçlerin varlığına duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Bu gereklilik uzun süre devam etmiş ve Afganistan hükümeti kendisini siyaset, güvenlik, ekonomi ve eğitim alanlarında uluslararası toplumun yardımına bağımlı görmüştür. Bu nedenle Afganistan'ın dış politikası Batılı ve yabancı ülkelerin görüş ve bakış açılarından etkilenmeye maruz kalmıştır (Spanta, 2017, s. 356).

Yapılandırmaca teorisinde karar vericilerin ulusal gereksinimleri anlaması ve bir dizi konuyu ulusal gereksinimler olarak tanımlaması ulusal gereksinimlerin kendisinden çok daha önemlidir. Çünkü bu görüşe göre nesnel ulusal gereksinimler yoktur ancak ulusal gereklilikler anlayışı karar ve eylemin temelidir. Demokratik bir sistemde ulusal gereksinimler kolektifin vatandaşların çoğunluğunun ortak anlayışını yansıtır. Ancak geleneksel toplumda iktidar sahibinin/sahiplerinin anlayışı ve yorumu bu konumda oturur (Tamana, 2009, s. 93).

Savaş, güvensizlik ve yoksulluk Afganistan'ın temel sorunlarından. Barış, güvenlik, geriye doğru çekilme, kalkınma ve refah halkın hükümetten ve siyasi sistemden en önemli talepleri arasındadır. İç savaşların çıkmazından kurtuluş, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve insanların hayatlarının kurtarılması Afganistan halkını ve politikacılarını yabancı güçlerin ve Batılı ülkelerin iradesine teslim olmaya zorlamıştır. Bonn Zirvesi'nde Batılı ülkelerin yeni planlarını kabul etmeye tam olarak hazır olduklarının açıklanması, bu ülkelere Afganistan'a asker göndermeye yönelik tekrarlanan ciddi talepler ve Afganistan'ın bu ülkelere olan ihtiyacının ifade edilmesi, ülkedeki gerici Taliban rejiminin mirası olan acılar Afganistan halkını ve politikacılarını ülkenin dayanılmaz koşullarından kurtulmak için her türlü uzlaşmaya ve çözüme hazırlamıştır. Bu durum, Batılı ülkelerin Afganistan'ı etkilemesi için değerli bir fırsat sağlamıştır (Watanyar, 2018, s. 45).

Afganistan'ın 11 Eylül sonrası özel iç koşulları, ülkede yabancı nüfuz için elverişli bir ortam yaratmada ciddi rol oynamıştır. Afganistan halkı yoksulluk, savaş, güvensizlik, göç ve yerinden edilmelerden kurtulmak için uluslararası toplumun, Batılı ülkelerin varlığını sıcak bir şekilde karşılamıştır. Bu varlığı sadece ülkelere sızmak için değil, aynı zamanda ülkelerinde güvenlik, modernleşme ve yeniden yapılanma ile yeni bir siyasi yaşamın başlangıcı olarak değerlendirmiştir. Kamuoyundaki bu algı, sonraki yıllarda Afganistan'ın dış politikasının uluslararası politika üzerindeki etkisine zemin hazırlamıştır. Bu etkinin bir örneği, Hamid Karzai'nin ABD ile stratejik bir anlaşmanın

imzalanması konusundaki tutumu da dahil olmak üzere dış politikasının çeşitli bölümlerinde izlenebilir. Karzai, ABD ile bir anlaşma imzalamayı reddedince kamuoyu, sivil toplum ve halk, Amerikan güçlerinin geri çekileceği korkusuyla Cumhurbaşkanı'nın tutumuna karşı çıkmıştır (Yazdanfaam, 2008, s. 99).

Ülkedeki savaş, güvensizlik ve terörist faaliyetlerin devam etmesi Afganistan hükümetinin diğer planlarına ciddi şekilde engel olmuştur. Bu, bir yandan Afganistan'ın dış politika hedef ve programlarının bu dönemde siyasi güvenlik istikrarın kurulmasını öncelik haline getirmiş, diğer yandan da ülkenin siyasi ve ekonomik hedeflerinin takibini etkilemiştir. Afganistan'ın uluslararası toplumla ve Batılı ülkelerle dış politikasında gerilim ve ayrışmanın ortaya çıkması güvensizliğin yayılmasından ve Afganistan ile uluslararası ortakların ortak bir hedefe ulaşamamasından etkilenmiştir. Batı'nın Afganistan'daki varlığının felsefesi ve temel nedeni olan hedef, terörle mücadele ve Afganistan'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasıdır (Watanyar, 2018, s. 76).

2.1.4. Afganistan'ın Güney Asya politikasına

Afganistan, Güney Asya ve Orta Asya bölgelerinde yer almak üzere iki bölgenin her birinde istikrar, güvenlik ve güvensizlik Afganistan'ın iç durumunu etkilemekte, Ancak Asya bölgesinden çok Güney Asya bölgesinden etkilenmektedir. Bu nedenle Afganistan'daki istikrar, güvenlik ve istikrarsızlık konusu Güney Asya bölgesiyle daha yakından bağlantılıdır (Pirzade, 2017).

Güney Asya'daki bölgeselciliğin başarısızlığının kökleri birkaç sorundan çoğu ise, Güney Asya ülkeleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarından kaynaklanmaktadır. Güney Asya'nın süper gücü olarak Hindistan, Keşmir ve Jammu konusunda Pakistan'la anlaşmazlığa İki ülke arasındaki anlaşmazlık, üç kez yüz yüze ve şiddetli savaşa yol açmaktadır. Afganistan'ın Pakistan ile sınır sorunları Habibullah Han'ın hükümdarlığından bu yana Durand Hattı her zaman bir sınır çizgisi olarak kabul edilmedi. Durand Hattı'nın Kabil hükümeti ve Afganistan halkı tarafından baskı yoluyla kabul edildiği yönündedir, bu nedenle imzalanan anlaşmalar kabul edilemez. Ancak Kabil hükümetinin Afganistan'ın parçası olduğunu iddia ettiği bölgelerde yıllardır konsoloslukları bulunmaktadır, Uluslararası hukuka göre bu, başka bir ülkenin o bölge üzerindeki egemenliğinin bir nevi kabulüdür. Bu nedenle Güney Asya bölgesindeki temel sorun sınır sorunlarından oluşmaktadır (D'Souza, 2009, s. 14).

2012 yılında NATO birliklerinin Afganistan'dan çekildiğinin açıklanması ve Afganistan hükümeti ile NATO arasında bir anlaşmanın imzalanmasının ardından 2014

yılı sonunda NATO birliklerinin ülkeyi terk etmesine ve güvenlik sorumluluğunun devredilmesine karar verilmişti. Bunu yaparken, Amerika Birleşik Devletleri'nin varlığı ve hedefleri ve daha geniş Orta Doğu planı ile dava azalmıştır. Buzan navlun teorisine göre, Güney Asya, Hindistan ve Pakistan arasındaki rekabet etrafında oluşan bir güvenlik kompleksinin açık bir örneğidir ve Afganistan, sınırını Ortadoğu güvenlik kompleksi ile tanımlanmaktadır (Buzan, 2003). Dyer Impel'in sözleriyle, "Hindistan ve Pakistan yıllardır devam eden rekabeti Afganistan'a doğru genişletmekte, böylece mevcut ve gelecekteki durum Asya ve Güney'deki rekabette daha fazla kök salmaya devam edecektir." Sonuç olarak, bu dinamik çatışmayı anlamak, Hint-Pakistan ilişkilerinin dinamiklerini ve Afganistan'ın bu konudaki konumunu anlamada hayati bir unsurdur"(Mitton, 2014, s. 353–376). Afganistan'ın Güney Asya'daki konumunu, akrabalık ilişkileri, toprak anlaşmazlıkları dostluk ve düşmanlık alanları, fırsatlar zorluklar temelinde oluşturmaya çalışılmaktadır. Terör sorunları bölgedeki Hint-Pakistan çatışması birçok röportaj, üç ülke olan Hindistan, Pakistan ve Afganistan arasındaki kapsamlı kültürel bağları göstermektedir (Hameed, 2012). Hindistan ayrıca Afganistan ile uzun süredir devam eden sivil, kültürel ve tarihi bağlara sahip olduğunu iddia etmektedir (Price, 2013). Öte yandan Pakistan, Peştunizm'den etkilenen Afganistan ile uzun tarihi, dini, dilsel ve kültürel benzerliklere sahiptir. Peştunlar Afganistan'ın yüzde 40'ını ve Pakistan'ın yüzde 15 ila 20'sini oluşturmaktadır. Tabii ki, bu ortaklıklar, özellikle etnik örtüşmeler, bazen iki ülke arasındaki ilişkileri karmaşıklaştırmakta ve Buzan'ın "düşmanlık modeli" dediği şeye zemin hazırlamaktadır (Hameed, 2012). Asya Kalkınma Bankası'nın Afganistan üzerinden Orta Asya ve Güney Asya arasındaki karayolu koridorlarının ekonomik etkisi üzerine 2005 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, bağımlılık ve ekonomik ilişkiler açısından, Afganistan toprakları içinde 36657 km'lik karayolu koridoru tamamlanırsa, bölgesel ticaret artacaktır (Tamanna, 2014, s. 482). Afganistan Hükümeti, Afganistan'ı Orta ve Güney Asya arasında bir ulaşım merkezi haline getirmek için İpek Yolu'nu geliştirmektedir (Hameed, 2012, s. 13). Enerji alanında özellikle Hindistan için Orta Asya yüksek bir önceliğe sahiptir ve Afganistan onun doğal geçiş rotasıdır (Shafiee, 2017, s. 109-110). Güney ve Orta Asya arasında doğalgaz ve elektrik iletimi açısından Afganistan en kısa güzergahı sağlamaktadır. Gaz taşımacılığı alanında, Türkmenistan'ın Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a doğal gaz iletim projesi, yılda 33 milyar metreküpe kadar gaz nakli için devam etmektedir. Kırgızistan ve Tacikistan'dan 1.000 MW'lık elektriğin Afganistan üzerinden 1.227 kilometrelik bir iletim hattı ile Pakistan'a aktarılmasına yönelik CASA projesi devam etmekte olup

(Tamanna, 2014, s. 54-484), Afganistan bölgesel işbirliği birliği'ne katılmıştır.

2005 yılında Güney Asya bölgesi ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirdi (Moosazadeh, 2008, s. 325). Bölgesel işbirliğinin temeli de Güney Asya Serbest Ticaret Anlaşması ile oluşturulmuştur. Afganistan, faydalarından yararlanmak için Mayıs 2011'de anlaşmayı resmen imzaladı Afganistan'ın SAFTA uygulamasının SAARC pazarına erişimin artmasından önemli faydalar sağlaması beklenmiştir (Hameed, 2012, s. 14).

Ayrıca Güney Asya ülkelerinin coğrafi konumu ve yakınlığı, bu ülkelerin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal kaderlerinin bir şekilde bağlantılı olmasına neden olmuştur (Aghajari, 2012, s. 9-39). Hindistan ve Pakistan'ın Afganistan ile aktif ticari ilişkileri vardır. Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra Pakistan'ın en büyük ikinci ihracat pazarıdır ve Afganistan'ın Pakistan'a ihracatı, Amerika Birleşik Devletleri veya Hindistan'a yapılan ihracattan daha hızlı büyümektedir (Hameed, 2012, s. 13)SAARC bölgesinde ve Güney Asya ülkelerinde askeri güvenlik işbirliği araçları da öngörülmektedir. Bu araçlardan en önemlisi 1987 yılında kabul edilen Terörizmin Bastırılmasına İlişkin Bölgesel Sözleşme'dir (Wagner, 2014, s. 16). Afganistan'ın 1990'lardaki istikrarsızlığı ve iç savaşı, diğer ülkelerin müdahalesine yol açmıştı. İslamabad, Afganistan'daki Hindistan etkisini sınırlamaya çalıştı (Muzaffary, 2008, s. 35). Sonuç olarak, Hindistan'ın bölgedeki Pakistanlıların çoğunun değil, çoğunun arkasındaki itici güç olduğu varsayıldı (Mitton, 2014, s. 356). Ancak, Güney Asya'daki bölgesel rekabetlerin günümüz Afganistan'ını sarsan baskıların, sorunların ve koşulların önemli bir parçası olduğu söylenebilir;William Dollar Impel'in belirttiği gibi: "Hindistan ve Pakistan arasındaki düşmanlık Afganistan'daki son savaşta yatmaktadır, ancak Batılı gözlemciler bunu ISAF ve NATO'nun Taliban ile çatışması bağlamında görmek istiyor" (Mitton, 2014, s. 356) Bu nedenle Hindistan, 2014'ten sonra Afganistan'daki devam eden şiddeti Jammu ve Keşmir'deki güncel olaylarla ilişkilendirdikten sonra Afganistan'ın güvenliğini sağlamada bir rol oynamaya isteklidir (Mitton, 2014, s. 364).

Yukarıdakilere bakıldığında, kültürel, özellikle son on yılda kurumsal, güvenlik ve ekonomik faktörler, Afganistan'ın Orta Asya ve Orta Doğu'nun güvenlik komplekslerinden giderek daha fazla izole olmasını sağlayacak şekilde olmuştur.Yukarıdaki tüm faktörlerden belki de en önemlisi güvenlik bağlantıları meselesidir. Afganistan'ın batı ve kuzey sınırlarında özellikle Durand Hattı ve çevresindeki çatışmalar ile telaffuz edilen böyle bir sorun var. Afganistan ana koşullardan

biri Güvenlik kompleksi kendi bölgesinde hissedilir; Ancak Afganistan'da diğer güvenlik güçlerinin güçleri arasındaki rekabet o kadar büyük değildir.

2.1.5. Afganistan'ın pakistan politikası

Afganistan'ın 1919'daki bağımsızlığından sonra Afganistan çağdaş diplomasisinin başlamasından yüz yıldan fazla zaman geçmiştir. Bu yüzyılda iç çatışmalar, çoğunlukla iktidar mücadelesi, kraliyet ailesinin iç çatışmaları ve çeşitli ideolojiler altında, bir çok zorluklar yaşamış ve bu durum Afganistan'ın dış politikasını olumsuz etkilemiştir. Afganistan'da, Afganistan'ın çevresindeki bölgelerin güç dengesinde dalgalanmalara neden olan büyük değişiklikler meydana gelmiştir (Khawar, 2005).

Birinci Dünya Savaşı, İngiliz İmparatorluğu'nun düşüşünün başlangıcı ve Sovyetler Birliği'nin yükselişiyle beraber baş kaldıran bağımsız Afganistan, kısa süre sonra bağımsız politika oluşturarak yeni bir diplomasi yapma, uluslararası angajmanı genişletme ve dış ilişkilerde dengeyi sağlama ile çalışmıştır. Afganistan, İngiliz İmparatorluğu ve Sovyetler Birliği'nin rekabetinden yararlanarak, Avrupa ülkeleriyle, özellikle Almanya ile ilişki kurup bağımsızlığını ve gelişimini pekiştirmek için tarafsızlık politikasını benimsemiştir (Halim, 2000, s. 131).

Emanullah Han'ın döneminde, Afganistan'ın bağımsız dış politikası ve aktif diplomasisinin bir doruk noktası olmuştur. Ancak çok geçmeden Afganistan kendisini iç çekişmeler, II Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan gerilimler, Durand Hattı Boyunca kurulan Pakistan ile sorunlarla ve Sovyetler Birliği ile ABD arasındaki Soğuk Savaş oyunları ile karşı karşıya maruz kalmıştır (Doğan, 2011, s. 177). Bölgede Soğuk Savaş'ın tırmanması, yeni anayasa hazırlıkları ve demokrasi döneminde Afganistan tarafsızlığına çok fazla önem katmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru Afganistan diplomasi sistemi profesyonelliğe doğru ilerlemiştir. Ancak yine de protokole, kişisel ve ailevi isteklere bağlı kalarak Sonraki gelişmelerde Afganistan'ın yaralı bedenine büyük zararlar vermiştir. Dış politika, dış çevrenin aktörleriyle etkileşim içinde sürdürülen, sergilenen ve zenginleştirilen iç arenada eylem odaklı bir politika ya da kültürel, askeri, ekonomik, sosyal ve diplomatik kabiliyetlerdir. Afganistan'ın İngilizler'den bağımsızlığını aldığı anda bağımsız dış politikanın nesnel alegorisinden altmış yıl sonra, 28 Aralık 1979'da Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiş ve Afganistan bağımsızlığını tekrar kaybetmiştir (Zahir, 2019, s. 38).

Başlangıçta Sovyetlerin işgalinin geri döndürülemez olduğu düşünülmekteydi, ancak Afganistan'ın çeşitli bölgelerindeki halk ayaklanmaları üzerine, ABD ve Batılı müttefikleri, Vietnam'ın yenilgisini ve Soğuk Savaş'ın zaferini telafi etmeyi düşünmeye başlamışlardır. İşgaldan birkaç yıl sonra iki süper güç arasındaki gerilim doruk noktasına ulaşmıştır. Daha sonra çeşitli zamanlarda farklı ittifaklar yaratan Soğuk Savaş, Kızıl Ordu'nun on yıllık işgalden sonra Afganistan'dan çekilmesiyle görünüşte ABD lehine sonuçlanmıştır. Ancak Pakistan'ın müdahalesiyle Kabil çeşitli Mücahit grupların arasında kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Afganistan'ın diplomasisi çeşitli partilerin arasında kotalara tabi tutulmuştur (İkram, 2007).

Pakistan, Hindistan ile üç büyük savaşta yenilgisinin ardından, Kabil'de kaos yaratan bir vekalet savaşı politikası izlemiştir. Pakistan aşırılık yanlısı ve terörist grupların Afganistan'ı kademeli olarak işgal etmesi için uğraşmış, sonuç olarak Eylül 1996'de Kabil Taliban tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra Pakistan, Afganistan'ın uluslararası itibarına zarar vermeye çalışmıştır. Buna rağmen Mücahit grupların hükümeti ülke içindeki varlığını sürdürmüş ve çok zor koşullarda, diplomatik girişimler yoluyla Birleşmiş Arap Emirliği, Suudi Arabistan ve Pakistan temsilcilikleri dışında, yurtdışındaki diğer tüm Afganistan temsilciliklerini Taliban rejiminin yıkılışına kadar elinde bulundurmuştur (İkram, 2007).

Hamid Karzai döneminde Afganistan Dışişleri Bakanlığı ilk kez ülkenin dış politikasının ilkelerini resmi bir belge olarak 11 maddede düzenlemiştir. 2002-2005 yılları arasında Afganistan, bölge ve uluslararası ülkeler ile yakınlık ve işbirliği alanlarında benzeri görülmemiş bir platform haline gelmiştir. Bu yıllarda bölgedeki ve farklı kıtalardan çok sayıda ülke siyasi farklılıkları gözetmeksizin bir araya gelerek Afganistan'ı terörizmin pençelerinden kurtarmak, güvenliği ve refahı sağlamak için ortak bir amaç uğruna çalışmışlardır. Bu gelişmelere rağmen, 2006 yılında birden bölgesel ve küresel güvensizlik ve olumsuz rekabetlerin etkileri belirginleşerek Afganistan'ın siyasi güvenliğini ve istikrarını her geçen gün tehdit etmiştir. Afganistan'ın uluslararası müttefikleriyle sağlam bir koordinasyon içinde yabancı güçlerin varlığının sadece Afganistan'ın terörizmle savaşmasını sağlamak ve bunun ötesinde ajandada hiçbir şeyin olmadığını belirterek bölgedeki ülkelere güven inşa etmek için aktif ve yenilikçi bir diplomatik ağıta ciddi ihtiyaç duyulmaktaydı. Ne yazık ki, yolsuzluk, etnisite ve çıkar çatışmaları, diplomatik aygıtın gerekli reform ve saflaştırılmasına izin vermemiştir. Bu durum Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin Cumhurbaşkanlığına kadar devam

etmiştir. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani yemin töreninden sonra ilk konuşmasında Afganistan'ın dış politikasını Komşu ülkeler, İslam ülkeleri, Batı ülkeleri, Asya ülkeleri ve uluslararası kuruluşlar şeklinde beş kategoriye ayırmıştır. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani'nin cumhurbaşkanlığı, Pakistan ile Afganistan arasında gerginliğin zirvede olduğu bir dönemde başlamasına rağmen, Muhammed Eşref Gani, Pakistan'a yönelik yeni bir dış politikayla işe başlamıştır. Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani, iki ülke arasındaki güvensizlik ve çelişkileri ortadan kaldırmak için iyi ilişkiler kurmak ve diplomatik ilişkilerde yeni bir sayfa açmak istemiştir. Ancak Eşref Gani de Hamid Karzai gibi bu güvensizlik ve iki ülke arasındaki sorunları çözememiştir. 2014 yılında Afganistan'da Ulusal Birlik hükümetinin kurulması ve ülkede güvenlik krizlerinin devam etmesinden sonra Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani stratejik bir dönüşle ilişkilerini Pakistan ile iyileştirmeye çalışmıştır. Çünkü Eşref Gani'ye göre Pakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi Taliban'ı Pakistan'daki sığınaklarından mahrum bırakabilmektedir (Dolatshahi, 2018).

Afganistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eşref Gani, Pakistan'ı memnun etmek ve Pakistan'ın şüphelerini azaltmak için Hindistan ile silah ve mühimmat anlaşmasını iptal etmiştir. Aslında Eşref Gani, Pakistan'ın kızgınlığını azaltıp Taliban ile bir barış süreci başlatabilmek istemiş ve Pakistan ile ilişkileri karşılığında Hindistan ile ilişkilerini azaltmıştır. Bu iki komşu ülke ile olan ilişkiler konusu, Cumhurbaşkanı ile Yürütme Heyeti Başkanı Abdullah Abdullah arasındaki bir anlaşmazlığa neden olmuştur (Muhammed, 2016, s. 51). Eşref Gani, Suudi Arabistan'ın yardımıyla Pakistan'a güvenmek, Afganistan'ın güvenlik ve siyasi sorunlarının çoğunun çözülebileceğine inanmaktaydı. Yürütme Heyeti Başkanı Abdullah Abdullah, Hamid Karzai döneminden beri edindiği tecrübeleriyle, Afganistan'ın en çok İslamabad'dan zarar gördüğünü belirterek Hindistan'ın Afganistan sorunlarına bir çözüm olabileceğine inanmaktaydı. Ancak zamanla, Afganistan'da şiddet devam etmiş ve barış süreci başarısız olmuştur. Aslında Pakistan, Afganistan'a karşı ikili bir dış politika izlemiştir. Pakistan bir yandan Taliban'la barış sürecini dillendirirken, diğer yandan da Afganistan'ı güvensizlik ve istikrarsızlık yatağına çevirmeye çalışmakla, ABD de dahil olmak üzere Batı ülkelerine, Pakistan'sız bir Afganistan'ın, ülkenin siyasi kaderini ve egemenliğini üstlenemeyeceğini anlatmaya çalışmıştır (Dolatshahi, 2018).

15 Kasım 2016'da Varşova'da düzenlenen NATO konferansında ve 4-5 Ekim 2016'de Brüksel'de düzenlenen konferansta Afganistan'ın desteklenmesi konusunda

güçlü bir fikir birliğine varılmıştır (Zahir, 2019). Afganistan'ın tüm İslam ülkeleriyle çok güçlü ilişkileri bulunmaktadır. Afganistan'ın İslam dünyasıyla bağlantısı bu toprakların barındırdığı zengin İslam kültürüne dayanmaktadır. Afganistan'daki İslam kültürünün büyüklüğü ve Afgan halkının inançlarında dine olan güçlü inanç, bu çemberi ve İslam ülkeleri ve dünyadaki Müslüman milletlerle etkileşimi dış politikanın ana önceliklerinden biri ve ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Afganistanlılar dünyadaki diğer Müslüman milletlerle siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal bağlarının güçlendirilmesinin İslami ve ulusal kültürlerini zenginleştireceğine inanmaktadır. Son yıllarda Afganistan, dış politikasında İslam İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik birtakım çalışmalar yapmıştır. Afganistan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı'ndaki temsilciliğin büyükelçilik düzeyine yükseltilmesi Afganistan'ın İslam ülkeleriyle işbirliğini güçlendirme ve genişletme çabalarını yansıtmaktadır. Afganistan dış politikası sistemi özellikle Afganistan barış süreci bağlamında İslam İşbirliği Teşkilatı'ndan yararlanmaya çalışmıştır (saıdı, 2015).

Pakistan, Afganistan'da Taliban rejimi dışında, tüm siyasi rejimlere karşı ikili bir politika izlemiştir. Genellikle bu politika bir tür düşmanlığa, şiddete ve sistematik güvensizliğe dayalı olmuştur. Ne yazık ki, Afganistan hükümetleri Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politika yaklaşımının doğasına ilişkin teorik bir anlayışa sahip olmamıştır. Bu süreç günümüzde de Afganistan'ın dış politikasında ve diplomasi sisteminde baskın bir söylem olarak kabul edilmektedir. Afganistan'ın dış politikası çoğunlukla liderlerin psikolojisi çerçevesinde şekillenmektedir. Afganistan Pakistan'a yönelik açık, kalıcı ve istikrarlı bir strateji tasarlayıp geliştirmedikçe ve politikaları günlük, taktiksel ve geçici olduğu sürece bu sorunların devam etmesi beklenmektedir. Afganistan'ın diplomatik sisteminin uluslararası toplumda, özellikle ABD ve Çin gibi ülkeler çapında lobi oluşturması gerekmektedir. Şöyle ki uluslararası topluluklar aracılığıyla Pakistan'a baskı yapması gerekmektedir. Afganistan, Pakistan'ın üstün diplomatik arenasında başarılı oluncaya kadar bu ülkeyle yüzleşmeyi asla başaramayacaktır. Bugün Afganistan'ın Pakistan'a karşı askeri ve güvenlik gücü zayıftır. Dolayısıyla, Afganistan'ın Pakistan'ı askeri güçle yenmesi imkansızdır. Bu yüzden eğitimli ve uzman bir diplomasi ekibiyle Pakistan'a karşı başarılı olunabilir (Mitton, 2014).

2.2. Pakistan Dış Politikası

Pakistan'ın dış politikası Hindistan ve Afganistan'dan sürekli baskı altında ve Pakistan'ın bağımsızlığından bu yana Hindistan ile sürekli çatışma halinde olmuştur. Pakistan, bölgedeki askeri gücü ve hakimiyeti nedeniyle Pakistan'ı varlığına ve egemenliğini kaybetmesine yönelik bir tehdit olarak görmektedir. Pakistanlı liderler, Hindistan Pakistan'ı dengelemeye ve Hindistan'ın ülkeye yönelik tehdidini azaltmaya yardımcı olmak için her zaman dış politika ortakları aramıştır. Buna göre Pakistan 1950'lerde ABD'ye, 1960'larda Çin'e dönmüştür (Peez, 2008, s. 26).

Pakistan'ın bağımsızlığının başlangıcından bu yana Afganistan ile sınır anlaşmazlıkları da başlamıştır. Afganistan hükümetlerinin çoğu Pakistan'a düşman olmuş ve Hindistan ile iş birliği yapmıştır. Ancak Afganistan'ın 1979'da Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesiyle birlikte ABD, komünizmin etkisine karşı koymak için Pakistan'a bir askeri ve ekonomik yardım göndermiş ve böylece Afganistan'da komünizme karşı mücadeleyi güçlendirmiştir. "Pakistan ideolojisi" sloganı olan Pakistan'ın dış politikasında askeri liderlerin rolü de dikkat çekicidir. 1970'te General Yahya Han'ın ikinci askeri rejiminde düzeltilirken "cihat" kelimesi 1970'te resmi dönemde olmuştur. Sebileullah, dış politika bağlamında Ziaul Haq'ın Pakistan topraklarını ülkenin ideolojik sınırlarının savunucusu olarak tanımlanan ordunun olağanüstü büyük rolüyle Amu Nehri'ne (Afganistan ve eski Sovyet Orta Asya sınırı) genişletme yönündeki küresel vizyonunun kendisinden sonra değersiz görüldüğünü sunmuştur (Jalalzai, 2002, s. 64-65).

Kızıl Ordu'nun yenilgisi ve 1989'da Afganistan'dan çekilmesinin ardından ABD'nin Afganistan ve Pakistan'a olan ilgisinde düşüş olmuş ve bölgede yeni bir dönüşüm kurma fırsatı artmıştır. Pakistan ordusu, Afganistan'ı Sovyet Birliği'nden sonra Afganistan'da çıkarları olan diğer komşularla koordinasyon içinde yeni bir geleceğin başlangıç noktası olarak daha az görmüş ve bu durumu bir "nüfuz alanı" yaratmak için bir fırsat olarak algılamıştır. Yanlış tanımlanmış ideoloji kisvesi altında ulusal güvenlikte gerçekçi bir değişim fikri, Pakistan'ın dış politikasının arkasındaki itici güç olmuş ve bu da Pakistan'ın İran gibi bazı ülkelerle olan dış ilişkilerinde gerilimlere ve farklılıklara yol açmıştır. Böyle yanlış yönlendirilmiş bir dış politikanın öngörülebilir sonucu İran, Orta Asya, Türkiye, Çin, Rusya, Hindistan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Taliban ve eğitimlenlerine karşı benzeri görülmemiş sınıflandırmasında kendini göstermiştir. 11 Eylül'den sonra Afganistan'daki "stratejik derinlik" ve Keşmir'deki "cihat" da dahil

olmak üzere son 20 yıldır iktidardaki rejimin politikaları, başta ABD liderliğindeki teröre karşı savaş olmak üzere yeni küresel gerçekler ışığında değişmiştir. 11 Eylül'den önce Taliban'ı desteklemek ulusal bir çıkarken 11 Eylül'den sonra Taliban'a muhalefet ulusal bir çıkar haline gelmiştir (Peez, 2008, s. 69).

1972'den 1989'a kadar Keşmir'in Pakistan dış politikası, uluslararası forumlarda Keşmir halkının haklarına ilişkin zaman zaman yapılan retorik açıklamalar dışında gerçekten sağlam olmayan bir faktör olarak kabul edilmiştir. 1989'da işgal altındaki Keşmir'de yerli halk isyanı başladığında Pakistan bu özgürlük mücadelesini cihat olarak adlandırdığı 1994 yılına kadar desteklemiştir. 18 Eylül'den sonra hareketin adı Özgürlük Hareketi olarak değiştirilmiştir. Pakistanlı yetkililer, 11 Eylül'den sonra Pervez Müşerref'in 10 Kasım 2001'de New York'ta ABD Başkanı George W. Bush ile yaptığı ilk görüşmede ABD'nin Kuzey Kore'ye izin vermemesi gerektiğini açıkça belirtince ABD'nin Afganistan'a bakışını değiştirmeye çalışmıştır. İttifak, Kabil'i işgal etmiş, üç gün sonra ABD destekli koalisyon, Taliban kaçtıktan sonra Kabil'e zaferle gelmiştir (Hussain, 2002, s. 114).

Pervez Musharraf'a göre askeri kavşağın küresel ve ideolojik tutumlarındaki temel değişiklik nedeniyle 11 Eylül'den sonra "ülkenin dış ve iç politikalarını destekleyen stratejik derinlik" gibi kavramlar da dahil olmak üzere kademeli olarak kaldırılmıştır. Bunun nedeni, Pakistan'ın dış politikasını 180 derece değiştiren ve Pakistan'ın iç siyasi yapısıyla sonuçlanan yeni uluslararası gerçeklerden kaynaklanmaktadır, bu tür olaylar diğer ülkelerde de görülmüştür. Pakistan'ın dış politikasının kısa bir incelemesi, askeri liderlerin Pakistan dış politikasının iki önemli meselesinde kararların şekillenmesinde büyük rol oynadığını yani Afganistan-Hindistan sorununun ve bu politikaların çeşitli alanlarda sonuçları olduğunu göstermektedir (Musharraf, 2008, s. 132).

2.2.1. Pakistan Dış Politika Yapım Sürecine Katkı Sağlayan Araştırma Enstitüleri

Pakistan'daki birçok eğitim merkezi ve enstitü, ülkenin farklı şehirlerinde dış politika ve bölgesel ve uluslararası ilişkiler üzerine çalışmaktadır. Bu merkezlerin inceleme sonuçları Dışişleri Bakanlığı ve diğer siyasi kurumlarda istismar edilmektedir. Pakistan'ın en eski uluslararası ilişkiler merkezi Ağustos 1947'de Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsü adı altında Karaçi'de kurulmuş, 26 Mart 1948'de dönemin Pakistan Başbakanı Liyakat Ali Han tarafından resmen açılmıştır. Pakistan bir milletler topluluğu olduğundan İngiliz Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsünü örnek almıştır ve enstitüyle

yakın bir ilişkisi bulunmaktadır (Ali, 2002, s. 105).

Bir diğer araştırma merkezi Pakistan Dışışleri Bakanlığı ile yakından iş birliği yapan İslamabad Stratejik Araştırmalar Enstitüsüdür. 1973 yılında kurulan enstitü, uluslararası barış ve güvenliğin önemli konuları hakkında kamuoyunun bilgi birikimini güçlendirmeye yönelik bir araştırma merkezidir. İslamabad Bölgesel Araştırmalar Enstitüsü Mart 1982’de kurulmuştur. Enstitü Pakistan, Güney Asya, Güneybatı Asya, İran, Afganistan, Çin, Asya, Orta ve Hint Okyanusu çevresindeki alanlar hakkında araştırma yapmaktadır (Farzeennaya, 2011, s. 952).

Bir diğer araştırma merkezi olan İslamabad Siyasal Araştırmalar Enstitüsü ise Pakistan ile ilgili önemli iç veya dış konularda uzun, kısa ve orta vadeli politika hedeflerine ilişkin olarak erişilebilir kaynaklara dayalı çalışmalar, tartışmalar, araştırma ve analizler yapmayı amaçlamaktadır (Hussain, 2002, s. 39).

Ulusal Kalkınma Araştırma Vakfı (Ferndez), 1991 yılında Rawalpindi’de General Alsam Beg tarafından açılmıştır. Enstitü, Pakistan halkının güvenliğini ve refahını etkileyen ulusal, bölgesel ve uluslararası konularda araştırmalar yapmak, bu konuları baskı, zorlama veya siyasi ve sosyal etki olmadan özgür ve açık bir ortamda araştırmak üzere tasarlanmıştır (Ali, 2002, s. 107).

Pakistan’ın Anha ile geniş bağları olan ülkeleri incelemek ve araştırmak için Baloçistan Üniversitesi Arap ve Orta Doğu Ülkeleri Merkezi, İslamabad Üniversitesi’nde Güney ve Kuzey Amerika ve Afrika Merkezi, Karaçi Üniversitesinde Avrupa Merkezi, Pişiver Üniversitesinde Orta Asya Merkezi, Pencap Üniversitesinde Güney Asya Merkezi ve Sind Üniversitesinde Güney ve Güneydoğu Asya Merkezi kurulmuştur (Jalalzai, 2002, s. 11).

Yukarıda belirtilen merkezler, başka kurumlar olmasına rağmen Pakistan’ın ana çalışma merkezleridir. Bu kurumların amacı, karar vericilere ve politika yapıcıların politikaları benimsemeleri veya ılımlı hale getirmelerine yardımcı olmak için yurt içi ve yurt dışı gelişmelerle ilgili araştırmaların sonucunu sağlamaktır. Bu kurumlar güncel ve gelecekteki olayları anlamak için yerel ve uluslararası gelişmeler hakkında kamuoyunun farkındalığını güçlendirmektedir.

Bu merkezler, araştırmalarını çeşitli şekillerde yayınlayıp göndererek ulusal kurumların gelişmesine ve ülkede başarılı bir dış politika geliştirilmesine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Bu kurumların liderleri, her biri kendi deneyimlerini kullanarak

süreci iyileştirmeye çalışan çeşitli teknokratlar, eski Pakistan büyükelçileri, Dışişleri Bakanlığı emeklileri, üniversite profesörleri ve hatta emekli ordu generallerinden oluşmaktadır.

Bu merkezlerin faaliyetleri, bu kurumların hedeflerine ulaşmak için kullandıkları araçları içerir:

1. Kitap ve yayınların yayınlanması: Bu kurumların çoğu, çeşitli alanlardaki uluslararası olayları düzenli olarak yayınlayan ve analiz eden üç ayda bir yayınlanan dergilere sahiptir. Pakistan Horizon Magazine, Pakistan Uluslararası İlişkiler Enstitüsünün ilk kez 1948’de yayınlanan üç aylık bir dergisidir. Bu derginin içeriği makaleler, dersler ve dergi ve zaman çizelgesine farklı bakış açıları gibi konuları içerir. Bu derginin makaleleri ve içerikleri diğer ülkelerin dergi, kitap ve gazetelerinde de incelenmekte ve kullanılmaktadır. “Bölgesel Çalışmalar” dergisi, Islamabad Bölgesel Araştırmalar Enstitüsünün üç aylık araştırma dergisidir. Enstitünün araştırmacıları tarafından yazılan araştırma makaleleri genellikle Paris Uluslararası Siyasi Belgeler Dergisi’nde özetlenmiştir.

Stratejik Çalışmalar, Islamabad Stratejik Araştırmalar Enstitüsünün uluslararası barış ve güvenliğin çeşitli yönleri hakkında makaleler ve raporlar içeren üç aylık bir dergisidir. Dergi ayrıca 11 Eylül sonrası ve konferans raporları gibi önemli uluslararası konulara özel sayılar ayırmaktadır. Quarterly Journal of Development and National Security, Kalkınma ve Ulusal Güvenlik Araştırma Vakfının üç aylık dergisidir. Derginin makaleleri ulusal güvenlik konuları, güncel siyasi işler, bölgesel iş birliği, uluslararası ilişkiler, stratejik konular, insan hakları ve nükleer silahlar üzerinedir. Bu kurumların her biri faaliyetleri ve araştırmaları alanında çeşitli bölgesel ve uluslararası konularda kitaplar yayınlamaktadır (Farzeennaya, 2011, s. 932).

2. Seminer ve konferanslar düzenlemek: Bu kurumların çoğu Pakistan için özel öneme sahip konularda yurt içi, bölgesel ve uluslararası uzmanlarla seminerler düzenlemektedir. Bu seminerlerin sonuçları koleksiyonlarda da yayınlanmaktadır. Ayrıca kurumların aradığı önemli konularda özel bir anlayışa sahip olan uzmanlar konuşma yapmaya davet edilmektedir. Konuşmaların ardından genellikle fikir alışverişinde bulunmak için soru ve cevap şeklinde resmi olmayan tartışmalar yapılmaktadır. Bu konuların sonucu da ilgililenlere gönderilmektedir. Bu tür oturumlar bu kurumlarda periyodik olarak yapılmaktadır (Ali, 2002, s. 110).

3. İkili ve çok taraflı iş birliği: Pakistan’ın enstitüleri ve çalışma merkezleri, amaç ve

hedefleri konusunda benzer yerli ve yabancı kurumlarla iş birliğini sürdürmektedir. Bu iş birliği aşağıdaki alanlarda yürütülmektedir: 1. Karşılıklı mutabık kalınan konularda ortak araştırma çalışmaları yapmak, 2. Seminer, sempozyum ve mutabık kalınan konferanslar düzenlemek, 3. Araştırmacı ve uzman değişimi ve burs vermek (Peez, 2008, s. 67).

Pakistan'ın çalışma merkezleri, seminerler düzenlemek ve makalelerin sonuçlarını bir koleksiyonda yayınlamak gibi ortak faaliyetler yürütmek için Pakistan'da temsil edilen Almanya Hans Zaidel Vakfı gibi bazı yabancı çalışma merkezleriyle de iş birliği yapmaktadır. Pakistan'ın çalışma merkezleri, seminerler düzenlemede dış yardımları değerlendirebilme becerisine sahip olmuştur.

2.2.2. Pakistan Dış Politikasının Temel Özellikleri

Pakistan'ın "güvenliği", bağımsızlıktan bu yana Pakistan'ın dış politikasının merkezinde yer almıştır. Pakistan'ın tarihsel dış politika ortamı, BM'nin 1965 yılına kadar Keşmir üzerindeki savaşta ateşkes ilan ettiği 1949'un ilk dönemi de dahil olmak üzere beş zaman dilimine ayrılmıştır. Bu dönemde Pakistan Batı'nın müttefiki olmuş ve Bağdat Antlaşması'na (Daha sonra CENTO olarak değiştirilmiştir.) ve Sito'ya üye olmuştur. Pakistan'ın bu ittifaklara üyeliğinin temel nedeni, savunma açıklarını ele alma ve Hindistan ile kabul edilebilir bir askeri denge kurma ihtiyacıdır. İkinci dönem 1965'ten 1971'e kadar olan dönemi kapsamaktadır. Yani 1965 savaşından Doğu Pakistan (Bangladeş) krizinin başlangıcına kadar bu süre zarfında Pakistan ile ekonomik ve askeri bağlantılarda keskin bir düşüş olmuştur. Bu süre zarfında Hindistan, Batı Pakistan'ı zayıflatmada ve daha sonra Bangladeş olarak adlandırılan Doğu Pakistan'ı kurmada çok önemli bir rol oynamıştır. Üçüncü dönem 1971 ve 1989 yılları arasındadır. Bu süre zarfında Pakistan'a komşu Afganistan'da bulunan eski Sovyetler Birliği güçlerine karşı bir meydan okumaya hazırlanmak için yeniden inşa etme fırsatı verilmiştir. Dördüncü dönem, 1990'dan Hindistan'ın nükleer deneme zamanı olan Mayıs 1998'e kadardır. Pakistan için 1990'larda iki önemli güvenlik olayı meydana gelmiştir. Birincisi, ABD'nin Pakistan'a karşı ekonomik ve askeri yaptırımları ve ikincisi, her ikisi de Pakistan için yeni güvenlik umutları açan Keşmir'deki muhalefet gruplarının yoğunlaşmasıdır (Jalalzai, 2002, s. 92).

1999 dönemini kapsayan beşinci dönem, Pakistan'ın dış politikasında önemli gelişmelere yol açmıştır. Bu gelişmeler arasında Nawaz Şerif hükümeti döneminde Hindistan ve Pakistan arasındaki ikili görüşmelerin ve Pakistan ile ABD arasındaki

güvenlik görüşmelerinin başlaması, Güney Asya çevre alarmının çalması, Keşmir krizi ve sonuçları ile ülkenin 11 Eylül 2001 olayından sonra Taliban'ı destekleyen stratejilerini yorumlaması yer almaktadır (Hussain, 2002, s. 26).

Tüm bu gelişmeler, Pakistanlı politikacıların ülkenin dış politikası için tutarlı ve tek tip bir strateji benimsememesi gerçeğiyle el ele gitmiş ve bu şekilde Pakistan'ın dış ilişkilerinde ticari ve ekonomik iş birliği giderek daha önemli hale gelmiştir. Pakistan'ın son dönemdeki dış politikasının kilit noktaları şunlardır:

- Güvenlik yeteneklerinin güçlendirilmesi ve Pakistan'ın toprak bütünlüğünün korunması
- Jammu-Keşmir ihtilafına daha adil bir çözüm bulunması
- Pakistan'ın ulusal güvenliği için en önemli konulardan biri olarak kabul edilen Pakistan'ın nükleer silahsızlandırılmasının sürdürülmesi
- Pakistan'ın dış çıkarlarına uygun olarak ekonomik kalkınması ve büyümesi ile ticari ve ekonomik durumunun iyileştirilmesi
- Pakistan'ın güçlü ve ilerici bir hükümet imajının geliştirilmesi
- Müslüman dünyasıyla dostane ilişkiler ve iş birliği, Çin ile çok güçlü dostane iş birliği
- Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm büyük dünya güçleriyle güçlü ikili ve faydalı ilişkiler kurulması
- Pakistan'ın ulusal çıkarları doğrultusunda Afganistan'da dayanıklı ve kalıcı barış ve istikrarın sağlanması (yayılmayı önleme diyalogları kategorisinin iyileştirilmesi ve bu konuda ABD'den imtiyazlar alınması)
- Terörizm, suç ve uyuşturucu kaçakçılığı ile uluslararası mücadele edilmesi
- Yurt dışında yaşayan Pakistanlıların çıkar ve refahının artırılması (Jaffelot & Beoumont, 2012, s. 28)

Pakistan hükümeti, Pakistan'ın stratejik dış politika ilkelerinin devletler arasındaki uluslararası ilişkilerin tanınan biçimlerine dayandığına inanmaktadır. Bunlar:

- Tüm ülkelerin egemenlik eşitliği
- Diğer hükümetlerin iç işlerine karışmaması

- Tüm ülkelerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı
- Çatışma çözümüne barışçıl ve militan olmayan çözümler (Peez, 2008, s. 101)

Pakistan'ın en önemli bölgesel stratejisi; Güney Asya bölgesindeki savunma stratejisi, özellikle Hindistan'a yönelik uyguladığı stratejik sistemidir. Üst düzey Pakistanlı yetkililer, Pakistan'ın savunma güçlerinin Hint güçlerine eşit olmadığını farkındadır. Bu yüzden savaştan kaçınmak Pakistan'ın dış güvenlik politikasındaki ilk hedefidir ve Pakistan dış politikasında savunma stratejisi izlenmektedir. Çünkü Pakistan, komşularına yönelik saldırgan bir politika izleyen sorunlarla kesinlikle karşılaşacaktır. Başka bir deyişle Pakistan'ın konvansiyonel stratejisinin "savunma" doktrini ile karakterize edildiği söylenebilir. Savunma doktrini, düşmana ağır hasar ve maliyetlere neden olan hızlı ve önleyici bir darbe reçete eder. Bu doktrinde düşman topraklarında bir nüfuz alanı kazanmak onu barış müzakerelerinde bir araç olarak kullanmanın temellerinden biridir (Jaffelot & Beumont, 2012, s. 52).

Pakistan, bölgesel çıkarlarına uluslararası çıkarlara önem verdiğinden daha fazla önem veriyor gibi görünmektedir çünkü kurulduğu günden bu yana neredeyse hiçbir ülkeye hatta Hindistan'a karşı saldırgan bir politika kullanmamıştır.

Pakistan'ın uluslararası ilişkilerdeki dış politikasının ana hatları birkaç kategoriye ayrılabilir:

- İslam ülkeleriyle ilişkiler
- Büyük ülkeler ve bölgesel bloklarla ilişkiler
- Uluslararası ve bölgesel medyada yer alması
- Orta Asya ülkeleri ile herhangi bir ilişki ve Afganistan'a yönelik benimsenen politikalar (Farzeennaya, 2011, s. 941)

2.2.3. Pakistan Dış Politikasında Çok Yönlülük Arayışları

Tarihsel olarak Pakistan'ın dış politikası zorlama ve kısıtlamaların bir kombinasyonu olmuştur. Örneğin, erken bir aşamada dış politika sadece savunma zorunluluklarına odaklanmıştır. Pakistan'ı SEATO (1954) ve CENTO (1959) olarak bilinen ABD ile savunma ittifakına zorlamıştır. Ancak Pakistan'ın ABD ile ilişkilerinde yaşanan bazı gelişmeler nedeniyle daha uzun süre dayanamamıştır. Amerika'nın Hindistan'a karşı tutumunu ve Pakistan'ın ilişkileri üzerindeki etkisini fark eden Pakistan hükümeti, ABD ile ilişkilerini gözden geçirmeye ve Rusya'yı aramaya karar vermiştir

(Sattar, 2012). Rus hükümeti Pakistan'ı sıcak bir şekilde karşılamış ve tekstilden petrol arama ve kültürel alışverişe kadar çeşitli alanlarda iş birliğini genişletmiştir. Keşmir sorunu konusunda Pakistan-Hindistan çatışmasında dengeli bir rol oynamış ve 1966 Taşkan Deklarasyonu olarak bilinen müzakereleri kolaylaştırmıştır. Aynı dönemde Pakistan-Çin ilişkileri gelişmiştir. Bu gelişmiş ilişkiler kısa ve uzun vadeli olarak her iki ülkenin de çıkarına olmuştur. Çeşitli ticaret anlaşmaları, Çin'e P.I.A. uçuşlarının yeniden başlaması ve Çin'in Pakistan'ın Keşmir sorunundaki tutumuna verdiği destek Pakistan-Çin ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır (Malik, Şubat 2001). Pakistan buna Çin'in Güvenlik Konseyi'ndeki daimi sandalyesi ile ilgili memnuniyetini dile getirerek ve daha sonra Çin'in ABD ile ilişkilerinin morallendirilmesini kolaylaştırarak yanıt vermiştir. Son ama en etkisiz sonuç, Çin ile Pakistan arasındaki sınır anlaşması olmuştur (Burke, 2006, s. 42-43).

Pakistan ile ABD arasındaki ilişkiler, Çin ile ilişkileri geliştirme çabalarının devam etmesiyle olumsuz bir hale gelmiştir. Pakistan'ın ABD'nin güvenlik yardımını kullanamamasıyla iki hükümet arasındaki anlaşmazlıklar genişlemiştir. ABD, Güney Asya'ya 1965-1971 yılları arasında çok az sakinlik gösteren bir silah ambargosu uygulamıştır (Rizzo, 2005, s. 33). Böylece Pakistan dış politikasını uyumdan bağımsız ve çoğulcu bir dış ilişkiler modeline çevirmiştir. Benzer şekilde Ocak ve Kasım 1972'de Ortak Varlık Örgütleri ve SEATO'dan ayrılmıştır. Pakistan daha sonra dikkatini Asya, Doğu Avrupa ve Güney ve Orta Amerika'daki gelişmekte olan ülkelere çevirmiş ve 1979'da bağlantısızlar hareketine katılmıştır. Aynı dönemde Pakistan, çoğulcu yaklaşımını izleyerek 1971 savaşıyla ilgili konularda 2 Temmuz 1972'de Şimla Anlaşması'nı imzalamıştır. Bangladeş Şubat 1974'te tanınmıştır. Bu gelişmeler bölgesel politikalarda somut değişiklikleri beraberinde getirmiştir. İkcilik, büyük güçlerle ilişkilerde ana odak noktası olmaya devam etmiştir. 1970'lerde Çin ile kurulan samimi ilişkiler askeri liderlerin daha üst düzeyde alışverişini sağlamış ve Çin'in Güney Asya politikası istikrarlı ve güvenli bir Pakistan olarak kabul edilmiştir. Ekonomik, teknoloji, bilim ve kültür alanlarında katılım Pakistan-Çin dostluğunun temel özelliklerinden biri olmuştur. Buna ek olarak Zülfikar Ali Butto'nun 1972 ve 1974'te Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaret, her iki tarafın da bölgesel meselelerle ilgili endişeleri gidermesine yardımcı olmuştur (Sattar, 2012, s. 47).

1976'da Pakistan'ın nükleer teknoloji macerası ABD ile keskin farklılıkları artırmıştır. Ekonomik yardımların askıya alması, askeri silah satışının reddedilmesi ve A-

7 uçaklarının satışından çekilmesi Pakistan'ın nükleer güç haline gelmesini önleme adımlarıdır. Bununla birlikte dönem aynı zamanda anlaşmazlık deneyimiyle sona ermiş ancak yine Pakistan ve ABD, 27 Aralık 1979'da Sovyet'in Afganistan'ı işgaline yaklaşmıştır. Pakistan, Sovyet işgalini bağlantısız kardeş bir komşunun bağımsızlığının ihlali olarak nitelendirmiştir. Pakistan, Sovyetler Birliği'ni tahttan indirme çabalarında Afganistan'a verdiği desteği genişletmiştir. Sovyet açılımını ideolojik bir tehdit olarak kabul eden ABD, Pakistan ile farklılıklarını azaltmaya çalışmış, böylece Güney Asya'daki komünist genişlemenin azaltılmasına ve önlenmesine yardımcı olmuştur. Bu tarihi uluslararası siyasi dönüşüm, Pakistan ile ABD arasındaki siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinde yeni bakış açıları yaratmıştır. Yeni ilişki ABD'den Pakistan'a milyarlarca dolar aktarılmasını sağlamış, daha önce satılan kırk F-16 uçağı daha sonra düşük bir maliyetle alınmıştır. İstihbarat örgütlerinin değişimi, ortak askeri yatırımlar ve ortak düşmana karşı yılmayan direnişin devam etmesi, ABD'nin Pakistan'ın nükleer meselesini görmezden gelmesine ve unutmaya yol açmıştır (Sattar, 2012, s. 52). Aynı dönemde Pakistan'ın Çin ile ilişkileri istikrarlı kalmış ve Çin'in Hindistan-Pakistan ihtilafı konusunda Pakistan'a karşı olumlu rolü de dahil olmak üzere kapsamlı iş birliği yürütülmüştür. Nükleer teknolojinin, ağır savunma sanayilerinin ve ticaretin Qaraqorm yolu ile transferi oldukça önemli hale gelmiştir. Pakistan-Hindistan ilişkileri 1980-90 yılları arasında kısa bir sürede gelişmiştir. Görüşmeler iyi niyet üzerine kurulu olsa da kısa sürmüştür. Hindistan Başbakanı Rajiv Gandhi, Aralık 1988'de SAARC Zirvesi konferansına katılmak üzere Pakistan'a gitmiş ve 1989'da yaptığı bir başka resmi ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir iyileşmeyi sağlamıştır (Jalalzai, 2002, s. 107).

Sovyetler Birliği, Afganistan'ı terk ettikten sonra ABD yeni Afgan hükümetini ve mültecileri konuşlandırma zorluklarıyla yüzleşmek için Pakistan'ı yalnız bırakmıştır. Kısa bir süre sonra ABD'nin Pakistan'ın nükleer enerji inşa etmesinden hoşnut olmadığı ortaya çıkmış ve ABD, 1985'te ekonomik yaptırımları duyurduğu basın açıklamasını yapmıştır. Pakistan-ABD ilişkilerindeki bu ani değişimle birlikte Güney Asya'da stratejik çevre değişiminin tarihi ortaya çıkmıştır (Burke, 2006, s. 79).

Soğuk Savaş'tan sonra Pakistan'ın dış politikası Duran Duran'ın 1990-2001 yılları arasında vurguladığı yeni bir safhaya girmiştir. Bu dönemde Pakistan dört temel meseleyle karşı karşıya kalmıştır: Afgan meselesi, nükleer patlama, Keşmir isyanı ve Pakistan ilişkilerinde yeni bir hareket. Pakistan, daha sonra stratejik önemini yitirdiği için ABD'nin daha önce dile getirdiği şartlarla Pakistan'a karşı durmuştur. Bunun için

komünist Sovyetler Birliği'nden bir tehdit gelmemiştir. ABD, komünizmi sınırlamaktan Avrupa'da ve başka yerlerde kapitalizmi pekiştirmeye olan ilgisini değiştirmiştir. ABD'nin Güney Asya'daki çıkarları, 1980'lerin maceralarından zarar gören Hindistan ile ilişkilerin silahsızlanmasına ve restorasyona doğru kaymıştır. Silahsızlanma gündemini takip eden ABD, 1998 patlamaları bahanesiyle Pakistan'a ağır ekonomik yaptırımlar uygulamış ve Hindistan kontrolündeki Keşmir'de saldırılar düzenleyen unsurlar, 12 Ekim 1999'da General Musharraf tarafından askeri güçle ele geçirilmiştir. Pakistan'ın 1996'dan 2001'e kadar Taliban rejimine verdiği destek ABD'nin iddia ettiği bir başka tartışma konusu olmuş ve aynı bahaneyle ABD'nin parasını ödediği F-16 uçaklarının teslimatı da askıya alınmıştır (Rizvi, 2005, s. 55).

Pakistan'ın ABD ile ilişkileri soğuk olsa da Pakistan politikası ve Taliban rejimi Pakistan için önemli olmaya devam etmiştir. Afganistan'ın Taliban hükümetine verdiği destek, Taliban rejiminin uluslararası toplum tarafından memnuniyetsizlikle karşılanması ve anti sosyal ve antidemokratik önlemlerle itibarını kaybetmesiyle işe yaramamıştır. El Kaide'nin Afganistan'daki güvenli sığınakları Pakistan'ın Hindistan ve İran ile ilişkilerini kötüleştirilmiş ve Keşmir'deki isyan bunun bir sonucu olmuştur. Pakistan, Taliban rejimini ılımlı hale getirmek için başarısız girişimlerde bulunmuş ve iç çatışma sonunda Pakistan'ın jeo-stratejik ortamında büyük bir dönüşümün daha önünü açmıştır. Afganistan'da faaliyet gösteren İslamcı militan gruplar Keşmir sorununa yardım etmiş ve Pakistan, Keşmir sorunu karşısında Hindistan'a diz çöktürmek için harekete geçmiştir. Ancak Hindistan konumunu geri kazanmayı ve Pakistan'ı uluslararası toplumun önünde teröristleri barındırdığı için karalamayı başarmıştır (Rizvi, 2005, s. 34). Bu tür gelişmeler, 1998'deki nükleer yarışla birlikte 1999'da Baltistan'ın Cargill bölgesinde sınırlı savaşa neden olmuştur. Hindistan hükümeti, Temmuz 2001'e kadar askeri hükümetle temas kurmama politikası takip ederek Musharraf döneminde Pakistan ile müzakerelere başlamayı reddetmiştir. Ancak Hindistan ile ilişkiler askıya alınmış ve barış sürecini etkileyecek veya başka bir çatışmayı tetikleyebilecek önemli bir ilerleme kaydedilmemiştir. Pakistan, teröre karşı küresel savaşta ön cephe müttefiki olarak yer aldıktan sonra Keşmir sorunu konusunda Hindistan'la olan davasını sürdürememiştir. Bununla birlikte Hindistan'da küçük terör saldırıları gerçekleşmiş ve sorumlu olarak Pakistan küresel medyada yoğun bir tartışma içinde olmuştur. PPP demokratik hükümeti de Hindistan ile önemli bağlar kuramamış ve bu nedenle herhangi bir değişiklik olmamıştır (Ali, 2002, s. 120).

11 Eylül 2001’de ABD’de meydana gelen terör saldırıları, akademisyenlerin 11 Eylül öncesi ve sonrasında uluslararası ilişkiler olarak adlandırdıkları uluslararası politikada önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu ani ve korkunç olay, özellikle Afganistan’da bulunan Taliban ve El Kaide uluslararası terörizmin zorluklarını önemli ölçüde beraberinde getirmiştir. Büyük güçler, öncelik esasına dayanarak dünya çapında terörle mücadele için önlemler almıştır. BM Genel Kurulu, üyelerini terörle mücadele karşısında el ele vermeye çağıran bir kararı kabul etmiştir. ABD, Rusya, Çin ve diğer Batılı ülkeler Afganistan’daki yerlerinde El Kaide’ye karşı önlem almaya karar vermiştir. Pakistan’ın coğrafi konumu ve Taliban rejimiyle olan bağlantıları göz önüne alındığında yardım kaçınılmaz olarak değerlendirilmiştir. Uluslararası politikadaki dinamik değişiklikler ve BM Genel Kurulu kararı göz önüne alındığında Pakistan, Afganistan’daki terörle mücadelenin başlangıcında ABD ve müttefiklerine el atmış ve El Kaide de dahil olmak üzere Taliban mücahit gruplarına sırtını dönmüştür. Pakistan hükümeti o zamandan beri NATO güçlerine üs sağlama ve tedarik yolunu açma konusunda destek sağlamaya devam etmiştir. Pakistan’ın katılımı Taliban ve milis yönetiminin kaybedilmesine yol açmıştır (Singh, 2004, s. 11).

ABD ile Pakistan arasındaki ilişkiler, 1990’larda teröre karşı askeri bir ittifak kurmak için verilen aranın ardından yeniden başlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi ABD, çıkarları söz konusu olduğunda Pakistan ile yakın bir ilişki içindedir. Kamuoyunun anlaşılması için uluslararası ilişkilerde kalıcı bir dost veya düşmanlık olmadığı hipotezi, ülkelerin ulusal çıkarlarıyla ilgili gibi görünmektedir. Geçmişteki ilişkilerdeki zorlukların sonuçlarının aksine terörle mücadeleye karşı koalisyon sadece Pakistan’ın ABD ile ilişkilerinin sürecini değiştirmemiş, aynı zamanda Pakistan etrafındaki jeo-stratejik azaltılması ve komşu ülkelerle ilişkilerde ciddi ve önemli sorular ortaya çıkarmıştır. Coğrafi olarak Pakistan, Asya ülkeleri arasında en karmaşık stratejik konumdadır. Kuzeyinde Çin, gelişmekte olan ekonomik dev olarak dünya çapında pazarlar aramaktadır. Doğusunda Keşmir de dahil olmak üzere birçok konuda Pakistan ile ilişki içinde ve geniş kaynaklara sahip bir ülke olan Hindistan vardır. Batı’da İran ve Afganistan hiçbir zaman dost olmadıkları ama iç gerilim ve istikrarsızlığın kaynağı oldukları yalanını söylemektedir. Çin ile ilişkilerin daha önce “baldan daha tatlı” ve Hamalaya’nın üzerinde adlandırıldığını kaydeden Çin, henüz özel görünmemektedir. Örneğin, çeşitli nedenlerden dolayı Çin, Afganistan’a yatırım yapmaya başlamış ve Hindistan ile ilişkiler geliştirmiş, önceki ise iki ülkeyle ilişki kurmakta isteksiz davranmıştır. Buna ek olarak Çin’in Xi’anjing vilayetinde aşırı cılığın yükselişı, Pakistan ile dostluğun güvenilirliğini de

azaltarak başka bir ülke olan Afganistan'a bakmayı gerektirmiştir. Stratejik derinlik doktrini artık stratejik bir güvenlik açığı haline gelmiştir (Baqai, 2011, s. 119). Çin, İran, Hindistan ve ABD'nin artan nüfuzu Pakistan'ın Afganistan'daki etkisini büyük ölçüde baltalamıştır. Aynı denklemin İran ve Hindistan için de kullanılması mümkündür. Her ikisinin de güven eksikliği, sınır sorunları ve terörist unsurlar üzerinde ulus ötesi etkisi vardır. Kısacası terörizm olgusu ve buna karşı savaş Pakistan üzerinde paradoksal bir etkiye sahiptir. Pakistan bir yandan uluslararası toplum tarafından çatışmanın önde gelen müttefiki olarak kabul edilirken diğer yandan terörizm komşu ülkeler tarafından Pakistan ile bağlantılıdır. Aynı zamanda Taliban ve El Kaide'nin terörist unsurları da kendilerine karşı savaşta yer aldıkları için Pakistan'dan intikam almaktadır.

Pakistan'a göre ülke sınırları her zaman risk altında olmuştur. En önemlisi komşuları arasındaki olası aktif ikili ilişkilerdir. Hindistan-Çin, Çin-Afganistan, İran-Hindistan ve Hindistan ile Afganistan, Pakistan'ı stratejik açıdan savunmasız bir konuma getirebilir ve Güney Asya'daki jeo-stratejik ortamı değiştirebilir. ABD-Rusya ilişkileri, Çin, Hindistan ve İran gibi bölgesel güçlere sahip Batılı güçlerle birlikte Pakistan'ın gelecekteki dış politika söyleminin şekillenmesinde geniş kapsamlı etkilere sahiptir. Bu nedenle Pakistan'ın stratejik ortamda yaşanan değişikliklere cevap verebilmesi için dış politikasını değiştirmesi çok önemlidir (Sattar, 2012, s. 19).

2.2.4. Pakistan'ın Güney Asya Politikası: Hedefler, Yöntemler, Araçlar

Pakistan'ın en önemli bölgesel stratejisi, Güney Asya bölgesindeki savunma stratejisidir, özellikle Hindistan'a yöneliktir. Üst düzey Pakistanlı yetkililer, Pakistan'ın savunma kuvvetlerinin Hint kuvvetleriyle eşit olmadığının farkındadır. Bu nedenle savaştan kaçınmak Pakistan'ın güvenlik politikasındaki ilk hedefidir ve Pakistan bölgesel politikasında bir savunma stratejisi izlemektedir. Pakistan'ın konvansiyonel Afandi stratejisinin "Afandi savunması" olarak bilindiği söylenebilir. Savunma doktrini hızlı ve önleyici bir darbe reçete eder. Bu doktrinde barış müzakerelerinde bir araç olarak kullanmak için düşman topraklarında bir nüfuz alanı kazanmak ana unsurlardan biri sayılmaktadır. 1990'lardan ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Orta Asya küresi ve bu alandaki varlığının yanı sıra SAARC ve Ekonomik İş birliği Örgütü (ECO) üyeliği Pakistan'ın ilgisini çekmektedir. Genel olarak Pakistan, uluslararası çıkarlara önem verdiğinden çok bölgesel çıkarlarına önem vermekte ve bu konuda başta Çin ve İslam ülkeleri olmak üzere tüm bölge ülkeleriyle ikili ilişkileri geliştirmeyi daha çok düşünmektedir. Pakistan'ın 50 yıllık kısa tarihinde ülke, Orta Doğu krizi, eski Sovyet'in

Afganistan'ı işgali, Afganistan'daki müttefik güçlerin askeri faaliyetleri gibi rekabet ve zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Singh, 2004, s. 76).

Başta Hindistan olmak üzere diğer ülkelerle savaşın başlaması, silahlanma ve iki ülkeyi nükleer silahlarla ve fırlatma teknolojileriyle donatma konusundaki ilerleme göz önüne alındığında önceki savaşlardan daha geniş bir coğrafi boyuta sahip olacaktır. Böyle bir savaş güneydoğu ülkelerinin iç güvenliğini tehdit edecektir. Savaşın sonucu bir mülteci selinin gelmesi, güvensizliğin yayılması, bu silahların kullanımından kaynaklanan nükleer radyasyon riski, Baloçların Pakistan'a destek talebinin neden olduğu gerginlikler veya özerklik veya etnik birlik talebinin artması için verimli bir zemin oluşturulmasını içerir (Burke, 2006, s. 44).

Pakistan nükleer çabalarını Hindistan'ın sürekli tehdidinin ve sadece savunma olarak gördüğü tepkisel bir eylemin bir sonucu olarak görmektedir ancak İran, başta Pakistan olmak üzere alt kıtadaki silahlanma yarışından üç şekilde endişelenebilir: 1: İran sınırı yakınındaki Baloçistan 'da testler, incelemeler ve nükleer patlamalar yaşanmaktadır. İran'ın doğu eyaletlerinin bu testlerden ve patlamalardan kaynaklanan kirlilikten duyduğu endişe Baluch ve Sistani vatandaşları için anlaşılabilir. 2: Hindistan'a ek olarak nükleer kapasitesi yüksek olan Pakistan'da Taliban'a benzer aşırılık yanlısı köktendinci bir hükümetin kurulması da İran için tehlikeli ve tehdit edici olacaktır. Ancak daha ciddi bir tehdit, İran'daki terör operasyonlarını yürüten köktendinci örgütler ve gruplar tarafından plütonyum veya küçük, taşınabilir nükleer bombaların çalınmasıdır. 3: Pakistan'ın İran'a karşı ve özellikle tartışmalı konularda komşu bir nükleer güç olarak konumu eskisinden daha güçlüdür. Pakistan'ın bu avantajdan maksimum düzeyde yararlanması doğaldır (Farzeennaya, 2011, s. 925).

FATA veya "idari olarak özerk bölge" olarak kısaltılmış kabile bölgesi, Durand Hattı (Afganistan tarafından hiç kabul edilmemiş Afganistan-Pakistan sınır hattı) ile Afganistan'dan ayrılmıştır. Coğrafi olarak batıdaki aşiret bölgesi Afganistan'a komşudur ve doğuda Pakistan'ın Sarhad ve Pencap eyaletleri ile güneyde Pakistan'ın Balochistan eyaletleri ile komşudur. Bu bölge yedi kabile bölgesine ayrılmıştır: Mohmand, Bajaur, Kuram, Orakzai, Khyber, Güney Veziristan ve Kuzey Veziristan. Bölgenin sakinlerinin hepsi Peştun olmasına rağmen kendileri kabile alanları olarak adlandırılan daha küçük etnik gruplara ayrılmıştır. Bölge kendi kendini yönetmektedir ve Pakistan topraklarında bulunmasına rağmen Pakistan'ın merkezi hükümeti veya eyalet hükümetlerinin bölgenin iç işlerine karışma hakkı yoktur (Mubarez, 2010, s. 49). ABD'nin Afganistan'a

müdahalesinden önce aşiret bölgesi sadece Durand Hattı üzerindeki Pakistan-Afganistan anlaşmazlığı ışığında düşünülmüştür ancak ABD işgalinden sonra Taliban bölgeye yerleşmiş ve o zamandan beri kabile bölgesi bir çekişme yeri haline gelmiştir. Anlaşmazlığın üç tarafı vardır: Pakistan ve aşiret liderleri, Pakistan ve ABD, Pakistan ve Afganistan. Pakistan taktik ve stratejik bir yaklaşıma sahiptir: Taktiksel yön, Pakistan'ın Taliban ve El Kaide'yi barındırdığı için aşiret liderlerine karşı bariz muhalefeti etrafında dönmesidir. Stratejik yön, Pakistan'ın egemenliğini kabile bölgesine yaymak için statükoyu kullanma çabaları etrafında dönmesidir. Öte yandan Afganistan ve ABD, Pakistan hükümetini Taliban ve El Kaide'yi topraklarında konuşturduğu için kınamıştır. Bu nedenle kabile bölgesi, birbirlerinin davranışlarını düzenlemek için Pakistan veya Afganistan'ın elinde bir araç olarak kullanılabilir. Aşiret bölgesinin etnik kökeni ve özerkliği, bölgenin Afganistan-Pakistan ilişkilerindeki rolünde önemli bir faktördür. Afganistan ne zaman isterse Peştun milliyetçiliğini kullanarak aşiret sakinlerini Pakistan'a karşı; Pakistan da aynı duyguları kışkırtarak onları Kabil hükümetine karşı kışkırtabilir. Günümüzde Taliban'ın çoğunlukla Peştun etnik kökenine sahip olan bölgeye konuşturulmasının yanı sıra Pakistan'ın Taliban'a verdiği destek nedeniyle kabile bölgesi Pakistan'ın lehine hareket etmektedir. Ancak Pakistan Taliban'a karşı hareket etmek veya bu bölgeler üzerindeki egemenliğini genişletmek niyetinde olduğunda aşiret sakinleri Afganistan'a ve Pakistan'a karşı yönelecektir. Peştun ayrılıkçılığındaki herhangi bir değişiklik diğer ülkeleri de etkileyecektir (Spanta, 2017, s. 285).

Askeri literatürde stratejik derinlik, genellikle savaş veya savaş bölgelerinin ön hatları ile şehirler, yoğun nüfuslu sivil nüfus alanları, sanayi bölgeleri vb. büyük sivil alanlar arasındaki mesafe olarak ifade edilir. Bu nedenle askeri komutanlar genellikle bu stratejik mesafenin düşman saldırılarına karşı savunmasızlığını değerlendirir ve savunma ve hareket planlarını buna göre tasarlar. Askeri olarak stratejik derinlik, bir orduyu geri çekmek ve yeniden uyum sağlamak için iyi bir yerken daha fazla düşman kuvvetlerini tehdit etmeyen bir bölgedir ve bu aksilik orduya askeri uyum ve planlama için geniş bir fırsat sağlayabilir. Bu tür bir geri çekilmenin tarihsel örneği 1941-42'de eski Sovyet kuvvetlerinin Alman işgali sonucu Polonya'dan Moskova çevresinde geri çekildiği ve Aral Dağları'nın doğusunda üslerini kurma fırsatı bulunduğu dönemde görülebilir (Sattar, 2012, s. 111).

Pakistan'ın "Afganistan'daki stratejik derinliğinden" sunulan tamamen farklı ve bazen çelişkili görüşler ve analizler göz önüne alındığında Pakistanlı politikacılar tek bir

"stratejik derinlik" tanımı üzerinde anlaşıyor gibi görünmektedir. Bazı Pakistanlı generallerin yukarıda belirtilen askeri tanıma sahip olduğu görülmekte ve bu da Afgan topraklarının Hindistan'ın ülkeyi işgalinde Pakistan ordusu için stratejik bir derinlik olabileceği şeklinde öne sürülmektedir.

Pakistan coğrafi olarak dar bir ülke olduğu için Hint ordusunun taktığının Pakistan'ı hızlı bir saldırıyla ikiye bölmek olacağından endişe edilmektedir. Pakistan ordusunun, Hint gücünü geri püskürtmek için karşı saldırı planladığı Afganistan'a çekilebileceği anlaşılmaktadır. Pakistan'ın tarihi Hindistan korkusuyla birlikte Pakistan'ın Afganistan'daki "dost" bir hükümetle ilgilenmesinin nedeni böyle bir hükümetin Hindistan ile Pakistan arasındaki olası bir savaşta tarafsızlığını fiilen ihlal etmeye istekli olacağı ve Pakistan ordusunun topraklarını "stratejik derinlik" olarak kullanmasına izin vereceği beklentisi olabilir. Dahası Balochistan'daki gerginlikler ve Afganistan'daki radikal grupların artan etkisi de dahil olmak üzere ülkedeki çeşitli grup ve partilerin siyasi parçalanmasını göz önünde bulundurarak Afganistan'da stratejik derinliğe sahip olma çabaları Pakistan hükümeti için en azından alışık olmadığı bir öncelik gibi görünmektedir (Farzeennaya, 2011, s. 41).

Pakistan'ın stratejik davranışının değişmez unsurlarından biri Afganistan'da stratejik derinliğe duyulan inanç olmuştur. Birçok araştırmacı Zia-il-Haq hükümetini stratejik derinlik bulmanın başlangıcı olarak görmektedir. Bu dönemde Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan Sovyetler Birliği'ne karşı Afgan mücahitleri desteklemiştir. Örneğin, Oliver Rúa (2004), stratejik derinliği Afganistan'ın Sovyet işgali sırasında tasarlanmış ve Pakistan'ın bölgesel nüfuzunu büyük ölçüde Peştun köktendinci bir hareketle Afganistan'ın kontrolü yoluyla dayatmayı amaçlayan bir "stratejik vizyon" olarak tanımlamaktadır (Rubin, 2013, s. 77).

Güney Asya'da İslam'ın önde gelen Avrupalı alimlerinden Dietrich Ritz, neredeyse farklı bir bakış açısıyla bu kavramın tarihini 1971'de Doğu Pakistan'ın kaybedildiği zamana bağlamaktadır. General Zia-il-Haq, Hindistan ile başa çıkmak için en iyi stratejik derinliğin Umman Denizi ile Ural Dağları arasında İslam ülkelerinden oluşan bir duvar inşa etmek olduğuna inanmıştır. Marvin Weibaum ayrıca Pakistan'ın stratejik derinliklere olan ilgisinin Afgan savaşı sırasında oluştuğuna inanmaktadır. Bu noktada Zia, Pakistan'ın Kabil'deki rejimi cephede yer alarak koruma hakkına sahip olduğunu hissetmiş, Lahor Yönetim Bilimleri Üniversitesinin siyaset bilimcisi ve Helal gibi askeri dergilerin yazarı olan Rasoul Bakhsh Rais bunu iddia etmiştir. Politika, Sovyet

güçlerinin 1988’de Afganistan’dan çekilmesinden sonraya kadar uygulanmamıştır. Daha sonra Pakistan stratejik derinlikte bir politika izlemeye karar vermiş yani İslamabad’ın bu ülkelerde bir dereceye kadar nüfuz elde ederek hükümetlerin düşmanca etkisini frenleyeceği beklenmiştir (Rashid, 2000, s. 62).

Uluslararası siyaset, diğer siyasi arenalar gibi bir iktidar mücadelesidir. Uluslararası siyasetin nihai hedefleri ne olursa olsun, iktidar her zaman acil bir hedeftir. Hükümetler refah, özgürlük ve güvenliğe giden yolda amaçlarını dini, felsefi, ekonomik veya sosyal özlemlere dayalı olarak tanımlayabilir veya bu hedeflere ilahi rahatlama ve doğal kalkınma yoluyla ulaşılmasını umabilir. Ancak bu hedefleri uluslararası siyaset yoluyla ne zaman takip etseler güç kazanmak ve sürdürmek için büyük çaba sarf etmek zorunda kalacaklardır. Küresel arenada olmanın temel gereksinimleri güç arayışıdır. Aksi takdirde hükümetler bir yandan siyasi komaya girebilir, diğer yandan da bu ülkelerin siyasi ve sosyal niteliği dönüştürülebilir (Sattar, 2012, s. 95).

Pakistan, Hindistan ve Afganistan’ın artan siyasi ve toprak baskısı altında olan coğrafi çitte yer alan bir siyasi birim olarak Afganistan’daki stratejinin derinliğini her zaman ciddi kırılğan bir toplumsal yapıya sahip olan etkisiyle ve daha sonra Orta Asya sınırlarına kadar tanımlamaya çalışmaktadır.

2.2.5. Pakistan’ın Afganistan politikası

Pakistan’ın dış politikası Muhammed Ali Cinnah’ın ölümünden sonra sürekli güvenlik çerçevesinde gitmiştir. Pakistan’ın dış politikasına güvenlik ve ona bağlı konular birinci derecede etkili unsurları saymaktadır. Bu bağlamda Pakistan’da ulusal güvenliğin üç alanından bahsedilebilir. Keşmir meselesi, Hindistan ve Pakistan savaşları, Soğuk Savaşın başlaması ve Afganistanla yaşanan sınır problemleri ilk karşılaşılan sorunlaradandır. Pakistan bu sorunların karşısında kimi zaman askeri güç kullanmış kimi zaman da diplomasi kanadını kullanmaya çalışarak bu sorunları çözmeye çalışmıştır. Keşmir meselesi için önce askeri yola başvurmuş ancak başarılı sonuç alamayınca konuyu Birleşmiş Milletler ile taşıyarak diplomatik yollara başvurmuştur. Pakistan Soğuk Savaş sırasında batıdan yana pozisyon alarak ABD’nin önderliğindeki Batı bloğundan askeri ve mali yardımlar almıştır. Afganistan sorununda ise ilk aşamada ekonomik, kültürel ve sosyolojik olarak bağlantılarının bulunmasından dolayı iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ancak sınır anlaşmazlıkları olmak üzere günümüze değin yansıyan sıkıntılar süregelmiştir(Deutsche Welle dari, 2018). 1980’lerin başında Pakistanlı yetkililer, Afganistan’daki İslamcı Mücahit grupları desteklemenin, Hindistan ile silahlı bir çatışma

durumunda Pakistan'ın stratejik hedeflerine ulaşması için hayati önem taşıdığı sonucuna daynamışlardı Bu politika aynı şekilde Kabil'de dostane bir rejimin kurulmasını sağlama çabalarını gerektirmekteydi (Cristian, 2017, s. 312).

ABD'nin, New York'taki Ticaret Merkezi Binalarına saldıranların faillerini cezalandırmak için Afganistan'a müdahalesi, Pakistan'ı kendi desteklediği gruplara karşı ABD ile müttefik olup Afganistan'daki savaşın ön sayfasında yer almışlardı. Pakistan geçmiş politikalarını değiştirerek terörle mücadele koalisyonuna katılmış, köktencilik ve İslami radikalizme karşı öncü rol oynamıştır. Pakistan teröre karşı ABD'ye destek sağlamasaydı, Afganistan'dan önce Pakistan saldırıya uğramıştı. Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politikasında bir paradoks icat ederek bir yandan terörizm ve Taliban ile mücadelede ABD ile işbirliği yapma sözü verirken bu kararın ekonomik, siyasi ve askeri faydalarından yararlanmış, diğer taraftan ise Pakistan ordusu, Afganistan'da Taliban ile ABD güçlerine yanlış bilgiler ileterek Taliban ve Keşmir savaşçıları güçlendirerek Afganistan'da ve Hindistan'da güvensizliğe sevk etmiştir (Doğan, 2011, s. 183). Bu bağlamda, Afganistan hükümeti, Pakistan'ın Afganistan'a, Pakistan topraklarından intihar saldırıları düzenleyen Taliban'a karşı yeteri kadar müdahale etmediği ve Pakistan hükümetinin Afganistan'da nüfuzunu artırarak Taliban'ı araç olarak kullanarak bölgedeki istikrarsızlığı neden olmuştur. Pakistan yetkilileri bunları reddedip asıl sorunu Afganistan hükümetinin eksikliklerinde görmektedir. Tam da bu ikilemden dolayı bugün Pakistan'ın terörün kaynağı olduğu ve Pakistan ordusunun özellikle ISI'nın, aşırılığı Afganistan da dahil olmak üzere bölgedeki diğer ülkelere yayılmasında rolünün büyük oynamaktadır. Pakistan'ın, Terörle Mücadele Koalisyonu'na katılma konusunda ABD ile işbirliği yapmasına rağmen Taliban'ı desteklemeye devam etmesinin bir başka nedeni, Pakistan yetkililerinin ABD ve NATO sonrası çökmüş bir Afganistan ile karşı karşıya kalma endişesinden Rusya, Orta Asya müttefikleri ve İran desteklemesi ve Hindistan ile yakın ilişkiler kurarak Afganistan'daki etki alanlarını güçlendirmiştir. Bu nedenden İslamcı Peştunlar Pakistan'a bağlı bir güç olarak Afganistan'ın güney ve doğusunda Pakistan'a yardımda bulunmuşlar (Cristian, 2017, s. 29).

Pakistan'ın dış politikası ulusal çıkarlarına bakılarak kurulmuştur. Pakistan Dışişleri Bakanı Şah Mahmut Kureyişi, Afganistan barış sürecini ve Taliban ile ABD arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasını, Pakistan'ın dış politikasının önemli bir başarısı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca bu anlaşmanın imzalanmasının ve ateşkesin sağlanmasının Pakistan için normal olmayan bir durum olduğunu belirterek Pakistan,

ABD ile Taliban barış görüşmelerinin kolaylaştırılmasında kilit rol oynamıştır. Afganistan'ın geçmiş askeri istihbarat uzmanı General Atikullah Amarhail'e göre Pakistan'ın Afganistan politikası değişmeyecektir. Pakistan, Afganistan ile ilgili dış politikasında saldırı sistemini dikkate almakta ve Pakistan'ın Afganistan politikasında Afganistan'da etkili olmaya çalıştığı günden beri bu etkisini Hindistan'a karşı kullanmaya çabalamıştır (af.sputniknews., 2021). Pakistan'ın Afganistan politikasını değiştirmede iç boyutta siyasi, ekonomik, güvenlik ve sosyal kurumların kapasitesini geliştirmiş yanı sıra uluslararası alanda, ulusal çıkarlarını dünya güçlerinin talepleriyle bağlantılı kurmuştur (scfr.ir, 2020). Pakistan, Afganistan'a müdahaleci dış politikası ile aşağıdaki hedefleri amaçlamıştır.

İklim değişikliği, dünya nüfusunun artışı, dünya çapında aşırı su tüketimi ve su kıtlığı krizi dünya ülkelerinin dış politikasında önemli bir fenomen haline gelmiştir. Su kriziyle karşı karşıya olan ülkeler askeri savaştan daha büyük bir risk altında olacaklar. Pakistan politika yapıcıları ve stratejistlerine göre Pakistan'ın, Afganistan sularına çok ciddi ihtiyacı vardır.

Pakistanlı generallere göre, Afganistan'daki yabancı güçlerin varlığı Pakistan için güvenlik tehdidi oluşturmuş ve Pakistan'ın Afganistan'a müdahalesini sınırlandırmıştır. Pakistan Cihat döneminde Mücahit gruplara, petrol kuyuların üzerinde yatan Arap ülkelerinden milyarlarca dolar yardım toplayıp Afganistan'ın etnik grupları arasından kendine kukla yetiştirmiştir. Afganistan Cihadı Pakistan'ı bölgesel ve uluslararası etkileşimlerde yükseltmiştir. Pakistan, Afganistan adına siyasi pazarlıklarda rol oynamış ve Afganistan'daki savaş ve siyaset krizini yönetmiştir. Ancak 11 Eylül 2001 sonrası Afganistan'da NATO ve Batı güçlerinin fiziki varlığı Pakistan için bir sorun olmuş ve Pakistan artık Cihat dönemindeki gibi Afganistan'da rol oynayamamıştır.

Pakistan ordusu, Hindistan'a karşı geçmişteki aşağılamalarının intikamını almaya çalışmaktadır. Pakistan dört bir yanından güvenlik kriziyle boğuşmaktadır. Hindistan ile Keşmir'de, Afganistan ile Durand Hattı'nda ve Bangladeş ile de sınır anlaşmazlığı yaşamaktadır. Sonuç itibarıyla Pakistan, Afganistan duvarından daha kısa bir duvar bulamamış ve Afganistan'ın işlerine müdahale ederek geçmişteki hareketlerini telafi etmek istemektedir. Beluç azınlıklarının bağımsızlık mücadeleleri Pakistan için bir güvenlik krizi olup bu krizde Afganistan Hindistan ile Pakistan arasındaki çatışmaya sahne olmuştur (Khawar, 2005).

Önde gelen Pakistanlı analistlerden Ahmed Reşit Kaosa Düşme adlı kitabında

Pakistanlıların, Hindistan'ın Afganistan'da nüfuz sahibi olduğuna ve Hindistan'ın siyasi nüfuz alanının genişlemesinin engellenmesi gerektiğine inandıklarını söylemektedir. Hindistan ise Pakistan'a baskı yapmaya ve Pakistan'ı, Afganistan'ın siyasi ve güvenlik sorunlarına müdahil edip Pakistan krizini daha kolay ve ucuz yönetmeye çalışmaktadır. Pakistan, Afganistan ile Hindistan arasındaki dostluk ilişkilerinden endişe duymaktadır. Halbuki Afganistan, Pakistan ile Çin yakınlığına herhangi bir hasasiyet göstermemiştir. Hindistan, Mücahit grupların zaferinden bu yana Afganistan'da olumlu ve destekleyici rol oynamıştır. Hindistan, teröre, köktencilığe ve Taliban'a karşı direnişin yanında yer almış, demokrasi döneminde de Afganistan'ın yeniden yapılandırması ve alt yapılarının yapılışında önemli rol oynamıştır (Doğan, 2011).

Son yıllarda Pakistan, Taliban'ı eğitip donatmıştır. Dış politikasında köktencilik yanlısı grupları kullanmak İslamabad'ın stratejisinin bir parçası olmuş ve İslamabad'ın ayak izleri tüm köktencilik yanlısı dini örgütlerin arkasında görülmüştür. Halbuki Hindistan, Afganistan'daki etkisini çeşitli düzeylerde önemli ölçüde arttırmıştır. Pakistan aşırılık yanlısı dini milisleri eğitirken Hindistan son 20 yılda 71.000 Afganistanlı öğrenciyi doktora, yüksek lisans ve lisans düzeylerinde eğitmiştir. Şu anda Hindistan'da okuyan 20.000 Afganistanlı öğrenci mevcuttur. Hindistan'ın eğitim kurumlarında eğitim gören öğrenciler Afganistan'da Yeni Delhi'nin çıkarlarının koruyucuları haline gelmişlerdir. Bu öğrenciler Afganistan'da hükümetin farklı düzeylerinde çalışmaktadırlar. Bu olağanüstü insan gücü, Hindistan'ın Pakistan'a karşı yumuşak gücünü göstermektedir. Hindistan şu ana kadar çeşitli sektörlerde 2 milyar dolardan fazla katkıda bulunmuştur (keshwarnews, 2020) . Afganistan'ın en büyük barajlarından biri olan Selma Barajı'nın inşası ve Afganistan Parlamento'sunun yeni binasının inşası, Hindistan'ın Afganistan'a yaptığı yardımların çok açık örnekleridir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Afganistan büyük güçlerin yoğun rekabetine maruz kalmıştır. Pakistan daima ABD ve Batı'nın Afganistan'ı siyasi ve askeri olarak kontrolünü ve bölgesel gelişmelerin yetkisini de Pakistan'a devretmesini istemiştir. Pakistan'ın bu konularda yaptığı vurgular diplomatik normların ve siyasi ahlakın ötesine geçmektedir. Pakistan kendi mutluluğunu başkalarının sefaletinde aramamalıdır. Çünkü bu yöntemle Pakistan mutluluğu asla görmeyecektir. Pakistan, Afganistan halkının Pakistan'ın kukla hükümetini asla kabul etmeyeceğini unutmamalıdır. Çünkü Afganistan halkı özgür ve özgürlüğü seven bir halktır. Başkalarının egemenliği altında asla yaşamak istemezler (Attai, 2006).

3. BÖLÜM

AFGANISTAN DIŞ POLİTİKASINDA PAKİSTAN FAKTÖRÜ

3.1.Afganistan Dış Politikasında Pakistan Faktörü

Afganistan-Pakistan siyasi ilişkilerinin tarihsel arka planı, Pakistan'ın uluslararası arenada bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkışına dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Hindistan, Afganistan'ın doğu ve güneydeki komşusu olarak Afganistan'ın dış etkileşimlerinde etkili bir rol oynamıştır. İngiltere yönetimindeki Büyük Britanya Hindistan'ı, Şah Şuja ve Amir Dost Muhammed Han döneminden bu yana Afganistan'ın siyasi işleri üzerindeki siyasi etkisini sürdürmüş ve bu arada İngiltere, nüfuz ve egemenliğini korumak ve rakiplerinin girmesini önlemek için Afganistan'ın dış politikasını ve dış ilişkilerini de kontrol etmiştir (Farhang, 1992, s. 257).

Pakistan'ın daha sonra iddia ettiği Afganistan ve Doğu Hindistan arasındaki coğrafi sınır, eski sömürgeciliğin bıraktığı bir mirastır. İngiltere ile Amir Yaqoub Han arasındaki Gandamak Anlaşması, İngiltere ile Abdul Rahman Han arasındaki Durand Anlaşması ve İngiltere ile Habibullah Han arasındaki anlaşma bugün Afganistan ve Pakistan arasında var olan sınır anlaşmazlıklarını gözlemlemektedir (Ghobaar, 1978, s. 769).

Pakistan'ın sınırlarını ve coğrafi topraklarını belirlemede artık çağrıda bulunduğu Durand Antlaşması ve Gandamak Antlaşması metni, bazen Afganistan hükümeti tarafından alınan bazı önlemlerle Kabil'in yöneticileri tarafından eleştirilmiş ve onaylanmamıştır. Bu arada Muhammed Davud Han'ın Peştunistan iddiası, bu memnuniyetsizliğin ciddiyetini göstermiştir. Peştunistan sorunu, Pakistan hükümetinin bir çekişme noktası olarak kurulmasının başlangıcından bu yana Afganistan-Pakistan dış politikasında rol oynamış ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde sürekli gerginliğe neden olmuştur. Pakistan ayrıca Davud Han'ın muhaliflerini sıcak bir şekilde karşılamıştır. Davud'un hükümet karşıtı cihatçıları ağırlamış, nihayetinde Sovyet destekli rejimle cihadın oluşumu ve Pakistan'ın Afganistan cihadını destekleme politikasına karşı çıkmıştır (Farhang, 1992, s. 314).

Afganistan'ın Pakistan için cihadı kutsamasına siyasi, ekonomik, askeri başarılar eşlik etmiştir. Batı ve ABD ile siyasi ve askeri konumlarını güçlendirmenin yanı sıra nükleer silahlara erişiminin önünü açarak askeri aygıtlarını donatılmasına ve Batı silahları ve Afganistan cihadına askeri yardım yoluyla güncellemesine izin vermiştir. Batı ve ABD'nin Afganistan cihadında Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmesi Pakistan'ı

Batı'nın Afganistan'ın cihadına girişinin ana koridoru haline getirmiştir. Ülkenin ABD adına Afganistan cihadının tüm işlerini yönetmesine ve yönlendirmesine, Batı ve Amerikan malzemelerini mücahitlere aktarmasına izin verilmiştir. Cihat, Pakistan'ı Müslüman cihatçıların diplomasi ve askeri hareket merkezi haline getirmiş, çoğu İslam ülkesinden İslamcılar, cihatta yer almak, küfür ve ateizm cephesi ile savaşmak için Pakistan'a gelmiştir (Grare, 2006, s. 95-96). Bu arada Pakistan, cihatla ilgili tüm konuların düzenleyicisi olmuş ve Müslüman gençlerin yoğun enerjisine öncülük etmiştir. Pakistan cihadı sayesinde Afganistan cihatçıları siyasi ve askeri liderlerini Pakistan'a getirmenin yanı sıra Afganistan'daki siyasi partiler ve hareketler arasında kapsamlı etkisinin önünü açan eşsiz bir tarihsel şansla karşılaşmıştır: Stratejik derinlik. Üst düzey bir Pakistanlı yetkiliye göre Benazir Bhutto, "Geçici bir hükümet kurma savaşı Afganlara fayda sağlamak için değildi, demektedir. Savaş, Pakistan'ın Afganistan tarafından sağlanan stratejik derinliğe ihtiyacı olduğunu iddia ederek Pakistan'ın ulusal çıkarı bağlamındaydı." (Bhutto, 2011, s. 520).

Pakistan'ın istihbaratı Afganistan'ın siyasi ve askeri işlerine derinden dahil olup 14 yıllık cihat ve dokuz yıllık mücahit yönetimi, Pakistanlı politikacılara istihbarat teşkilatlarına Afganistan'da siyasetin tüm açık ve gizli yönlerini anlama ve analiz etme fırsatı sağlamıştır. Bu durum, İslamabad'ın Afganistan siyasi ve askeri liderleri üzerindeki ciddi etkisine sahip ülke tarihinin bir noktasında Afganistan'da Taliban İslam Emirliği'nin kurulmasına yol açmıştır (Rashid A. , 2001, s. 68).

1980'lerde ve uluslararası toplumun varlığından sonra aşırılıkçılar ve terörizm olarak bölgeye savaş ve şiddetle eşlik eden şey, aslında Afganistan'ın cihat dönemindeki Batı ve Amerikan politikalarının ürünü Pakistan'ın Hindistan'a karşı araçsal politikasının Afganistan üzerindeki etkisidir. Eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai 'ye göre terörizm ve aşırıcılık İslam dışı ve yerli olmayan bir olgudur: *"Deneyimlerime göre, aşırıcılık ne İslam'ın ne İslami çevrenin ne de Müslüman politikalarının ürünüdür. Cihattaki deneyimlerime göre, aşırılık eski Sovyetler Birliği'ne karşı dinin araçlarını kullanmak isteyen batılı bir stratejiden doğuyor. Batılılar bu konuyu bir araç olarak kullananlar, ancak bunu Müslüman dünyası tarafından zarar görmüş olarak görüyorlar."* (Karzai, İran Diplomatik ile röportaj, 2013). Mücahitlerin zaferi ve mücahit hükümetinin kurulması Pakistan'ın yeni konumunu getirmiştir. Yeni pozisyonda Pakistan, mücahit yanlısı güçlerinin oynadığı küçük rolden memnun değildir, bu yüzden uzun zamandır mücahitler hükümeti içindeki siyasi dengeyi kendi avantajına kaydırmaya çalışmıştır.

Pakistan'ın desteklediği iç savaşın devamı, nihayetinde mücahit hükümetinin çöküşüne ve Taliban'ın İslam Emirliği'nin kurulmasına yol açmış ve Pakistan, Suudi Arabistan, ABD ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteğiyle kurulan Taliban rejimi en başından beri uluslararası toplumla uyuşmamıştır. Rejimin insan hakları karşıtı politikaları, Afganistan içinde "kavrulmuş toprak" politikası izlemesi, uluslararası anlaşmaları hiçe sayması ve nihayetinde El Kaide liderlerinin hizalanması ev sahipliği yapması, rejimin tamamını Batılı ve Amerikan öfkesine ve hoşnutsuzluğuna maruz bırakmıştır (Fayazi, 2016, s. 72).

11 Eylül olayı Pakistan'a Taliban'ın destekçisi ve başta El Kaide liderleri olmak üzere İslamcı aşırıcılığın ev sahibi olarak ciddi bir meydan okumayı getirmiştir. Şimdiye kadar İslamabad'ın Taliban'ı ve aşırıcılığı destekleme politikasına rağmen Batı, Amerika'nın Taliban ve Pakistan'a yönelik politikasını sessiz bir şekilde izlemiştir. Ancak 11 Eylül 2001'deki olay, Beyaz Saray'ı tek taraflı bağlarını ve Pakistan'a olan güvenini yeniden düşünmeye zorlamıştır. Robert Mandel'e göre bu politika Amerika için büyük bir bedel gerektiren bir politika olarak sayılmaktadır (Salimi, 2018, s. 12).

General Musharraf, kendisini Taliban destekçisi ve El Kaide'nin liderliğini yapan ABD'nin baskısı altında terör ve terörle mücadelede Batı ile iş birliği ve yakınlaşma yolunu izlemeye zorlamıştır. Pakistan için bu bir seçim değil, belki kaçınılmaz bir seçenek olmuştur. General Musharraf'ın kendisi açıkça bu noktaya değinmiş, terörle mücadele koalisyonunda ABD ile iş birliğinin sebebinin ABD ile karşı karşıya gelmemeleri gerekliliğinden karşı çıkamadıklarını söylemiştir (Musharraf, 2008, s. 236). Bu nedenle Pakistan hiçbir zaman büyük bir samimiyet ve kararlılıkla hareket etmemiş, belki başından beri terörizm konusunda ikili bir politika izlemiştir. ABD işgali ve Taliban yönetiminin yıkılmasından sonra ülkeden kaçan bazı Taliban liderleri yeniden sığınma istemiştir. Quetta ve Karaçi Konseyi, Haqqani Ağı ve Bin Ladin Pakistan tarafından uzun süre ağırlandırılmış ve desteklenmiştir. Askeri güçler zaman zaman NATO ve Amerikan askeri güçlerine, Afganistan hükümetine ölümcül askeri saldırılar, intihar saldırıları ve bombardımanlarla saldırmıştır. (Grare, 2006, s. 105).

3.1.1.1947 öncesi Afganistan ve Pakistan ilişkileri

Afganistan-Pakistan ilişkisi, Hindistan'daki İngiliz varlığına kadar uzanmaktadır. Afganistan'ın o dönemde İngiliz Hindistan ile imzaladığı anlaşmalar Kabil-İslamabad ilişkilerinde etkili olmuştur. Örneğin, Hindistan'ın İngiliz işgalinden sonra 1831'de Lahor Antlaşması, 1893'te Afganistan ve İngiliz Hindistan hükümdarları arasında Durand Hattı Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Afganistan'ın bölümleri İngiliz Hint egemenliğine

girmiştir (Grare, 2006, s. 6).

1919 yılında bağımsızlığını kazanan Amanullah Han, söz konusu toprakları geri almak için büyük çaba sarf etmiş ancak bunu başaramamıştır. Hindistan'da iki yüzyıldan fazla süren İngiliz egemenliğinden sonra Mahatma Gandhi, Jawaharlal Nehru, Mohammad Ali Cenah (Paktın Yüce Lideri) ve diğer bağımsızlık savaşçıları tarafından yönetilen halk nihayet 1995'te bağımsızlık kazanmıştır. 12 Ağustos 1947'de Muhammed Ali Cenah liderliğindeki alt kıta için bağımsızlık isteyen militan bir parti olan Müslüman Birliği Partisi, Hindistan'ın kuzeybatı ve kuzeydoğu bölgelerinde Yeni Pakistan Vakfı'nı kurmuştur. Doğu kısmı daha sonra Bangladeş adıyla Pakistan'dan ayrılarak bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur (Amin, 2001, s. 23).

Afganistan ve Pakistan arasındaki siyasi ilişkiler 1945'te Pakistan'ın bağımsız bir Müslüman devlet olarak Hindistan'dan ayrılmasıyla başlamıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler, büyükelçi değişimine ilişkin bir deklarasyonla başlamış, Afganistan daha sonra Pakistan'ın Peşaver ve Quetta kentinde iki konsolosluk ofisi açmıştır. Afganistan'ın Kandahar ve Celalabad şehirlerinde de Pakistan konsoloslukları açılmıştır (Amin, 2001, s. 45).

Pakistan hükümeti, İngiliz hükümetinin halefi olarak tarihsel, kültürel ve sosyal açıdan Afganistan'a derinden bağlı olan Hint Yarımadası'nın kuzeybatısındaki İngiliz topraklarını işgal etmiştir (Hussain, 2002, s. 81). Ancak Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah ve Başbakan Şah Mahmut Han, Pakistan'ın oluşumu sırasında Pakistan hükümetinin olumsuz tepkisini gecikmeden fark etmiş ve iki taraf arasında siyasi ve diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Mareşal Şah Veli Han Kakai Şah, 1947 yılının Kasım ayında Pakistan'ın başkenti Karaçi' ye Afganistan'ın ilk büyükelçisi olarak gönderilmiştir. Pakistan da aynı yıl Kabil'e temsilcisini göndermiştir (Andishmand, 2007, s. 44)

Pakistan, Afganistan'ın karşı çıktığı BM Genel Kurulu'nda üyelik başvurusunda bulunmuştur. Afganistan'ın ülkenin Birleşmiş Milletler üyeliğine karşı çıkması, ilişkilerde soğuk bir başlangıcın başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte 1948 yılından itibaren Kabil-Karaçi, büyükelçilik düzeyinde diplomatik ilişkiler kurmuştur. Durand Hattı'nın ve sakinlerinin kaderi meselesi, yaklaşık yetmiş yıldır iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri gölgede bırakmıştır (Sial, 2011, s. 21).

Sardar Shah Mahmut Han, 1946'da göreve başladıktan sonra Durand Hattı'nın diğer tarafındaki İngiliz hükümetine bir mektup yazmıştır. Mektupta İngiliz hükümetin'

den İngiliz Hindistan'daki siyasi durumun gelişimini göz önüne almasını, Peştu halkının kaderini Durand Hattı'nın ötesinde düşünmesini istemiştir (Ostemann, 2003).

Bir yıl sonra Hindistan ve Pakistan ayrılıp bağımsız olduğunda Afganistan Başbakanı bir kez daha İngiliz hükümetine resmî bir mektupta Peştunları varsayımsal Durand Hattı'nın ötesindeki kaderini hatırlatmıştır. Bu mektupta Peştun ve Beluçlere kendi hükümetlerini kurma veya Afganistan'a katılma fırsatı verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Andishmand, 2007, s. 56). Kabil'in özerklik talebine veya Durand Hattı'nın ötesindeki bölgelerin Afganistan'a ilhak edilmesine yanıt olarak şunlar söylenmiştir: Serbest sınırlar belirlendi, Durand Hattı uluslararası bir sınır olarak kabul edildi, 1921 Antlaşması, Durand'ın varsayımsal çizgisini yeniden teyit ederek hâlâ yürürlükte ve uygulamaktadır (Andishmand, 2007, s. 67). İngiliz hükümeti, Afganistan'ın Hindistan ve Pakistan'a herhangi bir müdahalesine karşı uyarıda bulunarak uluslararası planın Afganistan'ın Doğu Durand halkı üzerindeki toprak egemenliği veya nüfuz iddialarına son vermesinin sona erdiğini de sözlerine eklemiştir. (Rana, sial, & Basit, 2010, s. 54). Pakistan hükümeti, İngiliz Hindistan'ın halefi hükümet olarak bölgenin tam sahibi ve yöneticisidir ve halef bir hükümetin hak ve sorumluluğuna sahiptir. 1947 yılında İngiltere ayrıca İngiliz referandumunda Peştun özerkliği konusunun İngiliz denetimi altında olduğunu iddia etmiştir. Bu bölgelerin sakinleri Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ne danışacaklardır. Bunun sonucunda halkın %99'u Pakistan ile müttefik olma yönünde oy kullanmıştır. (Andishmand, 2007, s. 55).

3.1.2. 1947-1979 Afganistan ve Pakistan ilişkileri

1947'de İngiliz sömürgeciliği Hindistan alt kıtasından çekilmek zorunda kalmış ve yerini Hindistan ve Pakistan almıştır. Pakistan'ın oluşumuna Afganistan hükümeti karşı çıkmıştır. Bu hükümet, ülkesinin güney sınırlarının çizilmesini sömürgeciliğin askerî ve siyasi baskılarının bir sonucu olarak görüyordu. Afganistan'ın gerçek sınırlarının imparatorluğun alanı içinde olduğuna ve Keşmir, Peşaver ve Pencap gibi bölgelerin Kabil hükümetinden ayrılmasının sömürge komplolarının sonucu olduğuna inanıyordu. (Haqqani, 2004, s. 87).

Bölgede sömürge yönetiminin sona ermesiyle birlikte Hindistan İngiliz hükümeti ile Afganistan hükümeti arasında imzalanan Buğday ve Durand Sözleşmeleri de dâhil olmak üzere sömürgeciliğin varlığından kaynaklanan tüm siyasi kurallar geçersiz kılınmalı ve etkisiz hâle getirilmeliydi. Sınır eyaletlerinde ve Baloçistan'daki geniş Afgan nüfusu (Peştun) Afgan hükümetini bu talebi takip etmeye motive ediyordu. Afganların

bir Pakistan devletinin kurulmasına karşı çıkmasına ve eğer böyle bir devlet kurulacaksa onu tanımak için serbest sınır olan Veziristan ve Baloçistan 'ın anavatanlarına ilhak edilmesini talep etmesine neden olmuştu. Afganların bu görüşlerine karşı Pakistan'ın yeni kurulan hükümetinin politikacıları tamamen farklı görüşlere sahipti (Grau, 2004). Afganistan'a karşı sömürgeci saldırganlığı kabul etmiş ancak İngiliz sömürgeciliğinin bütün bölgeyi işgal ettiğini söylemişlerdir (Aqajaree, 2016, s. 29). Kabil ve Celalabad, Hindistan'daki Gurkha hükümetinin kontrolündeki diğer bölgeler gibi saldırıya uğramıştı. Pakistanlılar Kabil'e "Küçük Hindistan" adı koymuşlardı. İngiliz sömürge yönetiminin geri çekilmesinden ve Hindistan'daki İngiliz hükümetinin Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki bölgeye bölünmesinden sonra Afganistan'ın Hindistan alt kıtasındaki Müslüman topraklarından bir bütün olarak Pakistan'a eklenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Pakistan'ın dış politikası, Afganları gibi, Kabil ve Celalabad'ı en az önemli olarak görmüş ve Kabil'in Peşaver'e ilhak edilmesini istemiştir. Pakistan hükümeti her zaman komşusunun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü vurgulamıştır. Bu tür argümanları yalnızca Afganların iddialarına ve tarihsel belgelerine karşı sunmuştur (Sial, 2011).

Böyle bir ortamda Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler yanlış anlaşılma ve düşmanlıkla başlamıştır. Bu çelişki bile uluslararası siyaset sahnesine yansımaktaydı. Bunun bir örneği, Afganistan'ın Pakistan'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na katılımına karşı çıkmasıydı. Durand Hattı'nın 26 Temmuz 1949'da Afgan Ulusal Meclisi tarafından yürürlükten kaldırılması ve Pakistanlıların Afganistan'ı kışkırttığını düşündükleri Pakistan hükümetine karşı sınır devletleri ve Baloçistan'daki isyan, Afganistan ile Afganistan arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir. (Andisha, 2015, s. 63).

5 Eylül 1953'te Mohammad Dawood Han hükümetinin göreve başlamasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler eskisinden daha gergin hâle gelmiştir. Özellikle bunun nedeni, yeni Afgan hükümetinin politikalarının merkezinde Peştunistan'ın (Pakistan'ın işgal altındaki toprakları) özgürlüğü olmasıydı. Pakistan hükümeti o zaman da uluslararası siyasette tarafsız bir devlet olarak ortaya çıkmış ve Bağdat Anlaşması (1955) ile Batı Dünyası İttifakı'na katılmıştı. Afgan hükümeti de Sovyetler Birliği'ne yaklaşmış ve böylece Afganistan ile Pakistan arasındaki çatışma, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın boyutlarından biri hâline gelmiştir. Peştunistan bu iki süper gücün savaş alanı olmuştur. Bunun Afganistan ve Pakistan arasındaki artan farklılıklar üzerinde önemli bir etkisi olmuştur (Rana A & Gunaratna, 2007, s. 141).

1955 yılının mart ayında Pakistan hükümeti, "Batı Pakistan" adlı bir devlet birimi oluşturmak için Pakistan'ın batı kısmının çeşitli kısımlarını birleştirmeye karar vermiştir. Ancak Afgan hükümeti Pakistan hükümetini Peştun, Baloçistan ve Peştun eyaletlerinin iç özgürlüklerine karşı bir eylem ve Afgan ulusal çıkarlarının işgali olarak nitelendirmiştir. 29 Mart 1955'te Afganistan Başbakanı Sardar Mohammad Davud Han, Pakistan hükümetinin eylemini protesto etmek için Afganistan halkına bir açıklama yapmıştır. Yaşananları kınarken Pakistanlıların eylemlerini yinelemiştir. Hiçbir şekilde Peştunistan topraklarını Pakistan topraklarının bir parçası olarak tanımamıştır. Açıklamanın yayınlanmasının ardından duyguları şiddetle hareketlenen Kabil halkı, 30 Mart'ta Kabil'deki Pakistan büyükelçiliğine saldırı düzenlemiştir. Büyükelçilikten bayrağı indirip ateşe vermiş, göndere Peştun bayrağı çekmişlerdir. Daha sonra Afganlar tarafından Pencaplı olduğuna inanılan kişiler, Peşaver'deki Afgan konsolosluğuna saldırmış ve Afgan bayrağına saygısızlık etmiştir. Bu olayların bir sonucu olarak iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler, Kabil ve Peşaver'deki Pakistan ve Afgan siyasi misyonlarının yeniden açılmasıyla 13 ve 15 Eylül'e kadar altı aydan fazla bir süre kopmuştur. (Bhutto, 2008, s. 78).

Afganistan ve Pakistan arasındaki siyasi ilişkilerin yeniden kurulmasının ardından Kasım 1955'te Acil Durum Loya Jirga'nın kurulmasıyla kanıtlandığı gibi iki hükümet arasındaki gerilimler yeniden ortaya çıkmıştır. Bu toplantıda üçüncü paragrafında açıkça belirtilen bir açıklama kabul edilmiştir: "Afganistan halkı, Peştunistan'ın (Peştun toprakları) çıkarlarını hiçbir şekilde Pakistan olarak tanımıyor. Loya Jirga kararına rağmen iki Afganistan ve Pakistan hükümeti ikili ilişkileri geliştirmek için adımlar atmıştır. En önemli başarısı, 1958 yılının mayıs ayında Afganistan ile Pakistan arasında bir transit anlaşmasının imzalanması olan iki ülkenin üst düzey yetkilileri arasında resmi geziler bile olmuştur. Ancak 1960 yılının şubat ayında Bajaur ve Atmankhta Peştun kabilelerinin Pakistan'a karşı kışkırtmaları ve Kruşçev'in Mart 1938'de Kabil'e yaptığı ziyaret ve Afganistan'ın Peştunistan meselesindeki tutumuna açık bir şekilde verdiği destek, Afgan hükümetinin devrilmesine yol açmıştır. Sardar Davud Han'a Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han'ın oldukça sert tepkisiyle iki ülke arasındaki çatışma ve ilişkiler yeniden kesilmiştir (Ali, 2002, s. 99).

Bu ilişki 28 Mayıs 1963'e kadar sürmüştür. Bu yıl, İran'ın aracılık ettiği iki hükümet, siyasi ilişkileri yeniden kurma kararı almıştır. İran hükümetinin himayesinde Tahran Anlaşması'nı imzalamış ve bir dizi siyasi ve yasal ilkeye bağlı kalma sözü

vermişlerdir. Tahran Anlaşması'nın imzalanmasının ardından iki ülke arasındaki ilişkilerde mevcut gerilimler azalmıştır. Özellikle Afganistan'da Sardar Davud Han hükümeti devrilmiş ve yerini Dr. Mohammad Yusuf hükümeti almıştır (Rasheed, 2008, s. 158). Dr. Mohammad Yusuf'un hükümeti ve halefi döneminde Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkiler oldukça soğuktu. Ancak iki ülke arasındaki siyasi ve askerî çatışmalar büyük ölçüde azalmıştı. Sardar Davud Han'ın 17 Temmuz 1973'te Zahir Şah'a karşı yaptığı askerî darbe ve Peştunistan'ı hükümetinin siyasi eksenlerinden biri olarak ilan etmesiyle Afganistan ile Pakistan arasındaki ilişkiler yeniden kararmıştır. İki hükümet arasındaki siyasi kargaşa 1976 yılına kadar sürdü. Aynı yıl Pakistan Devlet Başkanı Butto Kabil'e gitmiş ve Dawood Khan, Pakistan ile farklılıkların ancak siyasi yollarla çözüleceğine ikna olmuştur. (Bhutto, 2008, s. 257).

1976 yılından Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin 27 Nisan 1978'de Davud Han'a askerî darbesine kadar Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkiler gelişmekteydi. Ancak Nisan 1978'deki komünist darbe ve Pakistan hükümetinin buna tepkisi Afganistan-Pakistan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Rashid A. , 2000, s. 249).

3.1.3.1979-2001 Afganistan ve Pakistan ilişkileri

Kabil'de Nur Muhammed Taraki hükümetinin göreve başlamasının ardından Afgan hükümetinin uluslararası meşruiyeti, yeni hükümete yönelik popüler muhalefete rağmen tüm uluslararası ve bölgesel güçler tarafından kabul edilmiştir. Pakistan hükümeti de yeni Afganistan hükümetini tanımış ve onunla dostane ilişkiler kurmuştur. Ancak Hafızullah Amina'nın Noor Mohammad Terakki'ye karşı 16 Eylül 1979'daki darbesi ve ardından Sovyet Kızıl Ordu'nun Afganistan'ı işgali, Amina'nın devrilmesi ve Baberak Karmal'ın Afganistan Başbakanı olarak seçilmesi uluslararası toplumda sert tepkilere yol açmıştır. Bu arada Pakistan hükümeti ve Pakistan Devlet Başkanı Zia-ul-Haqq, binlerce Afgan mülteciyi kabul etmekle Sovyet karşıtı cephenin ön saflarında yer almıştır. On dört yıl boyunca ABD ve Suudi Arabistan gibi ülkelerden mali, siyasi ve askerî yardım çekerek ve Kabil'de siyasi muhalefet örgütlerini örgütleyerek Afganistan'da topyekün savaşın ateşlenmesinde kilit rol oynamışlardır (Attai, 2006, s. 506).

Mücahitler, 27 Nisan 1992'de Kabil'i kurtararak Pakistan hükümetinin, Afgan halkının ve uluslararası toplumun ve Afgan mücahitlerinin desteğiyle isyancı güçlere karşı savaş yürüttüğü bir döneme son vermiştir (Attai, 2006).

Ahmet Şah Mesud, Nisan 1992'de Kabil'i ele geçirerek Pakistan'ın yardımından diğer Afgan cihatçı gruplardan daha fazla yararlanan Gulbuddin Hikmetyar'ın İslam

Partisi'nde öfke uyandırmıştır. Afganistan'a üç yıllık kanlı bir savaş dönemi empoze edilerek binlerce can kaybı yaşanmış ve savaşın yıpratdığı Afganistan ülkesinin altyapısı her zamankinden daha fazla hasar görmüş ve yıkılmıştır (Hikmetyar, 1999, s. 66-67).

1994 yılında Benazir Butto'nun Pakistan'daki hükümeti, Hikmetyar'ın siyasi ve askeri yetersizliklerine ikna olmuş ve Afganistan'ın siyasi sahnesinde yeni bir grup yaratmaya çalışmıştır. Bu amaçla Başbakan Benazir Butto'nun müttefiki olan ve Butto'nun koalisyon hükümetinin oluşumunda pay sahibi olan Cemiyet Ulema-i İslami partisi hedef alınarak Pakistan Ordu İstihbarat Teşkilatı'nın (ISI) yardımıyla çalışmıştır. Parti, Pakistan hükümetine, özellikle sınır ve Baloçistan sınır bölgeleri başta olmak üzere Pakistan'ın her tarafına dağılmış olan Cemiyet-i Ulema partisine bağlı dini okulların öğrencilerinin Afganistan'da yeni bir siyasi grup oluşturmak için kullanılmasını önermiştir. Benazir Butto hükümeti ve ISI, İslam Alimler Cemiyeti'nin önerilerine dayanarak bir Taliban grubu kurma planını onaylamıştır. Plan, hayal kırıklığına uğramış Pakistanlı iş insanları, uyuşturucu kaçakçıları ve çeşitli Pakistanlı askerî ve siyasi yetkililer tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Böylece Taliban'ın tohumları ekilmiştir. ISI ve Pakistan İçişleri Bakanı Nasrullah Babar Taliban'ı örgütlemiştir (Attai, 2006).

Grup, 1994 baharında varlığını duyurmuş ve Pakistan'ın desteği ve Suudi Arabistan, Basra Körfezi ülkeleri ve Arap-Afgan savaş ağalarının mali ve askerî yardımı ile 1996'da Kandahar ve Herat'ı ele geçirmiş ve 27 Eylül 1996'da Afganistan'ın başkenti Kabil'i işgal etmiştir (İkram, 2007).

Afgan halkının çeşitli kesimleri için Kabil'in düşüşü ülkenin yeniden işgali anlamına geliyordu. Taliban, Pakistan'ın Afganistan hâkimiyetinin ajanları olarak kabul edilmiştir. O zamandan Taliban'ın düşüşüne kadar Pakistan, bir yandan Afganistan'da iktidardaki Taliban ile çok yakın ve kapsamlı bir ilişkiye sahipti. Öte yandan Birleşik İslam Cephesi, diğer Afgan siyasi gruplarına ve Afgan halkına derinden öfkeliydi.

11 Eylül 2001, New York'taki Dünya Ticaret Örgütü binasına yapılan terörist saldırılar ve El Kaide lideri Usame bin Ladin'in iddia edilen görevden alınması, Pakistan hükümetinin uluslararası toplumun baskısı altında Taliban'dan desteğini çekmesine yol açmıştır. Pakistan Başbakanı General Pervez Müşerref, Taliban ve El Kaide ile mücadelede ABD güçlerine yardım ettiğini duyurmuştur. 13 Kasım 2001'de Birleşik Cephe kuvvetleri Kabil'i kurtarmıştır. Daha sonra konferansta Afganistan'ın geçici hükümetinin yapısı ve ülkede bir geçiş döneminden kalıcı bir hükümetin kurulmasına nasıl geçileceği tanımlanmış ve Afganistan'ın komşu hükümetlerle siyasi ilişkilerinde

yeni bir dönem başlamıştır (Muhammed, 2016).

3.1.4.11 Eylül Sonrası Afganistan ve Pakistan ilişkileri

El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de New York'taki dünya ticaret binalarına düzenlediği saldırıda El Kaide ve diğer terörist gruplara güvenli bölge sağlayan Taliban'ın yarattığı tehlike daha da vurgulanmıştır. Pakistan, desteklediği gruplara karşı bir kez daha ABD'nin müttefiki olarak Afganistan savaşına girmiştir. Pakistan'ın ABD'nin terörle savaşına katılmasıyla Cumhurbaşkanı Pervez Musharraf, Pakistan'ı siyasi izolasyondan kurtarmaya çalışmıştır. Öte yandan Hindistan ile rekabet senaryosunu yakından takip edip rejim için siyasi meşruiyet ve finansal kaynaklar kazanmaya devam etmiştir. Musharraf, artan aşırılık tehdidini kontrol altına almaya ve Pakistan hükümetini teokratik bir sistemin kenarından atılmaktan kurtarmaya karar vermiş ve Pakistan'ın Afganistan politikasını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini tüm dünyaya göstermiştir. Ancak bir sonraki ay işaret edildiği gibi Pakistan hükümetinin irade ve kapasiteye sahip olmadığını, aynı zamanda bu ülkedeki terörizm ve aşırıcılıkla mücadelede halkın ve dini liderlerin desteğine sahip olduğunu kanıtlamıştır (Haqqani, 2004, s. 93).

Afganistan'ın terörle savaştaki ortaklarının ortak iş birliğine, her birinin çıkarlarının çeşitliliği ve aralarında gerekli güvenin olmamasına rağmen Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politikasında ve iki ülkenin sınır bölgelerindeki durumda bir değişiklik olmamıştır.

Musharraf'ın Afganistan direnişçilere ve topraklarında gizli görev yapan diğer terörist gruplara karşı bir kampanya başlatması için uluslararası toplumun baskısı altında olması gerektiğinde Pakistan'ın sosyal ve kültürel yapısı siyasi ideolojik atmosferi, ülkenin Deobandi aşırılık yanlıları da dahil olmak üzere cihatçı grupları güçlendirme ve konuyu bastırmak için değiştirme konusundaki çelişkili yaklaşımı nedeniyle güçlü iç tepkilerle karşılanmış, bu ise Pakistan'da iç çatışmaya yol açmıştır. Siyasi uzlaşma eksikliği, güçlü Amerikan karşıtı duygular ve Pakistan'a "stratejik sermaye" prestiji kazandıran dini liderlerin desteği, terörle mücadele operasyonlarının başlatılmasını engelleyen diğer nedenler arasında olmuştur. Bu engellere rağmen Musharraf hükümeti, Afganistan'da Taliban'a karşı savaşta El Kaide savaşçılarının katılımı ve öldürülmesi, istihbarat gözetimi ve Pakistan'ın müttefiklerinin lojistik aşiret bölgelerindeki CIA bombardımanlarında iş birliğinde önemli başarılar elde etmiştir (Rashid A. , 2001, s. 214).

İki ülkenin sınır hattında barışın sağlanması, Afganistan'ın güç yapısında Peştuların adil temsilinin sağlanması, Pakistan'ın meşru çıkarlarının Hindistan'ın artan

siyasi çıkarlarına, Afganistan'daki mali, askeri hedeflerine karşı korunması ve Afgan topraklarının Baloçistan aşiret bölgelerinde isyan ve çatışmayı güçlendirmemesinin sağlanması Afganistan'daki Musharraf rejiminin öncelikleri ve politikaları arasında olmuştur. Afganistan'da 2001 sonrası güç paylaşımı yönteminin savaş lortlarını siyasi parti ve hareketlerin başkanlarını destekleyen, Peştuları marjinalleştiren ve barış uzlaşmaya giden yolu kapatan kapsayıcı bir yönetim yapısına yol açmadığı savunulmaktadır. Afganistan meselesinde yer alan ülkeler de Afganistan'ın siyasi sorununu çözmeye odaklanmak yerine vekalet savaşları yaparak hedef ve çıkarlarına ulaşmaya çalışmıştır (Sial, 2011, s. 33).

Musharraf yönetiminin ABD'nin terörle mücadelesine katılmasındaki en temel faktör, Hindistan-ABD koalisyonu ve kuzeyin Hindistan ile uzun süredir devam eden dostluğunu güçlendiren Birleşik Kuzey Cephesi korkusu olmuştur. İkincisi, Hindistan uluslararası toplum ve Pakistan'ın bu bölgedeki Pakistan silahlı gruplarına verdiği destek yoluyla Keşmir'e ağır baskı uygulayabilir. Hindistan, Taliban'ın kendi yönetimi altındaki Keşmir'de silahlı faaliyet yürüten Pakistanlı silahlı grupları geri çevirmesi ve barındırması konusunda endişelidir. Pakistan, Hindistan'ın Afganistan'la olan siyasi ilişkilerinin Hindistan'ın ülkedeki Baluch direnişçilerini desteklemesine izin vereceğine inanmıştır (Varma & Schaffer, 2010).

Pervez Musharraf her zaman Afgan hükümeti tarafından Taliban'a güvenli bir sığınak vermek ve diğer terörist grupları desteklemekle suçlanmıştır. Bu durum, Pakistan'ın Afganistan'daki herhangi bir isyan ve istikrarsızlıktan sorumlu olduğu anlamına gelmemekte ancak bazıları Hamid Karzai'nin engellerini ve başarısızlıklarını Pakistan'a bağladığına ve onu suçladığına inanmaktadır. Musharraf hükümetinin mücadele politikasının sadece Pakistanlı militanlara karşı işe yaramadığı, aynı zamanda Afgan tarafla isyanla mücadelede hiçbir yardımı olmadığı gerçeği inkar edilemez (Grare, 2006, s. 5).

Aralarında Taliban, Pakistan Talibanı, Haqqani Ağı üyeleri, Orta Asya ülkelerinden silahlı militanlar, silahlı Arap militanlar ve diğer bazı cihatçı grupların da bulunduğu silahlı militanların geçişi, Pervez Musharraf yönetimi sırasında Pakistan'ın aşiret bölgelerindeki güvenli limanlarından Afgan topraklarına kadar devam etmiş ve Taliban, Afganistan'ın güney bölgelerindeki silahlı faaliyetlerine destek vermiştir. Gulbuddin Hikmetyar, 2006 yılında Peşaver ve Bajaurjanisi'yi de düzenli olarak ziyaret ederken savaşçıları Kunar, Nuristan, Nangarhar, Laghman ve Kapisa vilayetlerinde aktif

olmuştur (Neville, 2015, s. 176).

Musharraf rejimi, Bajaurecinsi'deki Federal Kabileler İdaresi bölgelerinde Pakistan Taliban'ı, silahlı Orta Asyalı militanlar, Pakistanlı cihatçı gruplar ve El Kaide ile ABD ile iş birliği ilan etmesi konusunda zorluklarla karşılaşmıştır. Bu grupların çoğu, Pakistan'ın Afgan Taliban'ına karşı savaşta ABD'ye desteğini ilan etmesinin ardından Pakistan ve ordusuna muhalif olan Afganistan hükümeti ve ABD güçlerine karşı Taliban'ın yanında savaşmış ve Pakistan Taliban'ının gerekçesi Pakistan'da İslam hukukunu uygulamak ve İslam halifeliği kurmak olmuştur. Musharraf hükümeti, El Kaide'nin güvenli limanını devirmek ve silahlı kuvvetlerine ve halkına karşı savaşan Pakistan Taliban'ını ezmek amacıyla 2003-2008 yılları arasında yedi büyük çaplı askeri operasyon başlatmıştır. 2006-2007 yılları arasında Pakistan Taliban'ı Pakistan hükümetine karşı iki gruba ayrılmıştır. Tehreek-e-Taliban Pakistan (TTP) adı altında faaliyet gösteren ve 2007'de kurulan muhalif grup, Haber Peştunkhah ve Bajaur bölgelerinde Pakistan ordusu tarafından her zaman saldırıya uğrayan 40 Pakistan Taliban silahlı grubunu içermiştir (Sattar, 2012, s. 237).

Askeri operasyonların yanı sıra Pervez Musharraf hükümeti ve ordu, Kuzey ve Güney Veziristan 'da Pakistan kabileleri Taliban ile birçok anlaşma imzalamıştır. Pakistan ordusunun tüm askeri operasyonları Pakistan Taliban'ı ile yapılan çatışma anlaşmasıyla sona ermiştir. Musharraf hükümeti anlaşmaların imzalanmasını başarı olarak nitelendirirken Taliban bunu daha iyi uyum ve yeni savaşçılar toplamak için bir fırsat olarak kullanmıştır (Rana, sial, & Basit, 2010).

Son yıllarda Musharraf'ın yönetimine güçlü bir terör faaliyeti dalgası eşlik etmiştir. Özellikle Temmuz 2007'de Islamabad'da Kızıl Cami'ye yapılan saldırıyla birlikte Pencap'ta bulunan TTP ve silahlı gruplar Swat, Pencap ve Islamabad gibi Khyber Peştunkhah Navayeh'e saldırmıştır. Bazı analistler, TTP'nin artan tehditlerinin Pencap ve Pakistan hükümetinin aşiret bölgelerinde bulunan silahlı grupları daha önce Afgan Taliban'ına karşı harekete geçmemiş olsa da iç meselelere daha fazla odaklanmaya sevk ettiğine inanmaktadır. Ancak diğerleri, silahlı gruplara Taliban'a yönelik tavrın Pakistan'ın uzun vadeli stratejisine ve Afganistan'ın geleceğindeki rolüne dayandığına inanmaktadır (Jaffelot & Beoumont, 2012, s. 151).

Pakistan Halk Partisi, 2008'de iktidara geldikten ve koalisyon hükümeti kurulduktan sonra Khyber Peştunkhah bölgelerinde Federal Kabile İdaresi'nde askeri operasyonlar ve terörle mücadele operasyonları başlatmak için gerekli olanakları

sağlamıştır. Federal hükümet ve ANP teröre karşı savaşı sahiplenmeye, teröre karşı halk uzlaşmasını şekillendirmeye çalışmıştır. 2009'daki SWAT askeri operasyonu hükümet, halk, siyasi partiler ve Pakistan medyası tarafından desteklenen operasyonlardan biri olmuştur. Pakistan ordusu, iç görevleri yerine getirmenin yanı sıra ABD'nin Taliban'a karşı savaşında Pakistan'ın Afganistan'a yönelik stratejisine öncülük etmede kilit rol oynamıştır. Pakistan'ın Taliban'a yönelik uluslararası baskısına rağmen iç politikası temelinde sessiz kalarak Hindistan'ın Afganistan'daki siyasi, ekonomik ve askeri faaliyetlerini şüpheli bulmuştur. Afganistan-Hindistan Stratejik Ortaklık Belgesi'nin 2011 yılında imzalanması Pakistan'ı Afganistan'ın meselelerinde izole edilmiş hissettirmiştir (Sattar, 2012, s. 274).

Usame bin Ladin'in Mayıs 2011'de Awebatabad'da öldürülmesi ve ABD ordusunun Durand Hattı boyunca iki Pakistan askeri kontrol noktasına düzenlediği hava saldırısında 26 Pakistan askerinin öldürülmesi ülkeyi daha da telaşlandırmıştır. Pakistan'ın sınırındaki kırıma, NATO ve Afgan askerlerinin gelmesi ve Pakistan Taliban'ının Afgan topraklarındaki saldırıları durumu daha da karmaşık hale getirmiştir (Sial, 2011, s. 22).

Artan tehditler ve silahlı militanların art arda saldırıları sonucunda Pakistan'ın siyasi liderleri, siyasi ve askeri politika yapıcılar ve halkı durumu fark ederek iki ülke sınırları boyunca silahlı militan grupları olan Taliban Afganistan'ının Pakistan'daki istikrarsızlık riskini artırdığı sonucuna varmıştır. Uzmanların görüşlerini ve bir yıl boyunca ülkenin şimdiki ve emekli subaylarının notlarını toplayan ve analiz eden Pakistan ordusu doktrini, iç güvenliğe yönelik tehdidin baskısının dış bir işgalden çok daha büyük olduğunu belirtmektedir (Adamec, 2013, s. 143). Pakistan ordusu kurmay başkanı General Kaini, açık ve art arda dini aşırılıkçılık, aşırıcılık ve militan silahlı kişilerin ülke güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturduğunu söylemiştir. 14 Ağustos 2012'de yaptığı konuşma, Pakistan medyasının dini aşırılık ve aşırıcılığı ülkenin barış ve istikrarı için ciddi bir tehdit olarak nitelendiren ve birçok tartışmaya yol açan gerçeklere dayalı bir değerlendirme olarak manşet olmuştur. General Kaini, 1 Şubat 2010'da düzenlediği basın toplantısında Batılı gazetecilere verdiği demeçte Pakistan'ın Taliban Afganistan'ı istemediğini söylemiştir. Bakan, stratejik derinliğin Afganistan'ın kontrolü anlamına gelmediğini, aksine barışçıl, istikrarlı ve dost bir Afganistan istediğini dile getirmiştir (Subramanian, 2010). Pakistan Büyükelçisi Şer Rahman Temmuz 2012'de Amerika kolorado'daki eyaletinde yaptığı bir toplantıda Pakistan'ın Afganistan'daki

önceki stratejik derinlik politikasının ve Hindistan'a karşı tutumlarının değiştiğini söylemiştir (Dawn, 2012).

Yıllar sonra Pakistan ve özellikle Kabil'deki büyükelçiliği, Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplara Pakistan'ın Afganistan'daki stratejisinin Peştulara özgü olmadığını iddia etmek için ciddi çaba sarf etmiştir. Kuzey Afganistan'a yapılan birçok gezide Büyükelçi, Pakistan tarafından finanse edilen projelerin açılışını yapmıştır. Pakistan, Afganistan'daki belirli bir etnik grubu desteklememiş ve Afganistan'daki tüm etnik gruplarla geniş ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Rana, sial, & Basit, 2010, s. 57).

Pakistan Halk Partisi liderliğindeki hükümet, Afgan liderliğindeki ve Afganlara ait barış sürecini desteklediğini de açıklamıştır. Hükümet; özellikle 2009 yılından bu yana iki ülke arasındaki sınırda bölgelerin güvenliğini sağlamak, siyasi gerginlikleri azaltmak, terörle mücadele bölgesel çerçevesinde çalışmak ve Afganistan Yüksek Barış Konseyi Başkanı Burhaneddin Rabbani'nin Eylül 2011'de öldürülmesiyle yeniden tırmandırılan ve belirlenen hedeflerden saptırılan ticari bağlantıları güçlendirmek için çalışmıştır (Sial, 2011, s. 33). Burhaneddin Rabbani'nin oğlu ve Afgan Yüksek Barış Konseyinin yeni başkanı Selahaddin Rabbani'nin Kasım 2012'de Pakistan'a yaptığı ziyaretle iki ülke Afgan sorununa ve ortak çabalarına siyasi bir çözüm bulmak için bir sonuca varmıştır. Pakistan, Afganistan'ın barış ve uzlaşma sürecine yardımcı olmak için çok sayıda Taliban üyesini serbest bırakmıştır.

Ticari ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi, iki ülke arasında 28 Ekim 2010'da Pakistan'ın Wagah'tan Hindistan'a sınırdan Afgan mallarının ihracatının önünü açtığı bir ticaret anlaşması imzalayan PPP hükümetinin bir diğer önceliği olmuştur. 11 Aralık 2010'da Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan arasındaki Kasa 1000 Voltaj Mülayim Enerji İletimi Projesi ile yukarıdaki ülkelerin ortak güvenlik iş birliği ve ekonomik kendi kendine yeterliliğe ulaşmasına yardımcı olan ekonomik projeler de dahil olmak üzere Türkmen doğalgaz boru hattı projesi üzerinde anlaşma yapılmıştır (Rana, sial, & Basit, 2010, s. 94).

3.1.3.1.Hamid Karzai Döneminde Afganistan ve Pakistan ilişkileri

Cumhurbaşkanı Karzai, diğer Afganistan cumhurbaşkanlarından Pakistan ile iyi ilişkiler kurmuş ve yakınlaşma sağlamak için çalışmıştır. Güven ve iş birliğinin temel taşı oluşturmak için Pakistan'ı 20'den fazla kez ziyaret eden ilk cumhurbaşkanıdır. Karzai 'ye göre bu çabalar iyi niyetli, olumlu ve yapıcı iradeden kaynaklanmıştır: "Yaklaşık 64 yıl önce Pakistan'ın kurulmasından sonra Afganistan ve Pakistan arasındaki

ilişkilere ne yazık ki çoğu zaman şüphecilik ve güvensizlik ortamı eşlik etti ve bu atmosfer iki ülke halklarının yaşamlarını ve iki ülkeye bölgedeki muamele şeklini olumsuz etkiledi. Afganistan’da kişisel liderliğimde yeni bir ofis kurduktan sonra ve özellikle 2006 ve 2007 sonrasında bu yana, hiç kimsenin, hiçbir başkanın veya herhangi bir hükümetin Pakistan’a bu kadar samimiyet, bağlılık kullanmadığını ve denemediğini söylemeliyim, çünkü Afganistan ve Pakistan’ın Güvenli Jirga’sını tutma önerisi benim kendi inisiyatifimdi. Komisyonların kurulması, barış çabalarının başlatılması, Pakistan’a yaptığım görünürlük ve sık ziyaretler ve Afganistan ve Pakistan’da sahip olduğum diğer durumlar, hepsi dostane ve kardeşlik ilişkileri uğruna ve amaç ilişkilerin engellerini, güvensizliğini ve tozlu atmosferini uzaklaştırmak ve bunun yerine, bu ilişkileri sağlam, geniş ve temel bir şekilde inşa etmektir, böylece ikimiz de yapabiliriz. Ülkeyi daha yakına inşa et.” Cumhurbaşkanı Karzai ’ye göre "Son 60 yılda hiçbir Afgan lideri, Afganistan’ın Pakistan ile ilişkilerini geliştirmek için bu kadar çok çalışmadı. Fakat Pakistan, Afganistan’ın iş birliği yapma ve suikast yoluyla İş birliği ve dostluk girişimlerine yanıt veriyor." (Spanta, 2017, s. 785).

ABD, İngiltere ve Türkiye’nin arabuluculuğunda iki ülke liderleri arasında çeşitli toplantılar düzenlemenin yanı sıra iki ülke siyasetçilerinin katılımıyla Kabil’de istişareli barış jirgası düzenlemek ve birbirlerinin başkentlerinden iki ülkenin sivil ve askeri liderlerinin tekrar bir araya geldiği toplantılar yapılmıştır. Bu toplantıların hiçbirisi iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri normalleştirememiş ve dostane hale getirememiştir. Cumhurbaşkanı Karzai, Pakistan’a yaptığı 20 resmi ziyarette sonuç alamamıştır. Cumhurbaşkanı Karzai’nin ziyaretine sadece diplomatik iltifatlar eşlik ettiğinde Pakistan’ın Afganistan’daki gelişmeler konusundaki resmi tutumunda hiçbir zaman bir fark yaratılamamıştır (Gates, 2015, s. 341). Ancak Karzai, Pakistan’dan defalarca dost ve kardeş olarak bahsetmiştir. Bir görüşmede Pakistan’ın ABD’ye verdiği desteklerden söz ederek ABD ile Pakistan arasında bir savaş olması durumunda Afganistan’ın Pakistan’ın yanında duracağını açıkça belirtmiştir. Bu açıklamalar, Afganistan’ın dengesiz tutumu nedeniyle ABD’yi hayal kırıklığına uğratmadığı sürece Pakistan’ın tutumunda bir fark yaratmamıştır. Ancak Afganistan’ın Pakistan’a yönelik dış politikası nedeniyle her zaman tepkisel ve pasif olmuştur ve hiçbir zaman kodlanmış bir strateji uygulanmamıştır (Daryaabi, 2020). Pakistan’a yönelik tanımlanmış strateji eksikliği Afganistan’ın dış politikasında şaşkınlık yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Karzai’nin Pakistan’a yönelik dostluk ve iş birliğinden ABD ile yüzleşmeye, Pakistan’ın Afganistan sorununun temel nedeninin resmi olarak açıklanmasına, Durand Anlaşması’nın geçmesine ve anlaşmanın tek taraflı

olarak itibarsızlaştırılmasına yönelik çelişkili sözleri ülkenin dış politikasının istikrarsızlığını ve kafa karışıklığını gözler önüne sermiştir. Bu karışıklık Pakistan medyası tarafından bile eleştirilmiştir (Karzai, Pakistan'ın Jeo Televizyonu ile röportaj, 21 Ekim 2011).

Yusuf Raza Gilani 'nin Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politikasında pratik bir değişimin eşlik etmesi beklenen Kabil ziyareti (16 Nisan 2011), iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde yeni bir gerginlik döneminin başlangıcı olmuştur. Gilani 'nin Kabil'deki varlığıyla eş zamanlı olarak Pakistan'ın alışlagelmiş diplomatik uygulamaların dışında olan bazı talep ve konuları gündeme getirdiği, Afganistan hükümetinden memnuniyetsizliğe neden olduğu açıklanmış ve görünüşe göre Pakistan'ın Afganistan'ın Hindistan ile ilişkilerini, Taliban'ın Afgan hükümetindeki varlığını ve NATO'nun Afganistan'daki güçlü yönlerini geri çekmesi konusundaki önceki taleplerini yinelemenin yanı sıra Gilani, bazı hükümet pozisyonlarında bazı kişilerin bulunması gibi bazı iç meselelere dikkat çekmiş ve Afganistan'ı Savunma Bakanlığı, İçişleri ve Ulusal Güvenlik Müdürlüğü (NDS) gibi bazı önemli pozisyonların kaldırılmasına ve kurulmasına işaret etmeye çağırmıştır. Bu talepler hiçbir zaman resmi olarak yayınlanmamış ancak Pakistan'ın talep paketinin bir kısmını Kabil'den oluşturduğu söylenmiştir (Andisha, 2015).

Gilani 'nin ziyareti ve iki taraf arasında tartışmalı konularda yaşanan anlaşmazlık sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler her geçen gün daha da gerginleşmiştir. Pakistan'ın Haziran 2011'de Afgan topraklarına düzenlediği roket saldırıları ve ardından Afganistan Yüksek Barış Konseyi Başkanı Ostad Rabbani'nin öldürülmesi iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde gerginliğin ve bozulmanın zirvesine damgasını vurmuştur. Afgan hükümeti bu saldırılar karşısında diplomatik kınama dışında başka bir eylemde bulunmamıştır. Ostad Rabbani suikastından sonra Afgan hükümeti Afganistan'daki savaşın ve terörün devamından sadece Pakistan'ı sorumlu tutmuş ve Taliban ile müzakere etmek yerine Pakistan'ın Afganistan'ın yanında olduğunu resmen açıklamıştır. Afgan hükümeti ve Cumhurbaşkanı Hamid Karzai 'ye göre Pakistan'da Ostad Rabbani 'ye suikast planı hazırlanmıştır. Karzai, "Profesör Rabbani, Quetta Konseyi'nden barış adına Pakistan'dan gönderilen biri tarafından şehit edildi ve intihar dışında barış mesajını getirenin adını bulan bir kişi tarafından şehit edildi." demiştir. "Quetta Konseyi tarafından gönderilmiş gibi görünen ve Malawi Enayatullah adlı bir kişinin sesiyle kaydedilen mesajı dinledim. Mesaj HPC'ye yönelikti ve Profesör Rabbani 'ye saygılı sözlerle hitap etti ve barış için

sahip olduğumuz istek ve çaba göz önüne alındığında, mesaj gözlerimizi kapattı ve Profesör Rabbani'nin öldürülmesine neden olan bu kişiyi kabul etti.” (Karzai, Givi TV ile röportaj, 21 Ekim 2011). Ayrıca bu röportajda Hamid Karzai, Pakistan'ın askeri ve istihbarat teşkilatını terörün ana nedeni ve Afganistan'daki savaşın devamı olarak açıkça tanımlamamaktadır. Karzai 'ye göre kendisi iki ülke arasındaki ilişkileri onarmak, kardeşlik ve dostluk ruhu inşa etmek için olağanüstü ve özel olarak çalışmış; ordu ve Pakistan istihbarat teşkilatının terörizmi araçsal olarak kullanması tüm bu çabaları boşa çıkaramamıştır. Karzai, ayrıca "aşırıcılığın Pakistan'da büyüdüğüne, Pakistan'da mabedi olduğuna, bu aşırılık ve terörizm gücünün Pakistanlı kardeşlerimiz tarafından kullanılmasının siyasetin bir aracı, yöntemi ve aracı olarak kullanıldığına" dair inancını belirtmiştir. Bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “Bu uygulamaya son vermeye çalışıyoruz ve ikimiz de bu eylemin sonuçlarına karşı harekete geçebiliriz. Pakistan kökenli ve desteklenen, teşvik edilen ve her iki ülkeyi de etkileyen aşırılıktan bahsediyorum, bu eylem sona ermeli.” (Karzai, Geo TV ile röportaj, 21 Ekim 2011).

NATO üyesi ülkelerin ve ABD'nin Afganistan'ın dostu ve müttefiki konumu Afganistan'ın dış politikasının eylemsizliğini artırmıştır. ABD ve NATO, Afganistan hükümetinin talebine rağmen Pakistan'a karşı herhangi bir eylemde bulunmayı reddetmiştir. Bu durum Batı ve Amerika'nın Afgan Cumhurbaşkanı'nın politikasına olan güvensizliğini yansıtmaktadır. Aslında bu dönemde ülkenin dış politikasının pasifliği Afganistan'ı ne Pakistan'ın ne Batı'nın ne de ABD'nin yanına götürmüş ve nihayetinde oyunun galibi terörle mücadelede ikili oynamasına rağmen Batı ülkelerinin kamuoyunu çeken ve Afganistan'ı daha fazla baskı altına alan Pakistan olmuştur.

3.1.3.2.Eşref Gani Döneminde Pakistan'ın Afganistan Politikası

Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin görevinin başlamasına iki ülke arasında artan bir gerginlik eşlik etmiştir. Başkan, Pakistan'a yönelik dış politikasına gerginliği azaltmaya dayalı yeni bir yaklaşımla başlamıştır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde yeni bir dönem açmaya ve yeni eylemleriyle güvensizlik azaltmaya çalışsa da selefi Hamid Karzai gibi bunu sağlayamamıştır. Afgan ve Pakistanlı liderler Londra Zirvesi'nin (4 Aralık 2014) oturum aralarında İngiliz Şansölyesi ile bir araya gelmiştir. Toplantıda Pakistan tarafı, Afganistan ile Taliban arasında bir barış toplantısı yapmaya hazır olduğunu duyurmuştur. Bu iş birliği ilanı sadece Batılı ülkelerin güvenini kazanmak için oynanan siyasi bir oyun olmuştur. Toplantının ardından Afgan barış sürecini ilerletmek için İslamabad'da Pakistan, Afganistan, Çin ve ABD Dörtlü Toplantısı düzenlenmiştir.

Sonuçsuz dört tur toplantı yapılmıştır. Bu toplantıların başarısızlıkla sonuçlanması Afganistan'ı Pakistan'ın samimiyetine daha şüpheli hale getirmiştir. Taliban savaşlarının genişlemesi ve Haqqani ağı intihar saldırıları Afganistan'ın sabrından taşmıştır. Cumhurbaşkanı Eşref Gani ve Afgan yetkililer Pakistan'ın Afganistan'la olan savaşlarından resmen bahsetmiştir. Buna karşılık Afganistan, Hindistan ile ilişkileri genişletme yönünde daha fazla adım atmıştır. Bu durum Pakistan'da güçlü bir öfke ve memnuniyetsizliğe yol açmış ve ülkenin çeşitli bölgelerinde terör ve intihar saldırılarını yoğunlaştırmıştır (Watanyar, 2018, s. 94).

Afganistan'da Ulusal Birlik Hükümeti'nin kurulduğu ilk aylarda Pakistan ile mutabakat imzalanmıştır. Eşref Gani hükümeti Pakistan'ın Afgan barış sürecine olan güvenini kazanmak ve Taliban'ı Afgan hükümetiyle müzakere masasına getirmek istemiş, Nawaz Şerif'in 2015'te Kabil'e yaptığı ziyarette her iki lider Eşref Gani ve Nawaz Şerif ikili iş birliği ve ağa karşı ciddi eylemlerde bulunma taahhüdünde bulunmamıştır. Bu iyi ilişkiler uzun sürmemiş ve Temmuz 2016'da Kabil'de militanları hedef alan ve 80'den fazla sivilin ölümüne neden olan terör saldırısının ardından Eşref Gani, Pakistanlı bir medya kuruluşuna verdiği röportajda Pakistan hükümetini Taliban ve El Kaide gibi terörist gruplara güvenli önbellet vermekle sert bir şekilde eleştirmiştir. Taliban'ın Pakistan'ın Quetta kentinde ofisleri ve özgürlüğü vardır ve 2018'de gerilim zirveye ulaşmıştır. Eyaletin düşmesinin ardından Gazni'de düzenlediği basın toplantısında Eşref Gani, Pakistan'ı yaralı bir Taliban üyesini Afgan sınırına yakın bir hastanede tedavi etmekle suçlamış ve Kasım 2018'de verdiği bir röportajda Afganistan'ın Pakistan'la geri alınan savaşının sona ermesi ve Pakistan'ın Taliban'ı Afgan hükümetiyle müzakere masasına sunması gerektiğini, 2018'in sonunda Afgan hükümetinin İçişleri Bakanı olarak Pakistan karşısı iki figüre sahip olacağını söylemiştir. Eşref Gani'nin iktidarı sırasında Afganistan'ın Pakistan ile ikili ilişkilerinin çok stresli olduğunu ve nihayetinde Pakistan'ın Afgan halkının güvenini kazanamadığını belirtmiştir (Pazhwak, News, 2019).

ABD'li yetkililer Pakistan'ı Afganistan'a yönelik politikalarını yeniden gözden geçirmeye teşvik etse de bu pozisyonlar sadece siyasi ve diplomatik tavsiyeler dahilinde kalmış ve Afganistan'a yönelik politikasını değiştirmemiştir. Pakistan'ın müdahalelerinin doruk noktası, Molla Haibatullah'ın Taliban'ın yeni lideri olarak ilan edildiği Batı medyasında yankılanmıştır. Pakistan'ın Quetta kentindeki bir camide Molla İmam ve Khatib olarak liderliğini açıklamadan önce Afgan hükümetine ve uluslararası ortaklarına

karşı cihat görevini yerine getirmek üzere Taliban saflarına katılmak üzere gençleri resmen işe almıştır. Bu da Pakistan'ı bir kez daha kamuoyunun baskısı altına sokmuştur. Ancak bu baskılar ülkenin Afganistan'daki yönelimini değiştirmemiştir (Hadi, 2020).

3.1.4. Pakistan-Afganistan İlişkilerinde Durand Meselesi

2640 kilometrelik Durand Hattı, 12 Kasım 1893'te Afganistanlı Amir Abdul Rahman Han ile Sereni Mortimer Durand arasındaki antlaşmalar sırasında 12 Kasım 1893'te Hindistan alt kıtasının İngiliz hakimiyeti sırasında çizilmiş ve Afganistan'ın bölgeleri Britanya Hindistan'ına verilmiştir. imzalanan bu antlaşma yedi maddeden oluşuyor ve aşağıdaki noktalara odaklanmaktadır:

- Anlaşmanın amacı, dostane bir atmosferde her iki fraksiyonun siyasi etki alanını tanımlamaktır.
- Anlaşmanın amacı, dostane bir atmosferde her iki fraksiyonun siyasi etki alanını tanımlamaktır.
- İleride işaretlerin eşleşmesinde herhangi bir sorun veya farklılık olması durumunda, güvenin sürdürülmesi nedeniyle sorun dostane bir ortamda çözülecektir.

Madde 7: Amir Abdul Rahman Khan'ın İngilizlerle iyi niyetle müzakere ettiğini ve özgür ve güçlü bir Afganistan dilediğini, bu nedenle İngiltere'nin emirin silah satın almasına ve ithal etmesine izin verdiğini belirtiyor. İngiliz hükümeti ayrıca önceki 12 rupiye ek olarak 6 rupi sözünde bulunmuştu. Mart 1905'teki Kabil Antlaşmaları, 1919'daki Rawalpindi ve 1920'deki Mansouri gibi antlaşmalar da Durand Antlaşması'nın hükümlerinin korunmasına vurgu yapmıştır. Londra'daki Afgan Bakan Shah Wali Han ve Arthur Henderson da eski anlaşmaların formalitesini vurgulamıştır (Nojumi, 2002, s. 315).

İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesi ve Hindistan'ın bağımsızlığından sonra Afganistan'ın bu fırsatı yakalaması, Peştunistan'ı ilhak etmesi düşünülmüştür. Ancak İngiliz hükümeti Durand'ın Hindistan ile sözleşmesinin imzalandığını, Hindistan'ın 1947'deki bölünmesine göre Pakistan topraklarına tutunan Peştunistan gibi Müslüman bölgelerin bu ülkeye kazandırılacağını açıkladığı için Afganistan'ın talepleri gerçekleşmemiştir (Rasheed, 2008, s. 168). Durand Hattı, bir sınır hattı olarak Peştunistan'ı Afganistan'dan ayırarak Pakistan'a ilhak edilmiştir. Pakistan'ın Peştun bölgelerinde bölgenin Hindistan veya Pakistan'dan birine ilhakı ile ilgili yapılan

referanduma göre bölge halkı Pakistan'ı ilhak etmeyi tercih etmiştir. Bu referandumda Afganistan üçüncü bir seçenek olarak görülmemiştir. Referandum, Hindistan ve Pakistan arasındaki Peştun sorununu çözse de Afganistan ile Pakistan arasındaki Peştunistan sorununu çözmemiştir. Afganistan'ın Birleşmiş Milletler temsilcisi Abdul Hüseyin Han Aziz, Pakistan'ın üyeliğine karşı oy kullanmış ancak aynı yılın Ekim ayında oyunu geri çekmiş ve Kabil'de Pakistan Büyükelçiliği kurulmuştur (Nojumi, 2002, s. 359).

Durand Hattı'nda Afgan analistler tarafından iki görüş ortaya atılmıştır: Birinci grup, Afganistan Kralı olan Abdul Rahman Han ile Hindistan İngiliz hükümeti arasındaki sınır anlaşmasının İngilizce olduğuna inanmaktadır. Abdul Rahman İngilizce bilmediği ve kopyasının veya Peştunce olarak belgenin kendisi tarafından imzalanmadığı için kabul edilmeyeceğini savunmaktadır. İkinci grup, böyle bir kopyanın imzalandığına, doğrulandığına ancak süresinin bittiğine inanmaktadır. Her iki görüşün ortak noktası, bugün Durand Hattı'nın mevcut olmamasıdır (Andisha, 2015, s. 171).

29 Haziran 1949'da Loya Jirga, ülkenin Afganistan'a ve Baloçistan üzerinden Hindistan Denizi'ne girmesi nedeniyle Durand Anlaşması'nı tek taraflı olarak kaldırmıştır. Bu tarihten sonra Zahir Şah veya Davud Han döneminde veya komünist yönetimde olsun, Afganistan'daki çeşitli hükümetler Pakistan'ın bu bölgelere sahip olduğunu tanımamış ve Pakistan'ın Peştunistan'daki egemenliğini resmi veya gayri resmi olarak onaylamamıştır. Zahir Şah, Durand Hattı'nı uluslararası sınır olarak tanımlamamıştır. Davud Han yönetimi altında Afganistan, Peştunistan 'da özerk yönetimler kurulması çağrısında bulunmuştur. Ayrıca 1978'de Afganistan'da Nur Muhammet Taraki tarafından meydana gelen komünist darbeden sonra Afgan hükümeti ülkelerinin doğal sınırlarını Sindh Nehri'ne çekmiştir. Bu arada Rusya, Afganistan'daki nüfuzu ve Büyük Peter'den bu yana ülkenin stratejik hedefi olan sıcak sulara erişim nedeniyle Afganistan'ın iddiasını desteklemiştir. Sınır hattı batıdaki Peştuları (Pakistan'da yaşayan) ve doğudaki Peştuları (Afganistan'da ikamet eden) ayırmıştır. Çünkü Dağıstan ve bugünkü Peştunistan her iki ülke için de ayrı bir öneme sahiptir. Peştunistan'ın Afganlar için avantajı Baloçistan üzerinden açık denize erişilmesidir (Farhang, 1992, s. 452).

Şekil 2: Durand Hattı Haritası

Kaynak:www.google.com

Peştunistan konusu da İslamabad için benzer şekilde önemlidir. Pakistan dört devlet ve bir kabile bölgesinden oluşur. Kabile bölgesi de dahil olmak üzere dört eyalet de bir şekilde birbiriyle ters düşmektedir. Panchapis, Sardis, Baluchis ve Pashtunlar hiçbir zaman birbirleri hakkında olumlu bir görüşe sahip olmamıştır. Pakistan'ın siyaset sahnesi, bu etnik gruplar arasında iktidar için sürekli rekabete sahne olmuştur. Dahası, iç çatışma Pakistan'ın Keşmir sorununu da ayırmış ve 1971'de Bangladeş'in başarılı bir şekilde ayrılması Pakistanlıları Afganistan konusunda tedirgin etmiştir (Ghobaar, 1978, s. 369).

Günümüzde Pakistan için hayati mesele, Peştunistan'ı ülkeden ayrılması durumunda ülkenin siyasi geleceğinin ve topraklarının ne olacağının belirsiz olmasıdır. Peştunistan bölgesi hem Afganistan hem de Pakistan için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle İslamabad ve Kabil, bölgenin ele geçirilmesi için sürekli rekabet halindedir.

Pakistan, Taliban yönetimi sırasında Durand Hattı sorununu bir şekilde çözmeye çalışsa da sonuç elde edememiştir. Aslında Pakistan hükümeti, Taliban'a hükmeden

ideolojinin Afganların etnik çatışmaları unutmamasına ve Islamabad'ın iradesi yolunda yürütmesine yardımcı olacağına inanmış ancak Pakistan'ın desteğine rağmen Taliban, iktidara geldikten sonra Durand Hattı'nı iki ülke arasında bir sınır hattı olarak kabul etmemiştir. Afganistan'ın Durand Hattı'nı iddia etmesi karşısında Pakistan bunu her zaman iki ülke arasında ortak bir sınır hattı olarak değerlendirmiştir. Parviz Musharraf, Eylül 2005'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda yaptığı bir konuşmada istinat duvarını Pakistan ile Afganistan arasındaki terör saldırılarını önlemek için önermiş ancak Afganistan'da Durand Hattı'nı gayrimeşru olarak görenler öneriye karşı çıkmıştır. Musharraf'ın önerisine gelince El Kaide'nin Afganistan'ın batısındaki nüfuzunu önlemek için ABD de dahil olmak üzere Batılı ve müttefik kamuoyunun kendisine uyguladığı baskıları hafifletmeye çalışmış; diğer yandan duvarı inşa etmek ve mevcut dünya stratejik denklemlerindeki yerini almak için uluslararası yardım istemiş olabilir. Pakistan'ın batı bölgeleri, ülkenin batısının az çok geçilmez doğal ortamında köktendinci dini çevrelerin daha fazla gözetiminde olmuştur. Öte yandan Afganistan'ın pazarlık yapmak ve daha fazla noktaya ulaşmak için güçlü bir konumda olmadığı, mevcut durumda meselenin çözülmesinin ve bu ülkede siyasi çoğulluğun ve çeşitli eğilimlerin henüz güçlenmediği, ABD'nin iki ülkeyi yönetenlerin arkasında olduğu ve buna aracılık edebileceği unutulmamalıdır (Gerigorian, 2009, s. 219).

General Musharraf, ayrıca 2006 yılında sınır bölgelerini güvence altına almak için Durand Hattı'na 2 bin 300 kilometre uzunluğunda bir çit inşa etme önerisini açıklamıştır. Talebe tepki gösteren eski Cumhurbaşkanı Karzai, iki ülke sınırındaki dikenli tellerin düşmanlık göstergesi olduğunu belirterek Durand Hattı'nı nefret hattı olarak selamlamış ve çiti çekmenin bir tür ayrımcılık olduğunu ilan etmiştir (Andisha, 2015).

Eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, ülkedeki savaşın Durand Hattı'na bağlı olduğunu söylemişti. Ona göre Afganistan'daki barış ve istikrar Pakistan ile doğrudan ilişkilidir ve buna karşılık ülke Durand Hattını kabul etmek istemektedir. Ashraf Ghani'nin Durand Hattı üzerindeki politikası, Durand Hattının Karzai'nin politikası olarak tanınmaması ile karakterize edilmektedir. Ancak çatışma hakkında yaptığı farklı nokta, Afganistan ile Pakistan arasında ve tüm bölge arasında geniş bir ekonomik ilişki kurulması karşılığında çatışmanın geçişine ve sessizliğine dayanıyor. Durand Hattı'nın, Afganistan'ın önemli bir bağlantı olarak stratejik bir rol oynadığı bu geniş coğrafi alanda ikili ve çok taraflı ekonomik ve ticari ilişkilerin ve açık sınırlar politikasının kurulması ve genişletilmesiyle aşılabileceğine inanıyor ve hala inanıyor ve Pakistan'ı işbirliğinden

çekti. ve işbirliğine ve yakınlaşmaya düşmanlık. Ancak bu politika şimdiye kadar bir sonuç vermedi ve Pakistan'ın müdahale ve düşmanlık yapmasına engel olmadı.

Uzun yıllardır Afganistan-Pakistan ilişkileri üzerinde şüpheleri barındıran Durand Hattı'nın terörle mücadele cephesine katıldıktan sonra bile Taliban'ı desteklemeye devam etme konusunda etkisiz olmadığı söylenebilir. Afgan yetkililer Durand Antlaşması'nın hukuki ve siyasi meşruiyetini defalarca sorgulamış ve yürürlükten kaldırılmasını istemiştir. Ancak Pakistan devlet insanları Durand Hattı'nı tartışmasız ortak bir sınır hattı olarak görmektedir. General Musharraf'ın Afganistan'a dönmesini önleyen en önemli faktörlerden biri Taliban'ı farklı biçimlerde desteklemeye devam etmektir. Bunun uzunluğu bugün Afganistan'da neo-Talibancılığın acil durumlarına tanık olunan ABD'nin Afgan hükümetine buna uyması için baskı yapmasıdır. Durand Hattı, Pakistan devlet insanları tarafından yarım asırdan uzun süredir üzerinde düşünülen Afganistan ve Pakistan arasında resmi sınır görevi görmektedir (Salimi, 2018, s. 51).

Bu nedenle İslamabad yetkilileri, mevcut durumu kullanarak Taliban kartıyla oynayıp Durand Hattı meselesini ABD'nin yardımıyla sonsuza kadar tarih arşivlerine gönderebileceklerine ve Afganistan'ın bu konudaki protestolarına son verdiklerine inanmaktadır. Ancak Pakistan'ın talepleri karşılanmazsa Afganistan'a müdahale edilmemesi ve Pakistan'ın ABD'nin ulusal çıkarlarına hizmet etmeyen ve Kabil'deki ABD destekli hükümeti tehdit etmeyen terörle mücadelede ABD'ye verdiği desteğin boyutu konusunda başka kararlar alınabilir.

3.2.Güncel Boyutuyla Pakistan'ın Afganistan Politikası

Afganistan'daki savaş, uluslararası toplum ve NATO'nun üç yıllık varlığının ardından 2004 yılında yeniden başlamıştır. Afgan hükümeti her zaman İslamabad'ın ikilipolitikasını ve Pakistan'ın Taliban direnişçileri ve Haqqani militanlarına olan desteğini Pakistan istihbarat teşkilatının müdahalelerini ülkedeki savaş ve güvensizliğin devamında bir faktör olarak suçlamıştır. Ancak ABD, Pakistan'ın Afganistan'ın güvensizliğini ve Taliban ve Haqqani ağının ABD ve NATO güçlerine yönelik saldırılarını görmezden gelse de Batı ve ABD Afgan tarafının görüşlerini daha az dinlemiştir. ABD'nin bu yaklaşımının nedeni Pakistan ile ilişkileri ve ülkenin kritik koşullarını korumak olmuştur. Ancak Bin Ladin'in Abitabad'da ve mantıken ISI'nin gözünden uzak olamayan tamamen militarize bir bölgede öldürülmesi Pakistan'ın skandalını artırmıştır (Andisha, 2015, s. 19).

Batı ve Pakistan arasındaki destekleyici politika ve uyumun devam etmesi ABD

ve Pakistan arasındaki stratejik yakınlaşmayı göstermektedir. ABD, Afganistan'da geçirdiği on iki yılı aşkın süre boyunca Pakistan'a Afganistan'ın gelişmelerinde üstün bir konum sağlamıştır. Bu, Afganistan ve Pakistan arasında seçilirse ABD'nin nihayetinde Pakistan'ı seçeceği anlamına gelmektedir. ABD Başkan Yardımcısı bu durumu açıkça belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Karzai yaptığı görüşmede Pakistan'ın ABD için Afganistan'dan 50 kat daha önemli olduğunu söylemiştir. ABD'nin bu politikayı seçmesi için birçok neden ve birçok nesnel tezahür vardır. Pakistan, ABD'nin stratejik bir müttefiki olarak ABD bölgesel politikasında özel bir yere sahiptir. Amerika için Pakistan korku ve umut, fırsat ve tehdit siyasetinin sembolüdür. Bu ülkede köktendinciliğin ve aşırıcılığın ortaya çıkması ve büyümesi Batı ve ABD için tehdit oluştururken Pakistan'ın bölgesel ve küresel etkileşimlerde ABD adına aracılık etmesi Pakistan'a bir fırsat ve umut vermektedir (Spanta, 2017, s. 438).

Pakistan'ın bölgenin Taliban antlaşmasına karşı terörle mücadele ve aşırıcılık konusundaki ikili politikası, ABD'nin ikili terörle mücadele politikasına kadar uzanmaktadır. Batı ve ABD terörizm, çıkar odaklı bölgesel ve küresel hedeflerine uygun olarak tanımlamaktadır. Terörizme seçici muamele, bazı terör çevreleri destekçileriyle hoşgörü politikası ve son olarak Pakistan ve ISI'nin Taliban'a, Haqqani Ağı'na ve bazı El Kaide liderlerine verdiği kapsamlı desteklerden feragat etme ABD'nin bu konudaki ikili politikasını göstermektedir (Watanyar, 2018, s. 255). Cumhurbaşkanı Karzai, Afganistan-ABD ilişkilerinde yaşanan gerginliğin nedenlerinden birinin ABD'nin sahtekarlık, terörizm, eğitim ve donatısının ana merkezlerini hiçe saymasıyla ilgili olduğunu söylemiştir. ABD, Afganistan'da barış ve güvenliğin anahtarının Pakistan'ın elinde olduğuna inanmaktadır. "Jirga 'da belirttiğim gibi, benim bakış açımdan ve deneyimlerime göre, ki bu benim görüşüme göre %100'dür, sahip olduğum bilgilere dayanarak, Afganistan'da barış doğrudan ABD ve Pakistan'a bağlıdır. ABD ve Pakistan bizimle dürüst davranır ve isterse, ülkemizde barış gelir ve barış süreci başlar, eğer bu ülkelerden biri bu konuda dürüst değilse, o zaman bize gelir ve meslektaşımızın bu konuda dürüst olmadığını ve kimin dürüst olup olmadığını biliyoruz." (Karzai, Basın Toplantısı, 2014/02/26).

3.2.1. Pakistan'ın Afganistan'daki Hedefleri

Pakistan hükümetinin Afganistan'da gerçekleştirmeye çalıştığı hedefler, Afganistan'daki dış politikasını oluşturmaktadır. Bu arada siyasi nüfuz ve Hindistan'a karşı koymak için İslamabad ile aynı hızda bir hükümet kurulması, Afganistan'ın siyasi

gelişmelerinde Hindistan'ı sınırlandırmak, ülkenin hayati hedefleri arasında yer almaktadır. Ülkenin Afganistan'daki ekonomik kaynaklarına erişim, Afganistan'ın su kaynaklarının kontrolü ve sömürüsü gibi ekonomik çıkarları bir dizi dış politika hedefi olarak işaretlenirken en önemli ve hayati olmayan hedeflerden biri olarak sınıflandırılabilir (Kamjo, 2018, s. 144).

Afganistan'a yönelik dış politikasına yol açan Pakistan'ın Afganistan'daki stratejik hedefleri, Afganistan cihatlarından bu yana devam etmektedir. Kızıl Ordu'nun Sovyet işgaline karşı Afgan cihadı sırasında olduğu gibi Pakistan, Hindistan'la yüzleşmek ve ulusal kimliğini ve coğrafi sınırlarını güçlendirmek için Afgan hükümeti üzerinde nüfuz kurma fırsatını kullanmıştır. Bu fikir daha sonraki dönemlerde ve günümüze kadar devam etmiş ve ülkenin dış politikasının bir devamını ve istikrarını oluşturmuştur. Son yıllarda İslamabad hükümeti stratejik ve temel hedefler olarak üç temel teyakkuza vurgu yapmıştır. Pakistan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kaini, üçlü İstanbul zirvesine ülkesinin endişelerini açıkça belirtmiştir. Bir dizi temel konudan bahsetmiştir. Endişelerinden biri Durand Hattı üzerindeki tarihi anlaşmazlıklardan gelmiştir. İkincisi, Afganistan'ın güçlü bir savunma hareketi yapacağından endişe etmiştir. Üçüncüsü, Afgan-Hint ilişkilerinin genişlemesinden memnun olmamıştır (Spanta, 2017, s. 642). Aslında Pakistan'ın Taliban'ı destekleme ve yabancı güçlere Afganistan'dan çekilmeleri için baskı uygulama politikası büyük ölçüde bu hedeflere uygundur. Pakistanlı yetkililer her zaman bu hedefleri açıkça ifade etmekten kaçınmış ancak bazı resmi olmayan Pakistanlı kaynaklar bunları vurgulamıştır.

Pakistanlı yetkililer, Pakistan'ın Afganistan'daki NATO güçlerinin varlığının yanı sıra ülkenin Afganistan'a müdahalesini ve nüfuzunu sınırlamasının Pakistan'ın Afganistan'daki gelişmelerdeki rolünü azaltacağına inanmaktadır. Pakistan, Afganistan'daki uluslararası toplumun varlığından sonra ABD ve Batı'yı, Afgan cihat döneminde olduğu gibi Afganistan'ın siyasi ve askeri işlerini yönetmesi için Pakistan'a güvenmeye, bölgedeki ve Afganistan'daki tüm gelişmelerin liderliğini Pakistan'a devretmeye her zaman ikna etmeye çalışmıştır. Batı ve ABD'nin Afganistan'daki fiziki varlığı, Pakistan'ın Afganistan'daki yerinin bozulmasına ve terörle mücadeleye yol açmıştır. Batılı güçlerin ve NATO güçlerinin geri çekilmesi Pakistan'ı bir kez daha ABD ve NATO politikalarına aracılık etmek durumunda bırakacaktır. Pakistan; ABD ve NATO adına daha fazla uluslararası statüye ve güvenilirliğe sahip olmuştur. Öte yandan NATO güçlerinin ve Amerikan askerlerinin yokluğunda Afganistan'ın siyasi gelişmelerine,

belirli hedeflerine uygun bir şekilde liderlik etmenin ve yönetmenin yanı sıra yaptığı göreve karşı önemli bir mali ve ekonomik fayda sağlayacak olan Pakistan olacaktır (Pahlawan, 2015, s. 83).

Pakistan'ın Afganistan'daki diğer stratejik hedeflerinden biri de Hindistan'ın ülkedeki siyasi ve ekonomik nüfuzuna karşı koymaktır. Pakistan uzun zamandır Hindistan'ı bölgeye ve Afganistan'a kapatma politikası izlemektedir. İki ülkenin rekabeti, dış politikanın Afganistan'a yönelimini yansıtmaktadır. Pakistan uzun zamandır Hindistan'ın Afganistan'da tek başına veya Afganistan ile iş birliği içinde bir üssü olması durumunda bunun Batı Pakistan'ın sınır bölgelerindeki durumu bozabileceğinden endişe etmektedir (Fier, 2017, s. 163).

Hindistan, mücahit hükümetinin zaferinden sonra Afganistan ve mücahit hükümetinin desteklenmesinde olumlu rol oynayan ülkelerden biri olmuştur. Mücahit hükümetinin zaferi, Pakistan'ın aksine Hindistan tarafından arzu edilir ve kabul edilebilir olmuştur. Böylece Taliban'ın yönetimine kadar ve hatta cihatçı tarafların Taliban'a karşı direnişi sırasında mücahitleri ve Afganistan halkını destekleme politikasını benimsemiştir. Taliban hükümetinin düşmesi ve Afganistan'daki uluslararası toplumun varlığıyla Hindistan, Afganistan'a en etkili bağışçı ülkelerden biri olmuştur. Hindistan'ın ekonomik yardımı, Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecine yaptığı önemli katkı ve son olarak iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin genişlemesi ve Hindistan'ın Afganistan'daki siyasi temsilinin yeniden açılması, ülkenin Afganistan'daki siyasi gelişmelere olumlu ve yapıcı yaklaşımını göstermiştir. Bu etkili ve ciddi Hint varlığı rakibi Pakistan için dayanılmaz olmuştur. Dolayısıyla Pakistan bu izinsiz girişi her zaman doğrudan ve dolaylı olarak engellemeye çalışmıştır (Sajjadi, 2018, s. 353).

Afgan hükümetine yönelik başlıca taleplerinden biri Hindistan'ın Afganistan'daki siyasi ve ekonomik varlığını sınırlamaktır. Abdul Qaiyum Sajjadi, Afgan parlamento heyetinin bir sivil toplum kuruluşu tarafından Pakistan'a yaptığı ziyarete katılmış, Pakistan'ın Afganistan'daki savaşı sona erdirmek için en önemli iş birliği taleplerine tanık olmuştur. Bu durum üst düzey Pakistanlı yetkililer tarafından açıkça dile getirilmiştir. Hindistan'ın Afganistan'daki diplomatik varlığından duyulan hoşnutsuzluk ifade edilmiş ve NATO'nun Afganistan'daki askeri güçlerinin varlığıyla birlikte bu durum, Afganistan'da devam eden savaş ve güvensizliğin nedenlerinden biri olarak nitelendirilmiştir (Sajjadi, 2018, s. 361). Cumhurbaşkanı Karzai, Pakistan'ın Afganistan'ın Hindistan ile diplomatik ilişkileri konusundaki endişelerini reddetmiştir.

Bu ilişkilerin yapıcılığı, İslamabad makamlarının olumsuz zihniyetinin, Taliban'ın ülkenin siyasi sistemindeki varlığını desteklemenin, İslamabad ile aynı hizada olan siyasi güçlerin rolünü vurgulamanın ve nihayetinde Afgan hükümeti tarafından Pakistan'ın siyasi ve ekonomik çıkarlarını güvence altına almanın Pakistan'ın Afganistan'daki en önemli hedeflerinden biri olduğunun altını çizmektedir. Pakistan bu noktaları diplomatik normların ötesinde ve siyasi nezaket dışında da vurgulamıştır. Afgan siyasi pozisyonlarında yeterli Peştun bulunmaması, Afganistan'ın siyasi sisteminden memnuniyetsizliği, Pakistanlı yetkililerin sorumsuz açıklamalarının bir parçası olmuştur ve bunun ötesinde kendi güçlerini desteklemek ve Afgan hükümetini etkilemek gibi bazı siyasi hedefler iyi görünmüştür (Andisha, 2015, s. 149).

Yukarıdakiler, Pakistan'ın Afganistan'a yönelik stratejik hedefleri olarak ilk başta etik olmayan bir şekilde diğer beyan edici hedeflerin ötesinde ifade edilmiştir. Ancak yavaş yavaş daha belirgin hale gelmiştir. 9-13 Ağustos 2007'de Kabil'de düzenlenen ve 700'den fazla siyasi figür ile Afgan ve Pakistanlı parlamenterlerin temsilcilerinin katıldığı Danışma Barış Jirga 'da Pakistan tarafı yukarıdaki hedefleri açıkça belirtmiş ve Afganistan'da barışın tesisi için ön koşul olarak belirtilmiştir. Jirga 'da bulunan Afgan diplomatlardan Dr. Abdul Qayum Sajjadi kitabında şunu ifade etmiştir:

"Birinci Barış Danışma Jirga Komitesi üyesiydim ve komitenin Afganistan'daki yabancı güçlerin varlığı, Hindistan'ın ülkedeki diplomatik varlığı ve diğer bazı konulardaki görüşmesinde ciddi anlaşmazlıklar yaşandı. Pakistan tarafı Kandahar ve Celalabat'taki Hint konsolosluklarını engellemekte ısrar etti. Görüşmede ayrıca NATO güçlerinin geri çekilmesi ve İslam Devletlerinin askeri güçlerinin değiştirilmesi vurgulandı. "Ancak Afgan tarafı bu konuları içişleriyle ilgili olarak nitelendirdi ve kontrol edilemezdi." (Sajjadi, 2018, s. 358)

Pakistan Cumhurbaşkanı General Musharraf bir keresinde Afgan hükümetinin yüzde 50'sinden fazlasının Panjshiri'nin elinde olduğunu belirtmiştir. Tüm devlet dairelerine Ahmad Shah Massoud'un fotoğrafı yerleştirilmiştir ve Afgan Peştunlar bu durumdan memnun değildir (Spanta, 2017, s. 610). Pakistan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kaini de Afgan hükümetinde dengeden her zaman bahsetmiştir. Denge, Taliban'ın isyanının aslında Tacik hükümetine karşı olduğu ve adaletsizliğe son vermesi gerektiği anlamına gelmiştir (Spanta, 2017, s. 285).

Ancak Cumhurbaşkanı Karzai 'ye göre terörizmin ve baskının siyasi nüfuzu sağlamak ve stratejik derinliğe ulaşmak için kullanılması sadece Pakistan'a başarı

getirmekle kalmayacak, aynı zamanda ülkeyi bu uğursuz fenomene yönelik ciddi tehditlere maruz bırakacaktır. Cumhurbaşkanı Karzai, Pakistan ve Afganistan arasındaki iyi ve dostane ilişkilerin ticaret hareketliliği ve ekonomik kalkınmanın Pakistan'ın nüfuzu için en iyi alanlar olduğuna inanmaktadır. *"Pakistan, Afganistan'daki stratejik derinliği korumak için aşırı cılızlığı bir araç olarak kullanıyorsa, bu amaca asla ulaşamayacağını, ancak iki ülkeyi daha fazla sefalet ve yıkımın saracağına bilmelidir. Pakistan için, stratejik derinliğe sahip olmak istiyorsa, güçlü bir ekonomiye sahip dost bir Afganistan, iki ülke ve dünya arasındaki ticari ve ekonomik faaliyetlerin hareketliliğine sahip olduğu kardeşçe bir Afganistan, stratejik derinliğin en iyi alanı olabilir."* (Karzai, Pakistan'ın Jivi Televizyonu ile röportaj, Ekim 2011).⁴

Afganistan'daki stratejik derinlik kavramı, İslamabad'ın Afgan cihatçıları hakkındaki görüşlerini kullanmak için gerekli ve kapsamlı araçları kullanmasıyla Pakistan'ın dış politika hedeflerine girmiştir. Bu kavram hiçbir zaman belirgin bir şekilde tanımlanmamış olsa da Pakistan'ın Kabil'de kendi rejimini kurma konusundaki ciddi niyet ve iradesini yansıtmaktadır. Araştırmacılardan birine göre Pakistan'ın stratejik derinliklere olan ilgisi Afgan savaşı sırasında oluşmuş ve bu noktada Zia-ul-Haq, Pakistan'ın cepheye yer alarak Kabil'de rejime sahip olma hakkına sahip olduğunu hissetmiştir. Pakistan siyasetindeki bu görüş iki ülke ilişkilerinde her zaman ciddi gerginliklere neden olmuştur. Afgan yetkililer, Pakistan'ın Afganistan'ın dış politikasındaki veto haklarına şiddetle karşı çıkmıştır. Doğal olarak bu vizyonun sunulması, dostane ilişkiler kurmanın ve iki ülke arasındaki karşılıklı güvene kapanmanın önünde ciddi bir engeldir (Salimi, 2018, s. 234).

3.2.2. Pakistan'ın Afganistan Politikasında Güvenlik Faktörü ve Taliban'la İlişkiler

Amerika Birleşik Devletleri, 2019'da Doha'da Taliban ile imzaladığı anlaşma uyarınca kalan askerlerini Mayıs ayında Afganistan'dan çekecektir. Ancak şiddet artmış ve Doha Anlaşması ile Afganlar arası görüşmeler çok az ilerlemiştir. Bu durumda ABD askerleri çekilirse Taliban barış sürecini terk edebilir ve güç kullanarak iktidarı ele geçirebilir. Bu, 1990'larda Taliban'ın stratejik derinliğini inşa etmek ve Hindistan'ın Afganistan'daki etkisini önlemek için kurulmasından bu yana grubu destekleyen Pakistan için kesinlikle "tamamlanmış bir görev" olabilir (Maizland, 2020).

Afgan hükümetinin Yeni Delhi ile yakın bağları vardır ve Delhi'yi dışarıda bırakmak Hindistan'ın çıkarlarına zarar verecektir. Bununla birlikte İslamabad,

"sorumlu" bir ABD geri çekilmesi çağrısı yapıyor gibi görünürken defalarca Kabil'de kapsayıcı bir hükümeti tercih ettiğini vurgulamıştır. Bu durum, Pakistan'ın Taliban'ı destekleme suçlamalarını başka yöne çevirme girişimi olabilir. Ancak Pakistan'ın iktidara gelen militan gruba karşı çıkması ve dini kuralları yeniden tesis etmesi için geçerli sebepleri vardır. Eski bir ABD terörle mücadele yetkilisi olan Tracy Bacon, *"Pakistan ve Taliban uzun süredir ortak çıkarlara sahip olmalarına rağmen, bir dostluk geliştiremediler."* demektedir (Bahrami, 2019, s. 2).

Pakistan'ın güvenlik güçleri büyük ölçüde Afgan Taliban'ını küçümserken Taliban Pakistan'ın müdahalesini sık sık eleştirmektedir. İslamabad yıllardır Washington'un emriyle Taliban'a baskı yapmaya çalışmaktadır. 11 Eylül'den önce ABD, Pakistan'dan eski Taliban lideri Molla Ömer'e Usame bin Ladin'i teslim etmesini istemiş ancak Pakistan bu isteği reddetmiştir. Pakistan eski Cumhurbaşkanı Pervez Müşerref de bunu denemiş ancak Taliban'ın Bayman'daki Budist heykellerini yok etmesine engel olamamıştır. Taliban'a baskı yapma çabaları, grubun düşmesinden sonra da devam etmiştir. Afgan çatışması durduğunda ve ABD diplomatik bir çözüm aradığında İslamabad, Taliban'ı müzakere masasına çağırmıştır. Ancak Taliban Pakistan'ı yok saymış ve Afgan hükümeti ile gizli görüşmelere başlamıştır. Bu durum, görüşmeleri kontrol etmek isteyen Taliban'ı kızdırmıştır (Azami, 2018).

Pakistan İstihbarat Servisi (ISI) 2010 yılında Taliban'ı ve gurubun mevcut lider yardımcısı Molla Baradar da dahil olmak üzere Taliban liderlerinin yarısını tutuklamıştır. Pakistan'da gözaltında tutulan bazı Taliban üyeleri istismar edilirken Taliban Savunma Bakanı Molla Obaidullah'ın ISI işkencesi altında öldürülmüş olabileceği düşünülmüştür. Pakistan, Taliban'a ev sahipliği yapar ve yardım ederken aynı zamanda onlara zulmetmiştir. Pakistan, bunu kısmen ABD'nin isteği üzerine yapmış ve Taliban'ın ana düşmanlarının yanında yer almıştır. Aslında İslamabad, 2001'de grubu devirmek için ABD öncülüğündeki askeri kampanyada etkili olmuştur. Pakistan; iade edilenler, grubun daha sonra Guantanamo Körfezi'ne transfer edilen eski ABD büyükelçisi Molla Zaeef de dahil olmak üzere Taliban savaşçılarını ele geçirmiştir. Molla Zaeef, anılarında Pakistan İstihbarat Teşkilatının çok kötü olduğunu söylemiş, bu görüş daha sonra birçok Taliban üyesinin görüşlerine yansımıştır (Aqajaree, 2016, s. 113).

Şekil 3: Talibanın Eğitim kampları

Kaynak: www.google.com

Diğer bir deyişle Taliban ile Pakistanlı taraftarları arasında ilişkilerinin devamını olumsuz etkileyebilecek bir düşmanlık vardır. Genel olarak Afganistan, Pakistan'a şüpheyile bakarken Taliban rejiminin Islamabad'dan uzaklaşmak ve Afganistan'da halkın desteğini almak için siyasi bir nedeni vardır. Taliban oluşumunun ilk aşaması, Pakistan'daki Cemaate İslami Pakistan (Jamaat-e-Islami Pakistan-JIP) ve Cemiyeti Ulema İslami Pakistan (Jamiat Ulema-e-Islami Pakistan-JUIP) olan iki İslami siyasi partinin faaliyetlerine dayanmaktadır. İslam yasalarına yakın olan ve İhvan-ul Muslimin'in (Müslim Kardeşleri) ideolojisini takip eden partilerden biri olan JIP'nin liderleri Hüseyin-ul Bana Seyit Kutb ve Kadı Hüseyin Ahmet idi. Bu liderler 1980 yılında Ziya-ul Hak devletine çok yakın olup Pakistan ordusunun üzerinde önemli ölçüde etkisi vardı. Ayrıca, JIP'nin bir kısmı Suudi okulunun (Vehhabilik) etkisi altındaydı ve dünyanın dört bir yanındaki bazı devrimci aktivistlerle, özellikle Mısır örgütleriyle

kapsamlı temaslara sahipti (Nojumi, 2002, s. 118). Afgan Taliban'ın ruhani babası, Benazir Butto hükümetinin yakın bir müttefiki ve JUIP'nin lideri olan Mawlana Fazl Rahman, Suudi destekli Deobandi ekolüne daha yakındı. Mawlana Fazl Rahman özellikle Pakistan'daki Afganistan, Beluçistan ve Kuetta sınırlarında dini medreselerde aktif olarak nüfuzu olması gerektiğine inanmaktaydı (Nojumi, 2002, s. 119).

Deobandi ekolü, 1866 yılında Hindistan'da Muhammed Kasım Nanautavi ve Raşid Ahmed Gangoni tarafından temelleri atılmış İslami harekettir. Seyyid Ahmed Han'ın modernist İslam anlayışına karşı doğmuş ve Güney Asya'ya yayılmıştır. Ümmetçi bir anlayış benimseyen hareket, Saf İslama dönmeyi amaçlamaktadır. Deoband ekolünün karakteri, bir yandan İslam'ın birliğini sapkın dinlere karşı savunmayı kendi sorumluluğu olarak gören, diğer yandan da İslam'ın entelektüel ve manevi liderliğini göz önünde bulunduran geçmişe dönmenin bir tür ortodoksluğudur. Otoritesi Sünni dünyasıdır. Kurulduğu günden bu yana sadece İslam dünyasında öğrenci yetiştirmek için çalışmakla kalmamış, Pakistan zincir okulları aracılığıyla düşünce dallarını da aktif tutmuştur. Hindistan alt kıtasındaki güçlü rakiplerin gerçek zorlukları, Keşmir sorunu ve Pakistan'ın Hindistan'a karşı İslamcı iddiaları göz önüne alındığında, Deobandiler kendileri için önemli misyonlar tanımladılar. Bu nedenle eğitim konularını ele almanın yanı sıra İslam dünyasının sosyal ve siyasi meselelerini de dikkate almışlar ve yeni gelişmeler karşısında yeni ve geleneksel yorumlarla karşı karşıya kalmışlar, iktidarın büyüyle karşı karşıya kalan bir yüzleşme ile karşı karşıya kalmışlardır. İslam'ın başlangıcının şanlı geçmişine dönmek onun temel dayanağıdır (İkram, 2007).

Deobandi ekolünün önyargıları, din adamlarını, bireylerin "özel alanına" ve "akıl olgunluğuna" ciddi şekilde saldıran bir süreç olan toplumun kültürel-ahlaki saflığını organize etme konusunda yetkin olduğunu düşünmeye yöneltmiştir. Günümüz modern dünyasında yaşanan hızlı değişimler karşısında Deoband takipçilerinin geçmiş ve geleneksel uygulamaları, İslam toplumlarının sosyal ve kültürel hayatında, şiddeti körükleyen bir kriz yaratmasının yanı sıra gelişmelerinin önünde de bir engel teşkil etmektedir. Her ülkenin Afganistan ve Pakistan'ı işgal ettiği ve "Taliban" platformundan çağdaş uygarlığın mantığını ve tezahürlerini hedef aldığı bir trajedi. Pakistan okulları ve militan grupları tarafından desteklenen Deobandi ideolojisi, fanatik önyargıları ve katı dogmalarının bir sonucu olarak İslam'ın şefkatli ve hoşgörülü yüzünü tasvir ettiği için bugün bölgede ciddi bir sorun haline geldi. Afganistan'ı diğer tüm ülkelere daha fazla hedef alan askeri hedeflerle uyumlu (Mübariz, 2005).

1990’larda Taliban, İslamabad’a itaatsizlik etmiş ve önceki Afgan hükümetleri gibi Pakistan ile tartışmalı sınır olan Durand Hattı’nı reddetme politikası izlemiştir. Taliban savaşçıları geçtiğimiz günlerde Pakistan’ın Peştun bölgelerinin Afganistan’a ait olduğunu iddia etmiştir. Taliban’ın iktidara dönüşü bir parlama noktası olabilir çünkü Pakistan, Durand Hattı boyunca hattın her iki tarafındaki aşiret bölgelerini ve aileleri ayıran ve oradaki ekonomik faaliyeti engelleyen bir sınır çiti inşa etmektedir. Görünüşe göre Taliban bazı yerlerde sınırda yapılaşmayı ve çitleri engellemeye çalışmıştır. Ayrıca Taliban gibi bir rejim, Pakistanlı milislere düşman olabilir. İslamabad milislerle ikili bir strateji izlemektedir. Pakistan kuvvetleri ülkeye en çok fayda sağlayan Afgan Taliban ve Lashkar-e-Taliban gibi bazılarını desteklemekte ve Horasan kolu, El Kaide ve saldıran Taliban Pakistan gibi diğerlerine karşı çıkmaktadır. Ancak Taliban böyle bir yaklaşıma sahip değildir. Grup aslında İslam Devleti’ne karşı olsa da hala El Kaide’yi barındırmaktadır. El Kaide üyeleri 2014’te Pakistan tarafından aşiret bölgelerinden Afganistan’a sürülen Tehreek-e-Taliban Pakistan’ı (TTP) kınamamış veya saldırmamıştır (Sajjadi, 2018, s. 391).

TTP, 2007 ve 2015 yılları arasında 2014’te bir okula yapılan acımasız saldırı da dahil olmak üzere defalarca saldırılar ve ağır kayıplarla Pakistan’ı teröre maruz bırakmıştır. Tehreek-e-Taliban Afganistan tarafından desteklenen ve teşvik edilen bir Pakistan Taliban kışkırtma olasılığı Pakistanlı liderler tarafından değerlendirilmelidir. Pakistan’daki işçilerinin grup tarafından saldırıya uğraması Çin için de kötü bir haber olmuştur. Taliban 1990’larda olduğu gibi iktidara dönüp aşırılık yanlılarına ev sahipliği yaparsa Amerika Birleşik Devletleri muhtemelen İslamabad’dan misafirlerini sınır dışı etmeleri için onlara baskı yapmasını isteyecektir. 2001’de böyle bir talep işe yaramamıştır, bundan sonra da işe yaramama ihtimali vardır. Bu durumda Pakistan suçlanacak, sonuç olarak ABD-Pakistan ilişkileri zarar görecektir ve bu da İslamabad’ı Pekin’in kollarına daha da itecektir (Maziland & Laub, 2020).

İslamabad, Taliban rejimi üzerinde Pakistan hükümetleri tarafından üç ülkeden biri olarak tanındığı 1990’larda olduğundan daha az güce sahiptir. Taliban; İran ve Rusya gibi eski muhalifleri veya siyasi bürosunun bulunduğu Katar da dahil olmak üzere bölgedeki çoğu ülke ile yakın zamanda diplomatik ilişkiler kurmuştur. Taliban iktidara gelirse Pakistan’ın Afganistan ile ekonomik bağları bozulabilir. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası toplum muhtemelen Afganistan’a ticareti ve yatırımını kısıtlayan yaptırımlar uygulayacaktır. Bu durumda İslamabad’ın Orta Asya ile Afganistan üzerinden

bağlantı kurma yönündeki uzun süredir devam eden özelemleri sona erecektir. Ek olarak diğere Afgan silahlı grupları Taliban'ın ele geçirilmesine direnebilir. Çatışma ve devam eden istikrarsızlık ekonomik faaliyeti daha da bozabilir, Pakistan'a yerinden edilmiş insanları göndererek ülkenin sallantılı ekonomisine ağır bir yük bindirebilir ve militanlar ile kaçakçıların Pakistan'a sızmasını kolaylaştırabilir (Mujib, 2019).

Uyuşturucu ticareti ve kaçakçılığı kesinlikle Taliban rejimi altında yoğunlaşacaktır. Bu grup, narkotik yetiştiriciliği ve üretimi ile yoğun bir şekilde ilgilenmektedir ve ekimini ve kaçakçılığını kolaylaştırmak için hükümetinin kaldırmaçlarını kullanabilir. Afyon, Afganistan'ın ana gelir kaynağıdır ve harap olmuş ülkenin iyi ekonomik seçimler yapması yıllar, on yıllar alabilir. Afganistan'da uyuşturucu kaçakçılığındaki patlama Pakistan için bir kabustur. Ülkenin günümüzde önemli bir bağımlı nüfusu vardır. Son yıllarda Pakistanlı gençler arasında "kristal cam" tüketimi giderek daha popüler hale gelmiştir ve Afganistan'da ucuz cam üretilmeye başladıkça durumun kötüleşmesi muhtemeldir. Tüm bu sorunlara rağmen Taliban tarafından yönetilen bir Afganistan, Pakistan ile en azından mevcut hükümete göre daha az dostane ilişkilere sahip olacaktır. Delhi, bölgede Taliban ile diplomatik ilişki kurmayan az sayıdaki güçten biri ve Taliban yeniden iktidara gelirse onu dezavantajlı konuma getirecektir (Shahidy, 2020, s. 1).

Taliban'ın İslamabad'da iktidara gelmesinin bedeli muazzam olacak ve Pakistan'ın ulusal güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını tehdit eden fakir, istikrarsız, uyuşturucu bağımlısı ve kuluçka dönemindeki terörist bir devlet olarak Afganistan'ın kaderini belirleyecektir. Bu nedenle Pakistan'ın Afganistan'da siyasi bir çözümü kolaylaştırmak ve hükümetin çökmesini ve iç savaşın patlak vermesini önlemek için çabalarını yoğunlaştırması beklenmektedir. Ancak durdurulan barış görüşmeleri ve ABD'nin Afganistan'dan çekilme olasılığı ile bir "fırtına" oluşmaktadır.

3.2.3.Afganistan Barış Süreci ve Pakistan

Pakistan kırılgan bir ekonomiye sahiptir. Dış yardımlar ve uluslararası finans kuruluşlarından krediler olmadan kargaşa ve ekonomik dağılma içinde bu, sadece Hindistan ile rekabet etmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda siyasi, sosyal ve coğrafi bakımdan çökme olasılığı mevcuttur. Kuruluşundan bu yana ekonomik durumu bölgesel gelişmelere bağılı hale gelmekte ve jeopolitik oyunlarla ayakta durabilmektedir.

Ekonomik sorunlar girdabındaki çöküşünü ve ulusal para biriminin değere kaybetmesini önleyebilmiştir. Yaklaşık 30 yıldır İslamabad'ın ekonomik gelirlerinin bir

kısmı Afganistan ve Hindistan-Çin rekabetlerindeki gelişmelerle elde edilip Pakistan, Afganistan'daki cihadın ve Yeni Delhi-Pekin rekabetinin ülke için bir ekmek kaynağı olabileceğinden ve bölgedeki oyunlardan iyi gelir elde edebileceğinden yararlanmaktadır (Maziland & Laub, 2020).

Afganistan'da 1979'da patlak veren isyanla birlikte Pakistan, kuzeybatı komşusundaki gelişmelerden yararlanma ve “çamurlu suda avlanma” zamanının geldiği sonucuna varıp Soğuk Savaş sırasında dünyanın kutuplaşması, o noktada bölgesel kuyrukların uzaması ve Pakistan'ın ağır Sovyet gölgesinden güvende kalmak oyununu müttefiki Kabil'e kaptırmamak için Batı cephesine katılmasına neden olmuştur (Amin, 2001, s. 21).

Vietnam'daki yenilgisini gidermek isteyen dünyanın dört bir yanına yayılan komünizm tehdidinden korkan ABD, Pakistan'a Sovyet destekli Kabil hükümeti karşılığında savaş alanlarına vekil göndermek için çok sayıda mali, malzeme ve askeri ekipman sağlamıştır. Suudi Arabistan ve Basra Körfezi bölgesindeki bazı Arap ülkeleri de Pakistan'ı ülkelerinin İslamcı güçlerini boşaltmak ve Güney ve Batı Asya bölgelerinde İran'ı geri püskürtmek için stratejik bir müttefik olarak görüp İslamabad, bu koşulları ve olanakları kullanarak yardımın çoğunu ekonomisini yeniden inşa etmek için kullanmıştır. Öte yandan Hindistan'ın ekonomik, ticari ve askeri alanda Çin ile rekabeti artarken Pakistan, Çin ile iş birliği ve ittifak için sıraya girmiştir ve Pekin'den çok yardım almıştır (Khabarguzari Sahar, 2018).

Pakistan ordusunun son 30 yılda yönetim alanında benimsediği strateji, bölgenin jeopolitik oyunları ile para kazanmak ve ülke ekonomisine enjekte etmektir. Pakistan ordusu, Güney ve Batı Asya'daki bölgesel aktörleri tanıyıp Orta Doğu'da Pakistan'ın çıkarlarına odaklanarak İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç ve dengeyi vurgulamaktadır. Suudi Arabistan'ın yirminci yüzyılın son on yıllarında Pakistan'ı nükleer silah üretmesi için finanse ettiği argümanı hala sıcak bir konu olduğu durumundadır. Bugün, Suudi Arabistan'ın savaş makinesi, İran'ın bir nükleer silah edinmesi durumunda, Riyad'ın İslamabad'dan bir atom bombası ithal edip inşa edeceği ve böylece bir terör dengesi yaratacağı gerçeğiyle Panik dengesi yaratmıştır (Maizland, 2020)

Pakistan'ın askeri güçleri İsrail'in Hindistan ile ilişkilerinin ve Tahran'ın bağlantı konusundaki hassasiyetinin farkındadır. Bu nedenle Riyad ile dostane ilişkileri sürdürmeye çalışılmıştır. Pakistan ordusu tarafından vasıflı generallerin, İran'ın Keşmir

sorunundaki iş birliğini ve desteğini çekmek ve Hindistan'a karşı koymak için İran'ın füze endüstrisine formül enjekte ettiği, bir yandan İran'ı Güney Asya'daki çatışmalarda tutmak, diğer yandan da bölgedeki İran ile İsrail arasındaki paniği nispeten dengelemek için teknik iş birliği sunduğu ileri sezilmektedir. Tahran, Pakistan'ın babası Abdul Qadir Khan'ın davası ABD'li yetkililerin dikkatine Abdul Qadir Khan İran'a füze yapma formülleri satmakla suçlanmaktadır. Pakistan'ın askeri karar alma çemberinin dışındaki Abdul Qadir Khan'ın İran'a füze yapma formülleri vermiş olması pek mümkün görünmemektedir (Manavzada, 2019, s. 2).

Afganistan'da mücahitler ve Taliban döneminde Pakistan kendisi için birçok ekonomik ve ticari çıkar tanımlamıştır. Mücahitlerin bir kısmı İslamabad'ın politikalarına uymayınca Pakistan askeri güçleri tarafından desteklenen mücahitlerin diğer kısmı kanlı bir iç savaş yürütmüş ve İslami sistemi yenmiştir. Taliban'ın gelişiyle Afgan toprakları Pakistan'ın yaşamı haline gelmiştir. Pakistan, Afganistan'ın kendi yönetimleri altındaki toprakların bir parçası haline gelmesi ve Pakistan-Afganistan konfederasyonunun şekil almasından dolayı rahatlamıştır. İki ülke konfederasyonu planı, Pakistan'ın ekonomik, ticari, mali, kültürel ve askeri çıkarları ışığında Hindistan'a sunulmuştur. Ordu generalleri doğal kaynakların, akan suların, geniş coğrafyanın ve Afganistan'ın Müslüman ve ideolojik nüfusunun İslamabad'ın yayılmacı planları doğrultusunda yararlı olabileceğine inanmıştır (Mubarez, 2010, s. 77).

Afganistan, Pakistan'ın Orta Asya ve Çin'e olan limanlarının önünü açabilir. Ayrıca Çin'in bölgenin zengin enerji kaynaklarına ve potansiyel pazarlarına hakim olmak için kullanmayı planladığı ekonomik kuşağı destekleyebilir ve genişletebilirdi. Bunlar Afganistan'ın hakimiyeti ile mümkün olmuştur. Taliban'ın Afganistan'ın Pakistan egemenliğine erişiminin önünü açma misyonu vardır ancak Taliban karşıtı direniş ve gelişmeler 11 Eylül saldırısı, bu hayallerin gerçekleşmesini engellemiştir. Yeni Afgan sisteminin 2001'de iktidara gelmesinden sonra Taliban'a verilen destek 2005'ten 2006'ya kadar bir süre yer altında ve pasif kalmış, Taliban düşman bir güç olarak kabul edilmiştir. Hindistan'ın Afgan denklemlerindeki konumunu ve rolünü güçlendirmesi ve Kabil-Yeni Delhi ilişkilerinin seviyesini artırmasıyla ölümcül saldırılar ve silahlı mücadele yeniden başlamıştır. Taliban olay yerine geri dönmüştür. Günümüze kadar uluslararası koalisyon güçlerine ve Afgan güvenlik güçlerine karşı savaşmıştır. Bu geri dönüş Pakistan'ın IŞİD generalleri ve ordusunun yanında durmasını geri getirme politikası olmuştur (Salimi, 2018, s. 14).

ABD'nin Afganistan'daki Taliban ve El Kaide üslerine yönelik saldırılarının başladığı 2001 yılından bu yana Taliban'ın bir kısmı Washington'a müzakere çağrısında bulunmuştur. Ancak o zamanlar Beyaz Saray'da hakim ruh hali, daha sonra Taliban'ı yeniden canlandıran, savaş alanına geri dönen ve barış tartışmasının marjinalleştirildiği bir savaş yoluyla bir zafer olmuştur.

Pakistan, Taliban'ın ana kurucularından biri olduğu için Taliban'ın ana destekçisi olarak kabul edilir. Bu nedenle tüm bölge ülkelerine kıyasla Pakistan hükümetinin Taliban'ı tanıması ve onunla ilişkisi daha yakın ve etkilidir. Bu nedenle Pakistan, Afgan barış sürecini zorlamada ve hatta Afganistan'da şiddeti artırmada bölgenin geri kalanından daha ön plandadır. Bazı kanıtlara göre Pakistan, ABD ve İngiltere 1990'larda Taliban'ın kurulmasında ortak bir rol oynamış ve Afganistan'daki ABD ve NATO askeri varlığı yıllarında Pakistan hükümeti stratejik katkıda bulunmuştur. Afganistan'ın savaş ve barışının üç katmanı vardır: İç, bölgesel ve uluslararası katmanı. ABD ve NATO'nun Afganistan'dan çekilmesi, Afganistan'ın uluslararası düzeydeki önemini neredeyse azaltacaktır. NATO ve ABD Afganistan'da bulunmazsa Afganistan'ın sorunları artık yabancı medyanın birincil konusu olmayacak ve Afganistan uluslararası toplum için eskisi kadar önemli olmayacaktır (The Frontier Post, 2019).

Bu durumda Afganistan konusundaki bölgesel katman daha belirgin ve güçlü hale gelecektir. Her ne sebeple olursa olsun ABD bir şekilde Afganistan meselesini bölgesel aktörlere teslim etmiş ve aynı zamanda Afganistan'dan çekilme kararı almıştır. ABD'nin İstanbul Konferansı vurgusu da aynı yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bazı analistler Biden'ın Trump'a karşı çok taraflı olduğuna ve Afganistan meselesini tek taraflı olarak bitirmek istemediğine inanabilir ancak tartışmanın büyük kısmı ABD'nin onurlu bir şekilde teslimi ve çekilmesiyle ilgilidir. Her halükarda ABD ve NATO'nun çekilmesiyle Pakistan, Taliban'ın kurucularından ve ana destekçilerinden biri olarak bölge ülkeleri grubunda güçlü bir şekilde ve baş aktör olarak ortaya çıkacaktır. Afgan hükümeti, bölge ülkeleri ve Taliban da bunun farkındadır. ABD'nin bölgesel oyunun bu bölümünden çekilmesinden sonra Birleşik Krallık Afganistan ve bölgedeki oyunun dayanıklılığıyla ilgileniyorsa yönetim, son zamanlarda Pakistan Ordusu Başkanı ve İngiliz Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı'nın Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani ile özel bir görüşmede bir araya gelse de Pakistan'ın öne çıkan rolüne de daha fazla odaklanacaktır (Meherdaad, 2020)

Pakistan hükümetinin Afgan barış süreciyle ilgili karmaşık bir stratejisi vardır. Pakistan, Taliban'ın yüzde 100 destekçisi olmasına karşın İslam Emirliği'ni iade etmekle yüzde ilgilenmemektedir. Bu, Afganistan ve Pakistan'daki, özellikle Durand Hattı'nın her iki tarafındaki topraklardaki karmaşık siyasi ve sosyal duruma geri dönüştür. Pakistanlı stratejistler, ABD'nin Afganistan'daki çekilme ve yenilgisinden sonra Taliban'ın tüm Afganistan'ı ele geçirdiği takdirde Taliban'ın kontrol edilemez olacağını farkındadır. Taliban, Peştun silahlı ve aşırılık yanlısı gruplar olarak bu varsayımda Pakistan'ı tam olarak takip etmeyecek ve özellikle Durand Hattı'nın diğer tarafındaki Peştun koruma hareketi, Peştunistan meselesi ve Durand Hattı çatışması olmak üzere Peştunist fikirlerin büyümesiyle yeniden canlanacaktır. Öte yandan Taliban'ın yenilgiye uğratılması ve Afgan hükümetinin ve Afganistan'ın Kuzey Cephesi'nin gücü durumunda Pakistan'ın Afganistan'daki müdahaleleri ve krizin intikamı ve Durand Hattı çatışması konusu tekrar gündeme gelecektir. Aradaki fark, Taliban'ın Afgan hükümetinin aksine Pakistan'ı Hindistan'a karşı İslami bir yaklaşımla desteklemesi ve Kuzey Cephesi'nin siyasi olarak Hindistan hükümeti yanlısı olmasıdır. Rusya'nın kendi durumu varken Rusya nihayetinde Pakistan'ın Afganistan savaşı ve barışına bakışına yakındır. Bu nedenle Pakistan hükümeti, Rusya ve ABD ile Moskova'daki genişletilmiş Troyka Konferansı'nda Afganistan'daki İslam Emirliği'nin geri dönüşünü ve yeniden canlanmasını desteklemediğine dair bir açıklama yapmıştır (Sawe, 2019, s. 4).

Bu yaklaşımla Pakistan, Taliban ve Afgan hükümeti ile Afgan siyasi liderlerinin katılımıyla bir sonraki Afgan hükümetinde siyasi bir denge kurmaya çalışmıştır. Bu nedenle Pakistan, Afganistan'ın dış politikasında bir tür denge sağlamak için Taliban ve Afgan hükümeti ile siyasi liderler ve etnik kökenlerin Afganistan'da yeni bir geçiş hükümeti yapısına siyasi katılımını istemiştir.

ABD ve NATO'nun Afganistan'dan çekilme kararının ardından Eşref Gani, Pakistan hükümetini Afganistan'a yönelik siyasi stratejisini yeniden gözden geçirmesi konusunda uyarmıştır. Son adımda Eşref Gani, 24 Nisan 2021'de Foreign Affairs dergisinde yayınlanan bir makalede Pakistan'a Afganistan konusunda nihai kararını verme ve uygun rolünü oynama zamanının geldiğini açıkça belirtmiştir. Gani, "İslamabad'ın düzenli bir barış sürecine ortak olarak çıkması için çok geç değil." demiştir. Tam da Afganistan hükümetinin bu açık tutum ve diplomasisinden sonra Pakistan ordusunun Genelkurmay Başkanı General Qamar Javed Bajwa Kabil'de Eşref Gani ile bir araya gelmiş ve kapalı kapılar ardında toplanmıştır. Pakistan'ın fikri, Afgan

hükümetinin çöküşü ve Afganistan’da kontrol edilemeyen teröristlerin ortaya çıkmasının Pakistan için olumsuz ekonomik ve siyasi sonuçları da olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Diğer tarafta Pakistan, Afganların çoğunluğunun nefret ettiği tek ülkedir. Ancak günümüzde hükümetler yumuşak yollarla komşu ülkelerdeki halk kitleleri arasında etkili bir nüfuz elde etmeye çalışmaktadır. Öte yandan NATO ve ABD Afganistan’dan ayrıldığında Pakistan bu geçmiş tavizleri artık eski ölçekte vermeyecektir (Reuters , 2020).

ABD’nin Afganistan’ı terk etme kararının ardından Afganistan’daki bölgesel aktörlerin zemini hiç olmadığı kadar güçlü olup güvenlik ve ekonomi bölgeseldir. Ülkeler güvenliklerini ve ekonomik refahlarını coğrafi sınırların ötesinde ve bölgesel bir alan şeklinde güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle komşu ülkelerin Afganistan’daki savaş ve barışta iş birliği ve etkili bir şekilde yapması için iyi bir fırsat ve öte yandan Pakistan, dikkat çeken nedenlerle Afganistan’daki savaş ve barışta doğrudan ve etkili bir rol oynamaktadır. Pakistan son zamanlarda Afgan barış sürecinde ana oyuna girmiş Taliban ve Afgan hükümetinin katılımcı hükümeti fikrini takip ediyor olsa da Pakistan’daki makro politik kararların sadece Pakistan hükümetinin elinde olmadığından ve Pakistan’ın istihbarat aygıtının her an masayı parçalayabileceğinden endişe edilmiştir.

3.2.4.Pakistan’ın Afganistan Politikasında Peştun Faktörü

Afganistan-Pakistan ilişkileri, bazıları tarihsel kökleri olan çeşitli bileşenlerden etkilenmektedir. İki ülke arasında Peştunlar konusunda yaşanan anlaşmazlık ve gerginlik, tartışma konusu hâline gelmiş ve geçmişte bu konu iki ülkeyi defalarca savaşın eşiğine getirmiştir. Son on yılda terörizm ve Pakistan’ın Afgan muhalefetine silahlı muhalefetine verdiği destek iki ülke arasındaki gerilimi canlı tutmuştur. Afganistan-Pakistan ilişkileri, Pakistan’ın (1947) kuruluşundan bu yana gergin ve rekabetçi olmuştur. Gerginliğin en önemli konusu ve bağlamı aynı zamanda Peştunistan meselesidir. Peştunistan’ın Durand Hattı’nın diğer tarafında yer aldığı ve Pakistan’ın bağımsızlığından önce İngiliz-Hint egemenliği altında olduğu söylenmektedir. Pakistan’ın kurulmasıyla birlikte Kabil’in sürdürdüğü, sakinlerinin özerklik mi yoksa Afganistan mı olacağı konusundaki anlaşmazlık ve Pakistan’ın bölgeyi kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak gören politikası, iki ülke arasında gerginliğe ve rekabete neden olmuştur. Şimdiye kadar bu farklılıklar ve gerilimler, aralarında savaş ve askerî çatışma noktasına kadar tırmanmıştır. Celalabad Loya Jirga sonunda 1949 yılının mart ayında dönemin Başbakanı Şah Mahmut ile bir konuşma yaparak Durand Hattı ile ilgili anlaşmayı iptal etmiştir. Millet Meclisi 9

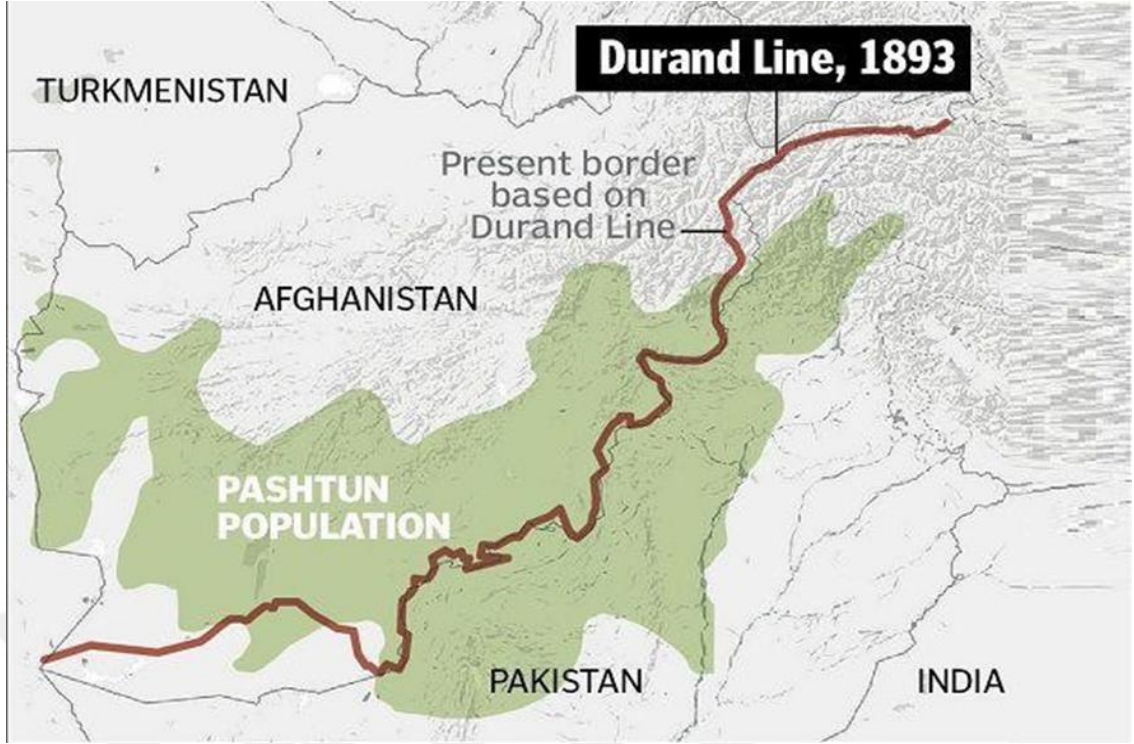
Eylül'ü Peştunistan olarak adlandırmıştır. Kabil'in bu hareketi Afgan-Pakistan ilişkilerini germiş ve Afgan mallarının Karaçi Limanı'ndan Afganistan'a transit geçişini durdurmuştur. (Fayyaz, 2001, s. 101)

1961'de Afgan destekli Khan Jundul ve Pakistan destekli Khan Shar arasındaki silahlı çatışma sonucunda Afgan-Pakistan ilişkileri ciddi şekilde gerilmiştir. Pakistan, Afgan güçlerinin Khan Jundul'un yardımıyla kılık değiştirdiğini iddia ederken Kabil, Pakistan'ın iddiasını yalanlamıştır. İki tarafın keskin mevzileri, Kunar ve Bajaur illerinin sınır bölgelerinde iki ülke güvenlik güçleri arasında askeri çatışmaya neden olmuştur. Pakistan askerî güçleri Asmar Denizi kıyılarına ilerlemiştir. Anlaşmazlığı çözmek için hükümet, doğu eyaletinin vali yardımcısı Ghulam Farooq Khan Othman'ı görevden almış ve sorunu çözmek için onun yerine genelkurmay başkan yardımcısı Mohammad Khan'ı getirmiştir. Pakistan birliklerini Afganistan'dan çatışma olmadan ayrılmaya ikna edebilmiştir (Farhang M. M., 2011, s. 751)

Bu olayın ardından Pakistan, limanlarını Afgan mallarına kapatarak açık denizlere giden tek geçiş yolunu kapatmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler 1963 yılı sonuna kadar Davud Han'ın Şansölyelik görevinden istifa etmesiyle kesilmiştir. İran Şahı'nın daveti üzerine Afganistan ve Pakistan'ı temsilen heyetler 1963 yılının mayıs ayında Tahran'a hareket etmiştir. İran Şahı, Afganistan ile Pakistan arasındaki sorunların çözülmesi ve ilişkilerin yeniden başlatılması için arabuluculuk yapmıştır. Bu arabuluculuk sonucunda iki ülke, ilişkilerin yeniden başlatılması konusunda anlaşmış ve 1958 Transit Anlaşması uyarınca Pakistan, Afganistan'a ulaşım yollarını açmıştır. Böylece iki ülkenin siyasi temsilleri yeniden başlamıştır (vorsajı, 2002, s. 245).

Pakistan, 1994'te Taliban adı verilen ideolojik ve güçlü bir gelenekçi hareketi destekleyerek Afganistan'a sızmaya ve hakimiyet kurmaya çalışmıştır. ISI tarafından desteklenen Taliban'ın yükselişiyle birlikte Afganistan'daki tüm grupların ve iç siyasi akımların iktidar yapısından çıkarılmasına yol açmıştır. Durum, Afganistan'la dolu Pakistan'da hâkimiyet noktasına kadar Pakistan'ın lehine olmuştur. Ancak 11 Eylül 2001 olayları ve El Kaide üyelerinin ABD'deki Dünya Ticaret Örgütü'ne saldırısı Pakistan'ı El Kaide ile ittifak hâlinde olan Taliban'ı desteklemek veya Birleşik Devletler ile ittifak yapmak gibi zorlu bir seçimle karşı karşıya bırakmıştır (paykar, 2014, s. 365).

Pakistan'ın terörizmle mücadelede müttefik olmasıyla birlikte yeni kurulan Afganistan ve Pakistan hükümetlerinin bunu başarabileceği düşünülüyordu. Ancak uluslararası toplumun Afganistan'da terörizme karşı verdiği on yıldan fazla bir süren

Şekil 4: Durand Hattı Haritası

Kaynak:www.google.com

Mücadeleden sonra Taliban, askerî yapılarını yeniden düzenlemeyi daha fazla başarmıştır. Kabil yetkilileri, Taliban'ın artan gücünü Pakistan istihbarat servisinin gruba verdiği desteğe bağlamış ve bu durum NATO yetkilileri tarafından yavaş yavaş doğrulanmıştır. ABD insansız hava aracı, aşiret bölgelerine saldırmakta, Pakistan'ın elindeki bölgelerde saklandıkları yerlerde çok sayıda El Kaide üyesi, Taliban lideri ve Haqqani ağı üyesini öldürmekteydi. Son olarak Usame bin Ladin'in Pakistan'da ortaya çıkması Afganistan'ın Pakistan'ın Afganistan'a yönelik niyetleri ve politikaları hakkındaki şüphelerini yoğunlaştırmıştır. (ispanta, 2017, s. 378)

Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkilere bakıldığında bu ilişkilerin her zaman birkaç ana faktörden etkilendiği söylenebilir. Bir noktada başka faktörler de oldukça önemli hâle gelmiştir. Bununla birlikte en etkili olan üç ana faktör bulunmaktadır. Bu ilişkilerde en önemli etken toprak anlaşmazlıkları olmuştur. Afganistan ile Pakistan arasında bir sınır anlaşmasının olmaması ve Afganistan'ın Pakistan'ın siyasi varlığını inkar edecek kadar ileri giden Pakistan ile sınırlarını tanımak istememesi, tüm toprak bütünlüğü için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Pakistan hükümeti her zaman Afganistan'dan gelebilecek herhangi bir tehlikeyi dizginleyerek önlemeye çalışmıştır(omranı,2004.s.2).

Pakistan hükümetinin bu politikasına Afganistan'ın iç işlerine müdahale eşlik etmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin kritik hale gelmesine neden olmuştur. Pakistan, Afganistan'daki olayları olumsuz etkilemiştir. Öyle ki birçok Afgan'ın görüşüne göre Pakistan, Afganistan'daki iç savaşın ve Afgan Ulusal Ordusu'nun yok edilmesinin ana nedenlerinden biridir. Toprak anlaşmazlıklarıyla doğrudan ilgili olan durum Peştun milliyetçiliği meselesidir. Afganistan'da Peştunlar, iki kısa dönem dışında son iki yüzyılda her zaman egemen güç olmuştur. Bu da Pakistan sınır devletinde Afgan hükümetinin etkisine yol açmıştır. Sınır devletinde Peştunizm ruhu ne kadar büyükse Afgan hükümetinin o eyaletteki etkisi o kadar büyüktür ve sınırda daha merkezci ve Pakistan karşıtı ruh büyümektedir. Bu nedenle Peştun milliyetçiliği Afganistan-Pakistan ilişkilerinde de büyük önem taşımaktadır. Afgan hükümeti, sınır devletinde Peştun milliyetçiliğini teşvik ederek, bu nüfuzu kendi amaçları için kullanarak, en önemlisi Pakistan ile sınırlarını değiştirerek sınır devletindeki etkisini artırmaya çalışmıştır (Weinbaum, 1991, s. 496).

Peştunistan'ın gerçek nüfusunu ifade edebilecek güvenilir bir kaynak mevcut değildir. Sadece Peştunistan'ın nüfusu değil, Pakistan'daki Peştun nüfusu da bilinmemektedir. Pakistan hükümeti, Peştunların ve Beluçlerin etnik bağımsızlık taleplerini örtbas etmek için iki etnik grubun gerçek nüfusunu ölçmeye çalışmıştır. Bu alanda güvenilir kaynaklar bulunmadığından çeşitli tahminler yapılmıştır. Bay Ghobar, Hindistan ve Pakistan bağımsız olduklarında Durand Hattı ötesindeki Peştun nüfusunun yaklaşık 7 milyon olduğunu söylemektedir. Ancak bu tahminin ne kadar doğru olduğu ve nüfuslarının yarım yüzyıldan fazla bir süredir ne kadar büyüdüğü tam olarak belli değildir. Ancak Peştunların kendileri Pakistan'daki nüfuslarının kırk milyona ulaştığını iddia ediyor. Bu iddia için ikna edici bir kanıt sunulmadı, ancak Peştunlar istatistiklerde ısrar ediyor. Bay Ghobar'ın Pakistan'ın bağımsızlığı sırasındaki Peştun nüfusu tahmini gerçeğe yakınsa, Peştun nüfusu yarım yüzyılda kesinlikle kırk milyona ulaşmayacaktır, çünkü yedi milyonluk bir nüfustan yaklaşık bir milyon kişi için kabul edilemez. her yıl eklenecek.. Yedi milyonluk bir nüfus, ne kadar doğum yaparsa yapsın, yılda bir milyon insan üretemez. Peştunlar, hantal geleneksel ritüeller ve geç kabileler nedeniyle aileleri oluştururken. Bu istatistikten, bu ülkedeki Peştun nüfusunu tahmin edebiliriz. E-bilgi merkezi, Pakistan'ın nüfus dağılımı ve etnik kökeni hakkında "4 Nisan nüfus sayımına göre Pakistan'ın nüfusu yaklaşık 185803560" dedi. Pakistan, Rusya'dan daha fazla ve Brezilya'dan daha az, dünyanın altıncı en büyük nüfusuna sahip. Pakistan'ın yüksek nüfus artış hızı nedeniyle, nüfusunun 2020'de Brezilya'yı geçmesi bekleniyor. Her sayımın

doğruluğundaki bariz farklılıklar ve çeşitli nüfus artış anketleri arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle Pakistan nüfusunu göstermek nispeten zordur, ancak muhtemelen nüfus artış hızının 1980'lerde zirve yaptığı söylenebilir. Merkez, Pakistan'daki etnik bölünmeleri şu şekilde tahmin ediyor: "Pencaplar 68, nüfusun %68'i, Peştunlar 5.1 % ve Sindhiler 2.1 %, Saraikis 53,10 Göçmenler 57,7 Beluciler 57,3 ve geri kalanlar makyaj yapıyor. Nüfusun %66.4'ü. Bu istatistiğin temel sorunu, istatistiğin yüze ulaşmak yerine yüzde 127'ye ulaşmasıdır. Pakistan'ın toplam nüfusundan Pakistan'daki Peştun nüfusunu tahmin etmek mümkündür. Pakistanlıların yüzde 2,7'si Peştun ise, Pakistan'daki Peştun nüfusu yaklaşık 28 ila 29 milyon olacaktır. Bu miktarda Peştun nüfusun Peştunistan'ın belirtilen topraklarında yaşamaması doğaldır, ancak bir kısmı da orijinal Peştun ekolojik bölgesinin bir parçası olmayan Karaçi, Ravalpindi, Lahor ve Quetta gibi büyük şehirlerde yaşamaktadır. Peştunistan'ın bir parçası. Ancak Peştunlar, bu önemli nüfusa sahip potansiyel bağımsızlık güçlerinden biridir (Fayaz, 2009, s.18).

Pakistan hükümeti ayrıca Peştun milliyetçiliğini Afganistan'daki Peştun üstünlüğü olarak tanımlamaya çalışmıştır. Bu şekilde Pakistan içindeki Peştun milliyetçiliğini engellemenin yanı sıra Afganistan'da nüfuz kazanmak için bu milliyetçiliği kullanmışlardır. Pakistan'ın Hikmetyar'a desteği ve Peştun eğilimleri bu konuda görülebilir. Ancak Pakistan, bu taktiği sınır devletinde ve ötesinde ve hatta Afganistan'da seflik ve din fikrini güçlendirmek ve sınır devletindeki Peştunizmi zayıflatmak için kullanmaktan fazlasını yapmıştır. Afganistan ve Pakistan da dâhil olmak üzere Peştun bölgelerinde dinî seflikin desteklenmesi Pakistan hükümeti tarafından Peştun milliyetçiliğine bir alternatif olarak görülmektedir. Pakistan'ın Peştun bölgelerinde seflik ve dini güçlendirmeye verdiği destek, Pakistan-Pakistan ilişkilerinde son yıllarda Pakistan Talibanı 'na destek olarak ortaya çıkan üçüncü büyük faktör olarak görülebilir. Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkilere başka faktörler de katkıda bulunmuştur. Diğer şeylerin yanı sıra Pakistan'ın ABD desteğini çekmeye yönelik stratejik politikası, Pakistan'ın Hindistan ve İran'ın Afganistan'daki konumunu zayıflatma çabaları ve özellikle Orta Asya'dan Orta Asya'ya enerji geçişi konusu başta olmak üzere ekonomik konular önem taşımaktadır. Afganistan ve Pakistan'ın daha önce bahsedilen üç ana faktörü etkilemeye muktedir olmadığı düşünülmektedir. (Fayaz, 2009, s. 230)

3.2.5.Yabancı Güçlerin Çekilmesi Sürecinde Pakistan'ın Afganistan

Politikasında Olasılıklar: Olası Senaryolar

2014 yılında Eşref Gani, Afganistan İslam Devleti Cumhurbaşkanlığı olarak ilan edildikten sonra hükümet içinde diğer rakibi Abdullah Abdullah ile bir meydan okumayla karşı karşıya kalmışlardı ve sonunda devleti aralarında paylaşmaya karar verdiler. Eşref Gani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde ABD ve NATO kuvvetlerinin önemli ölçüde azaltılması ve Taliban saldırılarının yoğunlaşması ile denk gelmişti, 2014 yılın başlarında NATO birliklerini Afganistan'dan çekmeye başlaması devlet üzerine psikolojik olarak baskı yaratmıştı. Hükümetin bu psikolojik zayıflığı, muhalefet güçlerine daha fazla manevra alanı sağlıyordu. ABD, Obama yönetiminin göreve başlamasının ardından askerlerini Afganistan'dan çekme kararı aldı. 2016 yılında Trump yönetimi sırasında ABD'nin uluslararası yükümlülüklerini ve hükümet harcamalarını azaltmaya yönelik özel politikaları göz önüne alındığında, ABD birliklerinin Afganistan'dan çekilmesi hızlandı. Afganistan'da ABD ve NATO güçlerinin varlığı, Taliban ve El-Kaide'nin terör faaliyetlerini sınırlamayı başardı, ancak Afganistan sorununu çözemedi. Afganistan'ın jeopolitiği, Afganistan'daki muhalif güçlerin klasik savaşlarla ortadan kaldırılmasına izin vermeyen dağınık bir atmosfer yaratmıştır. Bu, ABD'nin Afganistan'daki tüm çabalarına rağmen, Taliban güçlerinin kaybolmadığı ve Pakistan gibi ülkelerin ve bazı Arap ülkelerinin desteğinin yanı sıra aynı jeopolitik atmosferi kullanarak kendilerini yeniden inşa edebildikleri anlamına geliyordu (Muhammed, 2016).

ABD kuvvetlerinin Afganistan'da mağlup hissetmesini önlemek için, Taliban ile müzakerelere başladılar ve bu da sonunda Taliban ile ABD arasında bir ittifaka yol açtı. Pakt, Taliban'ın çok fazla güven kazanmasına yardımcı oldu ve ABD'nin Afganistan'daki yokluğunun ve hükümetinin askeri ve ekonomik zayıflığının kendileri için uygun bir ortam yarattığını hissettiler. Doha'daki Taliban'ın temel taleplerinden biri, Bay Ghani'nin hükümetinin feshedilmesi ve yeni bir geçici hükümetin kurulmasıydı. Ve bu geçici hükümet Afganistan'ın yeni anayasası için bir taslak hazırlayacak ve Taliban da yer almak ve yeni bir durum yaratmak için orada olacaktı.

Pakistan, 11 Eylül'den sonra bölgede daha önemli hale geldi. Teröre ve El Kaide ağına karşı uluslararası koalisyonda önemli bir rol oynadı. ABD, Taliban'a saldırmak için Pakistan'ın iş birliğine ihtiyaç duyuyordu. Pakistan, ABD'li yetkilileri Taliban ve El Kaide ağını takip etmekten ve büyük şehirlerde CIA ofisleri açmaktan memnun etti Gerçek şu ki, ABD ile Pakistan arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş ve nükleer denemelerden, özellikle

Müşerref darbesinden sonra soğudu. Ancak ABD'nin Afganistan'ı işgali ve Pakistan'ın bu konuda iş birliği yapması ve ülkenin muhalefet etmemesi sonrasında iki ülke arasındaki ilişkiler düzeldi ve Pakistan bu politikayla iki hedefe ulaştı:

1. Amerikalılar tarafından tekrar ziyaret edildi ve iki ülke arasındaki ilişkiler düzeldi. Müşerref'in darbesi üzerine kaldırılan yaptırımlar ve Pakistan'a karşı nükleer testler, Pakistan'a (ABD'nin NATO dışı müttefiki) lakabını kazandı ve sınır ötesi ve istihbarat iş birliğinden yılda milyarlarca dolar kazandı. Pakistan'ın durgunluk içindeki ekonomisini canlandırdı.
2. Afganistan'ın geleceğinde etkin bir rol oynamak istediğini söyledi. Çünkü Bonn Grubu grupları, özellikle Kuzey Pakistan Koalisyonu, Taliban'ı destekçileri ve düşmanları olarak görüyorlardı ve Zahir Şah liderliğindeki Roma ve Kıbrıslı akımlar- tarihsel olarak Pakistan'ın Afgan sınırını işgal ettiğini düşünüyor ve Durand Hattı'na karşı çıkıyorlardı (İkram, 2007).

Taliban'ın yanı sıra mültecilerin ve ortak etnik grupların varlığı Pakistan'ın Afganistan'ın kaderine ve işlerine müdahale etmesini kolaylaştırdı. Bütün bunlar Pakistan'ın Afganistan'daki derin etkisini göstermektedir.

Taliban 20 yıl önce iktidardaydı ve Pakistan hükümeti resmen tanıyan birkaç ülkeden biriydi. Afganistan'ın sınırları Taliban kontrolüne geçtiğinde aslında çok hızlı ilerlemeye başladılar ve kısa sürede tüm Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmeyi başardılar. Taliban, 15 Ağustos 2021'de Kabil'i ele geçirdiler.

Bölge ve dünya ülkelerinin beklentilerinin aksine, bazı yerel ve bölgesel destekçilerin ve Taliban'ı sevenlerin propagandasının aksine bu grup, dinin temel ilkelerini ve geleneğini canlandırmaktadır. Taliban Afganistan'ı 1400 yıl öncesine götürdü. Bu köktenci ilkelerde, kamusal ve özel alan arasında bir ayrımı yoktur. özel alan diye bir şey yoktur. Taliban topraklarının diğer sakinlerinin, Taliban tarafından Şeriat olarak kabul edilen ve ilan edilen bir görevi yerine getirmeleri gerekmektedir. Taliban yasasının sosyal rolü yaygındır. Taliban'ın can, mal, eğitim ve diğer devredilemez insan hakları, ilkeleri, bir kişiye (grubun lideri) herhangi bir zamanda elini açması ve gerekli gördüğü her şeyi yapması veya yasaklaması için münhasır takdir hakkı verdi. Bu ilkelere göre hiçbir otorite onu sorumlu tutmaz ve bu, otoriter bir hükümetin temel özelliğidir. Ancak bu grup henüz tanınmamıştır ve dünyadaki resmi hükümet değildir. Dolayısıyla Talib doksanların Talibanıdır. Taliban sadece peygamberler gibi "ilan eder" ve başkalarının itaat etmesini isterler. Uymayanların akıbeti de bellidir (fard, 2022).

Devlet ve hükümet denilen bir kurumun ortaya çıkmasının ilk ve en önemli sebebi, insanların birbirlerine karşı saldırı, baskılarını ve birbirlerinin haklarını gasp etmelerini engellemek nihayetinde aralarında adaleti tesis etmektir. Bu müessese, insanların birbirine saldırmalarını engellemek ve bir haksızlık durumunda hak sahibinin hakkını karara bağlamak için oluşturulmuştur. Hükümet aynı zamanda ekonomik sorunları ortadan kaldırmak, istihdam sağlamak, vatandaşların günlük yaşamlarını iyileştirmek ve yoksulluk, açlık işsizlikle mücadele etmekle de sorumludur. Tarihin hiçbir döneminde hiçbir noktada dini yaymak ve insanları cennete veya cehenneme zorlamak meşru, sorumlu, hesap verebilir ve demokratik hükümetlerin devletlerin görevi olmamıştır. Hükümet kelimenin tam anlamıyla otoriter, demagojik ve köktenci değildir (hamidzada, 2021).

Bazıları Taliban'ın değiştiğinin propagandasını yapmıştı. Ancak Taliban'ın doğası değişmedi. Taliban, aylarca süren iktidarlara boyunca doğalarını bir kez daha ortaya çıkardı. Ülke vatandaşlarının müzik dinlememesini, taksicilerin arabalarında müzik çalmamasını, kadınların muharremsiz dışarı çıkmamasını emrettiler. Bu emir, Taliban tarafından devredilemez bir insan hakkından yoksun bırakılması anlamına gelmektedir. Bu, insan mahremiyetinin bir istilasına veya işgalidir (hamidzada, 2021).

1893'te İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirdiği Afganistan Kralı Amir Abdul Rahman Khan tarafından imzalanan Durand Hattı Antlaşması, tarihin hiçbir döneminde Afganlar tarafından kabul edilmedi. O zamandan beri Pakistan-Afganistan ilişkilerinde birçok iniş ve çıkış yaşandı. Taliban'ın oluşumu ve Quetta-Pakistan eğitim okullarındaki varlığı ile Afganistan-Pakistan ilişkileri hayatlarında yeni bir aşamaya girdi.

Pakistan, terörizme karşı uluslararası toplumla ilk işbirliğine rağmen, Taliban'ın ciddi bir müttefiki olan Hakkani Grubu ile ilişkilerini sürdürdü. Örneğin, ISI'nin eski başkanı general Hamid Gül, SPIEGEL'e verdiği bir röportajda şunları söyledi: "Taliban'ı biz yarattık ve hala onları özgürlüğün kurtarıcıları olarak görüyoruz ve Pakistan'ın stratejisi Afganistan'da Pakistan altında hareket eden bir hükümete sahip olmasıdır" Pakistan Başbakanı Imran Khan, Taliban'ın Kabil'in kontrolünü ele geçirmesinden altı ay önce grubun sözcüsüydü ve etkili Afgan siyasi liderlerini olası bir Taliban saldırısıyla müttefik olmaya çalışmak için Pakistan'a davet etmişti. Taliban Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmeden önce şunları söyledi: "Muhammed Eşref Gani istifa edene kadar Taliban barış yapmayacaktır." Taliban'ın yanı sıra göçmenlerin ve ortak etnik grupların varlığı Pakistan'ın Afganistan'ın kaderini ve işlerine daha kolay müdahale etmesinin yolunu

açmıştır. Bütün bunlar Pakistan'ın Afganistan'daki derin etkisini göstermektedir (Pirzade, 2017).

Şimdi Taliban Afganistan'da güç kazanıyor, Pakistan'ın grupla ilişkileri her zamankinden daha iyi olacaktır. Pakistan, Taliban'dan ne istiyor? Pakistan'ın Taliban ile ilişkileri, iki hükümet arasındaki ilişkilerden çok daha derin ilişkilerivardır. Pakistan, Taliban'ı, özellikle komşuları olmak üzere, yerel ve bölgesel hedeflere ulaşmak için resmi aracı olarak görüyor. Pakistan'ın Taliban'a verdiği destek, ülkenin dört stratejik hedefiyle uyumludur

Afganistan'da Taliban'ın yükselişi, grubun Pakistan'da ayrılıkçılık peşinde olan Pakistanlı Taliban'a karşı savaşmasını sağlayacak. Afganistan'da bir koalisyon hükümetinin kurulması, Pakistanlı Taliban'a karşı mücadeleyi her zamankinden daha güçlü hale getirecek.

Pakistan'ın bağımsızlığından bu yana, Hindistan ile Cammu ve Keşmir'in iki stratejik bölgesi üzerindeki ilişkileri çok kırılgandı ve iki nükleer güç defalarca tam bir savaşın eşiğinde. Bölgenin Müslüman nüfusunun 13 milyon olduğu tahmin ediliyor. Hindistan Anayasası'nın 370. maddesinin bölgenin özerkliğini ortadan kaldırması ve demografik yapısını değiştirmesiyle Hindistan ile Pakistan arasındaki gerilim tırmandı. Taliban, Afganistan'a yakınlığı göz önüne alındığında Hindistan'a daha fazla baskı uygulayabilecek Pakistan için büyük bir fırsattır.

Afganistan diğer ülkelerle iyi bir geçiş ve ekonomik kanal olabilirken, önceki Afgan hükümetleri Pakistan ile yaşanan çeşitli sorunlar nedeniyle Afganistan'dan Orta Asya'ya bir ekonomik eksen kurulmasına izin vermemişti. Pakistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliği ve örgüte üye Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkileri göz önüne alındığında Afganistan, Hindistan alt kıtası ile Orta Asya arasında bir köprü olarak değerlendirilmektedir.

Taliban, İran da dahil olmak üzere bölgedeki diğer ülkelerle güçlerini dengelemede Pakistan'ın vekil aracı olarak hizmet edebilir. İslam Cumhuriyeti ile Pakistan arasındaki rekabet ve Pakistan askeri ve istihbarat servisinin ülkenin dış politikasındaki etkili rolü göz önüne alındığında, Taliban Pakistan'ın bölgesel politikaları için çok uygun bir araç olabilir. Pakistan, grubun en etkili kollarından biri olan Taliban'daki Hakkani ağını kullanarak Afgan kalkınma sürecini etkilemeye çalışıyor. Pakistan için Taliban liderliğindeki bir Peştun hükümeti kurmak ideal bir seçenek. Pakistan, Afganistan'da kapsayıcı bir hükümet aramayacak ve gelecekteki Afganistan hükümetinde diğer etnik

grupların varlığına güçlü bir rakip. . Bu nedenle Afganistan'ın başkentinin Taliban tarafından ele geçirilmesiyle birlikte Pakistan'ın ISI casus teşkilatı Afganistan'da faaliyet göstermeye başladı; Pakistan istihbarat şefinin Kabil'deki varlığı, Kabil'in ele geçirilmesinden dört gün sonra değerlendiriliyor. Pakistan, 20 yıl aradan sonra tekrar eline geçen fırsatı hiçbir şekilde kaçırmak istemiyor ve Afganistan'ı en çok etkileyen ülkelerden biri olacağı kesindir. (roznma watan roz, 2021).

Pakistan, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Afganistan konulu 17. toplantısına ev sahipliği yaptı. Pakistan'ın 41 yıl önce Sovyet işgali sırasında Afgan halkına hitap etmek için İslam İşbirliği Teşkilatı ile benzer bir toplantıya ev sahipliği yaptığını hatırlatan Pakistan Başbakanı Imran Khan, 41 yıl sonra aynı senaryonun tekrarlandığını söyledi. Dünyaya ve ABD'ye, "Bugün Afganistan'ın yöneticileri olarak Taliban ile derhal ilgilenilmeli ve harekete geçilmelidir" dedi. (bbc perisan, 2021)

İmran Khan için, insan hakları, kadın hakları ve sivil özgürlükler dahil olmak üzere dünyanın Taliban'dan beklentileri karşılanmış gibi görünüyor; Taliban bu beklentileri karşılamak için hiçbir adım atmadı. Pakistan başbakanı, "İnsan hakları, kadın hakları ve kız çocuklarının eğitimi gibi konular gelecekte ele alınacak" dedi. "Afganistan'da şu anda olanlar Peştun kültürünün bir parçası." Imran Khan, "İnsan hakları ve kadın hakları hakkında konuştuğumuzda kültürel hassasiyetleri anlamamız gerekiyor" dedi. (wafai, 2021)

İmran Khan'ın Birleşmiş Milletler'den sonra en büyük ikinci örgüt olan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın toplantısında yaptığı konuşma, Taliban'ı tasfiye etmeye ve dünyayı grupla ilişki kurmaya teşvik etmeye odaklandı. Bu konuşmadan önce, belki de birkaç kişi İmran Han'ın Afgan toplumu hakkındaki bilgisinin onun Taliban ile tanışmasıyla özetlenebileceğini düşündü. İnsan hakları ve kadın hakları gibi konuların her toplumda farklı olduğunu ve toplumun geleneklerine saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmesi, Taliban'ın şeriat ve İslam adına yasalarını uygulama konusunda yaptığı argümandır (<https://www.npr.org/>, 2021)

Imran Khan'ın İslam İşbirliği Teşkilatı toplantısında yaptığı konuşmada gündeme getirilen bir diğer nokta, Afganistan'ı bir Peştun topluluğu olarak adlandırmasıydı; Peştunlar Afganistan'da yaşayan sadece bir etnik grup iken, hepsi değil. Afganistan, etnik çoğunluğu olmayan çeşitli ve çok kültürlü bir toplumdur. Imran Khan'ın Afganistan tasviri, hiçbir çeşitlilik veya çok kültürlülük belirtisi olmayan %100 bir Peştun topluluğu gösteriyor. (wafai, 2021)

Oslo Zirvesi 25 Ocak 2021 Taliban temsilcileri ile Batılı diplomatlar arasında Norveç'in başkenti Oslo'da, Afganistan'daki insani durum ve Eşref Ghani'nin hükümetinin düşmesinden sonraki sorunlarına odaklanan görüşmeler başladı. Pazar günü Taliban üyeleri ile bir grup Afgan sivil toplum temsilcisi arasında bir toplantıyla başlayan üç günlük görüşmeleri Pazartesi günü Avrupa Birliği, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Norveç'ten Batılı diplomatlarla çok taraflı görüşmeler izledi. . Bu, İslam Emirliği'nin Ağustos 2021'de Afganistan'da iktidara gelmesinden bu yana Batılı ülkeler ile Taliban temsilcileri arasındaki ilk tur müzakereler. (euronews, 2022)

Oslo zirvesine, Taliban'ın devralınması, ağır insan hakları ihlalleri, hedefli tutuklamalar ve cinayetler, kadın ve kız çocuklarının temel insan haklarına erişimin engellenmesi ve yaygın yoksulluk ve yaygın yoksulluk sonrasında Taliban temsilcileri, sivil toplum ve siyasi şahsiyetler katılacak. Afganistan'da işsizlik devam ediyor.

Afganistan'da ekonomik durumun kötü olması, insani yardımın hak edenlere nasıl gönderileceği, başta kadın hakları olmak üzere insan hakları ihlalleri ve kapsayıcı bir hükümetin oluşturulması, Birleşmiş Milletler ve uluslararası toplum için en önemli konular arasında yer alıyor. Oslo Zirvesi'ne katılanlar Afgan halkının değerlerini ve çıkarlarını savunmada ne kadar etkili olurlarsa olsunlar, bu zirvenin sadece Taliban temsilcileri ile yurtdışındaki sivil toplum temsilcileri arasında düzenlenmesi, lider olarak Taliban'ın, yetkililerin, halkın temel haklarının (yaşama hakkı, çalışma hakkı, eğitim hakkı ve ifade özgürlüğü hakkı) güvence altına alınması gibi çok temel iç meseleleri ele almada başarısız oldu. Bu gibi durumlarda, yönetim ve kapsayıcı ve seçilmiş bir hükümetin oluşumu gibi temel sorunlarla baş edemeyecekleri açıktır.

22 ocak 2022 Pakistan'ın ulusal güvenlik danışmanı Maid Yusuf, Kabil ziyareti sırasında Taliban yetkilileriyle bir araya geldi Pakistan, Taliban üzerinde daha fazla kontrol elde etmek istiyor ama Görüşmede Pakistan'ın ulusal güvenlik danışmanı Maid Yusuf Afganistan ve Pakistan arasındaki ticaret ve ulaşım ilişkilerinin genişletilmesine vurgu yaptı. Pakistan heyeti, ticaret meselelerine ek olarak, sınır gerilimlerinin çözülmesini, Durand sınırında eskrim yapmaya devam etmeyi ve Taliban ile Pakistan arasındaki siyasi ilişkileri iyileştirmeyi tartışıyor. (rfi.fr/fa, 2022)

Bir yandan Pakistanlılar Afganistan'da Taliban'ı kontrol etmeye çalışıyor; Öte yandan, Pakistan Talibanı arasındaki Afgan Talibanı'nın etkisini, Pakistan Talibanı ile görüşmelerin önünü açmak için kullanmak istiyorlar (rfi.fr/fa, 2022).

Politikacıların ve sivil toplum temsilcilerinin Afgan halkının gerçek iradesini,

özellikle kadınların taleplerini en iyi şekilde yansıtmaları ve böylece uluslararası toplum tarafından Taliban'a baskı yapmaları umulmaktadır. Geçmişin acı deneyimlerinden ders çıkaran Taliban, halkın bir halk hükümetinin kurulması ve bireylerin, özellikle Afganistan'daki kadın savaşçıların insan hakları taleplerini karşılamalı ve maksimum esneklik göstermelidir.

Pakistanlılar, Afganistan sınırlarından saldıran İslamcı terörist gruplardan yıllar içinde ağır kayıplar verdiler. Pakistan, yeni Taliban hükümetinin El Kaide ve Daiş'in yerel şubesi- Daiş- Horasan şubesi gibi gruplara garanti vermesini istiyor. Bu, Pakistan'ın Taliban'ın kararlı bir şekilde hareket etmesi ve ülkenin bir anarşi durumuna dönüşmesine izin vermemesiyle ilgilendiği anlamına gelmektedir. Dünyanın ve bölgenin jeopolitik ortamındaki değişiklikler göz önüne alındığında ABD sonrası ve taliban'ın Afganistan'da iktidara gelmesi ile aşağıdaki dört olası senaryo hayal edilebilir ve öngörülebilir:

1. Taliban'ın diriliş senaryosu ve Pakistan'ın çıkarları: Taliban'ın yeniden ortaya çıkışında en büyük kazanan Pakistan, Afganistan'daki stratejik derinliğini pekiştirmeyi başardı, bu durumda Hindistan, İran, Rusya, Orta Asya ve Arap Körfezi gibi benzer düşünen ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışmasına rağmen, Pakistan'ın etkisinden derinden korkuyor ve "özellikle İran ve Rusya başta olmak üzere eski müttefiklerinin görüşleri değişirken Afganistan'daki çabalarının boşa gittiğini ve çıkarlarının tehlikede olduğunu görüyor." Afganistan'da savaşın ve güvensizliğin devam etmesi, Afganistan ve Pakistan arasındaki ilişkiden derinden etkileniyor. Dostça ilişkiler kurmak ve geliştirmek, düşmanları da vardır. Taliban ile barış imkansız değildir, ancak kalıcı barış Afganistan ve Pakistan arasındaki ikili ilişkilere bağlıdır. Pakistan'ın Hindistan ile uzun sınırı olan Pakistan'ın stratejik derinlik arayışında olması ve istikrarsız bir Afganistan'ın etnik bağları göz önüne alındığında bu ülke için en iyi stratejik derinlik olarak tanımlanması nedeniyle bağımsızlıktan bu yana Pakistan'ın politikasının ana odak noktası güvenlik olmuştur. Bu nedenle, Afganistan'daki küresel ve bölgesel rekabet arenasında Pakistan, siyasi güç kazanmak ve özellikle Hindistan'ı vurarak bölgesel konumunu sağlamlaştırmak için yoğun savaş, diplomasi ve iş birliği çabalarına girmiştir. Ayrıca Afganistan'ın bakir madenleri ve Orta Asya'ya giden en kısa geçiş yolu Pakistan için büyük ekonomik öneme sahiptir. Afganistan'dan geçen kuzey-güney koridoru bu ülke için çok önemli. Bu amaca ulaşmak için Kabil-İslamabad karşılıklı bağımlılığını istikrara

kavuşturmak, Orta Asya'ya ulaşım yolunun tekelinin aynı zamanda bir üstünlük ve Pakistan'dan Hindistan üzerinde güçlü bir baskı kaldırıcı olmasının yanı sıra bir garantidir.

Genel olarak, Afganistan'ın politikası üç nedenden dolayı Pakistan'a yakındır: Afganistan'daki kırk yıllık savaş sırasında, birçok Afgan siyasi, akademik ve dini aktifisin yanı sıra milyonlarca Afgan mülteci Pakistan'da yaşamıştır. Aynı zamanda Afgan hükümetinin bu ülkeye yönelik politikalarına da meyletmektedir.

İkincisi, Afgan hükümeti kendisini Durand Hattı'nın ötesindeki insanlarla ortak bir kimlikte görüyor. Üçüncüsü, iki ülke arasındaki ticaret ve Pakistan'ın Afganistan'daki yatırımını meselesi.

2. Senaryo İç savaş: Afganistan'da yeni bir iç savaşın başlamasıdır. Bu senaryoda ABD, Sovyetler Birliği gibi Afganistan'daki güçlerini geri çekilmesi, Afganistan'daki diplomatik ve ekonomik varlığını en aza indirecek ve Kabil'de sadece birkaç şehri olan Dr. Naib'inkine benzer zayıf bir hükümet sürdürecektir. Bu durumda Taliban ve onların yabancı destekçileri savaşı tırmandıracak ve kendi Taliban karşıtı güçlerini silahlanacak ve Afganistan'ın kuzeyinde Taliban ile tam kapsamlı bir çatışmaya hazırlanacaktır. Bu durumda Afganistan'daki herhangi bir ABD varlığı reddedilecek ve belki de ABD ve NATO'nun Afgan topraklarındaki terör tehditlerini kontrol altına alması, Pakistan ile Afgan sınırına yakın üsler kurması konusunda anlaştığı ve bazen Afganistan'daki terörist yuvalarını hedef almak için Pakistan'ın içinden Afganistan'a hava saldırıları düzenleyebileceği söz konusudur. Bu senaryo politikacılar ve Afganistan halkı için korkutucu bir rüyadır çünkü tarihin düzensiz çemberi tekrarlanacaktır.

3. Senaryo kabile hükümetlerin ortaya çıkışı: Afganistan'ın köylerinde ve kabilelerinde çöküş ve etrafındaki güçlü adamlar kadar zayıf bir merkezi hükümet uydu olarak ortaya çıkacaktır. Kabil hükümeti sadece törensel ve sembolik bir şekle sahip olacak, ABD ve NATO müttefikleri Afganistan'daki güvenlik ve jeopolitik çıkarlarını korumak için güçlü taraflardan biriyle bir anlaşmaya varacak ve Kabil sadece bir sembol ve nihayetinde ilgisiz kalacaktır. Bu durum Helmand, Kandahar, Parwan, Kapisa'nın kendi hukukuna ve Kabil'in kendi hukukuna ve egemenliğine sahip olduğu hükümeti ve mücahitlerin yönetimini hatırlatmaktadır. Bu senaryonun tekrarı Afganistan'ın sosyal ve siyasi düzenini bozmuştur ve ülkeyi ulus ve devlet olarak kademeli bir ölüme mahkûm edecektir.

4. Çin ve Rusya fırsatçılığı: Kabil merkezli hükümet çökerken ve ABD güçlerini geri çekmek için acele ederken Tacikistan'da ve Afganistan ile sınır bölgelerinde yüzlerce Rus askeri vardı. Rusya'nın Orta Asya güvenlik meselelerindeki konumunu güçlendirmek, Taliban'ın yükselişinin getirdiği daha büyük bir değişimin parçası. Rusya, Çin ve Pakistan, Batı'nın ayrılmasıyla bölgesel meselelerde önemli ölçüde nüfuz kazandılar; Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan başarısız görünüyor.

Eşref Gani hükümetinin hızlı düşüşü, Rusya'nın uzun süredir devam eden Taliban ile diplomatik ilişkiler kurma stratejisini de doğruladı. Batılı diplomatlar Kabil'den kaçmaya çalışırken, Rus yetkililer kaldı ve Taliban Rus büyükelçiliğini güvence altına aldı. Aynı zamanda zorlu bir rakiple karşı karşıya. Çinliler, "Bir Kuşak Bir Yol" girişimiyle Orta Asya'da "borç-altyapı" diplomasisi yürütüyor. Öte yandan, Amerikan şirketleri "Chevron" ve "Exxon" uzun yıllardır Kazakistan'dan petrol ihraç ediyor. Ülkenin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda gerçekçilik perspektifinden Taliban ile müzakere edilmesi ve Afganistan'ın gelecekteki hükümetinde Taliban'ın rolünün Çinliler tarafından desteklenmesi ve Amerikalıların ülkeyi terk etmesinden sonra oluşan boşluğun doldurulması öngörülebilirdi. Çin, Taliban liderlerini etkilemek için çok fazla kaldıracı sahip. Pakistan, özellikle Pakistan aracılığıyla, Taliban'ı destekliyor ve bu nedenle Taliban'ı Çin ile ilişkiler kurmaya teşvik etmektedir. Pakistan, Çin'in en önemli destekçisi ve stratejik müttefiki olarak faydalı olma eğilimindedir. Çinliler ayrıca Taliban, Pakistan ve İran'a da güvenmiyor. Afganistan'daki durum bir iç savaşın eşiğinde gibi görünse bile Çin, ülkedeki bölgesel veya BM barışı koruma misyonlarını destekleyebilir. Ancak Afganistan'a düzeni sağlamak için asker göndermiyor, en azından Çin bayrağı altında, çünkü Afganistan imparatorlukların mezarlığıdır.

Pakistan, Afgan hükümeti ile Taliban arasındaki gücü dengelemeye çalışmaktadır. Pakistan'ın ilan ettiği politikaya göre bu güç dengesinin gelecekte Afgan hükümeti ile Taliban arasında eşit güç bölünmesi yoluyla kurulması gerekir. Pakistan günümüzde ne Taliban'ın tek taraflı iktidara geri dönmesinden ve grup içinde hükümet entegrasyonundan yana ne de Taliban'ı tam olarak içine entegre ederek mevcut hükümetin devamını desteklemektedir. Pakistan'ın ilan ettiği siyasette açıkça görülen bu çelişki tek bir hedef takip etmekte ve Afganistan'ın siyasi geleceğinde hükümet ile Taliban arasındaki gücü dengelemektedir (Sistani, 2021, s. 6).

Pakistan ise Taliban'ın tam olarak iktidara dönmesine karşı çıkmakta ve grup içindeki

tam hükümet entegrasyonunu geleceğine zarar vermek olarak görmektedir. Afgan Taliban'larının Pakistan hükümetine karşı silahlı gruplarla derin ve uzun entelektüel ve kültürel bağları vardır. Hayatları Durand Hattı'nın her iki tarafındaki bu ilişkilere bağlıdır. Taliban, iktidarda olduktan sonra Pakistan'daki radikal İslamcı gruplarla ilişkileri sürdürme kararlılığına ve kapasitesine de sahiptir. Radikal İslamcı grupları ülkenin geleceği için tehlikeli gören Pakistanlı yetkililer, tehdidin tamamen farkındadır. Bu nedenle Pakistanlılar hükümetin Taliban'a düşmesiyle ilgilenmemekte ve grubun tam güç planını desteklememektedir (8AM News, 2021).

Söylenenler göz önüne alındığında Pakistanlılar hem mevcut hükümetin devamının kendileri için bir tehdit olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle Pakistan'ın Afganistan'ın geleceğine ilişkin senaryosunda Afganistan'ın sorununa tek çözüm olarak Tüm kabilelerin ortak yönetimi ve Taliban arasında eşit güç bölünmesi önerilmiştir. Pakistan'ın düşüncesi, kabilelerin ortak yönetimi ile Taliban arasındaki gücü katılımcı bir hükümette dengeleyerek ulusal çıkarlarına ve ulusal güvenliğine yönelik mevcut ve potansiyel tehditlere karşı savaşabileceğidir. Pakistanlılara göre Taliban'ın İslamcı grubu Kabil'in Yeni Delhi'ye mevcut sadakatini azaltabilir ve iktidarda yüzde 50 hisseye sahip olmaları halinde Afgan-Pakistan siyasi ve ticari ilişkilerini arzu edilen seviyeye yükseltebilir. Taliban'ın Keşmir ihtilafının körüklenerek ve Hindistan'daki Müslüman baskısı konusu vurgulanarak İslamabad ile iş birliğinin teşvik edilebileceği düşünülmektedir.

Pakistanlılar ayrıca siyasi iktidarda hükümete sadık unsurların yüzde 50'lik bir payının Afganistan'da Taliban merkezli İslamcı köktendinci bir hükümetin kurulmasını engelleyeceğini varsaymaktadır. Bu nedenle Pakistan'ın Taliban'ın Afganistan'daki İslam Emirliği'ni iade etmek için Moskova'da düzenlenen Troyka Toplantısı'ndaki oyu olumsuz olmuştur. Pakistanlılar, Afganistan'da ve İslam Emirliği'nde Taliban merkezli bir hükümet oluşturulması halinde ülkenin Pakistan topraklarında aşırıcılık ve aşırıcılıkla mücadele yolunun zorlaşacağını varsaymaktadır. Günün sonunda Taliban, Pakistan ile Durand Hattı'nda bir tasfiyeye girebilir. Son tehdidin üstesinden gelmek için ülke, hükümet adına gücünün yüzde 50'sini Peştun dışı etnik gruplara verme eğilimindedir. Bu etnik gruplar Durand Hattı'nda belirgin bir konuma sahip olmasalar da Peştunlar gibi toprak iddiasında değillerdir. Bu nedenle Pakistan'ın senaryosunda Taliban'ın toprak iddialarını ortaya koymak için iktidara dair olası susuzluğunun iktidardaki diğer Afgan etnik grupların temsilcileri tarafından engellenmesi gerekmektedir. Bu arada bir sonraki hükümetteki bu etnik grupların temsilcileri İslami aşırılığa karşı çıkacak ve Pakistan'daki

radikal İslamcı gruplarla iş birliği yapmaktan çekinecektir (Maleksetiz, 2021, s. 11)

Pakistan'ın Afganistan'ın geleceğiyle ilgili senaryosu karmaşık bir senaryodur. Bu senaryoda Pakistan sadece ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliklerini kriter olarak belirlemiştir. Ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliğini çeşitli tehditlerden dolayı risk altında gördüğü için bir tarafın diğer tarafa karşı hakimiyetinden son derece endişe duymaktadır. Bu endişe nedeniyle hükümet ve Taliban arasındaki eşitsiz güç bölünmesine karşı çıkmaktadır. Pakistanlılar, mevcut ve potansiyel tehditlerin sadece hükümet ve Taliban arasındaki güç dengesi ve aralarında sürekli bir çıkar çatışması sürdürülerek kontrol altına alınması gerektiğine inanmaktadır. Pakistan bu senaryoyu çalışır hale getirmek için aynı anda iki seviyede siyasi düzeyde ise hükümet ile Taliban arasındaki müzakereleri durdurmamaya çalışmaktadır. Askeri ve güvenlik düzeyinde hükümet ve Taliban arasındaki savaşı dengelemeye çalışılmıştır.

SONUÇ

Dış politika uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktörün resmi dış ilişkileri olarak tanımlanabilir. Devlet içerisinde var olan ekonomik, sosyal ve kültürel yapılar, o devletin dış politikasına yansır. Dış politika analizinin tarihsel gelişimi incelendiğinde söz konusu geleneksel çalışmalarda genel olarak bir devletin başka bir devlete ya da uluslararası ortama yönelik izlediği politikaların araştırıldığı görülmektedir. Bu kapsamdaki DPA çalışmalarında temel çözümleme birimi olarak devlet ele alınırken alanın ilgi odağı devletlerin başka devletlerle olan ilişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. 1950 ve 1960 dönemlerinde yapılan çalışmaların amacı ise dünya siyasetinde etkili olan oyuncuların davranışlarının kaynaklarına gidebilmek ve bu davranışları açıklayabilecek çerçeveler oluşturmaktır.

Holsty ve J. Frackel uluslararası politika çalışmalarında üç ana analiz; Marjike Breuning ise birey, devlet ve sistem olmak üzere üç farklı analiz seviyesinde çalışmalar yapmıştır. İktidar kavramı, uluslararası ilişkilerin okuryazarlığında en temel unsurlardan biridir. İktidar olgusu topluma ve içinde bulunan yasalara göre değişmiş ve tarih boyunca siyasetin en belirleyici faktörlerinden biri olmuştur. İktidarın kesin bir tanımı olduğunu söylemek zordur çünkü farklı yazarlar bu kavram için ve ondan farklı alanlarda farklı tanımlar yapmıştır. Bu kavram farklı alanlarda sunulmuş ve kullanılmıştır. Hükümetler ana uluslararası oyunculardır ve göreceli güç dengesi de dahil olmak üzere realist bir perspektiften düşünülmesi gereken ayırt edici bir konumdadır. Bir devletin diğerine karşı mutlak güç kullanması realistlerin şüphe duymadığı bir süreçtir çünkü küreselleşme kendi kaderini tayin ve ulusal kontrol için ciddi bir tehdit oluşturarak ulusal çıkarları engelleyen ilişkiler yaratır.

18. ve 19. yüzyıllarda Afganistan'ın dış politikası, Ruslar ve Birleşik Krallık arasındaki rekabetinden, ABD-Sovyet rekabetinden ve son olarak günümüzde bölgesel ve küresel rekabet alanından diğer tüm faktörlerden daha fazla etkilenmiştir. Afganistan'ın dış politikasının ilkelerinin tanımlanmasında hedeflerinin ve dış yöneliminin belirlenmesinde uluslararası sistem üzerinde en büyük etkiye sahip olmuştur. Çünkü uluslararası sistemin özelliklerin doğası az gelişmiş ülkelerin dış politikasında ciddi ve temel bir rol oynamaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin yenilgisi Afganistan'ı, Taliban rejiminin ortaya çıkışı ve 11 Eylül 2001 olayının ardından Batılı ülkeler ve ABD'nin Afganistan'a yönelik dış politikalarında yeni bir yaklaşım benimsed

ikleri, Afganistan'da yeni bir siyasi sistem oluşturmada Afganistan ve Batılı ülkelerle yeni bir angajman eksenini oynadıkları geç bir aşamaya getirmiştir.

Afganistan'ın 1990'lardaki dış politikası, iç savaştan ve Burhaneddin Rabbani liderliğindeki Mücahit hükümetinin zayıf meşruiyetinden etkilenmiştir. Bu dönemde jeopolitik geçiş, cihatçı tarafların bölgesel ve dünya güçleriyle ilişkilerinin çoğunu Afganistan ve bölgenin kaderi üzerinde etkili olmuştur.

Taliban'ın Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte Afganistan'ın dış politikasında ve dünyayla dış ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Batı'nın desteğiyle iktidara gelen Karzai, on üç yıl sonra başta ABD olmak üzere Batı'yı ciddi bir şekilde eleştirmiştir. Karzai döneminde Afganistan'ın Batı'ya yönelik politikasında önemli bir değişiklik olmuştur. Dış politika Batı'ya yönelik uyumsuzluklar ve şüpheler nedeniyle derinden sarsılmış ve Karzai ABD ile ikili stratejik anlaşma imzalamayı reddetmiştir. Karzai'nin Batı ile bozulan ilişkisinin ana nedenlerinden biri Pakistan sorunu olmuş, bu yüzden Pakistan meselesi Karzai'nin dış politikasında merkezi bir rol oynamıştır.

Eşref Gani iktidara geldikten sonra Afganistan'ın Batı ile olan dış politikasının stratejik niteliği değişmiş ve Eşref Gani Batı desteğini kaybetmemeye çalışmıştır. Bu nedenle ilk adımda ABD ile stratejik bir anlaşma imzalanarak Batı'nın askeri varlığını ve ekonomik taahhütlerini sürdürmeye çalışmış ve Eşref Gani'nin bu politikası başarılı olmuştur. ABD ile yapılan anlaşma NATO üyeleri ve NATO müttefikleri ile imzalanmıştır.

Pakistan'ın dış politika mimarları, kuruluşundan bu yana Afganistan'a karşı iki tür politika benimsemiştir: Uzlaşmacı ve sızma politikası veya agresif politika. Pakistan'ın Afganistan ile uzlaşma politikası, kurulduğu 1947'den bu yana Pakistanlı siyasetçilerin Afganistan ile diplomatik kanallarla sınır anlaşmazlıklarının barışçıl yollarla çözülmesinden daha fazla yana oldukları Afganistan'ın işgaline (1979) kadar devam etmiştir. Çünkü doğu tarafında Keşmir konusunda Hindistan ile anlaşmazlıklar vardır. Bu duruma Pakistan ordusunun 1996'dan 2001'e kadar Taliban'ı desteklemesi yol açmıştır.

Afgan-Pakistan siyasi ilişkilerinin tarihsel arka planı, Pakistan'ın uluslararası arenada bağımsız bir ülke olarak ortaya çıkışına dayanmaktadır. Bu iki ülke arasındaki ikili ilişkiler, Pakistan'ın kuruluşundan bu yana her zaman gergin ve anlaşmazlık içinde olmuştur. Afganistan, Durand Sınırındaki Peştun bölgelerine yönelik toprak iddiaları

nedeniyle Pakistan'ın 1947'deki bağımsızlığının Birleşmiş Milletler üyeliğine karşı çıkması üzerine 1980'de Pakistan, Afganistan'daki savaş için Pakistan'ın desteklediği cihatçı İslamcı grupların sayısının arttığına tanık olmuştur.

Pakistan hükümetinin Afganistan'da gerçekleştirmeye çalıştığı hedefler, Afganistan'daki dış politikasını oluşturmaktadır. Siyasi nüfuz ve Hindistan'a karşı koymak için İslamabad ile aynı hızda bir hükümet kurulması, Afganistan'ın siyasi gelişmelerinde Hindistan'ı sınırlandırmak, ülkenin hayati hedefleri arasında yer almaktadır. Pakistanlı yetkililere göre Afganistan'daki NATO güçlerinin varlığı, Afganistan'a müdahale ve nüfuz alanlarını sınırlamanın yanı sıra Pakistan'ın Afganistan'daki diğer stratejik hedeflerinden biri olan Afganistan'ın gelişmelerinde Pakistan'ın rolünü azaltmaktadır. Hindistan'ın ülkedeki siyasi ve ekonomik nüfuzuna karşı koymak, Pakistan'ın Afgan hükümetinin başlıca taleplerinden biri olmuştur ve Hindistan'ın Afganistan'daki siyasi ve ekonomik varlığını sınırlamıştır.

Pakistan'ın Afganistan'ın geleceğiyle ilgili senaryosu karmaşık bir senaryodur. Bu senaryoda Pakistan sadece ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliklerini kriter olarak belirlemiştir. Ulusal çıkarlarını ve ulusal güvenliğini çeşitli tehditlerden dolayı risk altında gördüğü için bir tarafın diğer tarafa karşı hakimiyetinden son derece endişe duymaktadır. Bu endişe nedeniyle hükümet ve Taliban arasındaki eşitsiz güç bölünmesine karşı çıkmaktadır. Pakistanlılar, mevcut ve potansiyel tehditlerin sadece hükümet ve Taliban arasındaki güç dengesi ve aralarında sürekli bir çıkar çatışması sürdürülerek kontrol altına alınması gerektiğine inanmaktadır.

Bu bağlamda Afganistan-Pakistan stratejik ilişkileri büyük iniş çıkışlarla dolu olmuştur. Özellikle Afganistan'dan kaynaklanan güvensizlik atmosferi her iki ülkenin siyasi ilişkilerine hakimiyetini kuruyarak Pakistan kendi çıkarlarını hedefe almıştır. Pakistan'ın en önemli bölgesel stratejisi özellikle Güney Asya'daki savunma stratejisidir. Hindistan ve Afganistan'ın iki ana ekseninden artan siyasi ve bölgesel baskı altında olan coğrafi çitte Hindistan'ın Afganistan'daki nüfuzunu her zaman engellemenin bir yolunu bulmaya çalışmıştır. Orta Asya'nın sınırlarını bulmak için her zaman bu ülkede strateji derinliğini bu temelde tanımlamaya çalışmıştır Afganistan Karadaki coğrafi konumu, Pakistan ile yaklaşık 2430 km'lik varsayımsal ortak hattı olması, Pakistan'ın açık sularına, transit yollarına erişim ihtiyacı nedeniyle en bölgesel etkileşimi kurmuştur. Ancak Pakistan, Orta Asya'ya erişmek için Afganistan'ın transit yollarına ihtiyacı vardır. Bu amaçla, iki ülke birbirleriyle ticari ve ekonomik ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan çok

sayıda belge imzalamışlar. Afganistan ile Pakistan arasındaki ilk transit anlaşması 29 Mayıs 1958'de Afganistan Ticaret Bakanı Ghulam Mohammad şirzad ve Pakistan Maliye Bakanı Amcad Ali tarafından imzalandı. Anlaşma 9 Mart 1964'te Afganistan Ticaret Bakanı Mohammad Sarwar Omar ve Pakistan Ticaret Bakanı vahid Zaman tarafından yenilendi. Ekim 1992'de, dönemin Cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani ile Pakistan Başbakanı Navaz Şerif arasında ekonomik iş birliği anlaşmaları imzalandı, bu antlaşmalara göre Pakistan, kalıcı barışı sağlamak için etkin çaba göstermekteydi, yıllık 50.000 ton buğday ihracatı, Baharat iş birliği, Kimyasal gübre, Tarım aletleri, Araçların onarımında ve diğer ulaşım sektörlerinde iş birliği sağlamak, hastaneler ve kliniklerine ilaç üretimi yardımlara taahhütte bulundu.

Afganistan'ın Pakistan'a yaptığı başlıca ihracat ürünleri arasında el dokuması halılar, şifalı bitkiler, deriler ve el sanatları yer almaktadır. Un, yağ, tahıl, pirinç, giyim, ev dekorasyonu, inşaat malzemeleri, araba aksesuarları, elektrikli ev aletleri, kırtasiye ve endüstriyel hammaddeler gibi gıda maddeleri, Afganistan'ın Pakistan'dan yaptığı en önemli ithalat kalemleri arasındadır. Pakistan ürünleri, yolun yakınlığı, düşük kalite, düşük fiyat ve ürün standartlarına uyum için düzenleyici sistem eksikliği nedeniyle Afganistan'ın tüketici pazarında yaygın olarak dağıtılmaktadır. Bu durum, yerli özel sektörün benzer malları üretip iç tüketici pazarına sunmasını engellemiş ve bu da uzun vadeli olumsuz ekonomik etkileri olacaktır.

Afganistan'ın Pakistan ile kültürel, dini, etnik ve tarihi ortak yönleri vardır. Pakistan'ın Sovyetlere karşı Cihat sırasında Mücahitlere verdiği destek, derin kültürel ortaklıklara dayanmakta ve Sovyetler Birliği ile savaş sırasında çok sayıda Afgan mültecinin Pakistan'a sınır dışı edilmesi de dini, aşiret ve tarihi bağlar nedeniyle mümkün olmuştu. Ancak Pakistan'ın kültürel ortaklıkları, Taliban'ın nüfuz aracı olarak kullanması, Pakistanlı din bilginlerinin desteğiyle güvenlik ve siyasi bir boyut kazandı. Afganistan'da Pakistan etkisi altındaki 20.000'den fazla dini okulun varlığı, artan kan ve aşiret ortaklıklarının yanı sıra Taliban'ın bu desteği dini araçlarla iyi bir şekilde kullanmasını sağlamıştır. Afganistan ve Pakistan arasındaki kültürel ilişkiler, güvenlik hedeflerinden uzak ilişkileri kolaylaştıramadı. Pakistan, Mohammad Eşref Gani'nin görevdeki ilk döneminin sonuna doğru, subaylara ve öğrencilerin eğitmeleri için çeşitli burslar imkanları vermişti.

Pakistan'ın Afganistan barış görüşmelerindeki stratejik hedeflerinde ikili politikası ve diplomatik gücü Taliban'ın müttefiki haline getirdi. Bu nedenle Pakistan, Ta

liban'ı Afganistan'da barış ve istikrarı tesis etmek için değil, Afganistan hükümetine alternatif bir siyasi güç olarak tanımak için Taliban ile müzakereleri desteklemiş ve Barış sürecinde belirli bir hedefi olan özel bir plan izlemiştir. Plana göre, Pakistan'ın aşiret bölgelerindeki bağımsızlığın bozulmasını engellemek için Afganistan hükümetindeki aşırılıkçı ve totaliter unsurların rolü artırılacak, ISI Afganistan hükümetinin silahlı muhalefetle yaptığı barış görüşmelerindeki tüm gelişmeleri ülkenin çıkarları politikaları gerektirdiğinde yakından izlemekteydi. Bu nedenle, Pakistan'ın Afganistan'daki gelişmeler karşısındaki stratejisi, terörle mücadelede Afganistan'da barış ve kalkınmanın pekiştirilmesindeki başarısızlıkların nedeninin bir parçası oldu.

Afganistan-Pakistan ilişkilerinin tarihsel deneyimleri, Pakistan'ın dış politikasının kısa vadede Durand Hattı'nın Afganistan tarafından tanınmasını istediğini göstermektedir. Bunun nedeni, Pakistan'ın hayati çıkarlarının Afganistan'ı korumak ve Durand Line anlaşmalarına bağlı kalmak olmasıdır. Ayrıca Pakistan Afganistan'ın orta vadede Hindistan ile uyumlu olmasını istiyor bu nedenle özellikle Pakistan'a karşı Afganistan-Hindistan arasındaki uyumu ve stratejik iş birliğini engellemeye çalışılmaktadır. Uzun vadede, ülke aynı zamanda Hindistan'a karşı savunma stratejisini sürdürmek için bir Afgan etkisi ve egemenliği stratejisi izlemek istiyor. Afganistan, bölgesel ekonomik programlar açısından Pakistan ile tutarlı hedeflere sahiptir. Ancak Yeni Delhi, Pakistan'ın Durand Hattı üzerindeki politikaları ve eylemleri ve Kabil ilişkilerini derinleştirme konusunda tutarsız hedeflere sahiptir. Hindistan'a karşı Pakistan aynı zamanda Savunma stratejisinin gerçekleştirilmesi için Afganistan'ın etki ve hakimiyet stratejisinin gerçekleştirilmesini istemektedir. Afganistan, bölgesel ekonomik programlar açısından Pakistan ile tutarlı hedeflere sahiptir, Ancak Yeni Delhi, Pakistan'ın Durand Hattı üzerindeki politikaları eylemleri ve Kabil ilişkilerini derinleştirme konusunda tutarsız hedefleri olduğunu ayrıca Afganistan'ın Taliban, Pakistan'ın barış görüşmelerindeki duruşu ve Kabil stratejik iş birliği, Yeni Delhi ile farklı çıkarları vardır. Peştunistan meselesinin farklı bir şekilde anlaşılması ve bu konudaki farklılıklar, Afganistan ile Pakistan arasında çıkar çatışmalarına yol açmıştır. Afganistan ve Pakistan stratejik ilişkilerde kesin bir çözüm üzerinde anlaşmaya varmazsa, gelecekte iki ülke arasındaki askeri çatışma seviyesinin gerginliğe tırmanması mümkündür. Bu arada, iki ülkenin bölgesel ekonomik iş birliği ve SAARC organizasyonu şeklinde bölgesel ekonomik kapasitelerin büyümesi ve Güney Asya'yı Orta Asya'ya bağlayan geçiş yollarının geliştirilmesinde paralel çıkarlar iş birliği ve bölgesel yakınlaşma alanını

güçlendirebilir. Afganistan'ın varsayımsal güneyi ve doğusu Durand Hattı ile Pakistan ile 2430 km'yi kapatamaz veya görmezden gelemaz. Spin Boldak ve Torkham limanlarının önemli transit hatları, suya ve küresel pazarlara erişim için Afganistan'ın stratejik faydaları arasında yer almaktadır. Bu rota hala açık sulara en yakın yoldur. Orta Asya, Afganistan'ın zayıflığından yararlanmaya çalışan ve bölgedeki İran ve Türkiye'nin kültür politikalarıyla rekabet edebilmek için Suudi Arabistan ile hizaya girmeye çalışan Pakistan'ın her zaman ilgisini çekmiştir. Diğer bir deyişle, Orta Asya, özellikle Rusya'nın Orta Asya'yı kontrol etme ve hakimiyet kurma konusundaki eski yeteneğini kaybettiği mevcut bağlamda, Pakistan'ın stratejik çıkarlarından biri olarak kabul edilebilmektedir. Orta Asya cumhuriyetlerinde ve Kafkaslarda aşırı İslamcı grupların varlığı Pakistan için bunu önemli kılmakta, bu nedenle Afganistan coğrafi konumu toprak bağlantısı nedeniyle Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini güçlendirebilmektedir. Bu politika Pakistan'ın stratejik çıkarlarına erişim olarak da görülebilir Afganistan'ın Orta Asya'daki etkisi gibi, Afganistan'ın transit ve ekonomik rolü Pakistan ve İran'ı cezbetmektedir. Güney Asya'nın Orta Asya elektrik ve gaz ihracatına yönelik artan talebi, Afganistan'ın konumunu güçlendiriyor. Afganistan, bölgedeki ülkelerden ticari malların taşınması ve transit geçişi için bir merkez olmaya çalışmalıdır.

Afganistan-Pakistan ilişkilerinin tarihsel arka planı gergindir. İki ülke arasında çatışma alanlarının varlığı nedeniyle bu gerilim devam edecektir çünkü Pakistan, Hindistan'ın gücünden korktuğu için Afganistan'ı derin stratejik olarak tanımlamıştır. Öte yandan Afganistan, Pakistan'ın müdahalesi ve kin nedeniyle Hindistan ile ilişkilerini güçlendirdi. Bu Pakistan'dan büyük tepki aldı. İslamabad, tarihsel olarak Afganistan'a baskı yapmak için Kabil muhalefet güçlerini her dönemde destekleme stratejisi izlemiştir. Bu amaçla Taliban, Hakkani gurubu ve Afganistan silahlı muhalefetine desteklemeyi devam etti. Böylece Afganistan, Hindistan ile Pakistan arasındaki çıkar çatışmalarının ve vekalet savaşlarının yeri haline geldi ve şiddet yanlısı aşırı gruplar Pakistan'ın nüfuz aracı haline geldi. Afganistan, Durand hattı sorunu çözülene kadar bir Pakistan güvenlik ortamıyla karşı karşıyadır. Afganistan, Durand hattı sorunu çözülene kadar Pakistan'dan gelen tehditler bir güvensizlik ortamıyla karşı karşıyadır. Pakistan'ın çevre güvenliği sorunları, Afganistan'ın iç sosyal-politik durumuna tehdit etmektedir. Afganistan, çevre sorunlarını azaltmak ve Pakistan'ın Afganistan'daki politikalarını değiştirmek için bu tavsiyelere uymalıdır; Yurtiçi alanda, sosyal-politik uyumun zeminini güçlendirin ve ülke içindeki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaktadır. Komşularıyla ilişkilerde, karada olmanın

coğrafi kısıtlamalarını ve komşularının güç derecesini dikkate alın ve komşularla bir yumuşama politikası izlemesi gerilimleri ele almak için ekonomi temelli politikalara öncelik vermektedir. Aynı zamanda komşuların ve bölge güçlerinin hassasiyetini uyandırmamak için bölgesel güçlerle ilişkilerde dengeyi koruma stratejisini gözetmekle ilişkileri güçlendirmek ve stratejik ekonomik politikaları desteklemek için bölgesel ekonomik programlara aktif katılım ve aktif diplomasi yoluyla bölgesel fırsatlardan iyi bir şekilde yararlanabilirdi.

NATO'nun Afganistan'daki aktif varlığına rağmen, Taliban zamanla Kabil ve NATO hükümetleri için kanserli bir tümör haline geldi ve savaşı Afganistan şehirlere yaydı. Sonunda, 20 yıllık savaşın ardından Afganistan İslam Cumhuriyeti hükümeti yenildi ve 15 Ağustos 2021 yılında Taliban Kabil'in kontrolünü ele geçirdi. Bu sırada Pakistan'ın başbakanı İmran han kabile geldi. İslamabad'ın Taliban'a tüm desteğine rağmen, üç büyük risk ve tehlike var: İmran han geçmişte Taliban'ı övmüş olsa da Başbakan tasavvufi unsurlar içeren doğru bir İslam anlayışına sahip ve dini bir anlayış istemiyor. Pakistan'da da Taliban düşüncesi hakim olmalı.

Pakistan'ın Basra Körfezi ülkelerindeki Pakistanlı işçilerin gelirlerine bağımlılığı ve ABD'nin uyguladığı siyasi ve ekonomik baskılar ile kornanın sonuçları, Çin'in desteğine rağmen Pakistan ekonomisini çok zor durumda bırakmıştır. Bu yüzden Pakistan, Amerika Birleşik Devletleri'nde lobi yapmaya ve Pakistan'ın Batı'daki çok olumsuz imajını değiştirmeye çalışıyordu. Ancak şimdi, Taliban hükümetine verilen destek konuyu gölgeliyor ve lobi faaliyetleri yürütüyor. İmran Han, silahlı kuvvetlerin ve güvenlik kurumlarının tarihsel olarak büyük siyasi etkiye sahip olduğu bir ülke ve ortamda iktidara geldi. Taliban'ın iktidara gelmesi, öncelikle İmran Han'ın hükümetine olan halk desteğini artıracak olsa da Pakistan'daki güvenlik ortamını yeniden kuracak ve güvenlik aktörlerinin rolünü vurgulayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

- Adamec, L. W. (2013). *Afghanistan's Foreign Relations*. Kabul: Sayed.
- Afrasyaabi, S. (2017). Dış politika analizinde algısal yaklaşım. Tehran: Bunyaad Hoqqi Mezan.
- Aghajari, Mohammad Javad and Simin Sadat Rostamifar (2012), "SAARC and its Impact on Regionalism", *International Relations*, Vol. 5, No. 20, pp. 9-39.
- Ali, R. U. (2002). Zulfikar Ali Bhutto and Pakistan's Nuclear Programme. *National Development and Security*, 10(1), 97-124.
- Amin, T. (2001). *Ethno-national movement of Pakistan*. Islamabad: institute of policy studies.
- Andishmand, M. E. (2007). biz ve Pakistan. Peyman Yayınları, Afganistan : 44.
- Aqabakhshi, A. A., & Afsharirad, M. (2009). *Siyaset Bilimi Kültürü*. Tehran: GisoomYayın Evi.
- Aqajaree, M. J. (2016). Afganistan'da Taliban döneminde ve Taliban sonrası devlet kurma sürecinde. *Scientific Information Database*, 27-45.
- Arefi, M. A. (2017). Afghanistan's Foreign Policy during the Reign of Amanollah. *Kateb*, 4(6), 159-176.
- Arezo, A. G. (2010). *Afganistan ve Birleşmiş Milletler*. Kabul: Nasher Wozrat Khareja.
- Arı, T. (2006). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. İstanbul: Alfa Basım Yayın.
- Arı, Tayyar (2006). Uluslararası İlişkiler Teorileri, Alfa Yayınevi, İstanbul.
- Attai, Muhamed İbrahim, (Tarih Muasır Afganistan), ter. Cemillurrahman Gangari, Kabul, Meyvend Yayınları, 2006.
- Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 51(1), 71-114.
- Aydoğan, B., & Aydın, H. (2011). Güç Kavramı, Kamu Diplomasisi ve Güvenlik. İstanbul: Ekopolitik UİM Rapor.
- Ayman, G. (2001). Neo - Realist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar. Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK) Yayınları.
- Barnet, M. (2008). *Duties Beyon Borders; Foreign Policy: Theories, Actors and Cases*. London: Oxford University Press.
- Başaran, D. (2017). Bir Hegemonya Modeli Olarak Konfüçyen Kapitalizm Çin Dış Politikasında Konfüçyüsçülük. *ANKASAM Stratejik Bakış*, 21(5).
- Beach, D. (2012). *Analyzing Foreign Policy*. London: Pelgrave Macmillan., Benaab, A. Q. (2011). Karşılaştırmalı Dış Politika'ya Yeni Bir Bakış. Kabul: Mizaan Yayınları.
- Bhutto, B. (2008). *Reconciliation: Islam, democracy and west*. London: Simon & Schuster.
- Braithwaite, R. (2011). *Afgantsy: the Russians in Afghanistan, 1979-89*. New York: Oxford University Press.

- Brewer, T. L. (1992). *American Foreign Policy: A Contemporary Introduction*. New Brunswick: Prentice.
- Brown, C. (2005). *Understanding International Relations Third Edition*. New York: Pelgrave, Macmillan.
- Burke, S. M. (2006). *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*. London: Oxford University Press.
- Buzan, B. and Ole Waever (2003), *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press.
- Buzan, Barry (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, 2nd Edition, London
- Burke S.M., Lawrence, Ziring, *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*, Karachi, Oxford Press, 2. Baskı , 1990.
- Buzan Barry, Waever Ole, Wilde Jaap de (1998). *Security A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London.
- Brauch, Hans Günter (2008). "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt.5, No:18.
- Booth, Ken (2007). *Theory of World Security*, Cambridge University Press, UK.
- Baylis, John (2008). "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 18.
- Carr, E. H. (1954). *The Twenty Years' Crisis: 1919-1939, An Introduction to the Study of International Politics*. New York: St. Martin's Press.
- D'Souza, Shanthie Mariet (2009), "Afghanistan in South Asia: Regional Cooperation or Competition?", *South Asian Survey* , Vol. 16, No. 1.
- Dobbins, J. (2008). *After the Taliban: Nation Building in Afghanistan*,. Washington DC: Potomac Book.
- Dolatshahi, M.A, (2018). *Afganistan'ın Güney Asya'daki iç çatışma ve güvenlik gelişmeleri*. Abrar Çağdaş Uluslararası Çalışmalar ve Araştırma Enstitüsü, Tahrân.
- Doğan, S., & Kavak, Ş. (2014). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı*. İstanbul: Hükümdar Yayınları.
- Dumankaya, E. M. (2019). *Uluslararası İlişkiler ve "Güç" Kavramı*. Ankara: STM Teknolojik Düşünce Merkezi.
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi: Ders Notları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Eralp, A. (2005). *Devlet ve Ötesi-Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Farhang, S. (1992). *Son Beş Yüzyılda Afganistan*. Kabul: Ismail Yayın Evi. Farukh, S. M. (1997). *Tarikh Seyasi Afghanistan*. Tehran: Esmailyaan Nasher.
- Farzeennaya, Z. (2011). Pakistan'ın başlıca araştırma merkezlerine bir bakış. *Dış Politika Dergisi*, 15(3), 922-969.
- Fayaz, M. E. (2009). *Olmayan Peştunistan*. Kabul: Entesharaat Masoomin . Fayazi, A.

- (2016). *Afganistan'ın Çağdaş Tarihi*. Kabul : Badakhshan Yayın evi.
- Farhang, M. M. (2011). *Afganistan dar panj qarn akher*(son beş yüzyılda Afganistan). Erfan Yayınları, Tahran: 751.
- Fayyaz,İ.(2001). *Peştunistan, Afganistan ve Pakistan'ın Siyasi Mücadeleleri*.Masoomin Yayınları, Birinci Baskı,kabul: 101.
- Firoozabadi, J. D., & Ashkezar, M. (2016). Neo-classical Realism in International Relations. *Asian Social Science*, 71-105.
- Gates, R. (2015). *Duty; Memories of a Secretary at War*. Washington DC: Vintage Books.
- Gerigorian, V. (2009). *Emergence of New Afghanistan*. London: Oxford Press.
- Ghobaar, G. M. (1978). *Afganistan dar Masir Tarikh*. Kabul: Dawlati Yayın Evi.
- Goldstein, J. S., & Pevehouse, J. (2014). *International Relations*. New York: Pearson.
- Grare, F. (2006). *Pakistan-Afganistan relation in post 9/11 era*. South Asia project: paper no. 72.
- Halperin, M. H. (2006). *Bureaucratic Politics and Foreign Policy Second Edition*. Washington: Brookings Institution Press.
- Hameed, S. (2012). *Prospect for Indian-Pakistan Cooperation in Afghanistan*, New York: Center for Strategic International Studies (CSIS).
- Haqqani, H. (2004). The role of Islam in Pakistan's future. *Washington quarterly*, 28(1), 85-96.
- Healy, B., & Stein, A. (1973). The Balance of Power in International History: Theory and Reality. *Journal of Conflict Resolution*, 17(1), 33-61.
- Heywood, A. (2011). *Küresel Siyaset*. (N. U. Özdemir, Trans.) Ankara: Adres Yayınları.
- Hill, C. (2008). *Dış politikanın gelişen doğası*. London: Oxford Press.
- Hikmeytar, Gülbeddin, *Afganların Siyasi ve Mezhepsel Sorunları*, Misak İsar Yayınları, 1999.
- Hudson, V. M., & S. Vore, C. (1995). Foreign Policy Analysis Yesterday, Today. *Mershon International Studies Review*, 9(2), 209-238.
- Jaffelot, c., & Beumont, G. (2012). *A History of Pakistan* . London: Anthem Press.
- Jalalzai, M. K. (2002). *The Foreign Policy of Pakistan*. Lahore: Sh. Riza Mihdi.
- Kamjo, B. (2018). *Şovenizmin siyasi kuralı, Afganistan'daki savaş ve suçun ürünüdür* Kabul: Horasan Press.
- Kaplan, M. (2005). *System and Process in International Politics*. Colchester: European Consortium for Political Research.
- Khawar , Hussain, *Pakistan's Afghanistan Policy*, Monterey California, Naval Postgraduate School Press, 2005.
- Khoshwaqt, M. H. (2003). *Dış politika karar alma analizi*. Tehran: Dış İşleri Bakanlığı Yayın Evi.
- Kuloğlu E. Tümg. Armağan ve Sercan Doğan, *Afganistan ve Pakistan'da Yaşanan Gelişmeler ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri*, Orsam Asya Çalışmaları Programı, Rapor No.31, Mart 2011, Ankara.
- Marijke Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 12.

- Mearsheimer A, J. J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15(1), 5-56.
- Mearsheimer, J. (2006). *Structural Realism*. London: Oxford University Press.
- Mintz, A., & DeRouen, K. (2010). *Understanding Foreign Policy Decision Making*. New York: Cambridge University Press.
- Mitton, J. (2014), "India-Pakistan Rivalry and Failure in Afghanistan", *International Journal*, Vol. 69, No. 3, pp. 353-376.
- Moosazadeh, Reza and Mahdi Ebrahiminejad (2008), *International Monetary and Financial Organizations*, Tehran: Samt.
- Mubarez, A. H. (2010). *Afganistan'ın Dış Politikası; Ahmad şah'tan Karzai'ye*. Kabul: Enteshaarat Sayed.
- Musharraf, P. (2008). *In the Line of Fire: A Memoir*. Islamabad: Free Press.
- Muzaffary, F. R. (2008), "Regional Security and NATO", *Policy Perspectives*, Vol. 5, No. 2, pp. 35-52.
- Mübariz, Abdülhamit, Hakayik ve Tahlil Vakayayi Siyasi Afganistan, Peşawer, Peşawer Yayınları, 2005.
- Neack A, L. (2003). *The New Foreign Policy: U.S. and Comparative Foreign Policy in the 21st Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Neack B, L. (2008). *The New Foreign Policy: Power Seeking in a Globalized Era (New Millennium Books in International Studies)*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Neack, L., Hey, J., & Haney, P. (1995). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*. New Jersey: Prentice Hall College.
- Neville, L. (2015). *special forces in the war on Terror*. London : Osprey Publishing.
- Nojumi, N. (2002). *The Rise of Taliban in Afghanistan: Mass Mobilization, Civil War and Future of the Region*. New York: Palgrave Yayın Evi.
- Nye A, J. (2003). *Understanding International Conflicts*. London: Longman Publishing Group.
- Nye, J. (2004). *Soft Power The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Özcan, G. (2014). *Dış Politika Analizi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (2008). *Uluslararası İlişkilerde*.
- Özel, C. (2018). *Yumuşak Güce Bütünsel Bakış*. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Omran, B. (2009, July). *Afganistan-Pakistan sınırının tarihi ve sorunları*. pp. 2-3.
- Pahlawan, T. (2015). *Afganistan The Era of Mujahedeen and the Rise of Taliban* Kabul: Sarwar Sadat International Publishing Center .
- pamir, p. (2014). *Afganistan'daki kanlı trajedide Pakistan'ın rolü*. *hollanda*: 263.
- Peez, H. k. (2008). *Asya'daki büyük istihbarat servisleri oyunu*. Peshawer: Danish.
- Rana A, M. A., & Gunaratna, R. (2007). *Al-Qaeda fights back: inside Pakistani tribal area*. Lahore: pak institute for peace studies.
- Rana, M. A., sial, s., & Basit, A. (2010). *Dynamic Taliban insurgency in FATA*. Islamabad: Pak institute for peace studies.
- Rasanayagain, A. (2005). *Afganistan: a Modern History*. London: I.B. Tauris.
- Rashid,

- A. (2000). *Taliban; Militant, Oil and Fundamintalism in Central Asia*. London: Yale University.
- Rashid, A. (2001). *Taliban: The Story of the Afghan Warlords*. London: Pac Macmillan Ltd.
- Rashtia, S. Q. (1998). *19. Yüzyılda Afganistan*. Kabul: Entesharaat Maywand. Reuters . (2020, Mart 14). *Release of Taliban prisoners stalls over guarantees*.
- Rizvi, D. H. (2005). *Reviw on Foreign Policy of Pakistan*. Islamabad: PILDAT. Rosati, J. A. (1995). *A Cognitive Approach to the Study of Foreign Policy*. New Jersey:Prentice-Hall.
- Rosenau, J. R. (2006). *Pre-theories and theories of foreign policy*. New York: Routledge.
- Royaan, A., & Amiri, Z. (2013). *Dünyanın siyasi coğrafyası*. Kabul: Sayeed Yayın Evi.
- Rubin, B. R. (2013). *Afghanistan from the Cold War through the War on Terror*. New York: Oxford University Press.
- Saidı Ahmed, Pakistan Mehver-i Şeraret, Kabil, Sayed Yayınevi, 2015.
- Saikal, A. (2004). *Modern Afghanistan: a History of Struggle and Survival*. London: I.B. Tauris and Co Ltd.
- Sajjadi, A. Q. (2018). *Foreign Policy of Afganistan*. Kabul : Khatam ul Nabeyeen.
- Salimi, J. K. (2018). *Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politikası*. Kabul: Entesharaat Sayed.
- Sattar, A. (2012). *Pakistan's Foreign Policy 1947-2012: A Concise History*. Karachi: Oxford Press.
- Seddık Muhammed Zahir, Nim Karn Aşub Dar Afganistan, Kabil, Sayed Yayınevi, 2019.
- Shafiee, Nawzar (2017), “Consolidation of USA and India in Great Game Power in Central Asia”, *Central Eurasia Studies*, Vol. 10, No. 1, pp. 101-116.
- Sial, S. (2011). Taliban on the march: threat assessment and implication for the region. *Peace and security review*, 2(2), 18-35.
- Singer, J. D. (1961). The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics*, 14(1), 77-92.
- Singh, K. (2004). *The evolving strategic environment*. New Delhi: Knowledge World.
- Snyder, R. C., Bruck, H., & Spain, B. (2002). *Decision-Making as an Approach to the Study of International Politics*. New York: Pelgrave MacMillan.
- Sönmezoğlu, F. (2012). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Spanta, R. D. (2017). *Afganistan siyaseti içeriden bir hikaye*. Kabul: Entesharat Azim.
- Sprout, H., & Sprout, M. (1956). *Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics*. Princeton University: Center for International Studies
- Afganisatan'ın Dış Politikası*. Kabul: Entesharaat Sayed.
- Tamana, F. (2009). *Dış Politika Aktörler ve Faktörler*. Kabul: Entesheraat Sayeed.
- Tamanna, Famararz (2014). “Afghanistan’s Foreign Policy under Regional Cooperation, Kabul: Afghanistan’s Foreign Ministry Center for Strategic Studies
- Taneen, Z. (2005). *20. Yüzyılda Afghanistan*. Tehran: Entesharaat Erfaan.
- Tayfur, M. F. (2012). *Dış Politika; Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel*

- Kavramlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Terriff Terry, Croft Stuart, James Lucy, Morgan Patrick (1999). *Security Studies Today*, Blackwell Publishers, UK.
- Smith, Thomas W. (1999). *History and International Relations*, Routledge, UK.
- Toker Halil. *Afganistan Üzerine Araştırmalar, "Pakistan-Afganistan Dostluğu Düşen Gölge; Peştunistan Sorunu"*, İstanbul, Tatav Yayınları, 2002.
- Vorsajı, M. İ. (2002). *Afganistan Cihadı ve Büyük Güçlerin Soğuk Savaşı. islami sabur* yayın evi, Peşavur Pakistan
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. Long Grove: Waveland Press.
- Wagner, Ch. (2014). "Security Cooperation in South Asia: Overview, Reasons, Prospects", German Institute for International and Security Affairs, pp. 1- 22,
- Watanyar, M. N. (2018). *Taliban Sonrası Afganistan Dış Politikası, Hamid Karzai ve Ulusal Birlik Hükümeti tarafından hazırlanan Dış Politika Stratejisi İncelemesi, 2017-2001*. Kabul: Entesharat Sayed.
- Weinbaum, M. (1991). Pakistan and Afghanistan. The strategic relationship. *Asian Survey*, : 496-510.
- Wendt, Alexander (1992). "Anarchy is What States Make Of It: The Social Construction Of Power Politics", *International Organization*, 46: 2
- Wohlforth, W. C., Kaufman, S., & Little, R. (2007). *Introduction: Balance and Hierarchy in International Systems*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Yapıcı, U. (2015). Yumuşak Güç Ölçülebilir mi? *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 12(47), 5-25.
- Yazdanfaam, M. (2008). *ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi*. Tehran: Mutaleat Rahbordî Enstiute.
- Yılmaz, S. (2008). *Uluslararası İlişkilerde Güç ve Güç Dengesinin Evrimi*. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 27-65.
- Zanoos, R. D. (2019). *Dış politika analizinde yeni yaklaşımlar*. Tehran: Bunyaad Hoqoqi Mizan.

İnternet Kaynakları

- Anayasası, A. (2004, 01 26). *Adalet Bakanlığı*. Retrieved from <https://moj.gov.af/dr/%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%A7%D8%B3%D9%8A-%D9%86%D8%A7%D9%81%D8%B0-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>
- Andisha, N. A. (2015). *Neutrality in Afghanistan Foreign Policy*,. United State Institute of Peace, Special Report 360: <https://www.usip.org/sites/default/files/SR360-Neutrality-in-Afghanistan%27s-Foreign-Policy.pdf>.
- Azami, D. (2018, Aralık 26). *BBC*. Retrieved from BBC Persian: <https://www.bbc.com/persian/afghanist n-46679714>
- Azami, D. (2018, Aralık 26). *BBC*. Retrieved from BBC Persian: www.bbc.com

- Daryaabi, Z. (2020, Mart 11). *Peştun olmayanlar neden Abdullah Abdullah'ı psikolojik olarak destekliyor?* Retrieved from <https://www.etilaatroz.com/94555/why-do-abdullah-abdullah-psychologically/>
- D'Souza, Shanthie Mariet (2009), "Afghanistan in South Asia: Regional Cooperation or Competition?", *South Asian Survey* , Vol. 16, No. 1.
- Dawn. (2012, Temmuz 29). *policy of seeking strategic depth has changed, US told.*
Retrieved from Dawn: <[http://dawn.com/2012/07/29/policy of seeking strategic depth has changed, US told.](http://dawn.com/2012/07/29/policy_of_seeking_strategic_depth_has_changed_US_told)>
- Grau, I. W. (2004). *Breaking contact without leaving chaos.* Retrieved from the soviet withdrawal from Afghanistan: <<http://fmso.Leavewortharmy.mil/document/withdrawal.pdf>>
- Hadi, S. H. (2020, Mayıs 07). *Afganistan, birey merkezli ve kısa vadeli bir dış politika.*
Retrieved from Etelaat Roz:<https://8am.af/afghanistan-is-a-short-term-shortterm-foreign-policy/>
- Hussain, M. (2002). *Aim of Pakistan Government.* İslamabaad: Nation Press.
- Hussaini, A. (2021, Nisan 06). *Eşref Gani kabine bakanlarına nasıl davranıyor?*
Retrieved from BBC NEWS: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-56588556>
- Khabarguzari Sahar. (2018, Aralık 09). *Afganistan Barışının Bölgeye ve Dünyaya Etkisi.* Retrieved from Khabarguzari Sahar: <http://dari.saharnews.net/>
- Khalilzad, Z. (2016). *The Messenger.* Kabul: Entesharat Azım. Etkisi.
Retrieved from Khabarguzari Sahar: <http://dari.saharnews.net/>
- Khalilzad, Z. (2016). *The Messenger.* Kabul: Entesharat Azım.
- Khalilzad, Z. (2019, Mart 12). U.S Special Representative to Afghanistan. Twitter: <https://twitter.com/US4AfghanPeace/status/1105513781705302016>
- Maizland, L. (2020, Mart 02). *U.S.-Taliban Peace Deal: What to Know.* Retrieved from Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/backgrounder/us-taliban-peace-deal-agreement-afghanistan-war>
- Manavzada, A. R. (2019). *Ups and Downs in Iran-Taliban Relations* . Retrieved from France the World and All its Voices: <https://www.rfi.fr/fa/>
- Maziland, L., & Laub, Z. (2020, Mart 29). *The Taliban in Afghanistan* . Retrieved from Council on Foreign Relation : <https://www.cfr.org/backgrounder/taliban-afghanistan>
- Mubarez, A. H. (2010). *Afganistam'ın Dış Politikası; Ahmad şah'tan Karzai'ye.* Kabul: Enteshaarat Sayed.
- Mujib, M. (2019, Kasım 29). *In Afghanistan, Trump Creates Confusion Over U.S. Policy on Taliban.* Retrieved from The New York Times: <https://www.nytimes.com/2019/11/29/world/asia/afghanistan-taliban-peace-talks-ghani-trump.html>
- Neville, L. (2015). *special forces in the war on Terror.* London : Osprey

Publishing. News, P. A. (2019). *Pazhwak Afghan News*. Retrieved from Election 2019:

<https://elections.pajhwok.com/dr/content/%D8%B3%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%B1-%D8%AF%D9%88%D9%84%D8%AA-%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%D9%89-%D8%A7%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%89-%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>

politika. Retrieved from Etelaat Roz: <https://8am.af/afghanistan-is-a-short-term-short-term-foreign-policy/>

Price, G. (2013), "India's Policy towards Afghanistan", Available at: www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/.../0813pp_indiaafghanistan.pdf, (Accessed on: 20/8/2016).

Reuters . (2020, Mart 14). *Release of Taliban prisoners stalls over guarantees*. Retrieved from Reuters Staff: <https://www.reuters.com/article/us-afghanistan-taliban-prisoners/release-of-taliban-prisoners-stalls-over-guarantees-idUSKBN2110LK>

Saber, B., & İbrahimkhalil. (2015, Eylül 29). *Eşref Ghani'nin dış politikasının bir yılına kısa bir bakış*. Retrieved from DW News: <https://p.dw.com/p/1GfTd>

Sawe, B. E. (2019, Eylül 10). *The Ethnic Groups of Afghanistan*. Retrieved from World Atlas: <https://www.worldatlas.com/articles/ethnic-groups-of-afghanistan.html>

Seligman, L. (2020, Şubat 29). *All U.S. troops to withdraw from Afghanistan under peace deal*. Retrieved from Politico: <http://www.politico.com/news>

Shahidy, S. A. (2020, Haziran 16). *Taliban değişti mi?* Retrieved from Subhe Kabuldergisi: <https://subhekabul.com/%D9%85%D8%B7%D8%A7%D9%84%D8%A8-%D9%85%D9%87%D9%85/afghanistan-taliban-peace-afghanwomen/>

Subramanian, n. (2010, Şubat 02). *We don't want talibanised Afghanistan, says kayani*. Retrieved from Hindu: <http://www.hindu.com/2010/02/02/stories.html>

The Frontier Post. (2019, Ağustos 05). *Abdullah stresses on women's role in peace process*. Retrieved from The Frontier Post: <https://thefrontierpost.com/abdullah-stresses-on-womens-role-in-peace-process/>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Beshta Azizi

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kabul Üniversitesi / Dil ve Edebiyat Fakültesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, Türkçe